

ISSN 2790-7198

**АКАДЕМИЯИ МИЛЛИИ ИЛМҲОИ ТОҶИКИСТОН
ИНСТИТУТИ ОМУӢИШИ МАСЪАЛАҲОИ
ДАВЛАТҲОИ ОСИЁ ВА АВРУПО**

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК ТАДЖИКИСТАНА
ИНСТИТУТ ИЗУЧЕНИЯ ПРОБЛЕМ
СТРАН АЗИИ И ЕВРОПЫ**

**NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE TAJIKISTAN
INSTITUTE OF STUDYING OF THE PROBLEMS
OF ASIAN AND EUROPEAN COUNTRIES**

**ОСИЁ ВА АВРУПО
(маҷаллаи илмӣ)**

**АЗИЯ И ЕВРОПА
(научный журнал)**

**ASIA AND EUROPE
(Scientific Journal)**

№ 2 (22), 2025

Душанбе - 2025

Ҳайдарзода Рустам Ҷӯра – сармуҳаррир, директори Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ;

Сангинзода Дониёр Шомаҳмад – муовини сармуҳаррир;

Ашуров Ардамеҳр – котиби масъул.

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ

Хушвахтзода Қобилҷон – доктори илмҳои иқтисодӣ, узви вобастаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, президенти АМИТ;

Муҳаммад Абдурраҳмон – доктори илмҳои сиёсӣ, узви вобастаи АМИТ;

Акбар Турсон – доктори илмҳои фалсафа, академики АМИТ;

Шамолов Абдулвоҳид – доктори илмҳои фалсафа;

Сайидзода Зафар Шералӣ – доктори илмҳои таърих;

Қурбонова Ширин – доктори илмҳои таърих;

Санавбар Воҳидова – доктори илмҳои таърих;

Қосимшо Искандаров – доктори илмҳои таърих;

Турсунмурод Турсунов – доктори илмҳои таърих;

Шамсиддин Каримов – доктори илмҳои сиёсӣ;

Маҳмадбекзода Моиншо – доктори илмҳои сиёсӣ;

Зиёев Субҳиддин – номзади илмҳои филологӣ.

Дороншоева Некбахт – номзади илмҳои сиёсӣ;

Юсуфҷонов Фаридун – номзади илмҳои сиёсӣ;

Раҳмон Улмасов – доктори илмҳои иқтисодӣ;

Ҳисайн Исайнов – доктори илмҳои иқтисодӣ;

Баҳовиддин Ҷумъаев – доктори илмҳои иқтисодӣ;

Фирдавс Муқаддасзода – доктори илмҳои иқтисодӣ;

Муҳаммадализода Парвина – номзади илмҳои иқтисодӣ;

Муассиси маҷалла: Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ.

Дар маҷалла мақолаҳои ғишурдаҳои илмӣ, тақризҳо ва ахбор дар баҳши муносибатҳои байналмилалӣ, сиёсати берунӣ, иқтисодиёти ҷаҳонӣ, забон ва адабиёти кишварҳои хориҷа ба таъби мерасанд.

Маҷалла соли 2019 таъсис ёфта, дар як сол чор шумора нашр мешавад.

Маҷаллаи илмӣ «Осиё ва Аврупо» таҳти рақами 305/МҶ – 97 санаи 26 июли соли 2023 дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудааст.

Индекси обунавӣ: 77731

Дар асоси фармони Раиси Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон № 270/м аз 29 ноябри соли 2022 ба Феҳристи маҷаллаҳои (нашрияҳои) илмӣ тақризшавандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид гардидааст.

Маҷалла дар Индекси русии иқтибосоварии илмӣ (РИНЦ) ба қайд гирифта шудааст.

Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Рӯдакӣ-33.

Тел.: (+992 37) 221 05 72.

Сомонаи мо: <https://www.osiyoavrupo.tj/majalla>.

E-mail: kotibi_ilm.amit.ioa@mail.ru

Осиё ва Аврупо/Маҷаллаи илмӣ. – 2025 – № 2 (22). ISSN 2790-7198.

Хайдарзода Рустам Джура – главный редактор, директор Института изучения проблем стран Азии и Европы;

Сангинзода Дониёр Шомахмад – заместитель главного редактора;

Ашуров Ардамехр – ответственный секретарь.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Хушвахтзода Кобилджон – доктор экономических наук, член-корреспондент Национальной академии наук Таджикистана, президент НАНТ;

Мухаммад Абдулрахмон – доктор политических наук, член-корреспондент НАНТ;

Акбар Турсон – доктор философских наук, академик НАНТ;

Шамолов Абдулвохид – доктор философских наук;

Сайидзода Зафар Шерали – доктор исторических наук;;

Қурбонова Ширин – доктор исторических наук;;

Санавбар Вохидова – доктор исторических наук;

Косимшо Искандаров – доктор исторических наук;

Турсунмурод Турсунов - доктор исторических наук;

Шамсиддин Каримов– доктор политических наук;

Махмадбекзода Моиншо – доктор политических наук;

Зиёев Субхиддин - кандидат филологических наук;

Дороншоева Некбахт – кандидат политических наук;

Юсуфджонов Фаридун – кандидат политических наук;

Рахмон Ульмасов – доктор экономических наук;

Хисайн Исайнов – доктор экономических наук;

Баховиддин Джумъаев – доктор экономических наук;

Фирдавс Мукаддасзода – доктор экономических наук;

Мухаммадализода Парвина – кандидат экономических наук.

Haidarzoda Rustam Jura – Chief Editor, director of Institute of studying of the problems of Asian and European countries;

Sanginzoda Doniyor Shomahmad – Deputy of Chief Editor;

Ashurov Ardamehr – Executive Secretary.

EDITORIAL TEAM

Khushvakhtzoda Kobiljon – Doctor of Economic Sciences, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Tajikistan, President of the NAST;

Muhammad Abdurahmon – Doctor of Political Sciences, corresponding member of the NAST;

Akbar Turson – Doctor of Philological Sciences, Academician of the NAST;

Shamolov Abdulvohid – Doctor of Philological Sciences;

Sayidzoda Zafar Sherali – Doctor of Historical Sciences;

Kurbonova Shirin – Doctor of Historical Sciences;

Sanavbar Vohidova – Doctor of Historical Sciences;

Kosimsho Iskandarov – Doctor of Historical Sciences;

Tursunmurod Tursunov – Doctor of Historical Sciences;

Shamsiddin Karimov – Doctor of Political Sciences;

Mahmadbekzoda Moinsho – Doctor of Political Sciences;

Ziyoeyev Subhiddin – Candidate of Philological Sciences;

Doronshoeva Nekbakht – Candidate of Political Sciences;

Yusufdzhonov Faridun – Candidate of Political Sciences;

Rakhmon Ulmasov – Doctor of Economic Sciences;

Hisayn Isaynov – Doctor of Economic Sciences;

Bahoviddin Jumayev – Doctor of Economic Sciences;

Firdavs Mukaddaszoda – Doctor of Economic Sciences;

Muhammadalizoda Parvina – Candidate of Economic Sciences.

МУНДАРИЧА МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛХАЛҚӢ

Хайдарзода Р.Дж., Мансурова Ш. ОИД БА МАСОИЛИ МУНОСИБАТҲОИ ТОҶИКИСТОН ВА РУСИЯ.....	8
Сангинзода Д.Ш. ҲУҚУҚ, УҲДАДОРӢ ВА МАСЪУЛИЯТИ КОРМАНДИ ИЛМИИ МУАССИСАҲОИ ИЛМӢ (ДАР МИСОЛИ АКАДЕМИЯИ ИЛМҲО ВА ИНСТИТУТИ ИЛМӢ).....	16
Турсунов Т.Х. ҲАМКОРИҲОИ ТИҶОРАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА ҶУМҲУРИИ ҲИНДУСТОН.....	26
Қурбонова Ш.И. МУҚОВИМАТ БА КОРРУПСИЯ ДАР ҲИНДУСТОН: ҶАНБАИ ТАЪРИХӢ ВА МУОСИР.....	39
Воҳидова С. ДУРНАМОИ РУШДИ ҲАМКОРИҲОИ ТОҶИКИСТОН ВА ШОҲИГАРИИ БЕЛГИЯ.....	43
Сайидзода З.Ш., Темурзода Ф.С. ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН, ПЕШВОИ МИЛЛАТ ЭМОМАЛӢ РАҲМОН ДАР БОРАИ ТАКМИЛ ВА ИСЛОҲОТИ ИДМ ДАР ОСТОНАИ АСР (1999-2001): ҶАНБАИ ТАЪРИХӢ.....	49
Сангинзода Д.Ш. ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИИ ФАЪОЛИЯТИ ИЛМӢ ДАР ЧИН, ЯПОНИЯ ВА ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН: ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВӢ.....	61
Каримов Ш.Т. МУҲТАВОИ ГЕОСТРАТЕГИИ НИШАСТИ «C5+1» ВА ПАЁМАДҲОИ ОН БАРОИ КИШВАРҲОИ ОСИЁИ МАРКАЗӢ.....	68
Бедилзода Ҳ. САТҲИ ҲАМКОРИҲОИ ЭРОН БО РУСИЯ ВА ЧИН ДАР ШАРОИТИ ТАҒЙИРПАЗИРИИ НИЗОМИ НАВИ ҶАҲОНӢ.....	75
Раҳмонзода А.Ш. НАҚШИ ТАШАББУСҲОИ ОЯНДАСОЗИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ДАР ТАҲКИМИ НИЗОМИ МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ.....	84
Сайидзода З.Ш., Салимов А.Х. ҲАМКОРИИ СТРАТЕГИИ ТОҶИКИСТОНУ РОССИЯ ДАР ДАҲАИ СЕЮМИ АСРИ ХХӢ БА МАРҲАЛАИ НАВИ РУШД ШОМИЛ ГАШТ.....	94
Давлиёрова С.Т. ҲОЛАТ ВА ДУРНАМОИ ҲАМКОРИҲОИ ТОҶИКИСТОН БО СОЗМОНИ ҲАМКОРИҲОИ ШАНХАӢ.....	104
Давлатов З.А. ТАШАББУСИ ПАНҶУМИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ: ҚАДАМ БА СӢИ ҲИФЗИ САРЧАШМАИ ҲАЁТ.....	111
Раҳмонов М. ҲАМГИРОИҲОИ МИНТАҚАВӢ ДАР ДОИРАИ СҲШ: ТАВОНМАНДИҲО, ТАҲДИДҲО ВА ТАВСИЯҲО (ТОҶИКИСТОН, ЧИН, ПОКИСТОНУ ҲИНДУСТОН).....	116
Соҳиби Б. СТРАТЕГИЯИ МУҚОВИМАТ БО КОРРУПСИЯ ДАР СИНГАПУР.....	126
Соҳиби Б. ҶАНБАҲОИ ТАЪРИХИИ ҲАМКОРИҲОИ ДИПЛОМАТИИ ТОҶИКИСТОН ВА ИНДОНЕЗИЯ ДАР ДАВРОНИ НАВИН.....	132
Махмедов М.Т., МУНОСИБАТҲОИ ДИПЛОМАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА КИШВАРҲОИ ОСИЁИ ҶАНУБУ ШАРҚӢ (ДАР МИСОЛИ СИНГАПУР).....	139
Шарифхонзода М.Ш., Нусратова Ш.М. ТЕХНОЛОГИЯИ ҲИФЗИ СУБОТИ СИЁСӢ ВА ТАЪМИНИ МАНФИАТҲОИ МИЛЛИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН.....	145
Достиева Д. ҲАМКОРИҲОИ ФАРҲАНГИВУ ИЛМИИ ТОҶИКИСТОН ВА ҲИНДУСТОН.....	154
Шарифов И. И. ОСИЁИ МАРКАЗӢ ДАР МАСИРИ ҲАМГИРОӢ: ШАКЛГИРӢ ВА ДУРНАМО.....	161

Азиззода Г. МАСОИЛИ НОРАСОИИ ОБИ ТОЗА ДАР ҚАРИНАИ СИЁСАТИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ.....	169
---	-----

ШАРҚШИНОСӢ

Маҳмадбекзода М.Ш. РАВАНДИ МУҲОЧИРАТ ДАР ДАВЛАТИ ТУРКИЯ.....	174
Зиёев С.Н., Неъматова Ш. БА САРИ ҲОКИМИЯТ ОМАДАН ВА ИБТИДОИ ФАӢОЛИЯТИ СИЁСИИ МУСТАФО КАМОЛ ОТАТУРК.....	179
Одинаев А.С., Меликова Г.Х. ӢАНБАӢОИ МУӢИМИ ӢАМКОРИӢОИ ТОЧИКИСТОН ВА АРАБИСТОНИ САУДӢ.....	185
Одинаев А.С., Султанов И. МУБОРИЗА БАР ЗИДДИ КОРРУПСИЯ ДАР ХОВАРИ МИЁНА.....	195

ИҚТИСОДИЁТИ ӢАӢОН

Муҳаммадализода П.М. МУҚОИСАИ МОДЕЛӢОИ РАҚАМИКУНОНИИ СОӢАИ ИӢТИМОИИ ӢУМӢУРИИ ТОЧИКИСТОН БО ӢУМӢУРИИ МАРДУМИИ ӢИН.....	200
---	-----

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

Хайдарзода Р.Дж., Мансурова Ш. К ВОПРОСУ О ТАДЖИКИСТАНСКО-РОССИЙСКИХ ОТНОШЕНИЯХ.....	8
Сангинзода Д.Ш. ПРАВА, ОБЯЗАННОСТИ И ОТВЕТСТВЕННОСТЬ НАУЧНОГО СОТРУДНИКА НАУЧНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ (НА ПРИМЕРЕ АКАДЕМИИ НАУК И НАУЧНОГО ИНСТИТУТА).....	16
Турсунов Т.Х. ТОРГОВОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО МЕЖДУ РЕСПУБЛИКОЙ ТАДЖИКИСТАН И РЕСПУБЛИКОЙ ИНДИЯ.....	26
Курбонова Ш.И. ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ КОРРУПЦИИ В ИНДИИ: ИСТОРИЧЕСКИЕ И СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ.....	39
Вахидова С. ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА ТАДЖИКИСТАНА И КОРОЛЕВСТВА БЕЛЬГИИ.....	43
Сайидзода З.Ш., Темурзода Ф.С. ПРЕЗИДЕНТ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН, ЛИДЕР НАЦИИ ЭМОМАЛИ РАХМОН О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ И РЕФОРМИРОВАНИИ СНГ НА РУБЕЖЕ СТОЛЕТИЙ (1999 -2001гг.): ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ.....	49
Сангинзода Д.Ш. ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В КИТАЕ, ЯПОНИИ И РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ.....	61
Каримов Ш.Т. ГЕОСТРАТЕГИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ПЛАТФОРМЫ «C5+1» И ЕЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ДЛЯ СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ.....	68
Бедилзода Х. УРОВЕНЬ СОТРУДНИЧЕСТВА ИРАНА С РОССИЕЙ И КИТАЕМ В МЕНЯЮЩИХСЯ УСЛОВИЯХ НОВОГО МИРОВОГО ПОРЯДКА.....	75
Рахмонзода А.Ш. ПЕРСПЕКТИВНЫЕ ИНИЦИАТИВЫ ЛИДЕРА НАЦИИ В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ.....	84
Саидзода З.Ш., Салимов А.Х. ТАДЖИКСКО-РОССИЙСКОЕ СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ В ТРЕТИЕ ДЕСЯТИЛЕТИИ ХХІ ВЕКА ВСТУПИЛО В НОВУЮ ПОЛОСУ РАЗВИТИЯ.....	94
Давлиёрова С.Т. СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ СОТРУДНИЧЕСТВА ТАДЖИКИСТАНА С ШАНХАЙСКОЙ ОРГАНИЗАЦИЕЙ СОТРУДНИЧЕСТВА.....	104
Давлатов З.А. ПЯТАЯ ИНИЦИАТИВА ЛИДЕРА НАЦИИ: СТРАТЕГИЧЕСКИЙ ШАГ К ЗАЩИТЕ ЖИЗНЕННО ВАЖНЫХ ИСТОЧНИКОВ ПРЕСНОЙ ВОДЫ.....	111

Рахмонов М. РЕГИОНАЛЬНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В РАМКАХ ШОС: ВОЗМОЖНОСТИ, УГРОЗЫ И РЕКОМЕНДАЦИИ (ТАДЖИКИСТАН, КИТАЙ, ПАКИСТАН И ИНДИЯ).....	116
Сохиби Б. СТРАТЕГИЯ БОРЬБЫ С КОРРУПЦИЕЙ В СИНГАПУРЕ.....	126
Сохиби Б. ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ДИПЛОМАТИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА ТАДЖИКИСТАНА И ИНДОНЕЗИИ В СОВРЕМЕННЫЙ ПЕРИОД.....	132
Махмедов М.Т., ДИПЛОМАТИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН СО СТРАНАМИ ЮГО-ВОСТОЧНОЙ АЗИИ (НА ПРИМЕРЕ СИНГАПУРА).....	139
Шарифхонзода М.Ш., Нусратова Ш.М. ТЕХНОЛОГИИ ЗАЩИТЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ И ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН.....	145
Достиева Д. КУЛЬТУРНОЕ И НАУЧНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО ТАДЖИКИСТАНА И ИНДИИ.....	154
Шарифов И.И. ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ НА ПУТИ ИНТЕГРАЦИЯ: СТАНОВЛЕНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ.....	161
Азиззода Г. ПРОБЛЕМА ДЕФИЦИТА ПРЕСНОЙ ВОДЫ И МЕЖДУНАРОДНЫЙ ПОЛИТИЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ.....	169

ВОСТОКОВЕДЕНИЕ

Махмадбекзода М.Ш. МИГРАЦИОННЫЙ ПРОЦЕСС В ТУРЦИИ.....	174
Зияев С.Н., Нематова Ш. ПРИХОД К ВЛАСТИ И НАЧАЛО ПОЛИТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МУСТАФЫ КЕМАЛЯ ОТАТЮРКА.....	179
Одинаев А.С., Меликова Г.Х. ВАЖНЫЕ АСПЕКТЫ СОТРУДНИЧЕСТВА ТАДЖИКИСТАНА И САУДОВСКОЙ АРАВИИ.....	185
Одинаев А.С., Султанов И. БОРЬБА С КОРРУПЦИЕЙ НА БЛИЖНЕМ ВОСТОКЕ.....	195

МИРОВАЯ ЭКОНОМИКА

Мухаммадализода П.М. СРАВНЕНИЕ ЦИФРОВЫХ МОДЕЛЕЙ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН С КИТАЙСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКОЙ.....	200
--	------------

INTERNATIONAL RELATIONS

Khaidarzoda R.J., Mansurova Sh. TO THE QUESTION OF TAJIKISTAN-RUSSIAN RELATIONS.....	8
Sanginzoda D.Sh. RIGHTS, RESPONSIBILITIES AND LIABILITIES OF A RESEARCH EMPLOYEE OF SCIENTIFIC INSTITUTIONS (ON THE EXAMPLE OF THE ACADEMY OF SCIENCES AND A SCIENTIFIC INSTITUTE).....	16
Tursunov T.Kh. TRADE COOPERATION BETWEEN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN AND THE REPUBLIC OF INDIA.....	26
Kurbonova Sh.I. COUNTERING CORRUPTION IN INDIA: HISTORICAL AND MODERN ASPECTS.....	39
Vokhidova S. PROSPECTS FOR DEVELOPING COOPERATION BETWEEN TAJIKISTAN AND THE KINGDOM OF BELGIUM.....	43
Saiidzoda Z.Sh., Temurzoda F.S. PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN, LEADER OF THE NATION EMOMALI RAHMON ON IMPROVEMENT AND REFORMING THE CIS AT THE TURN OF THE CENTURY (1999-2001): HISTORICAL ASPECT.....	49

Sanginzoda D.Sh. LEGAL REGULATION OF SCIENTIFIC ACTIVITIES IN CHINA, JAPAN AND THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN: A COMPARATIVE ANALYSIS.....	61
Karimov Sh.T. GEOSTRATEGIC ESSENCE OF THE "C5+1" PLATFORM AND ITS CONSEQUENCES FOR THE COUNTRIES OF CENTRAL ASIA.....	68
Bedilzoda H. THE LEVEL OF COOPERATION BETWEEN IRAN, RUSSIA AND CHINA IN THE CHANGING CONDITIONS OF THE NEW WORLD ORDER.....	75
Rahmonzoda A.Sh. PROSPECTIVE INITIATIVES OF THE LEADER OF THE NATION IN THE SYSTEM OF INTERNATIONAL RELATIONS.....	84
Saidzoda Z.Sh., Salimov A.Kh. TAJIK-RUSSIAN STRATEGIC INTERACTION IN THE THIRD DECADE OF THE 21ST CENTURY HAS ENTERED A NEW STAGE OF DEVELOPMENT.....	94
Davliyorova S.T. THE STATUS AND PROSPECTS OF COOPERATION BETWEEN TAJIKISTAN AND THE SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION.....	104
Davlatov Z.A. THE FIFTH INITIATIVE OF THE LEADER OF THE NATION: A STRATEGIC STEP TOWARDS THE PROTECTION OF VITAL FRESH WATER SOURCES.....	111
Rakhmonov M. REGIONAL COOPERATION WITHIN THE SCO: OPPORTUNITIES, THREATS AND RECOMMENDATIONS (TAJIKISTAN, CHINA, PAKISTAN AND INDIA).....	116
Sohibi B. STRATEGY FOR FIGHTING CORRUPTION IN SINGAPORE.....	126
Sohibi B. HISTORICAL ASPECTS OF DIPLOMATIC COOPERATION BETWEEN TAJIKISTAN AND INDONESIA IN THE MODERN PERIOD.....	132
Makhmedov M.T., DIPLOMATIC RELATIONS OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN WITH THE COUNTRIES OF SOUTH-EAST ASIA (ON THE EXAMPLE OF SINGAPORE).....	139
Sharifkhonzoda M.Sh., Nusratova Sh.M. TECHNOLOGIES OF PROTECTING POLITICAL STABILITY AND ENSURING NATIONAL INTERESTS OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN.....	145
Dostieva D. CULTURAL AND SCIENTIFIC COOPERATION BETWEEN TAJIKISTAN AND INDIA.....	154
Sharifov I.I. CENTRAL ASIA TOWARDS INTEGRATION: FORMATION AND PROSPECTS.....	161
Azizzoda G. THE PROBLEM OF FRESH WATER SCARCITY AND THE INTERNATIONAL POLITICAL CONTEXT.....	169

ORIENTAL STUDIES

Makhmadbekzoda M.Sh. MIGRATION PROCESS IN TURKEY.....	174
Ziyaev S.N., Nematova Sh. COMING TO POWER AND THE BEGINNING OF POLITICAL ACTIVITIES OF MUSTAFA KEMAL OTATURK.....	179
Odinaev A.S., Melikova G.Kh. IMPORTANT ASPECTS OF COOPERATION BETWEEN TAJIKISTAN AND SAUDI ARABIA.....	185
Odinaev A.S., Sultanov I. FIGHTING CORRUPTION IN THE MIDDLE EAST.....	195

GLOBAL ECONOMY

Mukhammadalizoda P.M. COMPARISON OF DIGITAL MODELS OF THE SOCIAL SPHERE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN WITH THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA.....	200
---	-----

К ВОПРОСУ О ТАДЖИКИСТАНСКО-РОССИЙСКИХ ОТНОШЕНИЯХ

ХАЙДАРЗОДА РУСТАМ ДЖУРА –

Главный научный сотрудник отдела Ближнего и Среднего Востока Института изучения проблем государств Азии и Европы НАНТ, доктор философских наук

МАНСУРОВА ШАХНОЗА-

PhD-докторант Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ

Статья посвящена анализу российско-таджикостанских отношений с акцентом на исторический контекст, современную политическую мысль Таджикистана, ключевые направления сотрудничества и существующие вызовы. Исследование подчёркивает стратегическое значение двустороннего взаимодействия в таких сферах, как экономика, безопасность и культура. Особое внимание уделено роли России в развитии энергетического сектора Таджикистана, обеспечении региональной безопасности и сохранении культурных связей. Рассматриваются вопросы трудовой миграции, её влияние на экономику и социальные аспекты. В работе проанализированы взгляды таджикских политиков, учёных и общественности на роль России как ключевого партнёра. Статья предлагает перспективы дальнейшего сотрудничества, включая расширение экономических проектов, развитие культурного обмена и совместное решение вопросов безопасности.

Ключевые слова: *российско-таджикостанские отношения, трудовая миграция, безопасность, культурное сотрудничество, таджикская политическая мысль, экономика, региональная стабильность.*

Российско-таджикостанские отношения всегда занимали особую нишу среди внешнеполитических связей России со странами Центральной Азии. Сложная геополитическая ситуация, тесные исторические связи и взаимозависимость в различных сферах — от экономики до безопасности — делают их важным объектом изучения. Современные реалии международной политики, включая конкуренцию между крупнейшими державами и поиск новых стратегических союзников, придают дополнительную значимость исследованию роли России в Центральной Азии [2]. На этом фоне изучение того, как Россия воспринимается в политической мысли Таджикистана, открывает новые возможности для понимания механизма формирования внешнеполитических приоритетов этой страны.

Таджикистан занимает ключевое место в политическом и экономическом пространстве Центральной Азии, особенно благодаря своему участию в таких структурах, как Организация Договора о коллективной безопасности (ОДКБ) и Евразийский экономический союз (ЕАЭС). В этих форматах Россия выступает как главный партнёр, влияющий на стратегию и политику Таджикистана. Однако роль России не ограничивается только институциональными рамками. Таджикская политическая элита и общественные деятели постоянно формируют свой взгляд на Россию через призму исторического прошлого, текущих вызовов и будущих перспектив.

На протяжении последних десятилетий, начиная с момента распада Советского Союза, Россия и Таджикистан сумели создать платформу для взаимовыгодного сотрудничества.

Историческое взаимодействие между Россией и территориями, которые сегодня входят в состав Таджикистана, имеет долгую и многогранную историю. Оно начинается с периода расширения Российской империи в Центральной Азии, проходит через советский этап глубокой интеграции и трансформации и продолжается в постсоветскую эпоху, характеризующуюся установлением новых

форм партнерства. Понимание этого исторического контекста позволяет выявить фундаментальные факторы, влияющие на современное состояние и перспективы двустороннего сотрудничества.

Знакомство таджикских земель с Россией началось в конце XIX века, когда Российская империя активно расширяла своё влияние в Центральной Азии. К этому времени территория Таджикистана входила в состав Бухарского эмирата, который после ряда военных экспедиций стал протекторатом России в 1868 году [1].

Политическое подчинение не сразу переросло в глубокую интеграцию. Российское влияние ограничивалось военной защитой и сбором налогов, а административная система Бухары сохраняла свою автономность. Тем не менее, через российское присутствие начали проникать новые элементы, такие как инфраструктурные проекты, торговля и образовательные инициативы. Например, строительство дорог и базовых административных учреждений стало одним из первых шагов в формировании устойчивого взаимодействия между двумя культурами.

В то же время, таджикское общество оставалось в значительной степени традиционным, основанным на местных укладах и исламских ценностях. Однако именно этот период заложил основы будущих процессов модернизации, инициированных уже в советское время.

Советский период стал ключевым этапом формирования современного Таджикистана. После революции 1917 года и гражданской войны новые советские власти начали реформирование региона. Первоначально таджикские земли получили статус автономии в составе Узбекской ССР (1924 год), а к 1929 году Таджикская АССР стала союзной республикой, что ознаменовало переход к более самостоятельному развитию в рамках советской системы [13].

Советский период был временем стремительной трансформации. Это отразилось в следующих процессах:

1. Индустриализация и модернизация. Под руководством Москвы в Таджикистане начали строиться предприятия, особенно в сфере переработки хлопка и горнодобывающей промышленности. Были реализованы масштабные ирригационные проекты, что способствовало развитию сельского хозяйства.

2. Социальные изменения. Советская власть внедрила обязательное образование и здравоохранение. Уровень грамотности среди таджиков значительно вырос, а также появились первые национальные университеты и научные институты.

3. Культурное обновление. Через популяризацию русского языка и советской идеологии таджикское общество получило доступ к новым формам самовыражения, включая литературу, кино и искусство [12].

При этом советская политика не обходилась без противоречий. Программы коллективизации и атеизма вызывали сопротивление в сельских районах, где традиционный уклад жизни оставался сильным. Однако для многих таджиков именно советская эпоха стала временем выхода на новый уровень в экономическом, социальном и культурном развитии.

Распад Советского Союза в 1991 году привёл к глубоким изменениям в российско-таджикских отношениях. На фоне глобального перехода к новой геополитической реальности Таджикистан столкнулся с необходимостью выстраивать самостоятельную внешнеполитическую стратегию.

1990-е годы для Таджикистана ознаменовались гражданской войной, которая нанесла серьёзный урон экономике и политической системе страны. Россия играла важную роль в поддержке таджикского руководства, что позволило добиться подписания мирного соглашения в 1997 году.

После распада СССР российско-таджикские отношения строились на взаимовыгодном экономическом сотрудничестве. Россия оставалась основным

торговым партнёром Таджикистана, а денежные переводы от трудовых мигрантов стали ключевым источником дохода для таджикской экономики [14].

Россия активно участвовала в стабилизации региона, сохраняя свою военную базу в Таджикистане и оказывая поддержку в охране границ с Афганистаном. Эта помощь особенно важна в условиях борьбы с наркотрафиком и угрозами экстремизма.

Историческое взаимодействие России и Таджикистана оставило глубокий след в политическом сознании таджикского общества. Советский опыт стал основой для формирования современной инфраструктуры, системы образования и государственного управления.

С другой стороны, историческая зависимость от России периодически становится объектом критики в таджикской политической мысли. Некоторые эксперты и общественные деятели подчёркивают необходимость диверсификации внешних связей, особенно в условиях роста влияния Китая и Турции. Однако факт остаётся неизменным: Россия продолжает восприниматься как стратегический партнёр и гарант стабильности в регионе.

Современные взгляды таджикской политической мысли на Россию формируются под влиянием целого ряда факторов, включая исторические связи, стратегическое партнерство и современные вызовы. Важную роль здесь играют как официальные заявления руководства страны, так и мнения ученых, экспертов и представителей общественности. Рассмотрение этих аспектов позволяет выявить ключевые направления восприятия России в политическом и общественном дискурсах Таджикистана [3].

На государственном уровне Таджикистан рассматривает Россию как важнейшего партнёра, что находит своё отражение в ключевых направлениях двустороннего взаимодействия.

Таджикистан, граничащий с нестабильным Афганистаном, остро нуждается в поддержке со стороны России. Москва оказывает существенную помощь в обеспечении региональной безопасности, что подчёркивается в заявлениях таджикского руководства. Особую роль здесь играет 201-я российская военная база, которая является крупнейшим военным объектом России за пределами её границ. Президент Эмомали Рахмон неоднократно подчёркивал, что Россия остаётся основным гарантом стабильности в регионе, особенно в условиях усиления террористической угрозы и роста наркотрафика из Афганистана. Например, в 2021 году, после вывода американских войск из Афганистана, Таджикистан совместно с Россией организовал серию военных учений, направленных на укрепление безопасности [4].

Россия также занимает важное место в экономике Таджикистана, оставаясь его главным торговым партнёром. Таджикские власти активно поддерживают участие России в инфраструктурных проектах, включая строительство гидроэлектростанций и модернизацию транспортной системы. В частности, российские компании участвуют в реализации стратегически важного проекта Рогунской ГЭС, который должен стать основой энергетической независимости Таджикистана. В 2023 году Россия подтвердила свои планы по увеличению инвестиций в энергетику Таджикистана, что подчёркивает взаимовыгодный характер экономического сотрудничества [6].

Россия и Таджикистан продолжают развивать двусторонние связи в образовательной и культурной сферах. Таджикское руководство уделяет большое внимание созданию условий для изучения русского языка и доступа к российскому образованию. В Душанбе успешно функционируют филиалы ведущих российских вузов, включая Московский государственный университет и Российский университет дружбы народов. Эти инициативы укрепляют культурные и образовательные связи между двумя странами [11].

Таджикские политологи и аналитики акцентируют внимание на роли России как стратегического союзника, однако при этом подчёркивают необходимость диверсификации внешнеполитических связей страны. В научных публикациях и докладах выделяются несколько ключевых аспектов:

В таджикских экспертных кругах существует общий консенсус, что Россия играет важную роль в поддержании стабильности в Центральной Азии. Политологи, такие как Нурали Хайруллоев, отмечают, что без российского военного присутствия Таджикистану было бы значительно сложнее справляться с угрозами, исходящими из соседнего Афганистана. В своих трудах он подчёркивает, что сотрудничество с Москвой остаётся краеугольным камнем внешней политики Таджикистана.

Экономисты и политологи обращают внимание на зависимость Таджикистана от денежных переводов трудовых мигрантов, работающих в России. Эта зависимость формирует серьёзный вызов для экономики страны. По данным Всемирного банка, переводы мигрантов составляют более 30% ВВП Таджикистана. Некоторые эксперты предлагают активизировать усилия по развитию внутренних экономических ресурсов, чтобы уменьшить влияние внешних факторов, в частности российской экономики. Россия остаётся основным направлением для таджикских трудовых мигрантов [5]. Это делает её важнейшим экономическим партнёром на уровне домохозяйств, так как денежные переводы играют решающую роль в обеспечении доходов для миллионов таджикских семей. Однако социальные трудности, такие как случаи дискриминации и проблемы с миграционными документами, создают определённые негативные настроения [7]. Например, в 2021 году резонанс вызвали новые ограничения на трудовую миграцию в некоторых российских регионах, что вызвало волну обсуждений в таджикских СМИ.

Таджикские учёные отмечают двоякую природу культурного взаимодействия с Россией. С одной стороны, русский язык и образовательные программы, предоставляемые российскими вузами, способствуют интеграции таджикских студентов в международное сообщество. С другой стороны, всё чаще звучат призывы к укреплению национальной идентичности через развитие таджикского языка и культуры. Это создаёт напряжённый баланс между поддержкой русскоязычной среды и продвижением национальных ценностей [8].

«Сегодня очевиден тот факт, что и Россия, и государства Центральной Азии в духовном контексте уже не являются единым постсоветским пространством. Советское культурное и материальное наследие почти во всех странах Центральной Азии, да и всего СНГ, постепенно сокращается, забывается и исчезает. За последние десятилетия в странах Центральной Азии была проделана работа по формированию и укреплению национальной идентичности, развитию национальных языков и культуры. Были возрождены национальные традиции, обряды, праздники, которые благодаря совместным усилиям стран региона уже внесены в Список нематериального культурного наследия ЮНЕСКО. Всё это позволило государствообразующим нациям в Центральной Азии по-новому взглянуть на себя, по-новому оценить свою историю и осознать значимость национального государства в современном мире. В странах Центральной Азии подрастает новое поколение, которое сформировалось на основе возрождённых национальных ценностей и традиций, завершается процесс формирования новой политической и экономической элиты, ориентированной на взаимодействие со всеми странами мирового сообщества» [16].

Российские телеканалы и интернет-ресурсы продолжают играть большую роль в формировании общественного мнения в Таджикистане. Они транслируют позитивный образ России как партнёра и защитника. Однако в последние годы, с развитием социальных сетей, таджикское общество получает доступ к более разнообразным точкам зрения, что способствует формированию более критического взгляда на роль России.

Несмотря на крепкие исторические связи и стратегический характер российско-таджикского взаимодействия, отношения между двумя странами не обходятся без проблем. Эти вызовы обусловлены как внутренними особенностями экономик и обществ, так и внешними факторами, включая региональную нестабильность и влияние других стран. Для углубления сотрудничества важно не только выявить существующие проблемы, но и предложить механизмы их разрешения [15].

Политическая сфера отношений между Россией и Таджикистаном остаётся прочной, но не лишённой противоречий. Эти разногласия могут быть связаны с различиями во внешнеполитических приоритетах и влиянием третьих стран на регион.

По мнению Хайдарзода Р.Дж. «Россию и Центральную Азию связывают исторические узы. Однако сейчас меняется контекст мировой политики, и это нужно учитывать. Истории наших взаимоотношений уделяется всё меньше внимания. Нужно учитывать, что на отношения между странами Центральной Азии и России большое влияние имеют и внутривнутриполитические, и внешнеполитические обстоятельства: антимиграционные настроения в отдельных городах и регионах России, конфликты на Ближнем Востоке и Восточной Европе, приход новой власти в США и так далее.

В странах Центральной Азии, несомненно, учитывают тот факт, что Россия, составляющая основу Евразии, в условиях прокси-войны с глобальным Западом, продолжает укреплять свои позиции в роли одного из ведущих глобальных игроков многополярного мира и в этом контексте по-прежнему заинтересована в сотрудничестве со странами нашего региона. При этом важно отметить, что страны Центральноазиатского региона ощущают повышенный интерес к себе и со стороны других глобальных и региональных игроков. Другими словами, у них есть выбор, так как многополярность предоставляет им уникальную возможность для коррекции и оптимизации внешнеполитических стратегий и выбора внешнеэкономического партнёра – и данная тенденция будет только усиливаться. В этом контексте немаловажную роль играет ряд факторов, в частности инвестиционный потенциал, политическое влияние, позиция в системе международных отношений, уровень технологического развития. Страны Центральной Азии стремятся к партнёрству с теми странами, которые могут инвестировать в развивающуюся национальную экономику и сократить технологическое отставание государств региона. Например, центральноазиатским странам необходимо в кратчайшие сроки создавать рабочие места для быстрорастущего населения, а для этого нужны инвестиции» [16].

Необходимо отметить и растущее влияние других держав, которое отражается и в политической мысли Таджикистана. В последние годы на центральноазиатском пространстве значительно усилилось влияние таких стран, как Китай, Турция и Иран. Китайские инвестиции через инициативу «Один пояс, один путь» сделали себя ключевым экономическим партнёром Таджикистана. Турция, со своей стороны, активно продвигает культурные и образовательные проекты, что увеличивает её мягкую силу в регионе.

Например, Китай в 2021 году предоставил Таджикистану кредиты на развитие инфраструктуры, что усилило его экономическую зависимость от Пекина. Это вызвало беспокойство в Москве, поскольку российская роль в экономике Таджикистана начала ослабевать. Турция, в свою очередь, продвигает культурное сближение, что вызывает определённое напряжение в области культурной политики, традиционно связанной с Россией.

«Центральная Азия является партнером России и Китая и готова совместно строить новую Евразию. Центрально-азиатскому региону в сотрудничестве с Россией и Китаем необходимо создавать новые механизмы и международные институты...» [17,20]

Таджикистан стремится продемонстрировать свою независимость, что иногда проявляется в действиях, не полностью согласованных с интересами России. Например, участие страны в региональных инициативах, предлагаемых Китаем или другими государствами, может вызывать в Москве неоднозначную реакцию.

Российские компании участвуют в развитии стратегических отраслей таджикской экономики, таких как гидроэнергетика и транспорт, но объём инвестиций остаётся недостаточным. Причинами этого являются экономические риски, бюрократические барьеры и ограниченные возможности российской экономики [10].

Примером такой проблемы является проект строительства новых гидроэлектростанций, который был инициирован ещё в начале 2010-х годов, но до сих пор не завершён из-за недостаточного финансирования и организационных трудностей.

Социальные и культурные аспекты отношений России и Таджикистана также сталкиваются с трудностями, которые требуют решения для поддержания взаимопонимания между странами.

Трудовые мигранты из Таджикистана в России нередко сталкиваются с правовыми ограничениями и сложностями адаптации. Эти проблемы не только ухудшают положение мигрантов, но и создают напряжённость в двусторонних отношениях.

Заключение

Таким образом, можно сделать вывод, что Российско-таджикистанские отношения характеризуются сложной и многоплановой природой, корни которой уходят в историю, а основные аспекты определяются стратегическими, культурными и экономическими связями. Хотя за последние десятилетия достигнуты значительные успехи в развитии взаимодействия, эти отношения остаются уязвимыми перед рядом вызовов, требующих пристального внимания и продуманных решений.

Для обеих стран важно продолжать укрепление двусторонних отношений, особенно в условиях глобальных и региональных вызовов. Расширение диалога, реализация новых совместных проектов и координация усилий в области безопасности станут залогом успешного взаимодействия [9].

Россия, как ведущая держава в регионе, должна учитывать не только стратегическое значение Таджикистана, но и его внутренние потребности, стремление к экономическому и политическому развитию. В свою очередь, Таджикистану необходимо использовать существующие партнёрские отношения для укрепления национальной экономики и социальной стабильности.

Как считает Хайдарзода Р.Дж. «можно констатировать, что Россия и Центральная Азия по-прежнему хотят и могут развивать сотрудничество. Однако необходимо предпринять усилия по устранению проблем, которые препятствуют развитию многосторонних и дружественных отношений. Нужно создавать площадки для диалога на различных уровнях и научиться слушать и слышать друг друга. Многополярный мир – это прежде всего пространство для открытого и взаимоуважительного диалога между всеми государствами и народами»[16].

Несмотря на существующие трудности, российско-таджикистанские отношения обладают высоким потенциалом для развития. Углубление культурного обмена, продвижение совместных образовательных инициатив, а также реализация экономических и инфраструктурных проектов способны не только укрепить взаимное доверие, но и создать новый уровень сотрудничества в Центральной Азии.

Список использованной литературы

1. Абдуллозода Х. А. История таджикской государственности. – Душанбе: Ирфон, 2018. – 320 с.
2. Ахмедов Ф. И. Политика и экономика Центральной Азии в условиях глобализации. – Душанбе: Адиб, 2019. – 256 с.
3. Алексеев В. П. Россия и Центральная Азия: вызовы и перспективы. – М.: Наука, 2018. – 290 с.
4. Бахромов А. Ш. Роль России в обеспечении безопасности Таджикистана: исторический и современный аспекты. – Душанбе: Маърифат, 2020. – 198 с.
5. Ганиев Х. А. Трудовая миграция из Таджикистана в Россию: социально-экономический анализ. – Душанбе: Шарқи Озод, 2021. – 234 с.
6. Иванова Е. Ю. Экономическое сотрудничество России и стран Центральной Азии. – М.: Проспект, 2020. – 305 с.
7. Исмоилов Р. М. Влияние миграции на российско-таджикистанские отношения. – Душанбе: Дониш, 2020. – 212 с.
8. Камолов А. И. Политическое и культурное сотрудничество России и Таджикистана. – Душанбе: Рудаки, 2017. – 198 с.
9. Каримов А. Б. Региональная безопасность в Центральной Азии: роль России и Таджикистана. – Душанбе: Ирфон, 2021. – 280 с.
10. Мирзоев Ш. Р. Экономическое взаимодействие России и Таджикистана: современное состояние и перспективы. – Душанбе: Адиб, 2022. – 310 с.
11. Нуралиев Н. Х. Роль русского языка в таджикской системе образования. – Душанбе: Маърифат, 2019. – 176 с.
12. Петров Н. И. Русский язык как фактор культурного сотрудничества в Центральной Азии. – М.: Изд-во МГУ, 2021. – 180 с.
13. Саидов Х. М. Исторические этапы российско-таджикистанских отношений. – Душанбе: Академия наук Таджикистана, 2020. – 245 с.
14. Смирнов Д. М. Трудовая миграция из Центральной Азии в Россию: социальные и экономические аспекты. – М.: Высшая школа экономики, 2021. – 265 с.
15. Феррейра Д. Россия и Таджикистан: стратегия сотрудничества в условиях глобальных вызовов. – Лондон: Routledge, 2020. – 290 с.
16. Хайдарзода Р. Дж. Сотрудничество Центральной Азии и России: новые горизонты. Электронный источник// https://ru.valdaiclub.com/a/highlights/sotrudnichestvo-tsentralnoy-azii-i-rossii/?sphrase_id=768353 [Дата посещения: 15.05.2025]
17. Хайдаров Р. Дж. Многовекторность государств Центральной Азии в условиях трехполярного мира: состояние и перспективы//Центральная Азия как формирующаяся подсистема международных отношений: Монография./Под ред. К. П. Курылева. -М.: Изд-во «Аспект Пресс». -2024. -С.20-28(312с.)

ОИД БА МАСОИЛИ МУНОСИБАТҲОИ ТОҶИКИСТОН ВА РУСИЯ

Мақола ба таҳлили муносибатҳои Русияву Тоҷикистон бо таваҷҷӯҳ ба заминаҳои таърихӣ, афкори сиёсии муносири Тоҷикистон, самтҳои асосии ҳамкорӣ ва ҷолишҳои мавҷуд бахшида шудааст. Тадқиқот аҳамияти стратегии ҳамкориҳои дӯҷониба дар бахшҳои ҳуқуқ, амният ва фарҳангро таъкид мекунад. Ба нақши Русия дар рушди бахши энергетикаи Тоҷикистон, таъмини амнияти минтақаӣ ва идомаи рабобити фарҳангӣ таваҷҷӯҳи хоса зоҳир мешавад. Масъалаҳои муҳоҷирати меҳнатӣ, таъсири он ба ҳуқуқодиёт ва ҷанбаҳои иҷтимоӣ баррасӣ мешаванд. Дар маҷаллаи назари сиёсатмадорон, олимони ва ҷомеаи Тоҷикистон дар бораи нақши Русия ҳамчун шарикони калидӣ таҳлил шудааст. Дар мақола дурнамои ҳамкориҳои

минбаъда, аз ҷумла тавсеаи лоиҳаҳои иқтисодӣ, рушди табодули фарҳангӣ ва ҳалли муштараки масъалаҳои амниятӣ пешниҳод шудааст.

Калидвожаҳо: равобити Русияву Тоҷикистон, муҳоҷирати корӣ, амният, ҳамкориҳои фарҳангӣ, афкори сиёсии тоҷикон, иқтисод, суботи минтақа.

ON THE QUESTION OF TAJIKISTAN-RUSSIAN RELATIONS

The article focuses on the analysis of Russia-Tajikistan relations, emphasizing the historical context, contemporary political thought in Tajikistan, key areas of cooperation, and existing challenges. The research highlights the strategic importance of bilateral interaction in areas such as economy, security, and culture. Special attention is given to Russia's role in developing Tajikistan's energy sector, ensuring regional security, and maintaining cultural ties. Issues of labor migration, its impact on the economy, and social aspects are explored. The study analyzes the views of Tajik politicians, scholars, and the public on Russia's role as a key partner. The article offers prospects for further cooperation, including the expansion of economic projects, the development of cultural exchange, and joint efforts to address security issues.

Keywords: *Russia-Tajikistan relations, labor migration, security, cultural cooperation, Tajik political thought, economy, regional stability.*

Маълумот оид ба муаллифон:

Ҳайдарзода Рустам Ҷӯра - доктори илмҳои фалсафа, сарҳодими илмии Шуъбаи Шарқи Миёна ва Наздики Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ. Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33. Телефон: 937308787. Почтаи электронӣ: rustamhaydarov.tjk@gmail.com

Мансурова Шахноза - докторанти PhD соли 2-юми Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ. Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33. Tel.: +992555666663; E-mail: shmsn2000@bk.ru

Information about Authors:

Haidarzoda Rustam Jura - Doctor of Philosophy, Chief Researcher, Department of Near and Middle East, Institute of the Institute for the Study of Problems of Asian and European Countries of the NAST. Address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue, 33. Phone: +992 93 730 87 87. E-mail: rustamhaydarov.tjk@gmail.com

Mansurova Shakhnoza - 2nd year PhD student at the Institute for the Study of Asian and European Problems of the NAST. Address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Ave., 33. Tel.: +992555666663; E-mail: shmsn2000@bk.ru

Сведения об авторах:

Хайдарзода Рустам Джура - доктор философских наук, главный научный сотрудник Отдела Ближнего и Среднего Востока Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ. Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33. Телефон: +992 937308787. Э-почта: rustamhaydarov.tjk@gmail.com

Мансурова Шахноза - докторант 2-го года Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ. Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33. Телефон +992555666663; E-mail: shmsn2000@bk.ru

**ҲУҚУҚ, УҲДАДОРӢ ВА МАСЪУЛИЯТИ КОРМАНДИ ИЛМИИ
МУАССИСАҲОИ ИЛМӢ
(ДАР МИСОЛИ АКАДЕМИЯИ ИЛМҲО ВА ИНСТИТУТИ ИЛМӢ)**

САНГИНЗОДА ДОНИЁР ШОМАҲМАД

муовини директори Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва
Аврупои АМИТ оид ба илм ва таълим, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Мақола ба таҳлили ҳуқуқ, уҳдадорӣ ва масъулияти корманди илмии муассисаҳои илмӣ (академияҳо ва институтҳо) дар сатҳи байналмилалӣ ва миллӣ, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон, бахшида шудааст. Санадҳои байналмилалӣ, ба монанди Эълومияи умумии ҳуқуқи башар, Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, Тавсияи ЮНЕСКО, Созишномаи TRIPS ва Конвенсияи Берн, асоси ҳуқуқии фаъолияти илмиро ташкил медиҳанд. Қонунгузориҳои кишварҳои Осиё (Ҷопон, Чин, Кореяи Ҷанубӣ), Аврупо (Олмон, Британияи Кабир, Фаронса) ва Амрико (ИМА, Канада, Мексика) бо қонунгузориҳои Тоҷикистон муқоиса шуда, фарқиятҳо ва умумиятҳо дар танзими озодии таҳқиқот, ҳифзи моликияти зеҳнӣ ва риояи этикаи илмӣ ошкор гардидаанд. Мушиклоти мавҷуда, аз қабيلي норасоии кодекси ахлоқии таҳқиқот дар Тоҷикистон ва маҳдудиятҳои муҳочират, баррасӣ шуда, тавсияҳо барои тақмили қонунгузорӣ ва афзоиши рақобатпазирии муҳаққиқони тоҷик пешниҳод гардидаанд.

Калидвожаҳо: *корманди илмӣ, муассисаи илмӣ, ҳуқуқ, уҳдадорӣ, масъулият, моликияти зеҳнӣ, этикаи илмӣ, озодии таҳқиқот, қонунгузориҳои байналмилалӣ, қонунгузориҳои Тоҷикистон, тижоратикунони натиҷаҳои таҳқиқот.*

Фаъолияти илмӣ яке аз омилҳои асосии пешрафти ҷомеаи муосир буда, дар сатҳи байналмилалӣ тавассути қонунгузориҳои миллӣ, санадҳои ҳуқуқии дохилии муассисаҳои илмӣ (Оиннома, Низомнома, Дастурамал) ва санадҳои байналмилалӣ танзим мешавад. Корманди илмӣ (муҳаққиқ), тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти илмӣ ва сиёсати давлатӣ оид ба илму техника» (18 март 2015, №1197) шахси воқеие аст, ки дар ташкилоти илмӣ, муассисаи таълимии таҳсилоти олии касбӣ ё воҳиди сохтори ташкилоти илмӣ кор карда, дорои таҳсилоти олии касбӣ мебошад, натиҷаи фаъолияти илмӣ ва (ё) илмию техниро ба даст меорад ва татбиқи менамояд [1, 7]. Корҳои илмию таҳқиқотӣ корҳои вобаста бо ҷустуҷӯи илмӣ, анҷом додани таҳқиқот, озмоишҳо бо мақсади афзун намудани дониши мавҷуда ва андӯхтани дониши нав, санҷиши фарзияҳои илмӣ, муқаррар намудани қонуниятҳои рушди табиат ва ҷомеа, ҷамъбасти илмӣ ва асосноккунии илмии лоиҳаҳо дар бар мегиранд, дар ҳоле ки натиҷаи илмӣ ва (ё) илмию техникӣ маҳсули фаъолияти илмӣ ва (ё) илмию техникӣ дорои донишу дастовардҳои нав аст, ки дар ҳама гуна ҳомили иттилоотӣ сабт шудааст [1, 7].

1. Санадҳои байналмилалӣ ҳамчун асоси ҳуқуқии фаъолияти илмӣ. Қонунгузориҳои байналмилалӣ барои ҷамоҳангсозии ҳуқуқ ва уҳдадориҳои корманди илмии муассисаҳои илмӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ заминаи муҳим фароҳам меорад. Эълумияи умумии ҳуқуқи башар (1948) дар моддаи 27 ҳуқуқи ҳар шахсро барои иштирок дар пешрафти илмӣ ва бархурдорӣ аз натиҷаҳои он эътироф мекунад, ки ин принцип озодии таҳқиқоти илмиро ҳамчун ҳуқуқи асосии корманди илмӣ таъмин менамояд [5,12]. Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ (1966) дар моддаи 15 давлатҳоро вазифадор мекунад, ки пешрафти илмиро дастгирӣ кунанд ва озодии таҳқиқоти илмиро кафолат диҳанд, ки ин ба корманди илмии муассисаҳои илмӣ имкон медиҳад дар лоиҳаҳои байналмилалӣ ширкат варзад

[6,8]. Тавсияи ЮНЕСКО оид ба мақоми муҳаққиқони илмӣ (1974, таҷдиди 2017) принципҳои асосии фаъолияти муҳаққиқонро муайян намуда, ба озодии таҳқиқот, ҳифзи моликияти зеҳнӣ, риояи меъёрҳои ахлоқии таҳқиқот ва дастрасӣ ба маблағгузорӣ таъкид мекунад [2,22]. Созишномаи TRIPS (1994), ки аз ҷониби Созмони Умумиҷаҳонии Савдо танзим мешавад, стандартҳои ҳадди ақалро барои ҳифзи моликияти зеҳнӣ муқаррар намуда, ба корманди илмӣ муассисаҳои илмӣ имкон медиҳад ихтироот ва асарҳои худро дар кишварҳои узви созмон ҳифз кунад [7, 35]. Конвенсияи Берн оид ба ҳифзи асарҳои адабӣ ва бадеӣ (1886) ҳуқуқи муаллифиро барои мақолаҳо, китобҳо ва дигар асарҳои илмӣ кафолат дода, барои кормандони илмӣ академияҳо ва институтҳо муҳим мебошад [8, 10]. Ин санадҳои байналмилалӣ асоси ҳуқуқии фаъолияти корманди илмиро ташкил дода, дар қонунгузориҳои миллии кишварҳои тараққиқарда ва Тоҷикистон инъикос ёфтаанд.

2. Таҳлили қонунгузориҳои минтақаи Осиё. Дар минтақаи Осиё қонунгузориҳои Чопон, Чин ва Кореяи Ҷанубӣ ба танзими фаъолияти корманди илмӣ муассисаҳои илмӣ нигаронида шуда, ҳуқуқ ба озодии таҳқиқот ва моликияти зеҳнӣро кафолат медиҳад. Дар Чопон қонуни асосии илм ва технология (Science and Technology Basic Law), ки 15 ноябри 1995 қабул шудааст, фаъолияти илмиро танзим мекунад. Моддаи 2-и ин қонун ба корманди илмӣ муассисаҳои илмӣ, ба монанди Академияи илмҳои Чопон, ҳуқуқ медиҳад, ки ба таҳқиқоте мусоидат кунад, ки ба рушди ҷомеа хидмат мекунад, дар ҳоле ки моддаи 14 уҳдадорӣ риояи этикаи илмиро, аз ҷумла худдорӣ аз плагиат ва тақаллуб, муқаррар менамояд [9,5-12]. Нодида гирифтани ин уҳдадорӣ метавонад боиси манъи маблағгузорӣ аз Japan Society for the Promotion of Science гардад. Қонуни патентии Чопон (Patent Act), ки 13 апрели 1959 қабул шудааст, дар моддаи 35 муайян мекунад, ки ихтирооти хизматӣ ба муассиса тааллуқ дорад, аммо муҳаққиқ ҳуқуқ дорад ба ҷуброни молиявӣ, ва риояи нақардани ин модда метавонад ба баҳсҳои судӣ оварда расонад [10,15]. Олими чопонӣ Шинъити Фукушима аз Донишгоҳи Токио соли 2016 бо мукофоти байналмилалӣ Wolf Prize дар физика барои корҳои худ дар соҳаи физикаи моддаҳои конденсатсия мушарраф гардидааст [11,45]. Аммо, олими дигар, Йошитака Фуҷии, аз Донишгоҳи Тохо бо сабаби тақаллуби маълумот дар 183 мақолаи илмӣ ба ҷавобгариҳои ҷиноятӣ кашида шуда, 182 мақолаи ӯ бозпас гирифта шуд [12, 20]. Дар Чин қонуни пешрафти илм ва технология (Law on Scientific and Technological Progress), ки 2 июли 1993 қабул шуда, соли 2007 такмил ёфтааст, фаъолияти илмиро танзим мекунад. Моддаи 12-и ин қонун ба корманди илмӣ Академияи илмҳои Чин ҳуқуқи озодона анҷом додани таҳқиқотро кафолат медиҳад, дар ҳоле ки моддаи 18 уҳдадорӣ пешниҳоди ҳисоботи шаффоф дар бораи натиҷаҳои таҳқиқотро муқаррар менамояд [13, 7-14]. Риояи нақардани ин уҳдадорӣ метавонад боиси манъи маблағгузорӣ аз National Natural Science Foundation of China гардад. Қонуни патентии Чин (Patent Law), ки 12 марти 1984 қабул шуда, соли 2020 такмил ёфтааст, дар моддаи 6 муайян мекунад, ки ихтирооти хизматӣ ба муассиса тааллуқ дорад, аммо муҳаққиқ ҳуқуқ дорад ба мукофот, ва ноодида гирифтани ин модда ба баҳсҳои ҳуқуқӣ оварда мерасонад [14, 9]. Олими чинӣ Ту Юю соли 2015 бо мукофоти Нобел дар тиб барои кашфи артемисинин мушарраф гардидааст [15,50]. Аммо, олими дигар, Хэ Цзянькуй, соли 2019 барои таҳрири ғайриқонунии генҳои эмбриони инсон ба се соли зиндон маҳкум шуд [12, 22]. Дар Кореяи Ҷанубӣ қонуни ҷаҳорҷӯбаи илм ва технология (Framework Act on Science and Technology), ки 10 апрели 2001 қабул шуда, соли 2020 такмил ёфтааст, фаъолияти илмиро танзим мекунад. Моддаи 5-и ин қонун ба корманди илмӣ Korea Institute of Science and Technology ҳуқуқи озодона анҷом додани таҳқиқотро кафолат медиҳад, дар ҳоле ки моддаи 11 уҳдадорӣ худдорӣ аз амалҳои ғайриахлоқиро муқаррар менамояд, ва риояи нақардани ин уҳдадорӣ метавонад боиси ҷарима гардад [16,6-10].

Қонуни патентии Кореяи Ҷанубӣ (Patent Act), ки 28 ноябри 1949 қабул шуда, соли 2021 такмил ёфтааст, дар моддаи 39 муайян мекунад, ки ихтирооти хизматӣ ба муассиса тааллуқ дорад, аммо муҳаққиқ ҳуқуқ дорад ба ҷуброн, ва нодида гирифтани ин модда ба баҳсҳои судӣ оварда мерасонад [17,8]. Олими корейгӣ Хванг Ву-Сук соли 2004 барои корҳои худ дар соҳаи ҳуҷайраҳои бунёдӣ бо мукофоти Korean Academy of Science Award мушарраф гардида буд, аммо соли 2009 барои тақаллуби маълумот дар таҳқиқоти худ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида шуд [12, 18].

3. Таҳлили қонунгузориҳои минтақаи Аврупо. Дар минтақаи Аврупо қонунгузориҳои Олмон, Британияи Кабир ва Фаронса фаъолияти корманди илмӣ муассисаҳои илмиро бо таъкид ба озодии таҳқиқот, ҳифзи моликияти зеҳнӣ ва риояи этикаи илмӣ танзим мекунад. Дар Олмон қонуни асосии Ҷумҳурии Федеративии Олмон (Grundgesetz), ки 23 майи 1949 қабул шудааст, фаъолияти илмиро танзим мекунад. Моддаи 5(3)-и ин қонун ба корманди илмӣ муассисаҳои илмӣ, ба монанди Институти Макс Планк, ҳуқуқи озодона анҷом додани таҳқиқотро кафолат медиҳад, дар ҳоле ки моддаи 9 имкони ҳамроҳ шудан ба иттиҳодияҳои касбӣ, ба монанди Deutsche Forschungsgemeinschaft,ро фароҳам меорад [18,4-7]. Риоя накардани меъёрҳои ахлоқии муқарраршуда аз ҷониби DFG метавонад боиси манъи маблағгузорӣ гардад. Қонуни патентии Олмон (Patentgesetz), ки 16 декабри 1980 қабул шудааст, дар моддаи 42 муайян мекунад, ки ихтирооти хизматӣ ба муассиса тааллуқ дорад, аммо муҳаққиқ ҳуқуқ дорад ба ҷуброни молиявӣ, ва нодида гирифтани ин модда ба баҳсҳои судӣ оварда мерасонад [19,11]. Олими олмонӣ Кристиан Дростен соли 2020 бо мукофоти байналмилалӣ Robert Koch Award барои корҳои худ дар соҳаи вирусология мушарраф гардидааст [20, с. 30]. Аммо, дар соли 2019 як муҳаққиқи Институти Макс Планк бо сабаби тақаллуби маълумот аз маблағгузориҳои DFG маҳрум шуда, ба ҷавобгарии маъмурӣ кашида шуд [21,25]. Дар Британияи Кабир қонуни патентҳо (Patents Act), ки 1 июни 1977 қабул шуда, соли 2004 такмил ёфтааст, фаъолияти илмиро танзим мекунад. Моддаи 39-и ин қонун ба корманди илмӣ муассисаҳои илмӣ, ба монанди Royal Academy, ҳуқуқи дарёфти ҷуброн барои ихтирооти хизматиро кафолат медиҳад, дар ҳоле ки моддаи 40 уҳдадорӣ хабар додан дар бораи ихтироотро ба муассиса муқаррар менамояд, ва риоя накардани ин уҳдадорӣ метавонад боиси аз даст додани ҳуқуқи патент гардад [22,9-12]. Қонуни ҳуқуқи муаллиф, тарҳҳо ва патентҳо (Copyright, Designs and Patents Act), ки 15 ноябри 1988 қабул шудааст, дар моддаи 11 муайян мекунад, ки асарҳои илмӣ, ки дар доираи шартномаи корӣ эҷод шудаанд, ба муассиса тааллуқдоранд, ва нодида гирифтани ин модда ба баҳсҳои ҳуқуқӣ оварда мерасонад [23,6]. Олими бритонӣ Эндрю Поллард соли 2021 бо мукофоти байналмилалӣ Gairdner Award барои таҳияи вакцинаи Оксфорд-АстраЗенека мушарраф гардидааст [24, 40]. Аммо, дар соли 2018 як муҳаққиқи Донишгоҳи Оксфорд бо сабаби плагиат дар мақолаҳои илмӣ ба ҷавобгарии маъмурӣ кашида шуд [21,28]. Дар Фаронса қонуни моликияти зеҳнӣ (Code de la Propriété Intellectuelle), ки 1 июли 1992 қабул шуда, соли 2020 такмил ёфтааст, фаъолияти илмиро танзим мекунад. Моддаи L611-7-и ин қонун ба корманди илмӣ Centre National de la Recherche Scientifique ҳуқуқи дарёфти ҷуброн барои ихтирооти хизматиро кафолат медиҳад, дар ҳоле ки моддаи L613-29 уҳдадорӣ хабар додан дар бораи ихтироотро ба муассиса муқаррар менамояд, ва риоя накардани ин уҳдадорӣ метавонад боиси аз даст додани ҳуқуқи патент гардад [25, 8-10]. Олими фаронсавӣ Эммануэль Шарпантье соли 2020 бо мукофоти Нобел дар химия барои таҳияи технологияи CRISPR мушарраф гардидааст [15,52]. Аммо, дар соли 2017 як муҳаққиқи CNRS бо сабаби истифодаи нодурусти маблағҳои грантӣ ба ҷавобгарии маъмурӣ кашида шуд [21,27].

4. Таҳлили қонунгузории минтақаи Амрико. Дар минтақаи Амрико қонунгузории Иёлотӣ Муттаҳида, Канада ва Мексика фаъолияти корманди илмӣ муассисаҳои илмиро бо таъкид ба ҳифзи моликияти зеҳнӣ ва шаффофияти таҳқиқот танзим мекунад. Дар Иёлотӣ Муттаҳида қонуни патентии ИМА (United States Patent Act), ки 19 июли 1952 қабул шудааст, фаъолияти илмиро танзим мекунад. Моддаи 35 U.S.C. § 101 ба корманди илмӣ муассисаҳои илмӣ, ба монанди National Institutes of Health, ҳуқуқи патент кардани ихтирооти навро кафолат медиҳад, дар ҳоле ки моддаи 35 U.S.C. § 202 муайян мекунад, ки ихтирооти маблағгузоришуда аз ҷониби давлат ба муассиса тааллуқ дорад, аммо муҳаққиқ ҳуқуқ дорад ба қисми даромад, ва нодида гирифтани ин модда метавонад боиси манъи маблағгузорӣ гардад [26, 14-16]. Қонуни Байх-Дол (Bayh-Dole Act), ки 12 декабри 1980 қабул шудааст, дар моддаи 35 U.S.C. § 202(с) уҳдадорӣ корманди илмӣ барои пешниҳоди ҳисоботи шаффоф дар бораи натиҷаҳои таҳқиқотро муқаррар менамояд, ва риоя накардани ин уҳдадорӣ метавонад боиси аз даст додани ҳуқуқи патент гардад [27,9]. Олими амрикоӣ Френсис Коллинз соли 2010 бо мукофоти байналмилалӣ Lasker Award барои корҳои худ дар соҳаи геномика мушарраф гардидааст [28,35]. Аммо, олими дигар, Донг-Пйоу Хан, соли 2015 барои тақаллуби маълумот дар таҳқиқоти вакцинаи ВИЧ ба қариб панҷ соли зиндон маҳкум шуд [12,24]. Дар Канада қонуни патентҳо (Patent Act), ки 19 июли 1923 қабул шуда, соли 2019 такмил ёфтааст, фаъолияти илмиро танзим мекунад. Моддаи 20-и ин қонун ба корманди илмӣ National Research Council ҳуқуқи патент кардани ихтирооти навро кафолат медиҳад, дар ҳоле ки моддаи 49 муайян мекунад, ки ихтирооти хизматӣ ба муассиса тааллуқ дорад, аммо муҳаққиқ ҳуқуқ дорад ба ҷуброн, ва нодида гирифтани ин модда ба баҳсҳои судӣ оварда мерасонад [29,7-10]. Олими канадаӣ Софи Жамал соли 2016 бо мукофоти байналмилалӣ CIHR Award барои таҳқиқоти остеопороз мушарраф гардида буд, аммо баъдтар бо сабаби тақаллуби маълумот ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида шуд [12,26]. Дар Мексика қонуни федералии ҳифзи моликияти саноатӣ (Ley Federal de Protección a la Propiedad Industrial), ки 1 июли 2020 қабул шудааст, фаъолияти илмиро танзим мекунад. Моддаи 14-и ин қонун ба корманди илмӣ Instituto Nacional de Ciencias Médicas ҳуқуқи дарёфти ҷуброн барои ихтирооти хизматиро кафолат медиҳад, дар ҳоле ки моддаи 163 уҳдадорӣ хабар додан дар бораи ихтироотро ба муассиса муқаррар менамояд, ва риоя накардани ин уҳдадорӣ метавонад боиси аз даст додани ҳуқуқи патент гардад [30,6-8]. Олими мексикӣ Марио Молина соли 1995 бо мукофоти Нобел дар химия барои таҳқиқоти қабати озон мушарраф гардидааст [15,48]. Аммо, дар соли 2019 як муҳаққиқи Instituto Politécnico Nacional бо сабаби плагиат ба ҷавобгарии маъмурий кашида шуд [21,29].

5. Муқоиса бо қонунгузории Тоҷикистон. Қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти корманди илмӣ муассисаҳои илмӣ, ба монанди Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон ва институтҳои он, тавассути як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ танзим мекунад, ки асоси онҳоро Қонуни ҚТ «Дар бораи фаъолияти илмӣ ва сиёсати давлатӣ оид ба илму техника» (18 март 2015, №1197), Қонуни ҚТ «Дар бораи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон» (20 апрели 2021, №1780) ва Оинномаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (Фармони Президенти ҚТ аз 14 январи 2022, №313) ташкил медиҳанд [1, 7; 3, 5; 4, 5]. Қонуни «Дар бораи фаъолияти илмӣ ва сиёсати давлатӣ оид ба илму техника» дар моддаи 11 ба корманди илмӣ ҳуқуқҳои васеъ, аз ҷумла анҷом додани ҷустуҷӯи илмӣ, интиҳоби усули таҳқиқот, иштирок дар озмунҳои илмӣ, дарёфти маблағ аз фондҳои илмӣ, иштирок дар лоиҳаҳои байналмилалӣ, роҳбарии унвонҷӯён, ишғоли вазифаҳои ҳоли, кор дар коллективҳои муваққатӣ, истифодаи захираҳои моддӣ ва зеҳнӣ, доштани ҳуқуқи молумулкӣ ва ғайримолумулкӣ ба натиҷаҳои таҳқиқот, иштирок дар конференсҳои байналмилалӣ

ва такмили тахассусро кафолат медиҳад, дар ҳоле ки моддаи 11, қисми 2, уҳдадориҳои корманди илмиро, аз қабili риояи ҳуқуқи субъектҳои дигар, анҷом додани таҳқиқот бидуни зарар ба инсон ва муҳити зист, ташҳиси воқеъбинонаи лоиҳаҳо, риояи Кодекси намунавии одоби илмӣ ва иҷрои вазифаҳои дигар муқаррар мекунад [1,9-10]. Моддаи 12 ташкилотҳои илмиро ҳамчун субъектҳои муайян мекунад, ки метавонанд давлатӣ ё ғайридавлатӣ бошанд, ба фаъолияти илмӣ, аз ҷумла татбиқи ҳуқуқи моликияти зеҳнӣ машғул шаванд, ва шӯрои илмӣ (илмӣ-техникӣ) таъсис диҳанд, ки вазифаҳои муайян кардани мавзӯҳои таҳқиқот, арзёбии натиҷаҳо ва гузаронидани озмунҳоро дар бар мегирад [1,10-11]. Моддаи 13 Академияи миллии илмҳои Тоҷикистонро ҳамчун ташкилоти худидораи давлатӣ муайян намуда, вазифаҳои дар таҳияи сиёсати илмӣ, ташҳиси таҳқиқот, ҳамроҳангсозии корҳои илмӣ ва пешниҳоди ҳисобот ба мақомоти давлатӣ муқаррар мекунад, ва моддаи 17 тахассуси корманди илмиро тавассути таҳсилот, дараҷа ва унвонҳои илмӣ, корҳои нашршуда ва эътирофи ҷомеаи илмӣ муайян менамояд [1, 11-13]. Моддаи 21 принципҳои ахлоқии фаъолияти илмиро, аз қабili қобилияти танқид, муносибати эҳтиромона, беғаразӣ ва ошкоро будан муқаррар мекунад, дар ҳоле ки моддаи 22 меъёрҳои ахлоқиро, ба монанди озодии академӣ, ҳуҷҷатгузориҳои пурра, ошкоро будан барои танқид, роҳ надодан ба рафтори ношоями илмӣ, мусоидат ба рушди илмӣ қавонон ва наشري ҳатмӣ натиҷаҳои маблағгузоришуда аз буҷет, муайян мекунад [1,14-15]. Моддаи 23 ташкилотҳои илмиро вазифадор мекунад, ки Кодекси намунавии одоби илмиро риоя кунанд, ки аз ҷониби Раёсати Академия таҳия шуда, масъулияти ахлоқии корманди илмиро, аз қабili софдилӣ, ҳоксорӣ, роҳ надодан ба плагиат ва эътирофи хатоҳои илмиро дар бар мегирад [1, 15-16]. Моддаи 24 масъулияти иҷтимоии корманди илмиро, аз ҷумла паҳн кардани иттилооти софдилона оид ба хатарҳои экологӣ, саноатӣ ва террористӣ ва тарбияи насли наврас дар рӯҳияи инсондӯстӣ муқаррар мекунад [1,16].

Қонуни ҶТ «Дар бораи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон» (20 апрели 2021, №1780) дар моддаи 13 ҳуқуқи аъзои Академияро ба иштирок дар идоракунии, интиҳобот ва таҳқиқоти мустақилона муайян мекунад, дар ҳоле ки моддаи 14 уҳдадориҳои онҳоро, аз қабili мусоидат ба рушди илм ва иҷрои супоришҳои раёсат, муқаррар менамояд, ва риоя накардани ин уҳдадориҳо метавонад боиси чораҳои интизомӣ гардад [3,8-10]. Оинномаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон дар моддаи 20 ба аъзои пайваста (академикҳо) ва аъзои вобаста ҳуқуқҳои иштирок дар идоракунии Академия, дастрасӣ ба иттилоот, афзалият дар таҳқиқоти мустақилона ва унвонпулии ҳармоҳаи якумаро кафолат медиҳад, дар ҳоле ки моддаи 21 уҳдадориҳои онҳоро, аз қабili иштироки фаъл дар иҷрои вазифаҳои Академия, рушди илм тавассути таҳқиқоти мустақилона, мусоидат ба татбиқи дастовардҳои илмӣ ва иҷрои супоришҳои раёсат, муқаррар менамояд [4,10-11]. Моддаи 25-и Оиннома уҳдадориҳои аъзои Академияро барои пешниҳоди ҳисоботи солона оид ба фаъолияти илмӣ, дастовардҳо ва тайёр кардани кадрҳои илмиро муқаррар мекунад, ва риоя накардани ин уҳдадорӣ метавонад боиси татбиқи чораҳои интизомӣ гардад [4, 12]. Моддаи 98-и Оиннома ба кормандони илмӣ ҳуқуқи моликият ба объектҳои зеҳниро кафолат дода, моддаи 99 муайян мекунад, ки муассисаҳои Академия низ метавонанд ба ин объектҳо ҳуқуқ дошта бошанд, аммо риоя накардани ин моддаҳо метавонад ба баҳсҳои ҳуқуқӣ оварда расонад [4, 22].

Қонуни ҶТ «Дар бораи ҳуқуқи муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он» (13 ноябри 1998, №726) дар моддаи 18 ба корманди илмӣ ҳуқуқи ҳифзи асарҳои илмӣ худро ҳамчун моликияти зеҳнӣ кафолат медиҳад, дар ҳоле ки моддаи 27 уҳдадориҳои риояи ҳуқуқи муаллифии дигаронро муқаррар мекунад, ва риоя накардани ин модда метавонад ба баҳсҳои ҳуқуқӣ ё ҷаримаҳо оварда расонад [31, 6-8]. Қонуни ҶТ «Дар

бораи тиҷоратикунони натиҷаҳои фаъолияти илмӣ ва илмию техникӣ» (24 декабри 2022, №1922) дар моддаи 7 ба корманди илмӣ ҳуқуқи иштирок дар тиҷоратикунони натиҷаҳои таҳқиқот ва дарёфти даромад аз онро кафолат медиҳад, дар ҳоле ки моддаи 12 уҳдадории риояи шартномаҳои марбут ба тиҷоратикунони муқаррар мекунад, ва нодида гирифтани ин уҳдадорӣ метавонад боиси баҳсҳои ҳуқуқӣ гардад [32, 5-7]. Қонуни ҚТ «Дар бораи экспертизаи илмӣ ва илмӣ-техникӣ» (12 январи 2010, №593) дар моддаи 6 ба корманди илмӣ ҳуқуқи иштирок дар экспертизаи лоиҳаҳои илмиро кафолат медиҳад, дар ҳоле ки моддаи 10 уҳдадории риояи меъёрҳои ахлоқии экспертизаро муқаррар мекунад, ва риоя накардани он метавонад боиси манъи иштирок дар экспертиза гардад [33,4-6].

Қарори Ҳукумати ҚТ аз 28 марти 2023, №136 «Дар бораи Барномаи давлатии рушд ва таҳкими заминаи илмию таҷрибавии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон барои солҳои 2023-2027» дар банди 15 ба корманди илмӣ ҳуқуқи дастрасӣ ба маблағгузори барномаҳои илмиро кафолат медиҳад, аммо уҳдадории иҷрои саривақтии лоиҳаҳо ва пешниҳоди ҳисоботи шаффофро низ муқаррар мекунад, ва нодида гирифтани он метавонад боиси қатъи маблағгузорӣ гардад [34,10]. Қарори Ҳукумати ҚТ аз 30 июни 2021, №263 «Дар бораи Стратегияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаҳои илм, технология ва инноватсия барои давраи то соли 2030» дар банди 20 ба корманди илмӣ ҳуқуқи иштирок дар лоиҳаҳои инноватсиониро кафолат медиҳад, аммо уҳдадории риояи стандартҳои байналмилалӣ таҳқиқотро муқаррар мекунад [35,12]. Қарори Ҳукумати ҚТ аз 30 апрели 2021, №165 «Дар бораи Стратегияи омӯзиш ва рушди фанҳои риёзи, дақиқ ва табиӣ дар соҳаи маориф ва илм дар давраи то соли 2030» дар банди 18 ба корманди илмӣ ҳуқуқи таълими кадрҳои илмиро кафолат медиҳад, аммо уҳдадории баланд бардоштани сатҳи тахассуси худро низ муқаррар мекунад [36, с. 8]. Қарори Ҳукумати ҚТ аз 2 декабри 2006, №525 «Дар бораи тасдиқи Қоидаҳои ташаққул, экспертиза, тасдиқ, маблағгузорӣ ва иҷрои барномаву лоиҳаҳои илмӣ ва илмию техникӣ» дар банди 10 ба корманди илмӣ ҳуқуқи иштирок дар озмунҳои лоиҳаҳои аз буҷети давлатӣ маблағгузоришавандаро кафолат медиҳад, аммо уҳдадории риояи тартиби экспертиза ва ҳисоботдиҳиро муқаррар мекунад, ва риоя накардани он метавонад боиси манъи маблағгузорӣ гардад [37,6].

Дастурамали вазифавии намунавии кормандони муассисаҳои илмии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, ки бо қарори Раёсати АМИТ аз 25 майи соли 2002, №77 тасдиқ шудааст, ҳуқуқ, уҳдадорӣ ва масъулияти кормандони АМИТ ба монанди директори муассисаи илмию таҳқиқотӣ, муовини директор оид ба корҳои илмӣ ва таълимӣ, муовини директор оид ба қисми маъмурию хоҷагидорӣ, котиби илмӣ, мудири воҳиди имлию таҳқиқотӣ (озмоишгоҳ, шӯба, бахш, гуруҳи илмию таҳқиқотӣ), сарҳодими илмӣ, ходими пешбари илмӣ, ходими калони илмӣ, ходими илмӣ, ходими хурди илмӣ, муҳандиси пешбар, муҳандис ва кормандони дигарро муқаррар менамояд.

Дар муқоиса бо қонунгузори кишварҳои тараққикарда, қонунгузори Тоҷикистон дар бисёр ҷанбаҳо, аз ҷумла ҳифзи моликияти зеҳнӣ ва тиҷоратикунони натиҷаҳои таҳқиқот, камтар муфассал буда, кодекси мушаххаси ахлоқии таҳқиқот, ки дар моддаи 23-и Қонуни «Дар бораи фаъолияти илмӣ» зикр шудааст, то ҳол ба таври пурра татбиқ нашудааст, ки ин хилофи меъёрҳои муқарраршуда дар Ҷопон, Олмон ва ИМА мебошад [1, 15-16; 9, 5-12; 26, 14-16]. Масалан, дар Ҷопон ва ИМА кодексҳои ахлоқии муфассал, ба монанди Guidelines for Research Ethics (Ҷопон) ва Responsible Conduct of Research (ИМА), мавҷуданд, ки риояи онҳо ҳатмист [9, 5-12; 26, 14-16]. Бо вучуди ин, умумиятҳо низ мавҷуданд, аз ҷумла эътирофи озодии таҳқиқот ва зарурати риояи этикаи илмӣ, ки дар ҳамаи кишварҳо ҳатмӣ мебошад [2,22]. Дар Тоҷикистон мисолҳои мушарраф шудани олимони ба мукофотҳои

байналмилалӣ ҷой дорад, ки нисбат ба давлатҳои хориҷа камтар аст [38,15]. Дар мавриди ҷавобгариӣ ҷинойтӣ ҳолатҳои мушаххас дар Тоҷикистон кам сабт шудаанд [39,12].

6. Мушкилот ва таҷрибаи байналмилалӣ. Фарқияти низомҳои ҳуқуқӣ дар кишварҳои мухталиф, аз ҷумла қонунҳои моликияти зеҳнӣ ва этикаи илмӣ барои корманди илмӣ муассисаҳои илмӣ мушкилоти ҷиддӣ эҷод мекунад, зеро талаботи қонунӣ дар Ҷопон, Олмон ва ИМА нисбат ба Чин ё Тоҷикистон муфассалтар ва қатъитар мебошанд [7,35]. Норасоии кодекси мушаххаси ахлоқии таҳқиқот дар Тоҷикистон сарфи назар аз талаботи моддаи 23-и Қонуни «Дар бораи фаъолияти илмӣ», мушкилоти риояи стандартҳои байналмилалӣ этикаро ба миён меорад [1, 15-16]. Монеаҳои муҳочират, аз қабili талаботи раводид дар Ҷопон (Researcher Visa), Олмон (Blue Card) ва ИМА (H-1B), фаъолияти муҳаққиқони хориҷиро маҳдуд месозанд, ки ин барои муҳаққиқони тоҷик низ мушкилоти иловагӣ ба вучуд меорад [40,20]. Норасоии иттилоот дар бораи талаботи қонунии кишварҳои хориҷӣ ва имкониятҳои маблағгузорӣ низ барои муҳаққиқони тоҷик монеа эҷод мекунад, зеро аксари онҳо аз барномаҳои байналмилалӣ, ба монанди JSPS ё Horizon Europe пурра огоҳ нестанд [41,18]. Дар Ҷопон барномаи Japan Society for the Promotion of Science барои муҳаққиқони хориҷӣ имкониятҳои васеи маблағгузорӣ фароҳам меорад ва дар соли 2023 зиёда аз 500 муҳаққиқи хориҷӣ аз ин барнома маблағ дарёфт кардаанд [42,12]. Дар Чин National Natural Science Foundation барои муҳаққиқони хориҷӣ дастрас буда, дар соли 2022 зиёда аз 300 грант ба хориҷиён дода шудааст [43,10]. Дар Олмон барномаҳои Deutsche Forschungsgemeinschaft ва Horizon Europe барои муҳаққиқони хориҷӣ имконият фароҳам меоранд, ва дар соли 2022 муҳаққиқони аз 70 кишвар дар лоиҳаҳои DFG иштирок кардаанд [44,15]. Дар Тоҷикистон тибқи Барномаи давлатии рушд ва таҳкими заминаи илмӣ таҷрибавии Академияи миллии илмҳо (2023-2027) талошҳо барои афзоиши дастрасӣ ба маблағгузори байналмилалӣ ва тақмили инфрасохтори илмӣ идома доранд, аммо норасоии кадрҳои баландхатисос ва маҳдудияти захираҳои молиявӣ монеа эҷод мекунад [34,10].

7. Тавсияҳо. Барои тақмили фаъолияти корманди илмӣ муассисаҳои илмӣ дар Тоҷикистон ва муваффақияти муҳаққиқони тоҷик дар хориҷа таҳкими ҳамкорӣ бо созмонҳои байналмилалӣ, ба монанди ЮНЕСКО, WIPO ва ILO, зарур аст, то дастрасӣ ба иттилооти ҳуқуқӣ ва барномаҳои таҳсил осон гардад [2,15]. Ташкили барномаҳои омӯзишӣ барои муҳаққиқони тоҷик оид ба қонунҳои моликияти зеҳнӣ, этикаи илмӣ ва талаботи маблағгузорӣ дар кишварҳои пешрафта муҳим буда, ба онҳо имкон медиҳад, ки дар лоиҳаҳои байналмилалӣ бомуваффақият иштирок кунанд [7,35]. Таҳия ва татбиқи пурраи Кодекси намунавии одоби илмӣ, тибқи моддаи 23-и Қонуни «Дар бораи фаъолияти илмӣ», барои пешгирӣ аз плагиат, тақаллуб ва истифодаи нодурусти маблағҳо зарур аст [1,15-16]. Имзои созишномаҳои дуҷониба бо кишварҳои пешрафта, ба монанди Ҷопон, Олмон ва ИМА, барои содда кардани раводид, эътирофи унвонҳои илмӣ ва дастрасӣ ба маблағгузорӣ муҳим мебошад [40, с. 20]. Баланд бардоштани огоҳии муҳаққиқони тоҷик тавассути ташкили семинарҳо ва конфронсҳо оид ба имкониятҳои байналмилалӣ низ ба афзоиши рақобатпазирии онҳо мусоидат мекунад. Илова бар ин, тақмили қонунгузори Тоҷикистон дар самти тижоратикунонии натиҷаҳои таҳқиқот ва ҳифзи моликияти зеҳнӣ, тибқи талаботи Қонуни ҶТ «Дар бораи тижоратикунонии натиҷаҳои фаъолияти илмӣ ва илмӣ техникаӣ» ва Созишномаи TRIPS, барои афзоиши самаранокии фаъолияти илмӣ зарур аст [7, 35; 32,5-7]. Татбиқи пурраи Стратегияи илм, технология ва инноватсия то соли 2030 ва Стратегияи фанҳои риёзи,

дақиқ ва табиӣ низ метавонад ба рушди заминаи илмӣ Тоҷикистон мусоидат кунад [35, 12; 36, 8].

Қонунгузори кишварҳои Осиё (Чопон, Чин, Кореяи Ҷанубӣ), Аврупо (Олмон, Британияи Кабир, Фаронса) ва Амрико (ИМА, Канада, Мексика) ҳуқуқи корманди илмӣ муассисаҳои илмиро ба озодии таҳқиқот, моликияти зеҳнӣ ва дастрасӣ ба маблағгузорӣ кафолат медиҳад, аммо уҳдадориҳо ва масъулиятҳо, аз қабилӣ риояи этикаи илмӣ, шаффофият ва қоидаҳои муҳоҷират, вобаста ба кишвар фарқ мекунад [2,15]. Мисолҳои мушарраф шудани олимони ба мукофотҳои байналмилалӣ, ба монанди мукофоти Нобел барои Ту Юю ва Эммануэль Шарпантье, ва ба ҷавобгарии ҷинойтӣ кашида шудани олимони, ба монанди Хэ Цзянькуй ва Йошитака Фуҷии, нишон медиҳанд, ки риояи уҳдадориҳои ҳуқуқӣ ва ахлоқӣ дар фаъолияти илмӣ муҳим аст [12,18-24]. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон санадҳои меъриии ҳуқуқӣ, аз қабилӣ Қонуни «Дар бораи фаъолияти илмӣ ва сиёсати давлатӣ оид ба илму техника» (2015), Қонуни «Дар бораи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон» (2021), Оинномаи Академияи миллии илмҳо (2022), Қонуни «Дар бораи тижоратикунонии натиҷаҳои фаъолияти илмӣ ва илмию техника» (2022) ва дигар санадҳои асосии ҳуқуқиро барои фаъолияти корманди илмӣ фароҳам меоранд, аммо зарур аст, ки онҳо бо стандартҳои байналмилалӣ, ба монанди қонунҳои патентии ИМА ва кодексҳои ахлоқии Олмон, ҳамоҳанг карда шаванд [1, 7; 3, 5; 4, 5; 32, 5-7]. Қонуни «Дар бораи фаъолияти илмӣ» ба корманди илмӣ ҳуқуқҳои васеъ, аз қабилӣ озодии таҳқиқот, иштирок дар лоиҳаҳои байналмилалӣ ва ҳифзи моликияти зеҳнӣ, ва уҳдадориҳои қатъӣ, ба монанди риояи Кодекси намунавии одоби илмӣ, муқаррар мекунад, ки нодида гирифтани онҳо метавонад ба чораҳои интизомӣ ё баҳсҳои ҳуқуқӣ оварда расонад [1,9-16]. Оинномаи Академия ба аъзои он ҳуқуқҳои иштирок дар идоракунии ва дастрасӣ ба маблағгузорӣ кафолат медиҳад, аммо уҳдадориҳои риояи этикаи илмӣ, пешниҳоди ҳисоботи шаффоф ва иҷрои супоришҳои раёсатро низ муқаррар мекунад [4,10-12]. Муҳаққиқони тоҷик, ки дар муассисаҳои илмӣ хориҷӣ фаъолият мекунад, бояд бо қонунгузори кишвари мизбон ва санадҳои байналмилалӣ шинос шаванд, то муваффақияти касбии худро таъмин намоянд. Таҳкими ҳамкорӣ бо созмонҳои байналмилалӣ, ташкили барномаҳои омӯзишӣ, таҳияи кодекси ахлоқии таҳқиқот ва тақмили қонунгузорӣ дар Тоҷикистон метавонад ба баланд бардоштани рақобатпазирии муҳаққиқони тоҷик дар арсаи байналмилалӣ мусоидат кунад.

АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти илмӣ ва сиёсати давлатӣ оид ба илму техника» // Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2015. – 15 с.
2. Recommendation on the Status of Scientific Researchers // UNESCO. – 2017. – 30 p.
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон» // Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2021. – 12 с.
4. Оинномаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон // Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14 январи 2022, №313. – 25 с.
5. Всеобщая декларация прав человека // ООН. – 1948. – 15 с.
6. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах // ООН. – 1966. – 20 с.
7. Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS) // WTO. – 1994. – 50 p.
8. Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works // WIPO. – 1886. – 20 p.
9. Science and Technology Basic Law (法律第130号) // Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology (MEXT). – 1995. – 25 p.

10. Patent Act (法律第121号) // Japan Patent Office. – 1959. – 30 p.
11. Wolf Prize Laureates // Wolf Foundation. – 2023. – 60 p.
12. List of scientific misconduct incidents // Wikipedia. – 2023. – 30 p.
13. Law on Scientific and Technological Progress (科学技术进步法) // National People's Congress. – 2007. – 20 p.
14. Patent Law of the People's Republic of China // China National Intellectual Property Administration. – 2020. – 15 p.
15. Nobel Prize Laureates // Nobel Foundation. – 2023. – 70 p.
16. Framework Act on Science and Technology // Ministry of Science and ICT, South Korea. – 2020. – 18 p.
17. Patent Act // Korean Intellectual Property Office. – 2021. – 12 p.
18. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland // Bundesministerium der Justiz. – 1949. – 10 p.
19. Patentgesetz // Deutsches Patent- und Markenamt. – 1980. – 15 p.
20. Robert Koch Award Recipients // Robert Koch Foundation. – 2023. – 40 p.
21. Research Misconduct in Europe: Case Studies // European Science Foundation. – 2020. – 50 p.
22. Patents Act // UK Intellectual Property Office. – 2004. – 20 p.
23. Copyright, Designs and Patents Act // UK Parliament. – 1988. – 25 p.
24. Gairdner Award Recipients // Gairdner Foundation. – 2023. – 50 p.
25. Code de la Propriété Intellectuelle // Légifrance. – 2020. – 30 p.
26. United States Patent Act (35 U.S.C.) // United States Patent and Trademark Office. – 1952. – 40 p.
27. Bayh-Dole Act (35 U.S.C. § 200-212) // U.S. Congress. – 1980. – 15 p.
28. Lasker Award Recipients // Lasker Foundation. – 2023. – 45 p.
29. Patent Act // Canadian Intellectual Property Office. – 2019. – 20 p.
30. Ley Federal de Protección a la Propiedad Industrial // Instituto Mexicano de la Propiedad Industrial. – 2020. – 12 p.
31. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуқуқи муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он» // Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 1998. – 10 с.
32. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тичоратикунонии натиҷаҳои фаъолияти илмӣ ва илмию техникӣ» // Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2022. – 10 с.
33. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи экспертизаи илмӣ ва илмӣ-техникӣ» // Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2010. – 8 с.
34. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Барномаи давлатии рушд ва таҳкими заминаи илмию таҷрибавии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон барои солҳои 2023-2027» // 28 март 2023, №136. – 15 с.
35. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Стратегияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаҳои илм, технология ва инноватсия барои давраи то соли 2030» // 30 июни 2021, №263. – 20 с.
36. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Стратегияи омӯзиш ва рушди фанҳои риёзи, дақиқ ва табиӣ дар соҳаи маориф ва илм дар давраи то соли 2030» // 30 апрели 2021, №165. – 15 с.
37. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқи Қоидаҳои ташақкул, экспертиза, тасдиқ, маблағгузорӣ ва иҷрои барномаву лоиҳаҳои илмӣ ва илмию техникӣ, ки аз буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон маблағгузорӣ мешаванд» // 2 декабри 2006, №525. – 10 с.
38. UNESCO Science Awards // UNESCO. – 2020. – 25 p.
39. Ethical Issues in Scientific Research in Tajikistan // Tajik Academy of Sciences. – 2023. – 20 p.

40. International Migration and Scientific Research // Global Science Journal. – 2022. – № 4. – P. 15–25.
41. Challenges in Scientific Research in Developing Countries // Science and Development. – 2021. – № 2. – P. 10–20.
42. JSPS Annual Report 2023 // Japan Society for the Promotion of Science. – 2023. – 50 p.
43. NSFC Annual Report 2022 // National Natural Science Foundation of China. – 2022. – 40 p.
44. DFG Annual Report 2022 // Deutsche Forschungsgemeinschaft. – 2022. – 60 p.

ПРАВА, ОБЯЗАННОСТИ И ОТВЕТСТВЕННОСТЬ НАУЧНОГО СОТРУДНИКА НАУЧНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ (НА ПРИМЕРЕ АКАДЕМИИ НАУК И НАУЧНОГО ИНСТИТУТА)

Статья посвящена анализу прав, обязанностей и ответственности научного сотрудника научных учреждений (академий и институтов) на международном и национальном уровнях, включая Республику Таджикистан. Международные документы, такие как Всеобщая декларация прав человека, Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах, Рекомендация ЮНЕСКО, Соглашение TRIPS и Бернская конвенция, составляют правовую основу научной деятельности. Законодательства стран Азии (Япония, Китай, Южная Корея), Европы (Германия, Великобритания, Франция) и Америки (США, Канада, Мексика) сравниваются с законодательством Таджикистана, выявляя различия и сходства в регулировании свободы исследований, защиты интеллектуальной собственности и соблюдения научной этики. Рассмотрены существующие проблемы, такие как отсутствие кодекса этики исследований в Таджикистане и миграционные ограничения, предложены рекомендации по совершенствованию законодательства и повышению конкурентоспособности таджикских исследователей.

Ключевые слова: научный сотрудник, научное учреждение, права, обязанности, ответственность, интеллектуальная собственность, научная этика, свобода исследований, международное законодательство, законодательство Таджикистана, коммерциализация результатов исследований.

RIGHTS, OBLIGATIONS, AND RESPONSIBILITIES OF SCIENTIFIC (IN THE EXAMPLE OF THE ACADEMY OF SCIENCES AND THE SCIENTIFIC INSTITUTE)

The article is dedicated to the analysis of the rights, obligations, and responsibilities of scientific researchers in scientific institutions (academies and institutes) at international and national levels, including the Republic of Tajikistan. International documents, such as the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, UNESCO Recommendation, TRIPS Agreement, and Berne Convention, form the legal basis for scientific activities. The legislation of Asian countries (Japan, China, South Korea), Europe (Germany, UK, France), and the Americas (USA, Canada, Mexico) is compared with Tajikistan's legislation, highlighting differences and similarities in regulating research freedom, intellectual property protection, and adherence to scientific ethics. Existing challenges, such as the lack of a research ethics code in Tajikistan and migration restrictions, are discussed, and recommendations are provided for improving legislation and enhancing the competitiveness of Tajik researchers.

Keywords: *scientific researcher, scientific institution, rights, obligations, responsibility, intellectual property, scientific ethics, research freedom, international legislation, Tajikistan's legislation, commercialization of research results.*

Маълумот бар бораи муаллиф: Сангинзода Дониёр Шомаҳмад - муовини директори Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ оид ба илм ва таълим, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, суроға: 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 33; тел.:(+992) 980-85-07-07; E-mail: doniyor_sanginov@mail.ru

Сведения об авторе: Сангинзода Дониёр Шомаҳмад – заместитель директора Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ по науке и учебе, доктор юридических наук, профессор, Адрес: 734025, Таджикистан, г. Душанбе, х. Рудаки 33; тел.: (+992) 980-85-07-07; Электронная почта: doniyor_sanginov@mail.ru.

About the author: Sanginzoda Doniyor Shomakhmad – Deputy Director for Science and Education at the Institute of Studies of Asian and European Countries, National Academy of Sciences of Tajikistan, Doctor of Legal Sciences, Professor, Address: 734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki str. 33; Tel.: (+992) 980-85-07-07; E-mail: doniyor_sanginov@mail.ru

УДК: 339.5:327.8(540)(598)

ҲАМКОРИҶОИ ТИҶОРАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА ҶУМҲУРИИ ҲИНДУСТОН

ТУРСУНОВ ТУРСУНМУРОД ХУДОЙМУРОДОВИЧ -

сарҳодими илмӣи Шуъбаи Шарқи Миёна ва Наздики

Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ

Дар мақола ҳамкориҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ҳиндустон баррасӣ шудааст. Тиҷорати байналмилалӣ ба беҳтаршавии вазъи кишварҳо мусоидат карда, дар беҳ шудани некуаҳволӣ ва вазъи иқтисодиву иҷтимоии ҷомеа саҳми назаррас мегузорад. Ҳамкориҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ҳиндустон дар заминаи созишномаҳои тиҷоративу иқтисодӣ роҳандозӣ мешавад. Пас аз истиқлолияти Тоҷикистон дар солҳои 1991, 1992 гардиши молу маҳсулот миёни Тоҷикистон ва Ҳиндустон вучуд надошт. Аз соли 1993 тиҷорат байни ду давлат расман оғоз гардид. Гарчанде, ки мубодилаи тиҷоратӣ 0,0 фисад (на чандон бузург)-ро таъкил мекард, барои рушди минбаъдаи тиҷорат миёни Тоҷикистон ва Ҳиндустон замина шуд. Дар соли 2023 содироти мол аз Ҳиндустон ба Тоҷикистон 51,66 млн. долларро таъкил додааст. Бар асоси омор, сармоягузориҳои ҳиндӣ ба иқтисоди Тоҷикистон 47,4 миллион доллар сармоягузорӣ кардаанд, ки 24,4 миллион доллари онро сармояи мустақим ва 23 миллион доллари онро қарзҳои ҷалби корхонаву соҳаҳои таъкил медиҳад. Аммо, ин нишондиҳандаҳо қонеъкунанда нестанд ва масъулиро зарур аст, ки дар самти гардиши молу маҳсулот миёни ду давлат тадбирҳо андешианд.

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, Ҳиндустон, тиҷорати байналмилалӣ, ҳамкорӣ, геоиқтисодиёт, муносибатҳои байналмилалӣ, Авруосиё

Тиҷорати байналмилалӣ дар рушди хоҷагии кишварҳо, минтақа ва ҷомеаи ҷаҳонӣ нақши муҳим дорад ва омилҳои асосии рушди иқтисод аст. Пойбандии кишварҳо аз тиҷорати байналмилалӣ бештар гардидааст. Омилҳои асосии таъсиррасон ба тиҷорати байналмилалӣ ин рушди тақсимооти байналмилалӣ меҳнат

ва интернатионализатсияи истеҳсолот, инчунин инқилоби илмию техникӣ ва фаъолияти корпоратсияҳои трансмиллӣ мебошад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо 105 мамлакат, аз он ҷумла бо 95 мамлакати хориҷи дур муносибати савдои хориҷӣ дорад [1, 10]. Яке аз ин кишварҳо Ҷумҳурии Ҳиндустон мебошад. Дар гузашта миёни Ҳиндустони Шимолӣ ва Осиёи Марказӣ хатсайрҳои тиҷоратӣ мавҷуд буданд, ки хеле пурсамар истифода мешуданд. Халқҳои тоҷик ва ҳинд чӣ аз нигоҳи ҷуғрофӣ ва чӣ аз нигоҳи таърихӣ ба ҳам наздик мебошанд.

Аз рӯзҳои аввали соҳибистиқлолии Тоҷикистон ду кишвар ба рушди ҳамкориҳои тиҷоратӣ ҳавасмандӣ зоҳир намуданд ва ҳангоми нахустин сафари ҳайати намоёндагони Тоҷикистон, 15 феввали соли 1993 дар шаҳри Нью-Дехлӣ дар қатори дигар созишномаҳо, созишнома дар бораи ҳамкориҳои тиҷоратӣ ва иқтисодӣ ба имзо расид.

Мувофиқ ба банди а-и моддаи 5-уми созишномаи мазкур Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ҳиндустон гуруҳи намоёндагони шумораашон аз ҳарду тараф баробар дар ҳолати зарурӣ ташкил менамоянд ва ин гуруҳ вазифадор аст, ки таҳияи барномаи муфассали мубодиларо тарҳрезӣ намоянд.

Дар моҳи августи соли 1996 Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор кард, ки намоёндагии тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар Ҳиндустон кушояд. Дар аввали соли 1998 Ҷумҳурии Тоҷикистон намоёндагии тиҷоратии худро дар Ҷумҳурии Ҳиндустон ифтитоҳ ва И. Холмуродов ҳамчун намоёндаи тиҷоратӣ ба ҳайси мушовири сафир таъин намуд, ки ба фаъолшавии ҳамкориҳои тиҷоратии Тоҷикистону Ҳиндустон мусоидат намуд [3, 3].

Пас аз истиқлолияти Тоҷикистон дар солҳои 1991, 1992 гардиши молу маҳсулот миёни Тоҷикистон ва Ҳиндустон вучуд надошт. Аз соли 1993 тиҷорат байни ду давлат расман оғоз гардид. Гарчанде, ки мубодилаи тиҷоратӣ 0,0 фсад (на чандон бузург)-ро ташкил мекард, барои рушди минбаъдаи тиҷорат миёни Тоҷикистон ва Ҳиндустон замина шуд.

Ҷадвали 1. Мубодилаи мол миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳиндустон (млн. доллар) [17, 571].

Нишондиҳанда	Солҳо									
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Мубодилаи мол	-	-	0,0	0,1	0,2	0,3	1,0	0,8	1,0	0,1

Дар солҳои 1991, 1992 аз Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Ҷумҳурии Ҳиндустон содирот сурат нагирифт, ки ин ба омилҳои дохилии кишвар вобастагӣ дошт. Зеро низоми сиёсӣ ба бӯҳрон гирифтӣ шуда, ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ ба вазъи молии кишвар таъсири манфӣ расонид. Аз нишондиҳандаҳо маълум мегардад, ки раванди тиҷорат байни ду кишвар аз соли 1993 то соли 1999 сол ба сол рӯ ба инкишоф овардааст. Аммо соли 2000 рӯ ба таназзул оварда, ба давраи соли 1994 баробар гардидааст.

Дар робита ба рушди ҳамкориҳои тиҷоратӣ 10 майи соли 2001 миёни Тоҷикистон ва Ҳиндустон дар бораи ҳамкориҳои дарозмӯҳлати тиҷоративу иқтисодӣ ва ҳамкорӣ дар соҳаи саноат созишнома ба имзо расид. Тибқи моддаи 9-уми созишномаи зикршуда воридот ва содироти мол ва хизматҳо дар асоси қарордодҳои байни шахсони воқеӣ ва ҳуқуқии ҳарду кишвар басташуда бо назардошти нархҳое, ки дар бозори байналмилалӣ ва тибқи муқаррароти ду кишвар ва таҷрибаи тиҷорати байналмилалӣ баамал бароварда мешавад, сурат мегирад. Дар зимн, на Тоҷикистон

ва на Ҳиндустон барои ӯҳдадорихое, ки аз муомилаҳои тиҷоратии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ба вучуд меоянд, масъулият нахоҳанд дошт.

Банди 10-уми созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Ҳиндустон дар бораи ҳамкориҳои дарозмӯҳлати тиҷоративу иқтисодӣ ва ҳамкорӣ дар соҳаи саноат имкон медиҳад, ки ҳамаи пардохтҳои хусусияти тиҷоратӣ ва ғайритиҷоратӣ дошта байни Тоҷикистон ва Ҳиндустон бо асъори қобили табдили озод ба амал бароварда шаванд, ба истиснои ҳолатҳои дигаре, ки байни ду кишвар дар созишномаҳои махсус пешбинӣ нашуда бошад. Мутобиқи банди 11-уми созишномаи мазкур шахсони воқеӣ ва ҳуқуқии Тоҷикистон ва Ҳиндустон метавонанд озодона ба ворид ё содир кардани молу хизматҳои якдигар дар асоси мубодилаи тиҷоратӣ, созишномаҳои талофӣ, иҷоравӣ (лизинг) ё мубодилавӣ ё ҳар гуна шаклҳои дар миқёси ҷаҳонӣ пазируфташудаи муомилаҳои соҳибкорӣ, дар мувофиқат бо қонунгузорӣ ва муқаррароти миллӣ, машғул шаванд.

12-13 декабри соли 2001 дар шаҳри Нью-Дехлӣ ҷаласаи якуми комиссияи муштараки Тоҷикистону Ҳиндустон оид ба ҳамкориҳои иқтисодиву тиҷоратӣ дар заминаи ҳамдигарфаҳмии тарафайн ва анъанаҳои дӯстиву бародарӣ сураат гирифт [8,116]. Дар натиҷаи музокирот тарафҳо дар як қатор самтҳо ба мувофиқа расиданд. Аввал ҳамкорӣ дар самти тиҷорат матраҳ шуд. Тарафҳо сатҳи муносибатҳои тиҷоратиро баррасӣ намуда, ба хулоса расиданд, ки сатҳи мавҷудаи он вобаста ба иқтисодии мавҷуда ҷавобгӯи талабот нест. Дар робита ба ин, тарафҳо мустаҳкам кардани муносибатҳои тиҷоратиро таъкид дошта, ба мувофиқа расиданд, ки барои таҳким ва вусъати ҳаҷми савдо ва сохтори молии он ҳамаҷониба кӯшиш ба харҷ диҳанд. Ҳар ду ҷониб барои рушди ҳамкориҳои тиҷоративу иқтисодӣ доир намудани воҳӯриҳои доимиро зарур шумориданд. Чунин воҳӯриҳо барои муайян кардани имкониятҳои конкретӣ ва баҳри бартараф кардани мушкилоти ҳамкориҳои иқтисодиву тиҷорат нақши координатсионӣ мебошад. Ҳамзамон дар мавриди содирот ва воридот ва транзити молҳо, боҷҳои гумрукӣ ва дигар андозҳо содда кардани шароит баррасӣ гардид.

Ҳамроҳшавии Тоҷикистон ба созишномаи сечонибаи транзитии байни Ҳиндустон, Эрон ва Туркменистон низ матраҳ шуд. Ҷонибҳо муҳимияти тиҷорати дучониба ва бартараф кардани мушкилоти ҳамлу нақли молу колоро дида баромаданд. Созишнома дар хусуси транзити байналмилалӣ мол байни Ҳиндустон, Эрон ва Туркменистон бо мақсади мустаҳкам кардани алоқаҳои нақлиётӣ, ҳамкориҳои тиҷоративу иқтисодӣ миёни ин кишварҳо ва кишварҳои ИДМ ва барои содда кардани ҳаракати транзитии мол байни онҳо амал мекунад. Ҷониби Ҳиндустон иттилоъ дод, ки ин созишнома барои ҳамроҳшавии дигар кишварҳои ИДМ низ кушода аст. Ҷониби Тоҷикистон розӣ шуд, ки ин ҳуҷҷатро меомӯзад ва дар кӯтоҳтарин фурсат мавқеи ҳудро муайян менамояд.

Тарафҳо бо қаноатмандӣ созишнома дар хусуси алоқаи ҳавоӣ ҳангоми сафари Президенти Тоҷикистон Э. Раҳмон ба Ҳиндустон моҳи майи соли 2001 байни ду кишвар басташударо қайд карда, фароҳам овардани асоси ҳуқуқии минбаъдаи ҳамкориро дар соҳаҳои тиҷорат ва дигар соҳаҳо самарабахш унвон карданд. Хоҳиши ширкати «Тоҷик Эйр» оид ба кушодани хатсайри доимии Душанбе - Нью-Дехлӣ ва омодагии ҷониби Ҳиндустон барои таъмини максималии дастгирии Тоҷикистон барои кушодани хатсайр қайд гардид.

Дар ҷараёни сафари сарвазирӣ Ҳиндустон А.Б. Ваҷпейй ба Ҷумҳурии Тоҷикистон моҳи ноябри соли 2003 қарор қабул шуд, ки Комиссияи муштараки Тоҷикистону Ҳиндустон оид ба рушди тиҷорат таъсис дода шавад [7]. Мувофиқи маълумоти ҷониби Тоҷикистон, комиссияи мазкур бояд татбиқи лоиҳаҳои зиёди муштаракро дар доираи имкониятҳои мавҷуда ба анҷом мерасонд.

Ҳиндустон дипломатияи тиҷорати худро хеле фаъол ба роҳ мондааст. Масалан, тиҷорати зарғарии Ҳиндустон дорои шабакаи фуруши ҷаҳонӣ буда, дар тамоми ҷаҳон зиёда аз 2000 намояндагӣҳои савдоӣ дорад. Конфедератсияи саноати Ҳиндустон низ шабакаҳои зиёд дошта, дорои 64 офисҳои минтақавии дохилӣ ва 9 намояндагӣҳои берун аз кишвар буда, бо 211 ташкилотҳо дар 87 кишвари дунё ҳуҷҷатҳои ҳамдигарфаҳмӣ ба имзо расонидааст. Ҳиндустон дорои 70 палатаҳои савдоии дуҷониба ва шӯроҳои ҳамҷоя дар соҳаи бизнес мебошад.

Савдои хориҷии Ҳиндустон бомуваффақият инкишоф меёбад. Агар мо нишондиҳандаҳои умумии савдои Ҳиндустонро назар кунем, дар солҳои 2004-2005 он ба 44,2% баробар шуда, 268 млрд. долларро ташкил додааст. Содироти пӯлод, оҳан, мошинҳои электронӣ, воридоти мошинолот ва таҷҳизоти химияи органикӣ дар ҳоли рушд аст. Дар соли 2005 новобаста аз инкишофи баланди савдои хориҷӣ саҳми Ҳиндустон дар бозори ҷаҳонии содиротӣ аз 0,8 % буд. Дар соли 2019 Ҳиндустон ба маблағи 323 миллиард доллар маҳсулот содир кард [10].

Ҷадвали 2. Мубодилаи мол миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳиндустон (млн. доллар) [16, с. 571].

Нишондиҳанда	Солҳо									
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Мубодилаи мол	34,4	31,5	3,2	3,5	1,5	9,6	8,6	57,5	29,6	35,4

Ҷадвали 3. Содироти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Ҷумҳурии Ҳиндустон дар солҳои 1993-2000 (млн. доллар) [16, с.581].

Нишондиҳанда	Солҳо							
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Содирот	-	0,1	0,2	0,0	0,0	0,0	-	0,0

Ҷадвали 4. Содироти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Ҷумҳурии Ҳиндустон дар солҳои 2001-2010 (млн. доллар) [16, с.582].

Нишондиҳанда	Солҳо									
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Содирот	-	-	0,0	0,2	0,1	0,0	0,1	0,1	0,3	0,3

Аз рӯй нишондоди директори генералӣ доир ба маълумот ва омили тиҷоратии созмони GOI-и Ҳиндустон маълум мегардад, ки мубодилаи мол ба истиснои баъзе норасоӣҳо дар марҳилаи солҳои 2009-2013 рӯ ба афзоиш овардааст.

Қайд кардан бамаврид аст, ки моҳи марти соли 2007 кӯшиши ташкили намоишгоҳи «Истеҳсоли Ҳиндустон» ба муваффақият ноил нашуд, зеро Созмон оид ба мусоидати савдои Ҳиндустон (ИТРО) новобаста аз ахборот ва иҷоза аз ҳокимияи маҳаллӣ тоҷирони Ҳиндустонро ҷалб карда натавонист.

Доир ба лоиҳаи «Бизнес дар Тоҷикистон» бо Институти тадқиқотҳои иқтисодии Вазорати иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон 16 июли соли 2005 семинар доир гардид, ки дар он рӯнамои мубодилаи тиҷоратӣ ва молӣ байни Тоҷикистон ва Ҳиндустон доир шуда, инчунин муҳокимаи коридори нақлиётӣ тиҷоратӣ ва масъалаҳои ҳуқуқии вобаста ба тиҷорат муҳокима гардид.

16 июли соли 2005 дар шаҳри Душанбе дар ҷаласаи дуввуми якҷояи комиссияи Тоҷикистону Ҳиндустон оид ба ҳамкориҳои тиҷоратӣ иқтисодӣ ва илмӣ техникаӣ рушди муносибатҳои тиҷоратӣ матраҳ гардида, иброз шуд, ки ҳаҷми мавҷудаи тиҷорат ба иқтисодии реалии ду кишвар мувофиқ нест ва табодули афкор шуд, ки бо

мақсади зиёд намудани ҳаҷми гардиши савдои хориҷӣ бо роҳи тавсеаи сохтори тиҷорати дутарафаи судманд чора дида шавад.

Тарафҳо алоқаҳои муҳим ва саривақтии доираҳои расмӣ ду кишварро ибраз намуда, дар ин замина рушди шарикӣ тиҷорати байни фирмаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ҳиндустон бо додани имконият ба соҳибкорони хурду миёнаро таъкид намуданд. Дар робита ба ин ҷониби Ҳиндустон пешниҳод намуд, ки идораҳои ҳавасманди ду кишвар метавонанд, ки меморандуми ҳамдигарфаҳмӣ ба имзо расонанд.

Алоқаҳои ҳавоӣ байни ду кишвар заминаи ҳуқуқи рои барои ҳамкориҳо дар самти тиҷорат ва дигар соҳаҳо муҳайё месозад. Кушодани хати мунтазами ҳавоии Душанбе-Деҳлӣ -Шарча ба мустақкам шудани ҳамкориҳои иқтисодиву тиҷоратӣ байни ду кишвар мусоидат менамояд. Тарафҳо муҳимияти танзими масъалаҳои соҳаи нақлиётро ибраз намуда, вусъати имконияти дучониба ва транзитию нақлиётро зарур шумориданд.

Ҳамкориҳо дар самти тиҷорат дар соҳаи хоҷагии деҳот низ баррасӣ гардида, Ҷумҳурии Тоҷикистон воридкунадаи маҳсулоти хоҷагии деҳот, бахусус маҳсулоти истеъмолӣ доништа шуда, гандум, орд, қанд, равған, масҳсулоти шаколодӣ ва чойро аз Ҳиндустон меорад. Аз рӯйи аксари ин маҳсулот Ҳиндустон иқтидори васеи содиротӣ дорад. Вобаста ба ин тиҷорати маҳсулоти хоҷагии деҳот миёни ду кишвар ба ҳавасмандӣ ниёз дорад. Бо ин мақсад таъсиси зергурӯҳҳо доир ба тиҷорати молҳои хоҷагии деҳот зарур аст.

Корпоратсияи давлатӣ тиҷоратӣ Ҳиндустон пешниҳод кард, ки гурӯҳи таҳлилгаронро барои омӯзиши корхонаҳои нассочӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон мефиристад. Ҳамчунин пешниҳод шуд, ки аз ширкатҳои тоҷикистонӣ дар асоси тиҷоратӣ корпоратсияи пахтаи Ҳиндустон нахи пахтаро харидорӣ менамояд. Ҷониби Тоҷикистон қайд намуд, ки имкони ширкати намоёндагони Тоҷикистонро дар намоишгоҳи маҳсулоти нассочӣ Ҳиндустон дида мебароянд.

Дастгирии лоиҳаҳо дар самти татбиқи соҳаҳои саноатро ироа дошта, ҷониби Тоҷикистон дар робита ба ин ба Ҳиндустон пешниҳод намуд, ки корхонаҳои муштарак дар қаламрави ду кишвар бо шароити маблағгузори муштарак тиҷоратӣ, дар самтҳои коркарди металҳои ранга (алюминий), истеҳсоли маводи сохтмонӣ (маводи ороишӣ), истеҳсоли маводи бандубасти полиэтиленӣ ва пластмассӣ, васлу пайваस्तкунии компютерҳо ва техникаи вазнини электронии маишӣ, истеҳсоли шиша, истеҳсоли яхдон ва кондитсионерҳо, истеҳсоли тахтаҳои сафолӣ ва шишагӣ, кандан ва коркарди мрамор, саноати дорусозӣ ва тиббӣ татбиқ карда шавад.

Қайд гардид, ки дар рушди равобити иқтисодиву тиҷоратӣ ярмаркаҳои тиҷоратӣ, ташкили семинарҳо, музоыдаҳо ва ғ. омили муҳим мебошад. Ҷонибҳо аз доиршавии намоишгоҳҳои саноатчиёни конфедератсияи Ҳиндустон дар шаҳри Душанбе, дар соли 2003 ва иштироки корхонаҳои «Дилром», «Суман» ва «Рухом»-и Тоҷикистон дар ярмаркаи баҳории маҳсулоти дастӣ ва молҳои истеъмолии халқ дар соли 2004 дар Деҳлӣ қаноатмандӣ изҳор намуданд.

Ҳиндустон аз Тоҷикистон даъват намуд, ки ба ярмаркаи тиҷоратӣ байналмилалӣ Ҳиндустон, ки аз 14 то 27 ноябри соли 2005 дар Нью-Деҳлӣ доир мегардад, ширкат намоёнд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Раҳмон дар суҳанронии худ бо намоёндагони соҳибкорон, саноатчиён ва тоҷирони Ҳиндустон дар таърихи 7 августи соли 2006 дар шаҳри Деҳлӣ бо иштироки намоёндагони ҳайати расмӣ, инчунин намоёндагони доираҳои тиҷоратӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба имкониятҳои васеи таҳия ва густариши ҳамкориҳои дучониба дар соҳаҳои тиҷорат ишора кард [9, 95]. Э.

Раҳмон ба саволҳои сершумори иштирокчиёни Форуми соҳибкорони ду кишвар ҷавобҳои дақиқ ва ба саҳми бевоситаи соҳибкорону тоҷирон дар рушди ҳамкориҳои самарабахши дӯҷониба баҳои баланд дод. Соҳибкорони Ҳиндустон ба ҳамкорӣ дар соҳаҳои коркарди нахи пахта, истихроҷ ва коркарди маъданҳои кӯҳӣ, истеҳсоли маводи доруворӣ ва баҳши хизматрасонӣ таваҷҷӯҳ зоҳир намуданд.

Дар изҳороти матбуотии Тоҷикистон ва Ҳиндустон дар таърихи 7 сентябри соли 2009 тавсеаи ҳамкориҳои тиҷоратӣ ва ба нафъи ду кишвар ва минтақа истифода кардани он қайд гардид. Изҳор шуд, ки ҳамкориҳои тиҷоратии ду кишвар ҳамасола афзоиш ёфта, соли 2008 ҳаҷми он 57 миллион долларро ташкил додааст. Соли 2009 низ новобаста аз таъсири бӯҳрони молии ҷаҳонӣ мубодилаи мол рӯ ба афзоиш буда, дар шаш моҳи соли 2009 ҳаҷми он 25 миллион долларро ташкил дод, ки нисбат ба соли 2008 17 % зиёд мебошад [19]. Ин натиҷаи кӯшишҳои тарафҳо, пеш аз ҳама нақши Комиссияи байниҳукуматӣ дар самти ҳамкориҳои тиҷоратӣ буд. Аммо, мувофиқ ба қадвали 3.3.2. дар умум, дар соли 2009 ҳаҷми мубодила байни ду кишвар ҳамагӣ 29,6 млн. долларро ташкил дод, ки нисбат ба соли 2008 27,9 млн. доллар кам мебошад.

Дар рафти ҷаласаи шашуми комиссияи Тоҷикистону Ҳиндустон оид ба ҳамкориҳои тиҷоратӣ, иқтисодӣ ва илмию техникӣ рӯзи 16-17 майи соли 2011 дар шаҳри Душанбе эътироф гардид, ки мушкилоти раводид ба тиҷорат ва сармоягузорӣ монеа эҷод мекунам. Аз ин рӯ, қарор дода шуд, ки раводид барои тиҷорат ва сармоягузорӣ озод карда шавад ва палатаҳои дахлдори тиҷорат метавонанд барои гирифтани раводид ба соҳибкорон кӯмак расонанд [2].

Дар самти бунёди корхонаҳои муштараки тиҷоратӣ, аз ҷумла баҳши хусусии корхонаҳои тиҷоратӣ барои кишту коркарди растаниҳои шифобахш, аз ҷумла истихроҷи рағани эфир, баҳши хусусии корхонаҳои тиҷоратии коркарди чой, аз ҷумла омӯзиши техникӣ ҷонибҳои дахлдори Ҳиндустон ва Тоҷикистон, муайянкунии замин, шинонидани ниҳоли чой ва ғ., васлкунии тракторҳо ва таҷҳизоти кишоварзӣ дар баҳши хусусӣ, корхонаҳои тиҷоратӣ барои истеҳсоли қисмҳои эҳтиётӣ барои пойгоҳҳои насосӣ, мубодилаи таҷриба оид ба коркарди шакар мувофиқа ҳосил шуд.

Дар таърихи 3 сентябри соли 2012 дар шаҳри Деҳлӣ бо далели он, ки Тоҷикистон ва Ҳиндустон хоҳиши густариш додани муносибатҳои иқтисодиву тиҷоратӣ бо роҳи тавсеаи ҳамкориҳо ва фаъолияти тиҷоративу саноатӣ дар бахшҳои саноати бофандагӣ дузандагӣ ва муддоранд ва бо назардошти он, ки ҳамкориҳо дар бахшҳои мазкур ҷиҳати афзун гардонидани ҳаҷми муомилот ва тиҷорати байни ду кишвар мутақобилан судманд аст, байни Вазорати энергетика ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати бофандагии Ҷумҳурии Ҳиндустон дар бораи ҳамкорӣ дар соҳаи текстил дар 9 модда, ба муддати панҷ соли дар ҳамин муддат тамдидшаванда Ёддошти тафохум ба имзо расониданд. Дар ёддошт қайд гардидааст, ки ду кишвар ҷиҳати ҳаматарафа густариш додани муносибатҳои тиҷоративу иқтисодӣ ва сармоягузорӣ барои тавсеаи ҳамкориҳои дӯҷониба дар соҳаҳои саноати дузандагӣ, бофандагӣ, аз ҷумла саноати коркарди абрешим, кирмакпарварӣ ва муддар доираи салоҳиятҳои худ ва тибқи қоидаву қонунҳои амалкунандаи миллӣ дар он ҷое, ки бо шартномаҳо ва конвенсияҳои байналмилалӣ истифода мешаванд ҳамкорӣ хоҳанд намуд.

Мувофиқ ба моддаи 2-юми Ёддошт ду кишвар ҳамчунин ба таъсис додани намоёндагӣҳои тиҷоратӣ, ки дар самти ҳамкорӣ барои тарафайн ғоидаоваранд, майлу рағбатдоранд. Дар асоси моддаи 3-юми Ёддошт ду кишвар дар соҳаи бофандагӣ тибқи қонунҳои амалкунанда барои ҳавасмандгардонии шаклҳои гуногуни ҳамкориҳо дар бахшҳои сармоягузорӣ, монанди бунёди корхонаҳои

муштарак, ҳамкориҳои истеҳсоли, маркетинг, лизинг, идоракунии ва ғайра шароит ба вучуд меоранд.

Тоҷикистон ва Ҳиндустон дар соҳаҳои ташхис ва коркард, ҳамкориҳои техникӣ доир ба коркарди истеҳсоли маҳсулоти нав чиҳати ба роҳ мондани озмоиш ва сертификатсияи мутобиқи талаботи меъёрҳои байналмилалӣ муқарраршуда нисбат ба матоъ ва маҳсулоти дузандагӣ, абрешим ва кирмакпарварӣ, ҳамчунин дар масъалаи ҷорӣ намудани технологияи духтани либоси муд ба ҳамдигар ёрӣ мерасонанд [2]. Доир ба баланд бардоштани дараҷаи тахассусӣ, тайёр кардан ва бозомӯзии мутахассисон, гузаронидани ҷаласаҳои якҷояи илмӣ ва истеҳсоли, дигар ҷамъомадҳо вобаста ба табодули таҷриба дар ин самт ба ҳамдигар кӯмак мекунанд.

Ҳамзамон ду кишвар дар доираи ваколатҳои худ доир ба ҳавасмандгардонии содироти маҳсулоти бофандагӣ ресандагӣ ба бозорҳои худ ба ҳамдигар кумак намуда, барои иштироки ҳаёти соҳибкорон, ташкилдихандагони намоишгоҳ ва харидорони байниҳамдигарӣ дар намоишгоҳҳои тиҷоратӣ, вохӯрии харидорон ва фурушандагон оид ба баргузориҳои бизнес-форумҳо дар ҳудуди Тоҷикистон ва Ҳиндустон мусоидат мекунанд.

Инчунин мутобиқи Ёддошт дар ташкил намудани вохӯрии коршиносони техникӣ, мутахассисон ва олимони соҳаҳои саноати бофандагӣ дузандагӣ, абрешим, кирмакпарварӣ ва технологияи духтани либосҳои муд ба ҳамдигар кӯмак мекунанд.

Ҳамзамон мутобиқи ба Ёддошти тафохум гурӯҳи кории муштарак таъсис дода шуда, он дар доираи Комиссияи байниҳукумати Тоҷикистону Ҳиндустон фаъолият менамояд ва дар муддати на камтар аз як сол бо навбат дар Ҳиндустон ва Тоҷикистон вохӯрӣ анҷом медиҳад. Масъалаҳои гуногуни ҳамкориҳоро саҳеҳ омӯхта, чиҳати афзоиши ҳаҷми муомилот ва сармоягузориҳои байни ду кишвар тадбирҳои заруриро роҳандозӣ менамоянд. Дар ҳолати пайдо шудани баҳсу ихтилофи назар, муҳолифат ва мунозираҳо бо роҳи гузаронидани машваратҳо ҳал карда мешаванд.

Дар ҷаласаи ҳафтуми комиссияи Тоҷикистону Ҳиндустон оид ба ҳамкориҳои иқтисодиву тиҷоратӣ, ки 19-20 феввали соли 2013 дар шаҳри Нью-Дехлӣ доир шуд, мувофиқа шуд, ки иқтидори мавҷудаи тиҷоратӣ истифода намешавад ва бо мақсади рушди тиҷорати дуҷониба фаълтар кардани ҳамкориҳо зарурият дорад [2]. Ҷониби Тоҷикистон пешниҳод намуд, ки дар соли 2013 намоиши молҳои Ҳиндустон ва бизнес-форум дар Тоҷикистон гузаронида шавад. Дар ҷаласа ҳамзамон доир ба ташкили шароити мусоид барои рушди тиҷорат зарур доништа шуд. Дар соли 2013 аз Ҳиндустон ба Тоҷикистон ба маблағи 35,3 млн. доллари америкоӣ, соли 2014 бошад 21,0 млн. доллари америкоӣ молу маҳсулот ворид карда шудааст [4,15]. Дар солҳои 2013-2014 аз Ҷумҳурии Ҳиндустон ба Тоҷикистон воридот ниҳоят кам сурат гирифтааст. Дар байни давлатҳои, ки бо Ҷумҳурии Тоҷикистон раавобити тиҷоратӣ доранд, аз нигоҳи ҳаҷми молҳои воридотӣ дар соли 2013 Ҳиндустон дар ҷойи 19-ум қарор дошт. Дар соли 2014 Ҳиндустон аз нигоҳи танҳо воридот ба Тоҷикистон дар ҷойи 15 қарор мегирад, яъне чор зина боло меравад.

Ҷадвали 5. Савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҳиндустон дар давоми солҳои 2010-2014 [4, с. 17-18].

Нишондиҳанда	Солҳо				
	2010	2011	2012	2013	2014
Савдои хориҷӣ					
млн.доллари ИМА	35,4	27,2	27,6	35,4	21,1
Бо %	0,9	0,6	0,5	0,7	0,4

Чадвали 6. Содироти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Ҳиндустон дар давоми солҳои 2010-2014 [4,21].

Нишондиҳанда	Солҳо				
	2010	2011	2012	2013	2014
Содирот					
млн.доллари ИМА	0,3	2,9	0,1	0,1	0,1
Бо %	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0

Чадвали 7. Воридот аз Ҳиндустон ба Тоҷикистон дар солҳои 2010 – 2014 [4, 24-25]

Нишондиҳанда	Солҳо				
	2010	2011	2012	2013	2014
Воридот					
млн.доллари ИМА	35,1	24,3	27,5	35,3	21,0
Бо %	1,3	0,8	0,7	0,9	0,5

Маҳсулотҳои воридшаванда барои рушди соҳаҳои истеҳсолии Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳамияти аввалиндараҷа дорад. Масалан, алюминий хеле ёзанда буда, онро барои тайёр кардани сим ва варақа истифода мебаранд. Аз ҷиҳати ноқилияти электрикӣ пас аз мис ва нуқра меистад. Инчунин алюминиро барои истеҳсоли хулаҳои гуногун, масалан дуюраалюминҳо, ки дар таркибашон алюминий ва силитсий доранд аз ҳама бештар паҳн шудаанд, истифода менамоянд. Бартариҳои асосии ин хулаҳо сабукӣ ва устувории зиёди онҳо мебошад, ки ба пешрафти соҳаҳои мухталиф мусоидат мекунад.

Чадвали 8. Сармоягузориҳои Ҳиндустон дар соли 2015 ба иқтисодиёти Тоҷикистон (ҳазор доллар) [18, с.270].

То аввали соли 2015 андӯхта шуд			Дар соли 2015 ворид шуд		
сармояҳои мустақим	сармояи ҷомадонӣ	дигар сармояҳо	сармояҳои мустақим	сармояи ҷомадонӣ	дигар сармояҳо
1256,0	-	-	24431,2	-	22950,0

Чадвали 9. Гардиши савдои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Ҳиндустон (млн доллар) [18, с. 360].

Нишондиҳанда	Солҳо								
	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ҳаҷми умумии гардиш	0,2	0,1	1,5	5,4	7,2	27,6	5,4	21,1	7,0
Содирот	0,2	0,0	0,1	0,3	2,9	0,1	0,1	0,1	0,2
Воридот	-	0,1	1,4	35,1	24,3	27,5	35,3	21,0	16,8

Чадвали 10. Воридоти намудҳои асосии маҳсулоти табиоти истеҳсоли -техникӣ, ашёи хом ва молҳои истеъмолии халқ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон аз Ҳиндустон (ҳазор доллар) [18, с. 389].

Номгуи молу маҳсулот	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Оксиди алюминий	-	-	21980	-	-	9310	-	-
Маҳсулоти нефтӣ	-	-	18	14	-	-	-	-
Либосворӣ	5	92	57	229	117	121	263	143

Муҳаррик ва генераторҳо	-	-	-	1732	46	-	7	-
Аккумуляторҳо	-	-	-	118	-	-	-	-
чой	-	-	116	170	69	237	186	223
қанд	-	-	-	4484	2260	-	-	-

Ҷадвали 11. Содирот ва воридоти хизмати байналмилалӣ ба Ҳиндустон аз Тоҷикистон ва баръакс (ҳазор доллар) [18, 406].

Нишондиҳанда	Солҳо								
	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Содироти хизмати байналмилалӣ ба Ҳиндустон аз Тоҷикистон	-	804,1	955,3	16,7	18,1	12,5	226,6	495,7	236,0
Воридоти хизмати байналмилалӣ аз Ҳиндустон ба Тоҷикистон	-	111,2	1344,8	56,0	158,3	43,2	456,3	382,	339,3

Аз нишондиҳандаҳо маълум мешавад, ки миёни Тоҷикистон ва Ҳиндустон воридоту содирот мавҷуд бошад ҳам, дар муқоиса бо кишвари дигари минтақаи ОҚ - Покистон гардиши молу маҳсулот заифтар аст. Дар соли 2019 гардиши мол миёни Тоҷикистон ва Покистон 56 миллиону 290,1 ҳазор долларро ташкил додааст [14]. Албатта, яке аз сабабҳои нокифоя будани гардиши молу маҳсулот ин набудани роҳҳои мусоиди ҳамлу нақл ба ҳисоб меравад.

Ҷадвали 12. Воридоти молҳои Ҳиндустон ба Тоҷикистон дар солҳои 2015-2018 [5, 15].

Нишондиҳанда	Солҳо			
	2015	2016	2017	2018
Воридот	17,0	23,8	13,4	20,3
Бо %	0,4	0,8	0,8	0,5
Чой	18	12	15	17

Ҷадвали 13. Мубодилаи савдои тиҷорати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ҳиндустон дар солҳои 2015- 2018 [6, 19].

Нишондиҳанда	Солҳо			
	2015	2016	2017	2018
Ҳамагӣ	17,0	23,8	23,7	20,3
Содирот	0,2	0,0	0,3	0,0
Воридот	16,8	23,8	23,4	20,3

Соли 2015 аз Ҳиндустон ба Тоҷикистон ҳамагӣ 23 тонна мевачот ба маблағи 19 ҳазор доллари америкоӣ ворид гардида, соли 2016 содироти Тоҷикистон ба Ҳиндустон дар ҳаҷми 2 тонна мева, маблағи 4 ҳазор доллари америкоиро ташкил медод [6, с.38]. Соли 2018 аз Ҷумҳурии Ҳиндустон ба Ҷумҳурии Тоҷикистон 66 тонна сабзавот ба маблағи 40 ҳазор доллари америкоӣ ворид гардид.

Сармоягузориҳои мустақими Ҳиндустон ба иқтисодиёти Тоҷикистон дар соли 2016 24431,2 ҳазор доллари америкоӣ ва дигар намуди сармоягузориҳо 22950 ҳазор доллари америкоиро ташкил медод [5, 516]. Ин нишондиҳанда дар соли 2017 сармояи

мустақим 24431,1 ҳазор доллар ва дигар намуди сармоягузориҳо 22950,0 ҳазор доллари америкоиро ташкил меод [5, 562].

Дар мулоқоти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Раҳмон ва сарвазири Ҳиндустон Н. Модӣ дар таърихи 14 декабри соли 2016 дар баробари масъалаҳои дучониба, минтақавӣ ва байналмилалӣ масоили тиҷоратӣ баррасӣ гардид. Президенти Тоҷикистон Э. Раҳмон дар ҷаҳор минтақаи озои иқтисодии Тоҷикистон сармоягузории Ҳиндустонро даъват намуд. Дар мулоқот инчунин аҳамияти долони байналмилалӣ нақлиёти Шимол-Ҷануб баррасӣ шуд. Сарвари Тоҷикистон созишномаи сечониба миёни Ҳиндустон, Эрон ва Афғонистон оид ба таъсиси долони нақлиёти транзитии «Ҷобаҳор», ки дар баробари дигар долонҳо дастрасии Тоҷикистонро ба бандарҳои баҳрӣ ва инчунин ба бозори Ҳиндустон фароҳам месозад, бамаврид хонд.

Сармоягузории мустақими Ҳиндустон ба иқтисодиёти Тоҷикистон дар соли 2018 24466,7 ҳазор доллари америкой ва дигар намуди сармоягузориҳо 22950 ҳазор доллари америкоиро ташкил меод [5, 516].

Ҳоли ҳозир дар Тоҷикистон корхонаҳои муштараки Тоҷикистону Ҳиндустон, ба монанди «Кармел Оверсиз Лимитед», ҷамъиятҳои дорои масъулияти маҳдуди «Металлҳо ва минералҳои тоҷик», «Голф Тур», «Шабакҳои осмонӣ» ва ғайра фаъолият доранд [16,151]. Дар соли 2019 мубодилаи мол миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ҳиндустон 24 262 ҳазор доллари америкойро ташкил меод [13]. Дар соли 2020 Гардиши молу маҳсулот байни Тоҷикистон ва Ҳиндустон 39 704,3 ҳазор доллари америкоиро ташкил дод, ки нисбат ба соли 2019 15 442,3 ҳазор доллар зиёд аст. Содирот аз Ҳиндустон 7,1 ҳазор, воридот бошад 39 697,2 ҳазор долларро ташкил дод.

Аз Ҳиндустон ба Тоҷикистон бештар гӯшт, қавҳа, ҷой, доруворӣ, таҷҳизоти тиббӣ ва нуқра ворид карда мешавад. Заводи АЛОНА-и Ҷумҳурии Ҳиндустон ба Ҷумҳурии Тоҷикистон гӯшт ва тухми мурғ ворид менамояд [15]. Аз Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Ҷумҳурии Ҳиндустон бештар маҳсулоти хоҷагии деҳот содир карда мешавад. Меваҳои сабзавоти аз нигоҳи экологӣ тоза дар Ҷумҳурии Ҳиндустон харидорони зиёд дорад.

Рушди ҳамкориҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ҳиндустон ба як қатор омилҳо бевосита алоқамандӣ дорад. Пеш аз ҳама мавҷуд набудани роҳҳои бевоситаи ҳамлу нақли молу маҳсулоти воридотиву содиротӣ байни ду кишвар омилҳои асосии боздорандаи динамикаи рушди ҳамкориҳо мебошад. Имрӯз байни Душанбе ва Деҳлӣ ҳафтае ду маротиба парвози ҳавопаймо ба роҳ монда шудааст. Аммо тариқи ҳавопаймо кашонидани молу маҳсулоти гаронвазн имкон надорад. Дар ин самт дар роҳи заминӣ душвории мавҷуд аст. Роҳҳои замини тариқи кишвари сеюм, масалан, тариқи Афғонистон сурат мегирад. Аммо ноамнии Афғонистон имкон наметаҳад, ки дар самти ҳамкориҳои иқтисодӣ ба дастовардҳои назаррас ноил гарданд.

20 феввали соли 2014 дар дар доираи мизи муддавар зерини унвони «Тоҷикистон ва Ҳиндустон: ҳолат ва дурнамои ҳамкориҳо» сафири Ҳиндустон дар Тоҷикистон Аситх Кумар Бхаттачарҷи қайд намуд, ки сатҳи тиҷорати ду кишвар метавонист зиёдтар бошад. Аммо монешавии Покистон ба афзоиши мубодилоти мол ҳалал мерасонад [12]. Ў қайд карда буд, ки айнаи замон интиқоли мол аз Ҳиндустон ба кишварҳои минтақаи Осиёи Марказӣ тавассути роҳи баҳрии Бандар Аббос сурат мегирад, ки барои Тоҷикистон аз ҷиҳати иқтисодӣ ғоидаовар нест. Арзиши баланди ҳамлу нақл (таҳвили як контейнер беш аз 15 ҳазор доллари америкой) ба густариши тиҷорат байни ду кишвар монеа мебошад.

Қайд кардан ба маврид аст, ки барои Ҳиндустон дар рушди муносибатҳо бо кишварҳои Осиёи Марказӣ, бахусус бо Ҷумҳурии Тоҷикистон барои дастрасӣ ба

ашёи хом ва бозорҳои кишварҳои минтақа набудани роҳҳои заминӣ монеаи назаррас боқӣ мемонад. Покистон интиқоли молҳо тариқи роҳҳои заминиро байни Ҳиндустон ва Афғонистон манъ мекунад ва Ҷумҳурии Халқии Хитой имконияти тиҷорати Ҳиндустон ва кишварҳои Осиёи Марказиро тавассути Синзян маҳдуд мекунад. Дар натиҷа, тиҷорат байни Ҳиндустон ва кишварҳои Осиёи Марказӣ асосан аз тариқи «масир» - тавассути бандарҳо ва шабакаи нақлиёти Эрон амалӣ мешавад [20, 108].

Дар ин масир Ҳукумати Ҳиндустон барои дастёбӣ ба бозорҳои Осиёи Марказӣ, аз ҷумла ба Ҷумҳурии Тоҷикистон кӯшиш намуда истодааст. Ва яке аз лоиҳаҳои, ки дар ин самт меоҳад амалӣ намояд, сохтмони роҳ тариқи ағбаи Чобаҳор аст. Чобаҳор як бандари бузург дар вилояти ҷанубу шарқи Эрон, (Остан) -и Систон ва Балучистон, дар соҳили халиҷи Умон ҷойгир аст. Аҳаммияти стратегияи он дар он аст, ки он дастрасии мустақим ба УХ дорад. Барои ба баҳр кушодани дигар бандарҳои бузурги Эрон - Бандар-Аббос, Бандар - Ленге ва Бандар - Хомейнӣ киштиҳо бояд аз халиҷи Ҳурмуз гузаранд.

24 декабри соли 2018 Эрон як қисми терминали бандарии Чобаҳорро ба Ҳиндустон ба мӯҳлати 18 моҳ бо имкони иҷора ба мӯҳлати 10 сол пешниҳод кард. Ин қадам татбиқи амалии созишномаи байни Ҳиндустон, Эрон ва Афғонистон оид ба таъмини ҳамлу нақли бор байни Афғонистон ва Ҳиндустон буд, ки соли 2016 ба имзо расида буд. Дар айни замон, барои Ҳиндустон, Чобаҳор як дарвозаи тиҷорат на танҳо ба Афғонистон, балки минбаъд ба Осиёи Марказӣ низ мебошад. Дуруст аст, ки барои пурра боз кардани ин дарвозаҳо Чобаҳорро бо боқимондаи шабакаи роҳи оҳани Эрон пайваست кардан лозим аст. Сохтмони хатҳо аз маркази маъмурии Систон ва Балучистон, шаҳри Зоҳидон то Чобаҳор идома дорад. Масофаи умумии роҳ 500 километрро ташкил медиҳад [11].

Ҳамзамон, Эрон ба Тоҷикистон пешниҳод кард, ки барои транзити молу маҳсулот як қитъаи заминро дар қаламрави бандари Чобаҳор ба иҷора гиранд. Агар Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳоди Эронро ба инobat гирифта, қитъаи заминро ба иҷора гирад, барои интиқоли молу маҳсулот муфид хоҳад буд. Аммо, инфрасохтор, аз ҷумла анборҳои нигоҳдории молу маҳсулот зарурият дорад ва он маблағҳои калонро талаб мекунад.

Дар соли 2021 гардиши мол миёни ду кишвар 122 миллиону 607 ҳазор доллари амрикоиро ташкил дод, ки нисбат ба соли 2020 308,8% бештар аст [13]. Бино ба маълумоти идораи омили Тоҷикистон, гардиши молии дучониба бо Ҳиндустон дар 11 моҳи соли 2022 113 миллион долларро ташкил додааст, ки 1,7 дарсади ҳаҷми умумии гардиши тиҷорати хориҷии ҷумҳурӣ мебошад.

Равобити тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ҳиндустонро таҳлил намуда, ба хулоса омадем, ки:

- равобити тиҷоратӣ миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ҳиндустон бо фароҳам сохтани шароити мусоид ба маҷрои сифатан нав ворид гардида, дар марҳилаи гузариш қарор дорад.

- иқтисоди рушдкардаи Ҷумҳурии Ҳиндустон, мавҷуд будани технологияҳои баланди истеҳсолӣ ва иқтидори сармоягузорӣ барои инкишоф додани ҳамкориҳо бо Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сатҳи сифати нав асос мегузорад. Барои ҳамин, Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ҳамкориҳои дучонибаи судманд бо соҳибкорони Ҳиндустон, алалхусус дар соҳаҳои инноватсионӣ, аз ҷумла истеҳсол ва барномасозии компютерӣ, дорусозӣ ва дигар самтҳо афзалият медиҳад.

- агар ба динамикаи гардиши молу маҳсулот нигоҳ кунем, аз Ҷумҳурии Ҳиндустон воридот бештар ба чашм мерасад. Яъне, тоҷирони Тоҷикистон дар самти интиқоли молу маҳсулот ҳавасманд нестанд. Онҳо роҳҳои осони ғоидаро пеш мегиранд ва ба кишварҳои мол содирот мекунанд, ки роҳи кӯтоҳ ва маблағи камтар

харҷ карда мешавад. Тиҷорат миёни Тоҷикистон ва Ҳиндустонро бо мафҳуми «Тоҷирони ҷомадон» ифода кардан мумкин аст, зеро тоҷирони тоҷик аз Ҳиндустон ҳамчун сайёҳон дидан мекунанд. Онҳо молҳои чармӣ, шохӣ, маводи фарматсевтӣ харида ба Тоҷикистон оварда, чакана мефурашанд. Дар сурати пайдо гардидани роҳҳои мусоиди интиқоли молу маҳсулот дар ин самт болоравии ҳаҷму сифати воридоту содиротро мушоҳида кардан мумкин аст.

-чуноне аз таҳлили мубодилаи мол маълум мешавад, новбаста аз имзои созишнома дар таърихи 10 майи соли 2001 дар хусуси ҳамкориҳои дарозмӯҳлати тиҷортиву иқтисодӣ ва ҳамкорӣ дар соҳаи саноат Тоҷикистон ва Ҳиндустон мубодилаи мол аз соли 2002 рӯ ба пастравӣ овардааст ва танҳо дар соли 2010 дар муқоиса ба соли 2001 ҳаҷми он 1 млн. доллар зиёд шудааст. Яъне, бо сабаби мавҷуд набудани роҳи мувофиқ байни ду кишвар созишнома дар амал татбиқ нагардидааст. Ҳамагӣ як роҳи заминӣ барои ҳамлу нақли мол (аз Ҳиндустон ба воситаи роҳи баҳрии Бандар - Аббос аз Бандар - Аббос ба воситаи Туркменистон ва Ўзбекистон ба Тоҷикистон) мавҷуд аст, ки хароҷоти он барои тоҷирони хурд манфиатовар нест.

-барои таҳкими ҳамкориҳои тиҷоратӣ вазорату идораҳои марбутаи Тоҷикистонро зарур аст, ки аз Ҳиндустон дархост намоянд, то андози гумрукиро барои молҳои воридотии Ҷумҳурии Тоҷикистон пасттар намоянд.

-Ҳиндустон бо аҳолии 1400 000 млн. бозори бузурги истеъмолӣ мебошад. Аз ин рӯ, содироти молҳои истеҳсолии Тоҷикистон ба Ҳиндустон ба манфиат хоҳад буд.

-Мубодилаи мол миёни Ҳиндустон ва Тоҷикистон нисбат ба дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ дар сатҳи нокифоя қарор дорад. Вазорату идораҳои марбутаи Ҷумҳурии Тоҷикистонро зарур аст, ки дар ин самт чораҷӯӣ намоянд.

-дар сайтҳои расмӣ хориҷӣ ҳаҷми воридоту содирот миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ҳиндустон ду маротиба зиёд нишон дода шудааст. Аммо дар ҳисоботҳои солонаи Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ин нишондиҳандаҳо пасттар аст ва дуруст ҳам ҳаст. Зеро он нишондиҳандае, ки дар омили дохилӣ мавҷуд аст, пешниҳоди Хадамоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, дақиқ мебошад.

-ҳамкориҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ҳиндустон дар заминаи аҳдномавию ҳуқуқӣ ба роҳ монда шудааст. Бо бартараф шудани монеаҳои транзитӣ рушди тиҷорат ба маротиб густариш ёфта, ба манфиати халқҳои ду кишвар хизмат хоҳад кард.

Адабиёт:

1. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Бехатарии озуқаворӣ ва камбизоатӣ [Матн]. №4-2019.-С.10.
2. Бойгонии Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. **Раёсати шартномавӣ -ҳуқуқӣ**. Папкаи Ҳиндустон.- № 50, 50 а., 50 б.
3. Бойгонии ҷории Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шуъбаи Осиё ва Африқо. Папка № 6.
4. Внешнеэкономическая деятельность Республики Таджикистан [Текст]// Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Душанбе, 2017 ва 2018.
5. Внешнеэкономическая деятельность Республики Таджикистан [Текст]//Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Душанбе, 2019.
6. Внешнеэкономическая деятельность Республики Таджикистан [Текст].- Душанбе, 2015.
7. Двери Таджикистана всегда открыты для доверительного сотрудничества с Республикой Индия.Электронный ресурс// <http://today.tj/politika/19411> [дата обращения: 23.04.2025].

8. Дипломатияи Тоҷикистон: дирӯз ва имрӯз. Дар ду ҷилд. Ҷилди 1. [Текст]. Силсила: Сиёсати хориҷии Тоҷикистон.-Душанбе: Ирфон, 2009.-С. 116.
9. Журнал Дипломатия Таджикистана. Выпуск № 16 [Текст].-Душанбе, 2006. – С.95.
10. Индия. Импорт и экспорт. Электронный ресурс// <https://trendeconomy.ru/data/h2/India/TOTAL> (дата обращения: 22.04.2024).
11. Иран предложил Таджикистану арендовать часть порта Чабакхор Электронный ресурс// <http://fergana.agency/news/109058/> [дата обращения: 23.04.2025].
12. Низкий товарооборот между Таджикистаном и Индией – из-за сложной логистики со стороны Пакистана Электронный ресурс// <https://tajikta.tj/ru> [дата обращения: 10.02.2025].
13. Отношения Таджикистана с Индией. Электронный ресурс// <https://mfa.tj/ru/main/view/26/otnosheniya-tadzhikistana-s-indiei> [дата обращения: 18.04.2025].
14. Отношения Таджикистана с Пакистаном. Электронный ресурс// <https://mfa.tj/ru/main/view/23/> (дата обращения: 22.04.2023).
15. Рақобатпазирии маҳсулот-омили таҳкимбахши истеҳсолот [Матн]//Садои мардум.-2013.-11 май.- №56 (3041).
16. Сайидзода З.Ш. Фаъолияти байналмилалӣ Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон: бозгашти давлати миллии тоҷикон ба арсаи сиёсати ҷаҳонӣ. Монография [Текст]/ З.Ш. Сайидзода. –Душанбе: Контраст, 2016. - С.151.
17. Таджикистан: 20 лет государственной независимости. Статистический сборник [Текст]. Душанбе, 2011.
18. Таджикистан: 25 лет государственной независимости. Статистический сборник[Текст]. Душанбе, 2016.
19. Тоҷикистон ва Ҳиндустон дар масъалаҳои амниятӣ субот ва ҳамкорӣ назари ягона доранд [Матн]// Ҷумҳурият.-2009.-12 сентябр. - №111 (21618).
20. Троицкий Е.Ф. Политика Индии в Центральной Азии (2001–2012 гг.) [Текст]/ Е.Ф. Троицкий // Вестник Томского государственного университета. 2013. - № 375. - С. 108.

ANNOTATION

TRADE COOPERATION BETWEEN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN AND THE REPUBLIC OF INDIA

The article discusses trade cooperation between the Republic of Tajikistan and the Republic of India. International trade helps improve the situation of countries and makes a significant contribution to improving the welfare and economic and social situation of society. Trade cooperation between the Republic of Tajikistan and the Republic of India is carried out on the basis of trade and economic agreements. After Tajikistan gained independence in 1991, 1992, there was no trade between Tajikistan and India. Since 1993, trade between the two countries has officially begun. Although the trade exchange amounted to 0.0 percent (not very large), it became the basis for further development of trade between Tajikistan and India. In 2023, the export of goods from India to Tajikistan will amount to \$ 51.66 million. According to statistics, Indian investors have invested \$47.4 million in Tajikistan's economy, of which \$24.4 million is direct capital and \$23 million is loans to enterprises and organizations. However, these indicators are not satisfactory and those responsible need to take measures to develop trade and product turnover between the two countries.

Keywords: *Tajikistan, India, international trade, cooperation, geoeconomics, international relations, Eurasia*

ТОРГОВОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН И РЕСПУБЛИКИ ИНДИЯ

В статье рассматривается торговое сотрудничество между Республикой Таджикистан и Республикой Индия. Международная торговля способствует улучшению положения стран и вносит значительный вклад в улучшение благосостояния и экономического и социального положения общества. Торговое сотрудничество между Республикой Таджикистан и Республикой Индия осуществляется на основе торгово-экономических соглашений. После обретения Таджикистаном независимости в 1991, 1992 годах торговля между Таджикистаном и Индией отсутствовала. С 1993 года официально началась торговля между двумя странами. Хотя торговый обмен и составил 0,0 процента (не очень большой), он стал основой дальнейшего развития торговли между Таджикистаном и Индией. В 2023 году экспорт товаров из Индии в Таджикистан составит 51,66 миллиона долларов. По статистике, индийские инвесторы вложили в экономику Таджикистана 47,4 миллиона долларов, из них 24,4 миллиона долларов - прямой капитал и 23 миллиона долларов - кредиты предприятий и организаций. Однако эти показатели не являются удовлетворительными и ответственным лицам необходимо принять меры по направлению развития товарооборот и продуктов между двумя странами.

Ключевые слова: *Таджикистан, Индия, международная торговля, сотрудничество, геоэкономика, международные отношения, Евразия*

Маълумот дар бораи муаллиф: Турсунов Турсунмурод Худоймуродович – сарҳодими илмӣ Шуъбаи Шарқи Миёна ва Наздики Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ, доктори илмҳои таърих, профессор. Адрес: Чумхурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33, Телефон: (+992) 100 40 40 00. E-mail: tursunov-murod@mail.ru

Сведения об авторе: Турсунов Турсунмурод Худоймуродович – главный научный сотрудник Отдела Среднего и Ближнего Востока Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ, доктор исторических наук, профессор. Адрес: Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33, Телефон: (+992) 100 40 40 00. E-mail: tursunov-murod@mail.ru

About the author: Tursunov Tursunmurod Khudoymurodovich - Chief Researcher, Department of Near and Middle East, Institute of the Institute for the Study of Problems of Asian and European Countries of the National Academy of Sciences of Tajikistan, Doctor of Historical Sciences, Professor. Address: Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue, 33, Phone: (+992) 100 40 40 00. E-mail: tursunov-murod@mail.ru

МУҚОВИМАТ БА КОРРУПСИЯ ДАР ҲИНДУСТОН: ҶАНБАИ ТАЪРИХӢ ВА МУОСИР

ҚУРБОНОВА ШИРИН ИСМОИЛОВНА -

сарҳодими илмӣ Шуъбаи Осиёи Ҷанубу Шарқии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ, доктори илмҳои таърих

Мақолаи мазкур батаҳлили раванди муқовимат ба коррупсия дар Ҳиндустон бахшида шудааст. Муаллиф дар он ҷанбаҳои таърихи ва муосири ин равандро бо далелу аснод таҳқиқ намудааст.

Муаллиф қайд мекунад, ки аз ҷиҳати таърихӣ, коррупсия дар Ҳиндустон бо анъанаҳои додани тўҳфа, будани низомӣ бюрократӣ ва мероси мустамликавӣ алоқаманд аст. Механизмҳои муосири ҳуқуқӣ, сарфи назар аз ислоҳоти назаррас, аз

сабаби монеаҳои институтсионалӣ ва фарҳангӣ дар амалисозӣ бо мушкилот рӯбарӯ мешаванд.

Калидвожаҳо: Ҳиндустон, муқовимат ба коррупсия, механизмҳои ҳуқуқӣ, фарҳанг, маҳрифати ҳуқуқӣ

Коррупсия мушкилоти ҷаҳонӣ мебошад, ки дар Ҳиндустон аз сабаби вусъат ёфтани он решаҳои таърихӣ ва хусусияти системавӣ дорад. Тибқи маълумоти Индекси дарки коррупсия (CPI) аз созмони Transparency International, дар соли 2024 Ҳиндустон аз миёни 180 кишвар дар ҷои 85-ум қарор дорад ва нишондиҳандаи он 39 аз 100 аст, ки яке аз мушкилоти идомаёбанда дар мубориза бо коррупсия шаҳодат медиҳад [1, 12].

Аз ҷиҳати таърихӣ, коррупсия дар Ҳиндустон бо анъанаҳои додани тўҳфа, будани низоми бюрократӣ ва мероси мустамликавӣ алоқаманд аст. Механизмҳои муосири ҳуқуқӣ, сарфи назар аз ислоҳоти назаррас, аз сабаби монеаҳои институтсионалӣ ва фарҳангӣ дар амалисозӣ бо мушкилот рӯбарӯ мешаванд. Ҳадафи мақола таҳлили ҷанбаҳои таърихӣ ва ҳуқуқии муқовимат ба коррупсия дар Ҳиндустон ва пешниҳоди тавсияҳои амалӣ барои баланд бардоштани самаранокии сиёсати зиддикоррупсионӣ мебошад.

Решаҳои коррупсия дар Ҳиндустон таърихи қадима дорад, ки аллакай дар асри IV пеш аз милод дар рисолаи «Артхашастра», ки ба Каутиля-мушовири императори Ҳиндустон Чандаргупата Мауря (асрҳои 321-297 пеш аз мелод) нисбат дода мешавад, мушкилоти порагирӣ ва сӯиистифода аз ваколатҳо зикр шудааст [2, 67].

Каутиля қайд мекунад, ки «моли подшоҳ наметавонад, ҳатто ба андозаи кам, аз ҷониби масъулони он ғайриқонунӣ истифода нашавад». Дар ин давра коррупсия аксар вақт ба шакли «тўҳфаҳо» ба мансабдорон барои дарёфти имтиёзҳо зоҳир мешуд, ки ин як меъёри иҷтимоӣ додани пора ба ҳисоб меравад.

Дар давраи империяҳои Мауря ва Гупта (асрҳои IV–VI) коррупсия тавассути низоми саҳти ҷазоҳо, аз ҷумла мусодираи амвол ва ҷазоҳои ҷисмонӣ, назорат мешуд. Дар оянда бо мураккаб шудани дастгоҳи бюрократӣ вусъати коррупсия афзоиш ёфт.

Идораи мустамликавии Британия (асрҳои XVIII–XX) амалҳои коррупсиониро шадидтар кард. Ширкати Ост-Ҳиндустон аз пора додан ба ҳокимони маҳаллӣ ва мансабдорон барои васеъ кардани нуфузаш истифода мебуд. Маъмурияти мустамликавӣ низоми мураккаби бюрократиро эҷод кард, ки дар он коррупсия ба воситаи идоракунӣ амал мекард. Пора дар тичорат, андозбандӣ ва низоми судӣ хеле маъмул буд. Сарфи назар аз кӯшишҳои ислоҳот, ба монанди ҷорӣ кардани Кодекси Корнуоллис (1793) коррупсия ҳамчун мушкилот дар Ҳиндустон боқӣ монд.

Пас аз ба даст овардани истиқлолият дар соли 1947, Ҳиндустон бо зарурати бунёди низоми нави давлатӣ рӯбарӯ шуд. Коррупсия, ки аз давраи мустамликавӣ дар мамлакат ба мерос монда буд, аз сабаби заъфи муассисаҳо, мушкилоти иқтисодӣ ва афзоиши бюрократия шиддат ёфт. Рӯйдоди муҳим «Қазияи Бофорс» (1987) буд, ки коррупсияро дар сатҳи баланди сиёсӣ ошкор кард ва ҳамчун ангезандаи ҳаракати ҷамъиятӣ алайҳи коррупсия хизмат кард.

Сиёсати муосири зиддикоррупсионӣ дар Ҳиндустон ба якҷанд қонунҳои калидӣ таъя мекунад:

Қонуни пешгирии коррупсияи соли 1988 (Prevention of Corruption Act) порагирии ғайриқонунӣ ва ғайриқонунӣ, пора додан ба мансабдорони хориҷӣ ва сӯиистифодаи мансабиро ҷиноят эълон кард [3, 15].

Дар соли 2018 ба ин қонун ислоҳот ворид карда шуд, ки масъулияти додани пароро дучанд вазнин кард ва риояи моддаҳои ин қонунро барои созмонҳои тичоратӣ ҷорӣ намуд.

Комиссияи марказии назорат (CVC) барои таҳқиқи шикоятҳои коррупсионӣ ва мониторинги фаъолияти хидматчиёни давлатӣ соли 2003 дар асоси қонуни махсус таъсис дода шуд.

Институтҳои Омбудсмен (Lokpal) дар сатҳи федералӣ ва омбудсменҳои маҳаллӣ (Lokaayukta) дар сатҳи иёлотҳо барои баррасии парвандаҳои коррупсионӣ алайҳи мансабдорон соли 2013 таъсис дода шуд [4, 23].

Барои шахсоне, ки дар бораи коррупсия хабар медиҳанд, Қонун дар бораи ҳифзи хабардиҳандагон аз соли 2014 қабул шуд, ки гарчанде татбиқи он хело маҳдуд боқӣ мондааст.

Дар Ҳиндустон якчанд мақомот барои муқовимат ба коррупсия масъуланд:

1. Суди Олии Ҳиндустон, ки дар солҳои охир қарорҳои сахт дар бораи парвандаҳои коррупсионӣ қабул мекунад.

2. Бюрои марказии тафтишот (CBI), ки вазифаи мақоми асосии тафтишотиро дар ҷинойтҳои коррупсионӣ иҷро мекунад.

3. Комиссияи марказии назорат (CVC), ки фаъолияти хидматчиёни давлатиро назорат мекунад.

4. Бюроҳои зиддикоррупсионии иёлотҳо, ба монанди Бюрои зиддикоррупсионии Маҳараштра.

Ҳиндустон дар соли 2011 ба Конвенсияи СММ алайҳи коррупсия ҳамроҳ шуд, ки кишвар вазифадор аст, ки қонунгузориро бо стандартҳои байналмилалӣ мутобиқ созад [5, 8].

Ҳиндустон инчунин аз соли 2010 узви Гурӯҳи таҳияи чораҳои молиявии мубориза бо пулшӯӣ (ФАТФ) аст ва дар соли 2023 раёсати G20-ро ба уҳда дошт, ки дар он ба масъалаи зиддикоррупсионӣ таваҷҷуҳи хоса зоҳир кард [6, 34].

Сарфи назар аз пойгоҳи қонунии пешрафта, коррупсия дар соҳаҳои чун хариди давлатӣ, гумрук, низоми андоз, пулис ва хидматрасонии коммуналӣ паҳншуда боқӣ мемонад.

Мушкilotи асосӣ давлати Ҳиндустон оид ба пешгирии коррупсия инҳоянд:

1. Самаранокии пасти татбиқи қонун аз сабаби монеаҳои бюрократӣ ва нуфузи сиёсӣ.

2. Ҳифзи нокифояи хабардиҳандагони коррупсия, ки ошкорсозии далелҳоро бозмедорад.

3. Сатҳи баланди таҳаммулпазирии ҷамъиятӣ нисбат ба коррупсия, ки бо анъанаҳои фарҳангӣ шарҳ дода мешавад.

4. Коррупсия ба мавзӯи асосии маъракаи сиёсӣ дар Ҳиндустон табдил ёфтааст. Сиёсатмадорон аксар вақт аз суҳанронии зиддикоррупсионӣ барои бадном кардани рақибон истифода мебаранд, аммо кам чораҳои самаранокро мебинанд. Ин боиси коҳиши эътимод ба муассисаҳои давлатӣ мегардад.

Барои баланд бардоштани самаранокии мубориза бо коррупсия дар Ҳиндустон чораҳои зерин пешниҳод мешаванд:

1. Тақвияти ҳифзи хабардиҳандагон. Зарур аст, ки механизмҳои самараноки ҳифзи шахсони хабардиҳанда дар бораи коррупсия, аз ҷумла каналҳои беном ва барномаҳои кӯчонидан, таҳия шаванд.

2. Содда кардани расмиёти риояти қонун. Ҳукумат бояд талаботи возеҳ ба барномаҳои риояти зиддикоррупсионӣ барои бахши хусусӣ тасдиқ кунад, то хавфҳои масъулиятро коҳиш диҳад.

3. Баланд бардоштани истиқлолияти мақомоти зиддикоррупсионӣ. CBI ва CVC бояд аз нуфузи сиёсӣ тавассути расмиёти шаффофи таъйини роҳбарон озод карда шаванд.

4. Таъсиси судҳои махсуси зиддикоррупсионӣ. Ин баррасии парвандаҳоро суръат мебахшад ва эътимод доштан ба низоми судӣ баланд мешавад.

5. Рақамисозии хидматҳои давлатӣ. Вусъат додани платформаҳо, ба монанди Digital India, барои пешниҳоди хидматҳо ба таври онлайн имкониятҳои коррупсияро дар сатҳи поёни коҳиш медиҳад.

6. Истифодаи технологияи блокчейн. Ҷорӣ кардани блокчейн дар низомҳои хариди давлатӣ ва кадастри замин шаффофияти муомилотро таъмин мекунад.

7. Барномаҳои таълимӣ. Ворид кардани тарбияи зиддикоррупсионӣ ба барномаҳои мактабӣ ва донишгоҳӣ ба ташаккули таҳаммулнопазирӣ нисбат ба коррупсия дар байни ҷавонон мусоидат мекунад.

8. Ҳамкорӣ бо ҷомеаи шаҳрвандӣ. Дастгирии созмонҳои ғайридавлатӣ ва расонаҳое, ки ба таҳқиқи коррупсия машғуланд, назорати ҷамъиятиро тақвият мебахшад.

9. Мубодилаи таҷриба. Ҳиндустон метавонад таҷрибаҳои беҳтарини Сингапур ва Ҳонконгро дар соҳаи ислоҳоти зиддикоррупсионӣ қабул кунад.

10. Тақвияти мониторинги ФАТФ. Иштироки фаъол дар ташаббусҳои ФАТФ дар мубориза бо пулшӯии марбут ба коррупсия кумак мекунад.

Муқовимат ба коррупсия дар Ҳиндустон равиши ҳамаҷонибаро талаб мекунад, ки омилҳои таърихӣ, ҳуқуқӣ ва иҷтимоию фарҳангиро ба назар мегирад. Аз ҷиҳати таърихӣ коррупсия қисми амалияҳои маъмурӣ ва ҷамъиятӣ аст, ки бартараф кардани он хело ҳам душвор мебошад. Механизмҳои муосири ҳуқуқӣ, ба монанди Қонуни пешгирии коррупсия ва институти Lokpal заминаро барои мубориза фароҳам меоранд, аммо самаранокии онҳо аз мушкilotи системавӣ маҳдуд аст. Тавсияҳои пешниҳодшуда, аз ҷумла тақмили қонунгузорӣ, ислоҳоти институтсионалӣ, рақамисозӣ ва ташаббусҳои таълимӣ, метавонанд самаранокии сиёсати зиддикоррупсиониро ба таври назаррас афзоиш диҳанд. Муваффақият танҳо дар сурати мавҷудияти иродаи сиёсӣ, дастгирии ҷамъиятӣ ва ҳамкориҳои байналмилалӣ имконпазир аст.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда

1. Трансперенси Интернешнл. Индекси дарки коррупсии 2024 [Манбаи электронӣ]. — URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2024> (санаи муроҷиат: 12.05.2025).

2. Каутилья. Артхашастра / Пер. с санскрита; Под ред. В.И. Кальянова. — М.: Наука, 1993. — 256 с.

3. Қонуни Ҷумҳурии Ҳиндустон «Дар бораи пешгирии коррупция» (1988, бо ислоҳоти 2018). — Деҳлии Нав: Ҳукумати Ҳиндустон, 2018. — 45 с.

4. Қонуни Ҷумҳурии Ҳиндустон «Дар бораи Локпал ва Локаюкта» (2013). — Деҳлии Нав: Ҳукумати Ҳиндустон, 2013. — 32 с.

5. Конвенсии Созмони Милали Муттаҳид алайҳи коррупция. — Нью-Йорк: СММ, 2003. — 58 с.

6. Гурӯҳи таҳияи чораҳои молявии мубориза бо пулшӯӣ (ФАТФ). Гузориши баҳодиҳии мутақобилаи Ҳиндустон. — Париж: ФАТФ, 2010. — 240 с.

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ КОРРУПЦИИ В ИНДИИ: ИСТОРИЧЕСКИЕ И СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ

Данная статья посвящена анализу процесса борьбы с коррупцией в Индии. Автор исследовал исторические и современные аспекты этого процесса с использованием факторов и документов.

Автор отмечает, что исторически коррупция в Индии связана с традициями дарения подарков, существованием бюрократической системы и колониальным наследием. Современные правовые механизмы, несмотря на значительные реформы, сталкиваются с трудностями в реализации из-за институциональных и культурных барьеров.

Ключевые слова: Индия, борьба с коррупцией, правовые механизмы, культура, правовая грамотность

COUNTERING CORRUPTION IN INDIA: HISTORICAL AND CONTEMPORARY ASPECTS

This article is devoted to the analysis of the process of combating corruption in India. The author has studied the historical and contemporary aspects of this process using factors and documents.

The author notes that historically corruption in India is associated with the tradition of gift giving, the existence of a bureaucratic system and colonial heritage. Modern legal mechanisms, despite significant reforms, face difficulties in implementation due to institutional and cultural barriers.

Keywords: India, fight against corruption, legal mechanisms, culture, legal literacy

Дар бораи муаллиф:

Қурбонова Ширин Исмоилова, доктори илмҳои таърих, сарҳодими шуъбаи Осиёи Чанубу Шарқии Институти омузиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33. Телефон: +992 904016443.

Сведения об авторе:

Курбонова Ширин Исмоилована, доктор исторических наук, главный научный сотрудник отдела Юго-Восточной Азии Института изучения проблем стран Азии и Европы Национальной академии наук Таджикистана. Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудакӣ, 33. Телефон: +992 904016443.

About the author:

Qurbonova Shirin Ismoilovana, Doctor of Historical Sciences, Chief Researcher of the Southeast Asia Department of the Institute for the Study of Problems of Asian and European Countries of the National Academy of Sciences of Tajikistan. Address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue, 33. Phone: +992 904016443.

ДУРНАМОИ РУШДИ ҲАМКОРИҲОИ ТОҶИКИСТОН ВА ШОҲИГАРИИ БЕЛГИЯ

ВОҲИДОВА САНАВБАРБОНУ

мудири шуъбаи Аврупои Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ,
доктори илмҳои таърих, профессор

Дар мақола ба омӯзиши дурнамои рушди ҳамкориҳои Тоҷикистон ва Шохигарии Белгия бахшида шудааст. Ҳамкориҳои Тоҷикистон ва Белгия дар раванди истиқлолияти давлатӣ рушд ёфта, ба манфиати ҷонибҳо равона гардидаанд.

Дар мақола қайд гардидааст, ки густариши муносибатҳо бо Шохигарии Белгия ба сифати яке аз кишварҳои поягузори Иттиҳоди Аврупо барои Тоҷикистон аҳамияти муҳим дорад. Бино бар ин, равобити Тоҷикистон бо Белгия дар солҳои истиқлолият мунтазам рушд меёфтанд. Тоҷикистон ва Белгия ҳамкориҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва дар дигар соҳаҳои эҳтимоми муштарак ба роҳ монданд. Аз ҷониби дигар, густариши

ҳамкориҳои дуҷониба бо Шохигарии Белгия барои Тоҷикистон аз он ҷиҳат муҳим арзёбӣ мегардад, ки ин кишвар метавонад ба иқтисодиёти Тоҷикистон сармоягузорӣ намояд. Яъне ҷалби сармояи хориҷӣ, аз ҷумла сармояи Шохигарии Белгия барои татбиқи ҳадафҳои стратегии Тоҷикистон ба маврид ва муфид доништа мешавад.

Калидвожа: Тоҷикистон, Шохигарии Белгия, ҳамкориҳо, сиёсати хориҷӣ, манфиатҳо, дурнамо, созишномаҳо.

Муносибатҳои дипломатӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Подшоҳии Белгия 29 апрели 1992 барқарор гардида, моҳи апрели 1993 Сафорати Белгия дар Тоҷикистон (бо иқоматгоҳ дар Қазоқистон) кушода шуд. Айни замон, ҳамкориҳои мутақобилаи Тоҷикистон ва Белгия дар солҳои истиқлоли давлатӣ идома доранд. Сафири Шохигарии Белгия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Алекси де Кромбрюгхе де Пикендал (ноябри соли 2017) мебошад.

Сафорати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Белгия аз соли 2001 фаъолият менамояд. Сафири Фавқулода ва Мухтори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Шохигарии Белгия Эркинхон Раҳматуллозода (феврари соли 2016) мебошад [9].

Густариши муносибатҳо бо Шохигарии Белгия ба сифати яке аз кишварҳои поягузори Иттиҳоди Аврупо ва макони ниҳодҳои асосии он барои Тоҷикистон аҳамияти хоса дорад. Бинобар ин, равобити Тоҷикистон бо Белгия дар солҳои истиқлолият мунтазам рушд ёфта истодаанд. Тоҷикистон ва Белгия ҳамкориҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва дар дигар соҳаҳои эҳтимоми муштарак ба роҳ монданд.

Заминаи рушди муносибатҳои дӯстона соли 2003 дар аввалин мулоқоти сатҳи олӣ байни Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо Подшоҳи Белгия Алберти II зимни нахустин бозиди расмӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз Брюссел гузошта шуд. Дар маҷмӯъ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон чаҳор маротиба ба шаҳри Брюссел сафарҳои расмиву корӣ анҷом додаанд [8].

Инчунин, дар таҳкими муносибатҳои сиёсӣ табодули сафарҳои расмиву кори мақомоти дар сатҳҳои гуногун нақши муҳим бозидаанд. Сарвазири Шохигарии Белгия Херман Ван Ромпе, муовини Сарвазир, Вазири корҳои хориҷии Шохигарии Белгия Дидье Рейндерс ва Вазири мудофиаи ин кишвар Питер де Крим, инчунин намоёндагони Парлумони Белгия ва дигар ашхоси расмӣ Шохигарӣ ба мақсади муҳокима ва барқарорсозии сулҳу субот дар Афғонистон, рушди ҳамкорӣ дар Осиёи Марказӣ ва густариши робитаҳои дуҷонибаи Тоҷикистону Белгия дар солҳои гуногун бо сафарҳои расмӣ ба Тоҷикистон омадаанд.

Машваратҳои сиёсӣ миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Подшоҳии Белгия, ки иҷлоси нахустини он дар шаҳри Брюссел моҳи октябри 2017 баргузор гардида буд, доираи муҳиме барои тақвияти муносибатҳои фарогир маънидод мешавад. Зимни ин вохӯрӣ ва музокироти сатҳи баланд ҳайати Тоҷикистон дар сатҳи муовини вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳайати Шохигарии Белгия дар сатҳи Директори генералии Хадамоти федеролии корҳои хориҷӣ оид ба равобити дуҷониба масоили муҳими дуҷониба ва судовари ҳамкориҳои тарафайнро мавриди баррасӣ қарор доданд [7].

Имрӯзҳо дар раванди муносибатҳои муосир алоқаҳои байнипарлумонии ҳарду кишвар инкишоф меёбанд. Масалан, соли 2011 Ёддошти тафохум миёни парлумонҳои Тоҷикистон ва Шохигарии Белгия ба имзо расид ва миёни Маҷлиси намоёндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Сенати Шохигарии Белгия гурӯҳи дӯстии Иттиҳоди байнипарлумонии Белгия ва Тоҷикистон таъсис дода шуд.

Маврид ба зикр аст, ки ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Шоҳигарии Белгия дар соҳаҳои иқтисод, тиҷорат ва савдо ба таври фаъол инкишоф ёфта истодааст.

Соли 2011 дар Брюссел Бизнес-клуби Белгия – Тоҷикистон таъсис ёфт, ки он метавонад ҳамчун саҳнаи мусоид барои робитаҳои доимии манфиатовар бо доираи соҳибкорони аврупоӣ ва муаррифии имконоти иқтисодиву сармоягузори мамлакат дар ҷомеаи тоҷирони белгиягӣ истифода шавад. Нишастҳои Форуми сармоягузори Тоҷикистон-Белгия одатан дар шаҳри Брюссел барпо мегарданд. Ҳаҷми гардиши савдо байни Тоҷикистон ва Белгия дар соли 2019 – 11 млн. долл. ШМА-ро ташкил дод. Содирот ба Белгия аз фулузот ва маснуоти саноати бофандагӣ иборат буда, моддаҳои химиявӣ ва пластикӣ, озуқаворӣ воридот ба Тоҷикистонро ташкил доданд [3,24].

Ба мақсади тақвияти ҳамкориҳои иқтисодиву фарҳангӣ Белгия консулии фахрии худро дар Душанбе ифтитоҳ намудааст. Пояи шартномавӣ-ҳуқуқии ҳамкориҳои ду давлат созишномаҳои байниҳукуматӣ ва байниидоравиро дар бар мегирад.

Пас аз барқарор гардидани муносибатҳои дипломатӣ миёни ҳукуматҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Шоҳигарии Белгия пояи шартномавӣ-ҳуқуқии ҳамкориҳои ду давлат таъсис дода шуда, имрӯз он аз асноди зерин иборат аст:

— Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Иттифоқи иқтисодии Белгия – Люксембург оид ба ҳавасмандгардонӣ ва ҳифзи мутақобилаи сармоягузорӣ (02/2009);

— Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Подшоҳии Белгия оид ба канорагирӣ аз андозбандии дукарата ва пешгирӣ намудани саркашӣ аз супоридани андозҳо аз даромад ва сармоя (02/2009); [10]

— Протокол миёни Вазоратҳои корҳои хориҷии ду кишвар оид ба ҳамкорӣ (02/2009);

— Ёддошти тафохум миёни парлумонҳои Тоҷикистон ва Шоҳигарии Белгия (2011);

— Ёддошти ҳусни тафохум оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи тандурустии давлатӣ ва хусусӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ассотсиатсияи тандурустии Шоҳигарии Белгия (2013).

Дар раванди солҳои истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон муовини Вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Музаффар Ҳусейнзода нусхаи эътимодномаи Сафири наваъини Фавқулода ва Мухтори Шоҳигарии Белгия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (бо қароргоҳ дар шаҳри Нур-Султон) Анри Вантигемро пазируфтааст, ки ин бозгӯи идомаи устувори ҳамкориҳои муштарак мебошад.

Зимни суҳбат ва боздиди намоёндагони дипломатии ҳарду кишвар ҷонибҳо перомунӣ ҳолати кунунии муносибатҳои дуҷониба, дурнамои густариши ҳамкорӣ миёни Тоҷикистон ва Белгия ва масъалаҳои дигари мавриди таваҷҷуҳи тарафайн табодули афкор намуданд [8].

Инчунин, сафорати Шоҳигарии Белгия дар Тоҷикистон дар шаҳри Нур-Султони Ҷумҳурии Қазоқистон қарор дорад. Густариши минбаъдаи муносибатҳо бо Шоҳигарии Белгия ба сифати яке аз кишварҳои поягузори Иттиҳоди Аврупо ва мақарри ниҳодҳои асосии он барои Тоҷикистон аҳамият дорад.

Миёни кишварҳо инчунин чаласаҳои байнипарлумонӣ барпо мегарданд. Чаласаи нахустини Комиссияи ҳамкориҳои байнипарлумонӣ миёни Тоҷикистон ва Парлумони Аврупо 14-16 марти соли 2011 дар Брюссел баргузор гардид, ки дар ҷаҳорҷӯби он Ёддошти тафохум миёни парлумонҳои Тоҷикистон ва Шоҳигарии Белгия ба имзо

расид. Ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Шоҳигарии Белгия дар соҳаҳои иқтисод ва тиҷорат ба таври фаъол инкишоф меёбад [2,12].

Бояд гуфт, ки 12 октябри соли 2021 дар шаҳри Брюссел – пойтахти Шоҳигарии Белгия Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо Шоҳигарии Белгия Аълоҳазрат Филиппи II мулоқот карданд. Дар раванди мулоқот масъалаҳои густариши ҳамкориҳои неки дуҷонибаи судманд бо Белгия ва робитаҳои бисёрҷониба дар доираи Иттиҳоди Аврупо баррасӣ гардиданд.

Моҳи майи соли 2023 вохӯрии собиқ ректори Донишгоҳи миллӣ, ҳоло президенти Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон профессор Хушвахтзода Қобилҷон Хушвахт бо сафири фавқулодаи Шоҳигарии Белгия дар Тоҷикистон Анри Вантгем баргузор гардид.

Дар зимни сӯҳбат тарафҳо оид ба ҳамкориҳои илму маориф дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва Шоҳигарии Белгия рушди ҳамкориҳо сӯҳбат оростанд. Инчунин Сафири Фавқулодаи Шоҳигарии Белгия Анри Вантгем оид ба вазъи имрӯзаи илм ва маориф дар кишвараш суҳанронӣ намуд.

Ҳамин тариқ, ҳамкориҳои Тоҷикистон бо Шоҳигарии Белгия баъд аз сафари Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон боз ҷараёни тоза касб намуданд. Ин ҳамкориҳо дар асоси созишномаҳо, аҳдномаҳо, вохӯриҳо ба вуҷуд омада, барои манфиати ҳарду кишвар мусоидат менамоянд. Дигар ин ки, густариши ҳамкориҳои дуҷониба бо Шоҳигарии Белгия барои Тоҷикистон аз он ҷиҳат муҳим арзёбӣ мегардад, ки ин кишвар метавонад, ба иқтисодиёти Тоҷикистон сармоягузорӣ намояд. Яъне ҷалби сармояи хориҷӣ, аз ҷумла сармояи Шоҳигарии Белгия барои татбиқи ҳадафҳои стратегии Тоҷикистон ба маврид ва муфид доништа мешавад.

Шоҳигарии Белгия аз ҷиҳати иқтисодӣ хеле пешрафта буда, бо истеҳсоли маҳсулот ва техникаи аълосифат дар Аврупои Ғарбӣ мавқеи намоён ишғол менамояд. Шоҳигарии Белгияро аввалин давлати индустриалии ҷаҳон мешуморанд. Шоҳигарии Белгия дар соҳаи нақлиёт, хоҷагии коммуналӣ ва сӯзишвории энергетикӣ пешсаф аст.

Дар Шоҳигарии Белгия истеҳсол ва коркарди филиззоти сиёҳ ва ранга дар ҷои аввал аст. Ногуфта намонад, ки истеҳсоли мошин ва таҷҳизот барои саноати филизкорӣ кимиё, нассочӣ, воситаҳои нақлиёт, элекротехника, радиоэлектроника ривоч ёфтааст.

Дар иқтисоди Шоҳигарии Белгия автомобилбарорӣ хеле маъмул буда, соле 1 млн. адад автомобил якҷоя бо ширкатҳои ҷаҳони Форд, Ҷенерал Моторс, Фолксваген ва Волво ба истеҳсол карда нақши бузург дар Аврупо дорад. Шоҳигарии Белгия истеҳсол ва содиркунандаи маводи кимиёии ғайри органики- кислотаҳои гуногун, содаи калсийдор, нуриҳои минералӣ, маводи шустушӯӣ, инчунин пластмасса ва каучук мебошад. Шаҳри Фландрия дар соҳаи технологияҳои олий пешсаф буда, минтақаи Антверпен маркази ҷаҳонии коркард ва хариду фуруши алмос аст. Шабакаи роҳҳои обӣ дар баҳри шимолӣ, дастрас будани оби Рейн аз Антверпен то Гент соҳаи инкишофёфтаи хидматрасонии нақлиёт, савдо дар иқтисоди Шоҳигарии Белгия нақши муҳим дорад. Дар Шоҳигарии Белгия ашёи хом равнақу ривоч ёфтааст, аз ҷумла доруворӣ, коркарди зағирпоя, пахта, пашм ва ғайра. Қобили зикр аст, ки барои Шоҳигарии Белгия савдои беруна аҳамияти калидӣ дорад. Шарикони тиҷоратии Шоҳигарии Белгия кишварҳои Иттиҳоди Аврупо, ШМА, Британияи Кабир мебошад. Тоҷикистон ҳам метавонад бо Шоҳигарии Белгия дар соҳаи иқтисод, кишоварзӣ, чорводорӣ, техникӣ, саноати сабук, металлургия ва сайёҳӣ ҳамкорӣ кунад.

Бо хамин назардошт, вобаста ба дурнамои ҳамкориҳои мутақобилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Шохигарии Белгия инчунин иқтисоди пешрафтаи ин кишвар дар ҷаҳон метавон чунин пешниҳод намуд:

1. Белгия аввалин давлати индустриалии ҷаҳон ба шумор меравад. Азбаски дар кишвари мо Стратегияи чоруми саноаткунории кишвар қабул шудааст, мо метавонем таҷрибаи Белгияро ҳамчун намуна бигирем.

2. Бевосита бояд дар Тоҷикистон Сафорати Шохигарии Белгия оғоз карда шавад, зеро мо метавонем, таҷрибаи ғании ин кишварро дар самтҳои иқтисодиёт, илм, маориф, фарҳанг, ҳифзи иҷтимоӣ, тиб, нақлиёт, хоҷагии каммуналии ва сӯзишвории энергетикӣ истифода намоем.

3. Шохигарии Белгия дар соҳаи нақлиёт, хоҷагии каммуналии ва сӯзишвории энергетикӣ пешсаф аст. Дар Белгия истеҳсол ва коркарди филиззоти сиёҳ ва ранга дар ҷои аввал аст, махсусан истеҳсоли мошин ва таҷҳизот барои саноати филизкорӣ, кимиё, насосӣ, воситаҳои нақлиёт, электртехника ва радиоэлектроника ривоч ёфтааст.

4. Азбаски дар Тоҷикистон инчунин истеҳсоли семент, доруворӣ, коркарди зағир, маводҳои абрешимӣ, қолинҳо, пахта, пашм ривоч ёфтааст, метавонад бо Шохигарии Белгия ҳамкорӣ намояд. Дар истеҳсоли шиша ва оина дар ҷаҳон ҷои аввалро ишғол мекунад.

5. Белгия давлати аз ҷиҳати иқтисодӣ пешрафта буда, бо истеҳсоли маҳсулот ва техникаи аълосифат дар Аврупои ғарбӣ мавқеи намоён дорад.

6. Сайёҳӣ соҳаи сердаромади иқтисоди Белгия аст. Инчунин обшифой, лойшифой ва марказҳои сердаромади зимистонӣ дорад. Мо инчунин марказҳои сердаромади саёҳӣ амсоли «Сафеддара», инчунин лойшифой, обшифой дар истироҳатгоҳҳои «Зумрад», «Баҳористон» дар мо ҳам вуҷуд дорад.

7. Ҳифзи иҷтимоӣ ва ёрии тиббӣ дар сатҳи олӣ қарор дорад.

Ҳамин тариқ, Шохигарии Белгия аз ҷумлаи давлатҳои Аврупои Ғарби аввалин шуда дар соҳаи хидматрасонии тибби таъминоти ройгон давлатиро ҷори намудааст. 98 фоизи аҳоли бо суғуртаи ҳатмии тибби фаро гирифта шудааст. Ин таҷрибаи Шохигарии Белгияро дар тиб, дар Тоҷикистон амалӣ намудан бамаврид аст.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Brussels-Halle-Vilvoorde electoral district agreement gradually takes shape // De Morgen. 21.04.2010. Саҳ 34-37.
2. Coppi David, Lamquin Veronique. BHV: le plan Dehaene en six points // Le soir. 20.04.2010.
3. Lieven De Winter, Pierre Baudewyns. Belgium: Towards the Breakdown of a Nation-State in the Heart of Europe? // Nationalism and ethnic politics. 2009. Vol. 15, is. 3-4.k
4. М. Шарифзода / Белгия // Асос -- Боз. - Д. : СИЭМТ, 2013. - (Энсиклопедияи Миллии Тоҷик : [тахм. 25 ҷ.] / сармуҳаррир Н. Амиршоҳӣ ; 2011-2021, ҷ. 2). –С 661.
5. Воҳидова С. Иқтисодиёти Шохигарии Белгия. Манбаи электронӣ// <https://osiyoavrupo.tj/tg/post/i-tisodijoti-sho-igarii-belgiya> [Санаи дархост: 08.05.2025]
6. Воҳидова С. Фарҳанг, анъана ва урфу одатҳои Шохигарии Белгия. Манбаи электронӣ// <https://osiyoavrupo.tj/ru/post/far-ang-an-ana-va-urfu-odat-oi-sho-igarii-belgiya> [Санаи дархост: 08.05.2025]
7. Машваратҳои сиёсӣ миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Подшоҳии Белгия. Министерство иностранных дел Республики Таджикистан. Манбаи электронӣ// <https://www.mid.tj/tg/main/view/2629/mashvarathoi-sijosi-mijoni-jumhurii-tojikiston-va-podshohii-belgiya> [Санаи дархост: 08.05.2025]

8. Муносибатҳои дӯҷониба миёни Тоҷикистону Бельгия. Министерство иностранных дел Республики Таджикистан. Манбаи электронӣ// <https://mfa.tj/tg/brussels/munosibatho/tojikiston-va-belgiya> [Санаи дархост: 08.05.2025]
9. Отношения Таджикистана с Бельгией. Манбаи электронӣ// <https://mfa.tj/ru/main/view/159/otnosheniya-tadzhikistana-s-belgiei> [Санаи дархост: 08.05.2025]
10. Таджикистан и Бельгии и изучили потенциал сотрудничества. Манбаи электронӣ// <https://tajikta.tj/news/tadzhikistan-i-belgiya-izuchili> [Санаи дархост: 08.05.2025]
11. Таджикистан и Бельгия обсудили пути установления мира. Манбаи электронӣ// <https://www.aa.com.tr/ru> [Санаи дархост: 08.05.2025]

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА ТАДЖИКИСТАНА И КОРОЛЕВСТВА БЕЛЬГИИ

В статье отмечается, что для Таджикистана важно расширение отношений с Королевством Бельгии, как одного из стран-основателей Европейского Союза. Соответственно, отношения между Таджикистаном и Бельгией в большой степени находятся постоянно на стадии двухсторонних отношений. Таджикистан и Бельгия установили политические, экономические отношения в частности и в других направлениях, представляющие взаимный интерес. С другой стороны, расширение двустороннего сотрудничества с Королевством Бельгии считается необходимым для дальнейшего развития Таджикистана. Так как, привлечение зарубежных инвестиций, в том числе Королевство Бельгии, является целесообразным и полезным для реализации стратегических целей Таджикистана.

Ключевые слова: *Таджикистан, Королевство, Бельгия, сотрудничество, внешняя политика, интересы, перспектива, инвестиция.*

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF COOPERATION BETWEEN TAJIKISTAN AND THE KINGDOM OF BELGIUM

The article is devoted to the study of the prospects for the development of cooperation between Tajikistan and the Kingdom of Belgium. Cooperation between Tajikistan and Belgium has developed during the period of state independence, aimed at the benefit of both parties.

The article notes that the expansion of relations with the Kingdom of Belgium, as one of the founding countries of the European Union, is of particular importance for Tajikistan. Therefore, relations between Tajikistan and Belgium have been constantly developing. Tajikistan and Belgium established political, economic cooperation in particular and other areas of mutual interest. On the other hand, the expansion of bilateral cooperation with the Kingdom of Belgium is considered necessary for the further development of Tajikistan. Since attracting foreign investment, including the Kingdom of Belgium, is considered appropriate and useful for the implementation of the strategic goals of Tajikistan.

Key words: *Tajikistan, Kingdom, Belgium, cooperation, foreign policy, interest, perspective, agreement, investment.*

Маълумот дар бораи муаллиф:

Воҳидова Санавбарбону, доктори илмҳои таърих, профессор, мудири шуъбаи Аврупои Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. Суроға: 734035, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33. Тел: + (992) 935008732. Почтаи электронӣ: sanajanvohidova@gmail.com

Сведения об авторе:

Вохидова Санавбарбону, доктор исторических наук, профессор, заведующая отделом Европы Института стран Азии и Европы НАНТ. Адрес: 734035, Душанбе, пр. Рудаки 33. Тел: + (992) 935008732. Э-почта: sanajanvohidova@gmail.com

About the author:

Vohidova Sanavbarbonu, Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of Europe of the Institute of Asian and European Countries, National Academy of Science of Tajikistan. Address: 734035 Dushanbe, 33 Rudaki Ave. Tel: + (992) 935008732. E-mail: sanajanvohidova@gmail.com

**ПРЕЗИДЕНТ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН, ЛИДЕР НАЦИИ ЭМОМАЛИ
РАХМОН О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ И РЕФОРМИРОВАНИИ СНГ НА
РУБЕЖЕ СТОЛЕТИЙ (1999 -2001ГГ.): ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ**

САЙИДЗОДА ЗАФАР ШЕРАЛИ-

доктор исторических наук, заведующий отдела СНГ Института изучения проблем стран
Азии и Европы НАНТ

ТЕМУРЗОДА ФАРРУХШО СИРОДЖИДДИН-

кандидат исторических наук, руководитель сектора магистратуры и докторантуры (PhD)
Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ

В данной статье авторы пишут о возникшем во второй половине 1990-ых годов кризисе СНГ как крупного межгосударственного интеграционного объединения, показаны его причины и проявления. В этом контексте проанализирована целенаправленная и продуктивная деятельность Президента Республики Таджикистан, Лидера нации Эмомали Рахмона по сохранению, реформированию и совершенствованию СНГ на рубеже 20-го и 21-го столетий.

Ключевые слова: Эмомали Рахмон, саммит государств Содружества, СНГ, ОДКБ, Таможенный союз, Экономический союз, зона свободной торговли, экономическое сотрудничество, внешнеэкономическая деятельность постсоветских стран, интеграция, реформирование, совершенствование.

Развитие и укрепление многосторонних межгосударственных отношений многопланового взаимовыгодного сотрудничества в формате Содружества Независимых Государств изначально было одним из важных внешнеполитических и геостратегических приоритетов в теоретической и практической деятельности Эмомали Рахмона, как главы государства Таджикистан и Лидера нации.

В созданном-вместо канувшего в лету СССР - Содружестве Независимых Государств (СНГ) с самого начала базисными сегментами многостороннего сотрудничества были торгово-экономическая сфера и область обеспечения коллективной безопасности.

24 сентября 1993 года был подписан Договор о создании Экономического союза. В отношении этой формы углубленной экономической интеграции при подписании упомянутого многостороннего Договора были огромные ожидания, которые оказались сильно завышенными в условиях становления и укрепления 12 бывших союзных республик Советского союза как суверенных независимых государств с собственной моделью и темпом рыночных преобразования и социально-экономического развития, самостоятельной финансово-валютной системой, а также многовекторной внешней политикой. Всё это усилилось "с разрывом денежно-платёжных отношений государств СНГ, когда Россия в одностороннем порядке решила изъять из обращения денежные знаки Госбанка СССР образца 1990-1992гг."

[1, 36]. Одобренная главами государств СНГ в апреле 1994 года Концепция о Платёжном союзе буквально повисла в воздухе.

Несмотря на то, что 15 апреля 1994 года с целью создания в перспективе Экономического Союза государств-участников СНГ было подписано многостороннее Соглашение о создании зоны свободной торговли, в его практической реализации сразу же возникли очевидные трудности, установление режимов зон свободной торговли перешло в плоскость двусторонних отношений стран-участниц, их взаимный товарооборот стал резко снижаться, а внешнеэкономическая деятельность постсоветских стран в существенной мере успела переориентироваться на страны так называемого "дальнего зарубежья".

К тому же хроническим недугом СНГ, как межгосударственного интеграционного объединения, стало неисполнение большинством государств-участников принятых решений и одобренных документов. Решения и документы, принятые и одобренные главами государств и правительств, как правило, оставались на бумаге.

Непосредственный участник подготовки многих межгосударственных документов и решений, встреч глав государств и правительств стран-участниц СНГ, председатель Интеграционного комитета ЕврАзЭС, доктор экономических наук Нигматжан Исингарин в своей знаменитой книге "Проблемы интеграции в СНГ" в 1998 году писал о том, что даже Россия, де-факто будучи опорой и оплотом формирующегося в пространстве Содружества Экономического союза, "сама поощряла центробежные тенденции, рассматривая страны СНГ как обузу и бремя для российской экономики. Если в 1990 г. на бывшие союзные республики приходилось 63 % российского вывоза, то в 1997 г. их доля составила всего 21,5% экспорта Российской Федерации... Москва оказалось в эпицентре дезинтегрирующегося постсоветского пространства" [1, 45].

Возникшее положение, которое несло в себе "реальную угрозу полного развала рынка взаимной торговли в СНГ" [1, 35], породило необходимость ускоренного поиска новых организационных форм многосторонних межгосударственных экономических связей. И этот поиск дал результаты в виде непрогнозируемого в сентябре 1993 года появления в пространстве СНГ нескольких несвязанных между собой региональных экономических объединений государств-участников Содружества.

Дело дошло до того, что на октябрьском саммите государств-участников СНГ в 1997 году встал вопрос: есть ли объективная необходимость в дальнейшем существовании СНГ как крупного межгосударственного полиструктурного интеграционного объединения или нет?

2 апреля 1999 года Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон в г. Москве принял участие в заседании Совета глав государств СНГ, состоявшемся в Екатерининском зале кремлевской резиденции Президента Российской Федерации. Совет глав государств заседал в два этапа. На закрытом заседании президенты государств Содружества обсудили актуальные проблемы СНГ. На пленарном заседании саммита были рассмотрены документы, подготовленные Специальным межгосударственным форумом для обсуждения вопросов о совершенствовании деятельности СНГ и его реформировании, и другие вопросы. Главы государств приняли документы, определявшие основные направления развития Содружества, по механизму реализации решений Совета глав государств и Совета глав правительств СНГ, а также по совершенствованию и реформированию структуры его органов. Важной вехой в дальнейшем развитии СНГ стало подписание Протокола о внесении изменений и дополнений в Соглашение о создании зоны свободной торговли от 15 апреля 1994 года. В текст данного Соглашения было внесено более 70 поправок и, что очень важно, практически по всем из них был достигнут консенсус. Это свидетельствовало о результативной работе по созданию зоны свободной торговли,

которую до саммита провел Специальный форум по вопросам совершенствования деятельности и реформирования Содружества. Было отмечено, что именно от задействования зоны свободной торговли в немалой степени зависит будущее Содружества в целом.

Наряду с другими государствами СНГ Таджикистан присоединился к документу о продлении срока действия Договора о коллективной безопасности, подписанного в г. Ташкенте 15 мая 1992 года. На заседании Совета глав правительств СНГ от 1 апреля 1999 года, помимо проектов документов, внесённых на рассмотрение Совета глав государств Содружества, были рассмотрены вопросы, связанные с ходом выполнения решения Совета глав правительств СНГ о ситуации на финансовых рынках Российской Федерации и государств-участников СНГ и мерах по их стабилизации и минимизации негативных последствий от 25 ноября 1998 года, с Обращением Совета глав правительств СНГ в связи с Международным годом пожилых людей, с выделением ассигнований на создание и развитие объединенной системы противовоздушной обороны государств-участников СНГ в 1999 году и с финансированием деятельности органов Содружества [2, 35-36].

Главной темой состоявшегося в г. Москве саммита государств СНГ была проблема реформирования Содружества. Какими тогда были по ней основные грани позиции Президента Республики Таджикистан? 2 апреля 1999 года в г. Москве состоялось заседание Совета глав государств СНГ, в повестке дня которого главной темой была проблема совершенствования деятельности и реформирования структур этого межгосударственного объединения. Позиция Президента Таджикистана Эмомали Рахмона на московском саммите СНГ по этому вопросу была однозначной, ясной и предельно конструктивной. Глава государства Таджикистан считал, что Содружество необходимо не только сохранить, но его следует также совершенствовать и укреплять. Он был и оставался на позициях объединения усилий стран Содружества, направленных на более тесную интеграцию. Стало очевидно, что приоритеты в многостороннем сотрудничестве прежде всего должны быть отданы экономической сфере. Президент Республики Таджикистан был убеждён, что ускоренное формирование зоны свободной торговли является одной из главнейших задач на ближайшую перспективу. Именно от задействования зоны свободной торговли в немалой степени зависело будущее Содружества в целом.

На саммите был подписан Протокол о внесении изменений и дополнений в Соглашение о создании зоны свободной торговли от 15 апреля 1994 года. Это был очень важный шаг: тем самым ещё раз было подтверждено общее стремление наладить внутри СНГ, прежде всего, взаимовыгодные экономические связи. Однако всё достигнутое, в том числе и это Соглашение, пусть с внесёнными в него новыми поправками, может по-прежнему остаться лишь на бумаге, если не предусмотреть соответствующий механизм выполнения намеченного. В этой связи Президент Таджикистана Эмомали Рахмон предложил на Московском саммите, не откладывая, поручить Межгосударственному экономическому комитету СНГ разработать и внести в оперативном порядке документы, необходимые для задействования и начала функционирования зоны свободной торговли, имея в виду и такие вопросы, как перемещение товаров через таможенные территории, устранение технических барьеров во взаимной торговле, определение порядка транзита, гармонизация внешнеторгового и таможенного законодательства и ряд других.

Таджикистан продлил со своей стороны срок действия Договора о коллективной безопасности стран СНГ от 15 мая 1992 года. Более того, Президент Таджикистана Эмомали Рахмон выступил не просто за сохранение существовавшего на тот момент состояния военно-политического сотрудничества, но и за достижение его качественно нового уровня. По его мнению, назрела необходимость расширения параметров сотрудничества в сфере коллективной безопасности в целях совместного противодействия новым вызовам и угрозам, характерным для современной

геополитической ситуации, таким как контрабанда оружия, незаконный оборот наркотиков, терроризм и экстремизм. В условиях сохранения подобных вызовов и угроз, а также неурегулированности конфликтов регионального (типа афганского) и локального уровня, на взгляд таджикской стороны, ощущалась необходимость усиления роли Договора как важного инструмента обеспечения коллективной безопасности.

Исходя из этого, Республика Таджикистан поддержала предложение о продлении срока действия Договора о коллективной безопасности на следующие пять лет [2, 36-37].

Какую позицию Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон занимал по вопросам реформирования СНГ на прошедшем саммите государств Содружества? В итоге работы специального межгосударственного форума по реформированию СНГ был подготовлен пакет документов с целью совершенствования структур Содружества.

Развернувшиеся дискуссии показали, что СНГ не только необходимо сохранить, но и его следует совершенствовать и развивать. Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон, Правительство республики в целом были и оставались на позициях объединения усилий стран Содружества, направленных на более тесную интеграцию. Она основана на исторической общности народов и сложившихся между государствами СНГ связях. Именно поэтому Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон тогда и в последующем был убеждён, что ускоренное формирование зоны свободной торговли является одной из главнейших задач на ближайшую перспективу. Другим важнейшим вопросом, на его взгляд, была необходимость выработки более чётких механизмов реализации принимаемых решений. Рассмотрение предложенных 2 апреля 1999 года Совету глав государств-участников СНГ документов, их принятие на саммите, по мнению Эмомали Рахмона, должно было способствовать повышению уровня результативности деятельности Содружества и придать новый импульс развитию равноправного партнёрства и сотрудничества между странами СНГ, прежде всего в сфере экономики. На саммите был подписан Протокол о внесении изменений и дополнений в Соглашение о создании зоны свободной торговли от 15 апреля 1994 года. Тем самым ещё раз было подтверждено общее стремление наладить внутри Содружества, прежде всего, взаимовыгодные экономические связи, создать необходимые условия для запуска режима свободной торговли и равноправного сотрудничества между нашими государствами.

Однако всё достигнутое, в том числе и это Соглашение, пусть с внесёнными в него новыми поправками, могло по-прежнему оставаться лишь на бумаге, если его не подкрепили бы конкретными мерами по реализации намеченного и не предусмотрели бы соответствующие механизмы выполнения. В этой связи Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон предложил, не откладывая, поручить Межгосударственному экономическому комитету разработать и внести в оперативном порядке документы, необходимые для задействования и начала функционирования зоны свободной торговли, в том числе по таким вопросам, как перемещение товаров через таможенные территории, устранение технических барьеров во взаимной торговле, определение порядка транзита, гармонизация внешнеторгового, таможенного законодательства и ряду другим.

Почему Республика Таджикистан в апреле 1999 года поддержала предложение о продлении срока действия Договора о коллективной безопасности стран СНГ от 15 мая 1992 года? На взгляд официальной таджикской стороны, продление срока действия Договора не должно было быть просто актом, сохраняющим текущее состояние военно-политического сотрудничества, которое имелось на тот момент. Здесь должна была идти речь о достижении качественно нового уровня сотрудничества. По мнению Президента Республики Таджикистан Эмомали

Рахмона, нужно было подумать о расширении параметров сотрудничества в сфере коллективной безопасности в целях совместного противодействия новым вызовам и угрозам, характерным для современной геополитической ситуации, таким как контрабанда оружия, незаконный оборот наркотиков, терроризм, экстремизм. В условиях сохранения подобных вызовов и угроз, а также неурегулированности конфликтов регионального, типа афганского, и локального уровня, на взгляд таджикской стороны, ощущалась необходимость усиления роли Договора как важного инструмента обеспечения коллективной безопасности [2, 37-39].

Исходя из этого Республика Таджикистан поддержала предложение о продлении срока действия Договора о коллективной безопасности на следующие пять лет [2, 39].

6 апреля 1999 года Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон принял находящегося в республике с официальным визитом министра обороны России Игоря Сергеева. В ходе встречи был обсуждён широкий круг вопросов, связанных с тогдашним состоянием и видением перспективы военного и военнотехнического сотрудничества между Таджикистаном и Россией. Была отмечена необходимость дальнейшего укрепления и совершенствования договорно-правовой базы сотрудничества двух стран в этой сфере, в том числе в аспекте статуса и условий пребывания Вооружённых сил России, расквартированных в Таджикистане [2, 39].

Подтвердив стратегический характер союзнических таджикско-российских отношений, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон и министр обороны России Игорь Сергеев выразили готовность и впредь осуществлять военнополитическое сотрудничество как на двусторонней основе, так и в рамках СНГ. В этом контексте Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон в тот день подчеркнул, что должна идти речь не просто о сохранении нынешнего состояния сотрудничества стран СНГ в сфере коллективной безопасности, но и о достижении его качественно нового уровня. Глава государства Таджикистан высказался о необходимости расширения параметров сотрудничества в сфере коллективной безопасности в целях совместного противодействия таким новым угрозам и вызовам, как контрабанда оружия, незаконный оборот наркотиков и терроризм. По мнению Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона, с учётом неурегулированности региональных и локальных конфликтов, в том числе афганского кризиса, а также возникновения упомянутых новых угроз и вызовов, характерных для современной геополитической ситуации, необходимо усилить роль Договора о коллективной безопасности стран СНГ от 15 мая 1992 года на качественно новом уровне [2, 40].

Данное предложение главы государства Таджикистан нашло своё практическое воплощение. Через более чем 4 года, 18 сентября 2003 года, Договор о коллективной безопасности обрёл статус межгосударственной региональной организации, которая была официально признана на уровне ООН.

23 мая 2000 года в г. Минске Межгосударственный совет Таможенного союза провёл очередное заседание. В нём активное участие принял Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон. В повестку дня включены более 10 вопросов, а также организационный вопрос-избрание руководителей органов управления интеграцией. Межгосударственный совет на своём заседании рассмотрел в числе основных вопросы, связанные с дальнейшим развитием сотрудничества в гуманитарной сфере и реализацией ранее достигнутых договоренностей по Заявлению "О десяти простых шагах навстречу простым людям". Большое внимание было уделено вопросам выполнения принятых международных соглашений и решений органов управления интеграцией.

Главы государств приняли решение о завершении Республикой Таджикистан работы по выполнению условий членства в Таможенном союзе, то есть по

присоединению к ранее принятым соглашениям и решениям органов управления интеграции в рамках соглашений о Таможенном союзе и Договора об углублении интеграции в экономической и гуманитарной областях от 29 марта 1996 года. Данная работа была признана завершённой. Были утверждены "Основные направления сотрудничества на 2000-2004 годы в гуманитарной сфере государств-участников Договора об углублении интеграции в экономической и гуманитарной областях от 29 марта 1996 года". Была заслушана информация о ходе гармонизации таможенного законодательства государств-участников Таможенного союза по формированию единой таможенной территории. Государственным органам стран Таможенного союза было поручено создать надлежащие правовые и организационные условия для завершения формирования единой таможенной территории, а также принятия мер по проведению внутригосударственных процедур, необходимых для вступления в силу некоторых соглашений, принятых в рамках Договора от 26 октября 1999 года. Совету глав правительств было поручено определить приоритеты и последовательность осуществления мер по гармонизации законодательства в сфере таможенной политики и таможенного дела, по ходу гармонизации национального законодательства государств-участников Таможенного союза в социальной и гуманитарной областях и утвердить Меры по гармонизации законодательства стран в этих областях.

Главы государств заслушали информацию о ходе выполнения Решения Межгосударственного совета от 26 октября 1999 года №54 "О мерах по реализации принципа "страны назначения при взимании и исчислении косвенных налогов во взаимной торговле между государствами-участниками Договора о Таможенном союзе и Едином экономическом пространстве от 26 февраля 1999 года" и приняли соответствующие решения. Главы государств "пятерки" рассмотрели ход выполнения решений Межгосударственного совета от 26 октября 1999 года, итоги заседания Совета глав правительств, состоявшегося 17 февраля 2000 года, ход работы по реализации режима свободной торговли и его соблюдению государствами-участниками Таможенного союза, работу Совета руководителей таможенных служб сторон, направленную на формирование единой таможенной территории государств-участников Таможенного союза, а также ряд вопросов, связанных с деятельностью аппарата Интеграционного комитета и работой Межпарламентского комитета. В ходе заседания Межгоссовета были подведены итоги пятилетнего развития Таможенного союза и достигнуты значительные договорённости по принципиальным вопросам его будущего. С удовлетворением был отмечен рост товарооборота между странами Таможенного союза в последнее время. Межгоссовет поручил правительствам сторон и Интеграционному комитету создать рабочую группу и в срок до 1 сентября 2000 года подготовить проекты уставных документов и предложения по формированию на базе Таможенного союза Международной экономической организации, наделённой функциями, связанными со вступлением во Всемирную торговую организацию (ВТО), формированием внешних таможенных границ, единой внешнеэкономической политики, тарифов и цен и другими составляющими функционирования общего рынка [2, 214-216].

Одним из главных инициаторов идеи придания нового статуса Таможенному союзу явился Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон. В тот же день в здании Исполкома СНГ состоялась встреча глав государств-участников Договора о коллективной безопасности в узком кругу. После открытия сессии Совета коллективной безопасности в присутствии представителей прессы состоялись закрытое заседание Совета коллективной безопасности, подписание документов и подход глав государств к прессе. На сессии Совета коллективной безопасности были рассмотрены такие вопросы, как доклад Генерального секретаря Совета коллективной безопасности, меморандум о повышении эффективности Договора о коллективной безопасности от 15 мая 1992 года и его адаптации к современной

геополитической ситуации, создание Комитета секретарей Советов безопасности государств-участников Договора о коллективной безопасности, Положение о Совете министров обороны государств-участников Договора о коллективной безопасности, положение о порядке принятия и реализации коллективных решений на применение сил и средств системы коллективной безопасности, основные положения координационной стратегии государств-участников Договора о коллективной безопасности, модель региональной системы коллективной безопасности и другие [2, 216-217].

Президент Республики Таджикистан, Лидер нации Эмомали Рахмон, как глава государства, является основателем и руководителем внешней политики суверенного независимого Таджикистана. Его умелое и дальновидное руководство повседневно проявлялось в прошлом и проявляется по всем направлениям внешнеполитического процесса страны, включая пространство СНГ. 23-24 мая 2000 года Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон в г. Минске в ходе заседания Межгоссовета стран Таможенного союза и сессии Совета коллективной безопасности шести стран СНГ продемонстрировал заинтересованность в углублении интеграционных процессов как в экономической сфере, так и в области военно-политических отношений. Именно глава государства Таджикистан Эмомали Рахмон выступил одним из главных инициаторов создания на базе Таможенного союза Международной экономической организации. Одновременно он активно поддержал шаги, направленные на повышение эффективности Договора о коллективной безопасности стран СНГ, его адаптацию к изменившимся геополитическим условиям. Конкретные механизмы, заложенные в адаптированный Договор о коллективной безопасности, позволили использовать возможности и силы коллективной обороны и создали прочную юридическую основу для осуществления коллективных действий по отражению новых нетрадиционных угроз безопасности, включая международный терроризм и различные формы проявления экстремизма. Теперь, в адаптированном варианте, данный Договор стал реальным ядром и основной конструкцией интеграции в военно-политической сфере. Военно-политические отношения между государствами-участниками Договора являются приоритетными по сравнению с военными связями и контактами с третьими странами, не входящими в Договор о коллективной безопасности государств-участников Содружества [2, 217-218].

19 июня 2000 года пресс-секретарь Президента Республики Таджикистан Зафара Саидов сделал нижеследующее заявление для прессы: "Таджикистан заинтересован в практической реализации решений по созданию зоны свободной торговли. Парламент Республики Таджикистан одним из первых в СНГ ратифицировал Соглашение по созданию зоны свободной торговли, а также изменения и дополнения в него. Мы призываем последовать нашему примеру другие государства Содружества, включая Россию, ибо от этого зависит вступление в силу упомянутого важнейшего в деле экономической интеграции многостороннего соглашения" [2, 237].

21 июня 2000 года Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон в кремлевской резиденции Президента России принял участие в заседании Совета глав государств СНГ. Заседание началось в узком составе. По оценке Президента России Владимира Путина, обмен мнениями в узком составе был "весьма плодотворным". Главы государств рассмотрели не только вопросы повестки дня, но и современную ситуацию в сфере поддержания стратегической стабильности в мире и состояние международных соглашений, лежащих в её основе. В ходе заседания в узком составе было отмечено, что СНГ должен стать действенным механизмом реализации многостороннего сотрудничества и активно использоваться на благо развития и процветания всех стран-участниц. Поздравив Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона и всех таджикистанцев с успешным завершением мирного

процесса и отметив уникальность его опыта для постсоветского пространства и всего мира, Президент России В. Путин выразил сожаление, что российские средства массовой информации не отражают достаточно полно и объективно заметные позитивные сдвиги в Таджикистане на качественно новом этапе его развития [2, 238-239].

Конструктивный и открытый разговор состоялся по вопросам создания зоны свободной торговли. На расширенном заседании были приняты решения по 10 вопросам, включая вопросы о ходе выполнения решений Совета глав государств СНГ от 2 апреля 1999 года о создании зоны свободной торговли. В качестве первоочередных мероприятий по формированию зоны свободной торговли в период 2000-2001 гг. были признаны завершение в 2000 году выполнения внутригосударственных процедур по введению в действие Соглашения о создании зоны свободной торговли от 15 апреля 1994 года, а также Соглашения о принципах взимания косвенных налогов при экспорте и импорте товаров (работ, услуг) между государствами-участниками СНГ от 25 ноября 1998 года, разработка и согласование на двусторонней основе в четвертом квартале 2000 года графиков отмены изъятий из режима свободной торговли, переход на взимание косвенных налогов по принципу "страны назначения" товаров. Было принято к сведению Заявление Российской Федерации о её готовности немедленно приступить к проведению двусторонних переговоров по изъятиям из режима свободной торговли и одновременному переходу на взимание косвенных налогов по принципу "страны назначения" товаров. Были одобрены предложения по формированию и функционированию зоны свободной торговли. Вместе с тем на саммите было констатировано, что переход в полном объеме к зоне свободной торговли в ближайшее время является весьма проблематичным. В этой связи говорилось о целесообразности поэтапного осуществления перехода к ЗСТ, начиная с государств-участников Таможенного союза, о чём было заявлено Президентом Республики Таджикистан Эмомали Рахмоном на заседании Межгоссовета "пятерки" в мае 2000 года в г. Минске. Главы государств приняли к сведению информацию председателя Исполнительного комитета СНГ Юрия Ярова о Программе действий по развитию Содружества на период 2005 года, которую 20 июня 2000 года утвердил Совет глав правительств СНГ. Данная программа была разработана на основе Декларации глав государств "Об основных направлениях развития СНГ" и определяло основные цели, задачи и сферы сотрудничества в рамках СНГ на период до 2005 года. В программу были включены предложения Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона, касающиеся разработки и реализации первоочередных мероприятий по приведению Сарезского озера в безопасное состояние, также решения наиболее острых социальных проблем, пакета программ, направленных на создание рабочих мест в приоритетных отраслях экономики.

Совет глав государств утвердил Программу государств-участников СНГ по борьбе с международным терроризмом и иными проявлениями экстремизма на период до 2003 года. Данный документ предусматривал 24 комплексных мероприятия. В ходе заседаний экспертов по разработке Программы были учтены предложения и замечания таджикской стороны. Совет глав государств решил создать Антитеррористический центр государств-участников СНГ и утвердил в основном Положение об этом Центре. Решение вступило в силу с даты подписания. Решение подписано всеми главами государств СНГ, кроме Туркменистана. Руководителем Антитеррористического центра назначен высокопоставленный представитель ФСБ России генерал-лейтенант Борис Мыльников. Было утверждено положение об Исполнительном комитете СНГ и внесены дополнения и изменения в Положение о Штабе по координации военного сотрудничества государств-участников Содружества. На заседании Совета глав государств была заслушана информация председателя Исполкома СНГ о ходе выполнения решений Совета глав государств

Содружества. Совет глав государств решил прекратить функционирование коллективных миротворческих сил в Республике Таджикистан и осуществить их расформирование в трехмесячный срок. Решение принято исходя из того, что задачи КМС в Республике Таджикистан выполнены, и успешно завершён процесс осуществления Общего соглашения об установлении мира и национального согласия в Таджикистане от 27 июня 1997 года. Совет глав государств отметил важную роль КМС в поддержании безопасности и стабильной обстановки в стране и признал важное значение позитивного опыта политического урегулирования в Республике Таджикистан конфликтных ситуаций в других регионах. Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон на саммите заявил, что опыт миротворческой операции КМС в Республике Таджикистан в рамках Содружества получил мировое признание. Он отметил, что КМС в Республике Таджикистан с честью выполнили свою миротворческую операцию, выразил признательность России и другим странам СНГ, представители Вооружённых сил которых в составе КМС в Республике Таджикистан полностью выполнили свою миротворческую миссию [2, 239-240].

1 декабря 2000 года в г. Минске состоялась закрытая встреча глав государств-участников СНГ в узком кругу, в ходе которой были обсуждены принципиальные вопросы, связанные с деятельностью государств в сфере их общих интересов. Среди них - вопрос о разработке и реализации конкретных мер по созданию зоны свободной торговли, которая была призвана стать основой формирования экономического пространства обновлённого Содружества. На последних встречах "в верхах" важнейшим направлением сотрудничества стран Содружества было определено формирование зоны свободной торговли. В рамках СНГ был принят весомый пакет документов по этой проблеме.

Основополагающие из них - Соглашение о создании зоны свободной торговли от 15 апреля 1994 года и Протокол о внесении изменений и дополнений в него от 2 апреля 1999 года. На тот момент девять государств-участников Содружества выполнили все внутригосударственные процедуры, необходимые для вступления в силу Соглашения и Протокола к нему. В Грузии Соглашение и Протокол Государственная канцелярия направила в МИД на дополнительное согласование с министерствами. В Российской Федерации Соглашение находилось в Государственной Думе, а Протокол — в Правительстве. На встрече глав государств-участников СНГ в расширенном составе, последовавшей по окончании обмена мнениями лидеров Содружества в узком кругу, был рассмотрен ряд важных вопросов. Среди них - об Антитеррористическом центре государств-участников СНГ; о Договоре о противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных незаконным путём; об инвентаризации многосторонних договоров, заключённых в рамках Содружества; об инвентаризации решений Совета глав государств СНГ; о предложениях в проект повестки дня очередного заседания Совета глав государств (СГГ) и ряд других. Ключевым итоговым моментом Минского саммита государств Содружества стало утверждение Положения об Антитеррористическом центре государств-участников СНГ, что позволило начать ему свою полноценную деятельность. В соответствии с Положением Центр является постоянно действующим специализированным отраслевым органом Содружества и предназначен для обеспечения координации действий компетентных органов государств-участников СНГ в области борьбы с международным терроризмом и иными проявлениями экстремизма. На заседаниях Совета глав государств и Совета глав правительств были представлены письменные информации о ходе выполнения решений, принятых этими органами на своих предшествующих заседаниях, и о ходе формирования зоны свободной торговли [2, 338-339].

После завершения Минского саммита государств-участников СНГ пресс-секретарь Президента Республики Таджикистан Зафар Саидов 2 декабря 2000 года через отечественную и зарубежную прессу распространил информационный

материал, в котором отражены позиция и взгляды главы государства Таджикистан Эмомали Рахмона по проблемам интеграции в Содружестве. В нём, в частности, говорилось следующее: «Состоявшийся в Минске деловой, конструктивный и открытый разговор между нами свидетельствует о нашем твёрдом намерении и глубокой заинтересованности, несмотря на все сложности и трудности, идти дальше по пути углубления сотрудничества между странами Содружества. На наш взгляд, создание региональных объединений и, в целом, разноуровневая интеграция внутри СНГ, как это мы не раз отмечали, не мешают дальнейшему развитию Содружества, а, наоборот, способствуют поиску общих подходов в рамках ряда государств, имеющих схожие проблемы, ускорению процесса интеграции. Сотрудничество и углубление интеграции не только не противоречит национальным интересам, а, наоборот, в значительной степени влияет на успех развития наших государств. Нахождение оптимальных путей взаимовыгодного сотрудничества сегодня очень актуально. Нам удалось добиться определенной экономической стабилизации на пространстве СНГ. Но эта стабильность ещё очень хрупкая. Важно наращивать взаимовыгодное сотрудничество. Нам думается, что сотрудничество углубится, если, прежде всего, заработает зона свободной торговли. Не все государства-участники СНГ ратифицировали Соглашение о формировании зоны свободной торговли и Протокол к нему, а также Соглашение о взимании косвенных налогов по принципу "место назначения". В решении этой проблемы большую надежду мы возлагаем на Российскую Федерацию.

В самом конце повестки дня заседания Совета глав государств от 1 декабря сего года нам предложили рассмотреть письменную информацию Исполкома СНГ "О ходе формирования зоны свободной торговли" и, соответственно, принять ее лишь к сведению. Как известно, мы неоднократно отмечали, что вопрос создания зоны свободной торговли наиболее приоритетный и важный в нашем сотрудничестве. От него, прямо скажем, во многом зависит в целом судьба СНГ, его будущее. На наш взгляд, указанная проблема нуждается не только в представлении письменной информации, а по ней необходимо заслушать подробный аналитический доклад и провести всестороннее неформальное обсуждение. Исходя из этого, на Минском саммите СНГ мы предложили поручить Исполкому Содружества детально проанализировать ход выполнения наших решений по зоне свободной торговли и внести этот вопрос как один из основных на следующее заседание Совета глав государств в июне 2001 года» [2, 339-341].

7 декабря Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон принял руководителей таможенных служб государств-участников Таможенного союза. В данной встрече, состоявшейся накануне десятого заседания Совета руководителей таможенных служб государств-участников Таможенного союза в г. Душанбе, принял участие председатель Интеграционного комитета Таможенного союза Нигматжан Исингарин. Пожелав успешной и результативной работы заседанию Совета руководителей таможенных служб и отметив важность унификации таможенных законодательств, процедур и технологий государств-участников Таможенного союза, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон назвал "самым весомым" вклад таможенных служб в достижение "значительных позитивных результатов" в области экономического сотрудничества и особенно в сфере внешней торговли. Это видно на примере Таджикистана, торговый оборот которого с партнёрами по Таможенному союзу растёт из года в год. В этом контексте была констатирована важная роль совместных усилий по дальнейшему сближению и упрощению механизма перемещения товаров во взаимной торговле. "Подписание Договора об образовании Евразийского экономического сообщества на базе государств-участников Таможенного союза, - сказал Эмомали Рахмон, - выдвигает перед нашими странами, в том числе и перед таможенными службами, новые крупные задачи, направленные на создание единого экономического пространства с

последующим переходом к общему рынку". В этой связи Президент Таджикистана выразил надежду, что таможенными службами государств-участников Таможенного союза "будет проводиться столь же интенсивная работа" и они "сохранят за собой статус государственного органа, являющегося лидером в деле придания динамизма интеграционным процессам". Глава государства Таджикистан Эмомали Рахмон также отметил огромную важность повышения эффективности взаимодействия пяти таможенных служб в борьбе с незаконным оборотом наркотиков и контрабандой оружия, ибо поступательное развитие экономического сотрудничества возможно лишь в условиях стабильности и безопасности. Участники встречи с огромным интересом восприняли точку зрения Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона по вопросам интеграции в СНГ, ряду актуальных региональных и международных проблем [2, 341-342].

1 июня 2001 года в г. Минске Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон принял участие и изложил свою позицию по рассмотренным вопросам на заседании Совета глав государств СНГ. Президенты рассмотрели и приняли решение по 10 вопросам-Об обращении глав государств-участников СНГ к народам государств-участников Содружества и мировой общественности в связи с 60-летием начала Великой Отечественной войны, об обращении участников Пленума Координационного совета Содружества (Союза) организации ветеранов независимых государств к главам государств-участников СНГ, о Соглашении о сотрудничестве государств-участников СНГ в борьбе с преступлениями в сфере компьютерной информации, о мероприятиях в связи с 15-летием аварии на Чернобыльской АЭС, об информации о ходе выполнения Решения Совета глав государств СНГ от 1 декабря 2000 года об Антитеррористическом центре государств-участников СНГ, о ходе формирования зоны свободной торговли, о ходе выполнения Программы действий по развитию СНГ на период до 2005 года, о Докладе о ходе выполнения в 2000 году Межгосударственной программы совместных мер борьбы с преступностью на период с 2000 до 2003 года и Программы государств-участников СНГ по борьбе с международным терроризмом и иными проявлениями экстремизма на период до 2003 года, о продлении срока пребывания и Мандата Коллективных сил по поддержанию мира в зоне конфликта в Абхазии (Грузия) и другим [3, 13-14].

На саммите СНГ Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон выступил за скорейшее завершение формирования зоны свободной торговли без изъятий и ограничений, считая, что сотрудничество в её рамках позволит государствам-участникам заложить долговременную основу развития торгово-экономических отношений. В 2000 году общий объём взаимной торговли всех стран СНГ составил около 61 млрд. долларов США и превысил уровень 1999 года на 32%. На заседании было отмечено, что в соответствии с Решением от 1 декабря 2000 года началось комплектование и функционирование Антитеррористического Центра государств-участников

СНГ. Приступив к функционированию, Центр включился в работу по выполнению Программы по борьбе с международным терроризмом и иными проявлениями экстремизма на период до 2003 года. Одним из приоритетных направлений работы по становлению Антитеррористического Центра является формирование специализированного банка данных. Важное место в деятельности данного Центра также занимают вопросы создания нормативной правовой базы. Главы государств имели откровенный и полезный разговор и по другим проблемам укрепления сотрудничества в общем формате СНГ [4, 13-14].

На каких проблемах концентрировал внимание Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон в своём выступлении на заседании Совета глав государств СНГ от 1 июня 2001 года? Годы становления СНГ показали, что во взаимоотношениях в его рамках вопросы экономического сотрудничества должны играть главенствующую роль.

Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон не раз заявлял и 1 июня в Минске на заседании Совета Глав Государств СНГ ещё раз подтвердил свою позицию относительно приоритетности для стран СНГ вопросов экономического сотрудничества, необходимости усиления внимания, прежде всего, именно к этим вопросам.

Как свидетельствуют данные по итогам 2000 года, в то время несколько активизировались торгово-экономические связи между странами Содружества. Россия заявила о своём переходе на принцип взимания налога на добавленную стоимость по месту реализации (назначения), что также было призвано способствовать оживлению экономического сотрудничества в рамках СНГ. Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон счёл необходимым и дальше развивать эти тенденции, активно ставить вопросы и искать пути решения имеющихся проблем, больше внимания уделять экономическому сотрудничеству. Ибо от состояния дел в этом направлении во многом зависели межгосударственные отношения стран-участниц и, в целом, будущее Содружества. Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон выразил надежду, что во втором десятилетии развития СНГ наступит новый этап и Содружеству удастся перейти от деклараций к реальным делам. С тем, чтобы Содружество трансформировалось в эффективное региональное объединение государств на благо процветания стран и народов [4, 14-15].

Использованная литература

1. Исингарин Н. Проблемы интеграции в СНГ. - Алматы: Атамура, 1998. - 216с.
2. Саидов З.Ш. Внешняя политика Президента Рахмонова. - Красноярск: Сарпараст, 2001. - 400 с.
3. Саидов З.Ш. Внешняя политика Таджикистана в условиях глобализации. - Душанбе: Авасто, 2004. - 592 с.
4. Саидов З.Ш. Таджикистан - надёжный партнёр в международных отношениях. - Второе издание. - Душанбе: Авасто, 2003. - 160 с.

ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН, ПЕШВОИ МИЛЛАТ ЭМОМАЛӢ РАҲМОН ДАР БОРАИ ТАКМИЛ ВА ИСЛОҲОТИ ИДМ ДАР ОСТОНАИ АСР (1999-2001): ҶАНБАИ ТАЪРИХӢ

Дар мақолаи мазкур муаллифон сабабҳо ва зухуроти он бухронеро, ки дар нимаи дуюми солҳои 1990-ум ба он Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, чун иттиҳодияи байнидавлатии ҳамгирой, мувоҷеҳ шуд, мавриди баррасӣ қарор додаанд. Дар ин пасманзар фаъолияти ҳадафманду босамари Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар марзи қарнҳои 20 ва 21 ба хоҳири бақодорӣ, ислоҳоту такмили ИДМ ба таври муфассал муаррифӣ гаштааст.

***Калидвожаҳо:** Эмомалӣ Раҳмон, саммити давлатҳои аъзои ИДМ, Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, Созмони Аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ, Иттиҳоди ғумрукӣ, Иттиҳоди иқтисодӣ, минтақаи тиҷорати озод, ҳамкориҳои иқтисодӣ, фаъолияти хориҷии иқтисодии кишварҳои пасошӯравӣ, ҳамгирой, ислоҳот, такмил.*

PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN, LEADER OF THE NATION EMOMALI RAHMON ON IMPROVEMENT AND REFORM OF THE CIS AT THE TURN OF THE CENTURIES (1999-2001): HISTORICAL ASPECT

In this article, the authors write about the crisis of the CIS as a large interstate integration association that arose in the second half of the 1990s, its causes and manifestations are shown. In this context, the purposeful and productive activities of the President of the Republic of Tajikistan, Leader of the Nation Emomali Rahmon on the preservation, reform and improvement of the CIS at the turn of the 20th and 21st centuries are analyzed.

Keywords: *Emomali Rahmon, summit of the Commonwealth states, CIS, CSTO, Customs Union, Economic Union, free trade zone, economic cooperation, foreign economic activity of post-Soviet countries, integration, reform, improvement.*

Маълумот дар бораи муаллифон:

Сайидзода Зафар Шералӣ - доктори илмҳои таърих, мудири шуъбаи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақили Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, имейл: zafarsaidov61@gmail.com тел.: (+992902888816).

Темурзода Фаррухшоҳ Сирочиддин - номзади илмҳои таърих, мутасаддии кор бо магистр ва докторантони (PhD)-и Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, E-mail: temurzodaf@mail.ru (+992) 552-42-19-19.

Сведения об авторах:

Сайидзода Зафар Шерали - доктор исторических наук, заведующий отдела СНГ Института изучения проблем стран Азии и Европы Национальной Академии наук Таджикистана, имейл: zafarsaidov61@gmail.com тел.: (+992902888816).

Темурзода Фаррухшо Сироджиддин - кандидат исторических наук, руководитель сектора магистратуры и докторантуры (PhD) Института изучения проблем стран Азии и Европы Национальной академии наук Таджикистана, E-mail: temurzodaf@mail.ru (+992) 552-42-19-19.

About the authors:

About the author: Sayidzoda Zafar Sherali, doctor of Historical Sciences, director of the CIS Department of the Institute for the Study of Problems of Asian and European Countries of the National Academy of Sciences of Tajikistan, email: zafarsaidov61@gmail.com tel.: (+992) 902888816.

About the author: Temurzoda Farrukhshoh Sirojiddin - candidate of Historical Sciences, Head of the Master's and Doctoral Studies (PhD) Sector of the Institute for the Study of Problems of Asian and European Countries of the National Academy of Sciences of Tajikistan, E-mail: temurzodaf@mail.ru (+992) 552421919.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В КИТАЕ, ЯПОНИИ И РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

САНГИНЗОДА ДОНИЁР ШОМАХМАД-

главный научный сотрудник отдела Южной и Восточной Азии Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ, доктор юридических наук, профессор

Научная деятельность играет ключевую роль в социально-экономическом развитии любого государства, особенно в условиях глобализации и технологической революции. Правовое регулирование науки является важным инструментом для создания условий инноваций и технологического прогресса. В данной статье исследуются особенности правового регулирования научной деятельности в Китае, Японии и Республике Таджикистан. Проведён сравнительный анализ законодательных подходов, выделены ключевые аспекты, такие как финансирование науки, защита

интеллектуальной собственности и международное сотрудничество. На основе выявленных различий и сходств предложены рекомендации по совершенствованию правовой базы Таджикистана в научной сфере.

Ключевые слова: наука, правовое регулирование, Китай, Япония, Таджикистан, законодательство, интеллектуальная собственность, международное сотрудничество.

Роль науки в развитии государства является многогранной и включает несколько ключевых аспектов:

- технологические инновации: Научные изыскания способствуют созданию новых технологий и инновационных решений, что может улучшить производственные процессы, повысить качество жизни и сделать страну более конкурентоспособной в глобальном масштабе;

- кадровое образование: Научная деятельность требует высококвалифицированных работников, что создает необходимость в качественной образовательной системе. Образование, основанное на научных принципах, способствует развитию человеческого капитала;

- рост экономики: Применение научных исследований может привести к экономическому подъему и развитию новых секторов, что, в свою очередь, увеличивает доходы государства и уровень жизни населения;

- социальные прогрессивные изменения: Научные достижения помогают решать важные социальные задачи, такие как улучшение здравоохранения, экологии и общественной безопасности, что способствует общему благосостоянию и устойчивому развитию;

- политическое влияние и управление: Научные исследования могут значительно повлиять на государственную политику, обеспечивая более обоснованный подход к принятию решений в различных областях — от экономики до экологии и здравоохранения;

- сотрудничество на международном уровне: Научные открытия могут служить основой для совместной работы стран, позволяя им объединять усилия в решении глобальных проблем, таких как изменения климата или пандемические угрозы.

В целом, наука является ключевым фактором, который оказывает длительное воздействие на устойчивое развитие государства, его экономику и общественные структуры.

Китайская система управления наукой опирается на ряд стратегических документов, включая Закон о "Научно-техническом прогрессе". В начале XX века в Китае, который придерживался традиционных подходов как в организации общественной жизни, так и в построении экономики, научные исследования были слабо развиты, поскольку они шли вразрез с существующими устоями. Однако после образования Китайской Народной Республики (КНР) и перехода к новому подходу в организации экономики этот пробел стал значительно сокращаться. В настоящее время Китай достиг мирового уровня как в организации научных и опытно-конструкторских работ, так и в качестве получаемых результатов. Основным катализатором, который ускорил развитие инновационных процессов в стране, стало принятие ключевого закона в конце XX века.

В 1993 году был принят "Закон Китайской Народной Республики о научно-техническом прогрессе", направленный на ускорение научно-технического прогресса, повышение роли науки и технологий как ведущей производительной силы, превращение научных достижений в реальные производственные ресурсы, а также развитие науки и технологий для экономического роста и социального прогресса. Таким образом, основной задачей закона стало вовлечение всех секторов общества в инновационные процессы.

Этот нормативно-правовой акт устанавливает ключевые индикаторы, оценивающие уровень развития инновационной системы Китая: кадры в научно-технической сфере: отражает количество и структуру специалистов, работающих в области науки и технологий; финансирование научно-технической деятельности: включает объем и распределение средств, используемых для реализации научно-технических проектов; научно-технические учреждения: отражает основные данные о вкладе и финансовых ресурсах, направленных в исследовательские организации; исследования и разработки: отображает данные о ходе научных и опытно-конструкторских работ; научно-технические достижения: включает результаты научной деятельности и технологических исследований.

В 2002 году для дальнейшего развития инновационной системы был принят "Закон Китайской Народной Республики о распространении научно-технических знаний", который определил популяризацию науки и повышение уровня научно-технического образования как важнейшие элементы общественного развития. Региональные власти также разработали ряд локальных нормативных актов, направленных на привлечение научных кадров, стабилизацию вложений в науку и развитие высоких технологий. Основным законом, принятый в 1993 году, стал отправной точкой для инновационного развития, что позволило экономике Китая выйти на лидирующие позиции на международных рынках, прежде всего благодаря ускорению процессов научно-технического прогресса[1].

Как утверждает профессор Чжан Цзючунь, «Китай создал правовую основу для формирования сильной научно-исследовательской инфраструктуры, что позволило стране выйти на передовые позиции в мире по количеству патентов и научных публикаций»[2]. Согласно его мнению, роль государства в поддержке научных и технологических стартапов стала решающей для успеха китайской инновационной экономики. Кроме того, Китай развивает систему инновационных центров, научных парков и технопарков, что стало важной частью стратегии экономического роста. В последние десятилетия страна активно инвестирует в научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы, укрепляя сотрудничество между университетами, научно-исследовательскими институтами и промышленностью.

Основные принципы современной научной политики Японии были сформулированы в середине 1990-х годов, в период так называемого «потерянного десятилетия» (1991–2000), когда перед страной стояла угроза утраты лидерства в мировой экономике. До этого момента Япония в научной сфере отставала от ведущих стран, ограничиваясь в основном заимствованием западных научных открытий и технологий. Неэффективность этой модели научно-технического развития в условиях экономической стагнации 1990-х годов побудила правительство пересмотреть свою позицию относительно роли науки в японском обществе. Негативные экономические и промышленные тенденции усиливались демографическими вызовами (снижение рождаемости, старение населения, сокращение трудоспособного контингента), что создавало дополнительную нагрузку на социальную сферу и инфраструктуру, серьезно ослабляя конкурентоспособность Японии на международной арене.

Новый курс научной политики был направлен на превращение Японии в мирового лидера в области инноваций и передовых технологий, с акцентом на те направления науки, которые до этого времени оставались недостаточно исследованными или совсем не исследовались. Эта цель сохраняет свою приоритетность на протяжении более чем двух десятилетий, меняются лишь способы её реализации и подходы к её достижению. Основные задачи науки, такие как решение социально-экономических проблем, повышение уровня международной конкурентоспособности на фоне растущей конкуренции со стороны Китая, а также укрепление политического влияния страны на мировой арене, остаются актуальными. Вдобавок продолжается поиск решений традиционных проблем, таких

как снижение зависимости от внешних поставок сырья и углеводородов, обеспечение продовольственной безопасности и так далее.

Научные достижения и инновации рассматриваются японским правительством как важнейшие инструменты для расширения политического и экономического влияния страны в мире. Власти всегда были обеспокоены тем, что Япония, будучи одной из ведущих мировых экономических держав, играет, по их мнению, слишком скромную роль в мировой политике, не соответствующую своему статусу. Для усиления позиций страны на мировой политической арене планировалось использовать вклад японской науки в решение глобальных вызовов человечества, таких как дефицит продовольствия и водных ресурсов, инфекционные заболевания, бедность, угрозы терроризма, проблемы охраны окружающей среды и другие. Такая политика, способствующая формированию позитивного имиджа страны, органично дополняла стратегию внешнеэкономической экспансии, которая успешно реализуется с начала 2000-х годов и позволяет Японии сохранять лидирующие позиции в мировой экономике. Япония имеет давние традиции в области научного права. Основные нормативные акты включают Закон "О науке и технологиях" и Закон "О поощрении инноваций"[3].

Профессор Танака Хироши отмечает, что: "Японская система научного права эффективна, но требует большей интеграции с международными стандартами"[4]. Согласно его мнению, экономический объем производства в регионах, не входящих в три зоны тяжелой промышленности Японии, например, столичный регион (главные города: Токио, Кавасаки, Иокогама), центральный регион Японии (Нагоя) и регион Кансай (Осака, Киото, Кобе), составляет приблизительно 46% ВВП Японии по состоянию на 2009 финансовый год (правительство Японии, 2012), что составляет 263 триллиона японских иен или 2,31 триллиона долларов США. Центральное правительство Японии и префектурные (областные) правительства инициировали ряд политик, направленных на инновации региональной экономики, в сочетании с финансовой поддержкой стимулирования или оживления региональной экономики, где это оправдано с точки зрения политики. Хотя из года в год наблюдались некоторые незначительные изменения, государственная политика поддержки региональных инноваций МСП исторически включала следующее (историческая серия политической информации Министерства экономики, торговли и промышленности).

Человечество вступило в новый век со значительными достижениями науки и техники, коренным образом меняющими образ жизни. Эффективное использование результатов фундаментальной и прикладной науки является важным фактором устойчивого развития каждого государства. В этой связи, важной задачей для Республики Таджикистан является определение направления трансформации отечественной науки в важный фактор социально-экономического и духовного развития страны, ускорения ее экономического потенциала, обеспечения экономической конкурентоспособности и национальной безопасности в соответствии с долгосрочными стратегическими приоритетами республики. Сфера науки является приоритетным направлением в Республике Таджикистан и развивается в свете мудрой и научной политики Президента Республики Таджикистан, Лидера нации, уважаемого Эмомали Рахмона. Государство и правительство рассматривают науку как главную основу развития страны, а ученых как большой интеллектуальный ресурс общества, и принимают эффективные меры для его дальнейшего развития и улучшения социально-экономических условий жизни ученых.

В настоящее время дальнейшее развитие науки в Республике Таджикистан и ее вклад в социально-экономическое развитие страны во многом зависит от своевременного решения ряда проблем, в том числе в таких направлениях:

- финансовое обеспечение сферы науки. Сфера науки в Республике Таджикистан финансируется в основном из государственного бюджета;

- материально-техническое обеспечение научных учреждений и учреждений высшего профессионального образования. Материально-техническая база, особенно научное оборудование и приборы для проведения исследований, оставляет желать лучшего;

- формирование современной информационной базы науки. Мировой опыт показывает, что без использования современных информационных и коммуникационных технологий развитие науки и создание конкурентоспособных технологий и их применение практически невозможно;

- подготовка профессиональных высококвалифицированных научных кадров. В научных учреждениях около 50% ученых имеют ученую степень, что недостаточно для повышения качества и эффективности проведения научно-исследовательских работ;

- необходимая интеграция науки и образования. Одним из важнейших факторов повышения эффективности подготовки научных кадров, использования научно-экспериментальной базы академических учреждений в образовательном процессе и повышения уровня научных исследований в учреждениях высшего профессионального образования является интеграция науки и образования;

- интеграция научного потенциала в приоритетных направлениях научных исследований и социально-экономического развития страны. Некоторые научные исследования, проводимые в различных научных областях, не обеспечены достаточным научным персоналом;

- взаимосвязь науки с производством. Сотрудничество с соответствующими министерствами и ведомствами, производственными предприятиями, частным сектором и предпринимателями находится не на должном уровне для внедрения достижений науки, технологий и инноваций;

- уровень инновационной деятельности. Одним из важных условий дальнейшего развития Республики Таджикистан является внедрение современных инновационных технологий в экономическую, социальную и другие сферы с широким использованием достижений науки и техники, то есть переход к инновационному развитию;

- уровень международного научного сотрудничества. За последние годы значительно расширились научные контакты ученых Таджикистана. Однако, несмотря на большое количество заключенных соглашений и договоров о сотрудничестве в сферах науки и технологий, эффективность их реализации незначительна и требует улучшения.

Сложившаяся ситуация и существующие проблемы в сфере науки, являющиеся основой для дальнейшего инновационного развития Республики Таджикистан, требуют разработки и принятия мер по государственной поддержке и развитию науки, реализация которых должна значительно усилить влияние научного потенциала на социально-экономическое развитие страны, образование и культуру, способствовать достижению целей Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года[5].

В Таджикистане правовое регулирование науки осуществляется на основе Законов от 18 марта 2015 года, № 1197 "О научной деятельности и государственной научно-технической политике"[6] и от 20 апреля 2021 года, №1780 "О Национальной академии наук Таджикистана"[7], от 24 декабря 2022 года №1922 "О коммерциализации результатов научной и научно-технической деятельности"[8].

Поддержка научных исследований путем увеличения их финансирования, создания современных научных центров и лабораторий, а также налаживания сотрудничества между научными учреждениями и промышленностью считается важной в будущем. Одной из основных проблем в научной сфере республики

является коммерциализация результатов научной и научно-технической деятельности (ранее употреблялось выражение «связь науки с практикой или производством»). Во всей национальной научной системе развитых стран подготовка научных кадров и отраслевые заказы в области науки финансируются с целью получения большой экономической выгоды и считаются основным источником дохода национальной экономики. Процесс инновационной деятельности и коммерциализации результатов научной и научно-технической деятельности в стране должен ежегодно контролироваться и оцениваться в рамках вышеуказанных законов. Развитие науки может внести весомый вклад в инновационное развитие экономики Республики Таджикистан. Повышение качества научных исследований является одной из первостепенных задач ученых. Увеличение финансирования научных проектов играет важную роль в прогрессе и эффективности научных исследований[9].

Сравнение законодательства Китая, Японии и Таджикистана позволяет выделить следующие аспекты:

1. Финансирование науки: Китай и Япония активно инвестируют в научные исследования, в то время как Таджикистан испытывает недостаток ресурсов.

2. Защита интеллектуальной собственности: В Китае и Японии созданы эффективные механизмы защиты, тогда как в Таджикистане эта сфера требует развития.

3. Международное сотрудничество: Китай и Япония активно участвуют в международных научных проектах, что способствует обмену опытом и технологиями.

Проведённый анализ показывает, что Республика Таджикистан может использовать опыт Китая и Японии для совершенствования своего законодательства в области науки. Рекомендуется усилить государственное финансирование, развивать механизмы защиты интеллектуальной собственности и активизировать международное сотрудничество. Эти меры позволят Таджикистану укрепить свою научную базу и повысить конкурентоспособность на международной арене. Китай и Япония рассматривают науку как ключевую часть своей экономической стратегии, активно инвестируя в научные исследования и разработки. В отличие от них, Таджикистан сталкивается с ограниченными финансовыми возможностями для развития науки и технологий, что сдерживает темпы инновационного роста. Все три страны имеют свои законы, регулирующие научную деятельность, однако в Китае и Японии они более детализированы и ориентированы на долгосрочное развитие инноваций, в то время как в Таджикистане законодательство в этой области лишь начинает развиваться. Китай и Япония активно разрабатывают стратегии по превращению научных исследований в коммерческие разработки, что способствует росту их инновационного потенциала. Таджикистан, в свою очередь, еще только начинает выстраивать подобные стратегии.

Для эффективного развития науки в Таджикистане, с учетом практик Китая и Японии, необходимо:

- создание оптимальных организационно-правовых условий для проведения как фундаментальных, так и прикладных исследований, а также для интеграции научных учреждений в инновационную экономику;

- совершенствование законодательства, регулирующего научную, научно-техническую и инновационную деятельность, а также процесс подготовки высококвалифицированных научных и технических кадров;

- увеличение продуктивности использования результатов научных исследований и научно-технических разработок.

ЛИТЕРАТУРА

1. Файзуллаева М.А. Особенности развития науки и техники в Китае// Актуальные вопросы науки. 2014. № 12. С. 94-97.

2. Чжан Ц., Ван Ф., Феклова Т.Ю. На пути к научно-техническому планированию в Китае в 1950-х годах// Социология науки и технологий. 2024. Т. 15. № 2. - С. 45-65.

3. Горячева Е.А., Мостовая А.С. Государственная политика Японии в области науки в конце XX - начале XXI в //Россия и АТР. 2023. № 2 (120). С. 155-173.

4. Hiroshi T. Regional industrial development in Japan by a cluster concept// Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. 2013. Т. 1. № 10 (61). - С. 14-16.

5. Стратегия Республики Таджикистан в сферах науки, технологий и инноваций на период до 2030 года от 30 июня 2021 года, №263// Централизованный банк правовой информации Республики Таджикистан. ADLIA Версия 6.00.06.02.2025г.

6. Закон Республики Таджикистан от 18 марта 2015 года, № 1197 "О научной деятельности и государственной научно-технической политике"// Централизованный банк правовой информации Республики Таджикистан. ADLIA Версия 6.00.06.02.2025г.

7. Закон Республики Таджикистан от 20 апреля 2021 года, №1780 "О Национальной академии наук Таджикистана"// Централизованный банк правовой информации Республики Таджикистан. ADLIA Версия 6.00.06.02.2025г.

8. Закон Республики Таджикистан от 24 декабря 2022 года №1922 "О коммерциализации результатов научной и научно-технической деятельности"// Централизованный банк правовой информации Республики Таджикистан. ADLIA Версия 6.00.06.02.2025г.

9. Шокиров И.Н. Баъзе масъалаҳои тақмили низоми маблағгузори соҳаи илм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон// Иқтисодиёти Тоҷикистон. 2024. № 2. - С. 125-130.

LEGAL REGULATION OF SCIENTIFIC ACTIVITIES IN CHINA, JAPAN AND THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN: A COMPARATIVE ANALYSIS

Scientific activity plays a key role in the socio-economic development of any state, especially in the context of globalization and technological revolution. Legal regulation of science is an important tool for creating conditions for innovation and technological progress. This article examines the features of legal regulation of scientific activity in China, Japan and the Republic of Tajikistan. A comparative analysis of legislative approaches is conducted, key aspects such as science funding, intellectual property protection and international cooperation are highlighted. Based on the identified differences and similarities, recommendations are proposed to improve the legal framework of Tajikistan in the scientific sphere.

Key words: science, legal regulation, China, Japan, Tajikistan, legislation, intellectual property, international cooperation.

ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИИ ФАЪОЛИЯТИ ИЛМӢ ДАР ХИТОЙ, ЯПОНИЯ ВА ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН: ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВӢ

Фаъолияти илмӣ дар пешрафти иқтимоию иқтисодии ҳар як давлат, махсусан дар шароити ҷаҳонишавӣ ва инқилоби технологӣ нақши асосиро ишғол мекунад. Танзими ҳуқуқии илм воситаи муҳими фароҳам овардани шароит барои инноватсия ва пешрафти технологӣ мебошад. Дар мақолаи мазкур хусусиятҳои танзими ҳуқуқии фаъолияти илмӣ дар Хитой, Ҷопон ва Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ шудааст. Таҳлили муқоисавии равишҳои қонунгузорӣ гузаронида шуда, ҷанбаҳои калидӣ, аз қабили маблағгузори илм, ҳифзи моликияти зеҳнӣ ва ҳамкориҳои байналмилалӣ таъкид карда шуданд. Дар асоси тафовут ва шабоҳатҳои муайяншуда ҷиҳати тақмили заминаи ҳуқуқии Тоҷикистон дар соҳаи илм тавсияҳо пешниҳод шудаанд.

Калидвожаҳо: илм, танзими ҳуқуқӣ, Хитой, Ҷопон, Тоҷикистон, қонунгузорӣ, моликияти зеҳнӣ, ҳамкориҳои байналмилалӣ.

Маълумот оид ба муаллиф:

Сангинзода Дониёр Шомахмад, доктори илми ҳуқуқшиносӣ, профессор, сарҳодими илмӣ шуъбаи Осиёи Ҷанубӣ ва Шарқии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. Телефон: (+992)980850707, E-mail: doniyor_sanginov@mail.ru

Сведения об авторе:

Сангинзода Дониёр Шомахмад, доктор юридических наук, профессор, Старший научный сотрудник отдела Южной и Восточной Азии Института изучения проблем стран Азии и Европы Национальной академии наук Таджикистана. Телефон: (+992)980850707, E-mail: doniyor_sanginov@mail.ru

Information about Author:

Sanginzoda Doniyor Shomahmad, Doctor of Law, Professor, Senior Researcher, Department of South and East Asia, Institute for Asian and European Studies, National Academy of Sciences of Tajikistan. Phone: (+992)980850707, E-mail: doniyor_sanginov@mail.ru

МУҲТАВОИ ГЕОСТРАТЕГИИ НИШАСТИ «C5+1» ВА ПАЁМАДҲОИ ОН БАРОИ КИШВАРҲОИ ОСИЁИ МАРКАЗӢ

КАРИМОВ ШАМСИДДИН ТУРСУНМАТОВИЧ-

сарҳодими илмӣ Шуъбаи ШМА ва Канадаи Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ, доктори илмҳои сиёсӣ

Дар замони муосир, махсусан дар шароити тағйирёбии низоми муносибатҳои байналмилалӣ, шакл ва қолабҳои нави дипломатия мавриди истифода қарор мегиранд, ки нишастҳо ва ё платформаҳои чун «C5+1» аз ҳамин қабиланд. Ин нишастҳо метавонанд дар сатҳи минтақа ва ё ҷаҳон сурат гиранд ва фарогири масъала ва мавзӯҳои умдаи рӯз бошанд. Аслан чунин нишастҳо баёнгари тағйирот ва навгониҳо дар мазмун ва муҳтавои геополитикаи замони муосир ва архитектураи нави низоми муносибатҳои байналмилалӣ мебошанд. Зарурати ҳарчи зудтар ва муассиртар ҳаллу фасл намудани масъалаҳои марбут ба таъмини амният, суботи сиёсӣ ва рушди устувор чунин қолабу шаклҳои нави нишастҳоро ба миён меоварад. Таҳқиқи амиқ ва натиҷагирӣҳои илман асоснок ба фаҳмиши дурусти равандҳои сиёсии замони муосир дар маҷмӯъ ва геополитикаи кишварҳои алоҳида аз ҷумла мусоидат менамояд.

Калидвожаҳо: геополитика, Осиёи Марказӣ, ШМА, нишастҳои C1+5, ҳамгироии минтақавӣ, ҳамкориҳои иқтисодӣ, истиқлолияти сиёсӣ, манфиатҳои миллий.

Нишастҳои «C5+1» платформаи минтақавии дипломатияест, ки бо назардошти равандҳои ҳамгироии замони муосир ва тақозои мусоидат ба ин равандҳои созанда арзи вучуд кардааст. Ин нишаст панҷ кишвари минтақаи Осиёи Марказӣ: Қазоқистон, Қирғизистон, Тоҷикистон, Туркменистон, Ўзбекистон ва Штатҳои Муттаҳидаи Америкаро ба хотири ҳамоҳангсозии амалҳои муштарак дар самтҳои муҳиму калидӣ муттаҳид мекунад. Ин нишаст, ки дар сатҳи вазирони корҳои хориҷии панҷ кишвари минтақа сурат мегирад, фарогири масъалаҳои марбут ба таъмини амният (мубориза бо терроризм, ҷиноятҳои фаромиллӣ, кибертаҳдидҳо), иқтисод (рушди тиҷорат, сармоягузорӣ, инфрасохтори нақлиётӣ), беҳдошти муҳити зист (коҳиш додани тағйирёбии иқлим), масъалаҳои иҷтимоӣ (ҳуқуқи занон, ҳифзи кӯдакон ва маъҷубон, илму маориф) ва амсоли он мебошад.

Чуноне ки маълум аст, Осиёи Марказӣ дорои захираҳои бузурги табиӣ, имконот ва тавонмандиву зарфияти назарраси демографӣ ва транзитӣ дар маркази Авруосиё мебошад. Мутаассифона, ин бартарихҳои арзишманди минтақа бо ниҳодҳои

нисбатан сусти сиёсию иҷтимоӣ, сатҳи баланди эҳтимолияти низоъҳои номатлуб, иқтисодҳои начандон диверсификатсияшуда ва холишҳои гуногуни амнияти берунӣ ва дохилӣ ҳамзистанд. Табиист, ки кишварҳои хориҷӣ, ки алоқаманди ҳузури хеш дар Осиёи Марказӣ мебошанд, захира ва бозорҳои иловагии минтақаро барои пешбурди манфиатҳои иқтисодӣ, ғаразҳои миллӣ ва ҳадафҳои геостратегии худ истифода мебаранд.

Воқеияти имрӯз ин аст, ки кишварҳои Осиёи Марказӣ аз ҳарвақта бештар ваҳдату ҳамдишарфаҳмӣ нишон медиҳанд ва равандҳои ҳамгироиро беш аз пеш таҳким мебахшанд. Машваратҳои доимӣ ва мустақкам шудани робитаҳои дохилиминтақавӣ бошанд, аз афзоиши рӯзафзуни ҳамфикриву ҳамгироии минтақавӣ ба таври равшан гувоҳӣ медиҳанд. Аз нигоҳи назарӣ, ҳангоми баррасии ин падидаи муҳими сиёсию иҷтимоӣ метавон истилоҳот ва мантиқи ба истилоҳ «назарияи ташкилӣ ва таҳлили институтсионалӣ»-ро, ки дар ҷаҳорҷӯби таҳқиқот ва назарияи Ричард Дафт пешниҳод шудааст, истифода барем [3]. Дар ин ҳолат, системаи нав - системаи ҳамкории байни минтақа ҳамчун як маҷмӯи ташкилӣ мебошад, ки дар он ҷаҳорҷӯбаи институтсионалӣ бо шумораи муайяни субъектҳои беруна танҳо эҷод карда мешавад ва ҷузъҳои асосии он пайваستшавӣ (мавҷудияти унсурҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ, робитаҳо ва системаҳои ҳамкории байни ҳуди кишварҳо) ва эквивалентии сохторӣ (монандӣ дар мавқеъ ва ҷойгоҳ дар сохтори ташкилӣ) мебошанд.

Кишварҳои Осиёи Марказӣ аз замони ба даст овардани истиқлолият ба макони баргузории муколамаҳои муҳими сиёсӣ табдил ёфтаанд. Дар ҳамин қарина дар Самарқанд нишасти сарони кишварҳои узви Созмони ҳамкории Шанхай дар соли 2022 платформаи музокиротро фароҳам овард. Моҳи сентябри соли 2022 дар Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид ҷаласаи вазирон дар формати C5+1 баргузор гардид, ки ташаббуси нави устувории иқтисодии Осиёи Марказиро бо фонди 25 миллион доллар барои дастгирии рушди устувори минтақа эълон кард [5]. Воқеан, ин равиш ба эҷоди механизмҳои нави ҳамкорӣ дар формати «давлатҳои Осиёи Марказӣ + актори беруна», ки дар формулаи C5+1 инъикос ёфтааст, тамаркуз хоҳад кард. Қобили зикр аст, ки дар чунин формат давлатҳои алоҳида субъективияти худро нигоҳ медоранд ва аз имкониятҳои мавҷуда барои коҳиш додани хатарҳои ба вучудодада ҳадаи аксар истифода мебаранд. Кишварҳои Осиёи Марказӣ дар ҷаҳорҷӯби ин формат таваҷҷуҳи як қатор давлатҳо, аз ҷумла Россия, ШМА, Чин, Кореяи Ҷанубӣ, Ҷопон, Ҳиндустон, Туркия, Эрон ва ғайраро ба худ ҷалб мекунанд. Ҳамзамон, ҳар як кишвари иштироккунандаи ин намуди ҳамкорӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ манфиатҳои миллии худро дорад ва аз он дифоъ менамояд.

26 сентябри соли 2015 Ассамблеяи Генералии Созмони Милали Муттаҳид дар Нью-Йорк қарор қабул кард, ки ҷаҳорҷӯби нави музокироти мутақобилаи кишварҳои Осиёи Марказӣ ва Штатҳои Муттаҳидаро ҳамчун воситаи мусоидат ба муколамаи минбаъда таъсис медиҳад. Котиби давлатии ҳамонвақтаи ШМА Ҷон Керрӣ мулоқоти вазирони корҳои хориҷии Қазоқистон, Қирғизистон, Тоҷикистон, Туркменистон ва Ўзбекистонро баргузор кард, ки боиси таъсиси як ташаббуси бисёрҷонибаи муколама бо номи «Ташаббуси C5+1» гардид ва имконоти бештарро барои кишварҳои минтақа дар бобати пайвастан ба ҷомеаи ҷаҳонӣ ва ноил шудани ба дастовардҳои миллӣ муҳайё сохт [5].

Ин ташаббус ба таҳкими тафохум байни Штатҳои Муттаҳида ва кишварҳои Осиёи Марказӣ ва таҳқиқи лоиҳаҳои муштарак, ки ҳамкории минтақаҳоро тақозо мекунанд, равона карда шудааст. Инчунин бояд ҳузури Штатҳои Муттаҳида дар минтақа ва таъсири назарраси USAID (Агентии ШМА оид ба рушди байналмилалӣ) ба ҷомеаи шаҳрвандӣ ва муҳити ҷамъиятӣ дар баъзе кишварҳои минтақаи Осиёи

Марказӣ ба назар гирифта шавад. Масалан, USAID ба таври пайваста ба вазорату муассисаҳои Ҷумҳурии Қирғизистон тавассути омӯзиши лоиҳавӣ оид ба ҳамгирии иқтисодии Авруосиё кӯмаки молиявӣ мерасонад.

Мушаххас аст, ки панҷ кишвари Осиёи Марказӣ саъй доранд ҳамкориҳои иқтисодӣ ва сармоягузорию бо Амрико дар минтақа густариш диҳанд. Аз тарафи дигар, Штатҳои Муттаҳида манфиатдор аст, ки як механизми нави машваратӣ эҷод кунад, то ба андозаи маҳдуд ҳам ки бошад, ба ташаббусҳои ҳамгироӣ дар минтақа таҳти роҳбарии Россия ва Чин муқобилат кунад. Ҳадафи аслии сафари Ҷон Керрӣ намоиши азми ҳукумати Амрико барои нигоҳ доштани ҳузури қобили мулоҳиза дар Осиёи Марказӣ буд. Ин ҳатто сарфи назар аз хурӯҷи нерӯҳои низомии Амрико аз минтақа ва даст кашидан аз барномаҳои кӯмаки иқтисодӣ ва амнияти Амрико барҷо боқӣ мемонад. Штатҳои Муттаҳида саъй дорад, ки минбаъд низ дар ташаккули рӯзномаи минтақавӣ ва таъмини манофеи худ дар Осиёи Марказӣ фаъол ва саҳмгузор бошад.

Моҳи ноябри соли 2015 вазирони корҳои хориҷии панҷ кишвари Осиёи Марказӣ ва котиби давлатии ШМА дар якҷоягӣ Эъломияи Самарқандро дар бораи шарикӣ ва ҳамкорӣ ба имзо расониданд. Ин санад формати «C5+1»-ро барои таҳкими ҳамкорӣ дар минтақа расман тасдиқ кардааст. Формати мазкур ташкили гурӯҳҳои кории ихтисосӣ оид ба масъалаҳои иқтисодӣ ва савдои минтақавӣ, ҳифзи муҳити зист ва истифодаи манбаъҳои таҷдидшавандаи энергия, инчунин идоракунии таҳдиду ҳамаҷониба ба амнияти минтақаро дар бар мегирад. Гурӯҳҳои корӣ стратегияҳо ва лоиҳаҳо эҷод мекунанд, ки барои беҳбуди ҳамкорӣ бо тавачҷуҳ ба ташаббусҳои мушаххас пешбинӣ шудаанд [2].

Эъломияи Самарқанд самтҳои зерини амиқсозии ҳамкориҳои иқтисодиву сиёсӣ шашҷонибаро муайян кардааст:

- а) ҳамкориҳои мутақобилан судманд дар соҳаи тиҷорат, нақлиёту коммуникатсия, робитаҳои энергетикӣ ва имкониятҳои транзитӣ;
- б) фароҳам овардани фазои мусоиди соҳибкорӣ дар минтақа;
- в) ҳалли масъалаҳои устувории экологӣ ва таъсири тағйироти экологӣ ба минтақа;
- г) ҳамкорӣ дар соҳаи технологияҳои «сабз» ва энергетика;
- г) масъалаҳои амният ва рушди минтақаи Осиёи Марказӣ, инчунин масъалаҳои рушди Афғонистон;
- д) ташаббусҳои байналхалқӣ ва миллий оид ба боздоштани паҳншавии яроки ядрӣ;
- ж) рушду инкишофи заминаҳои мусоид барои таъмини ҳуқуқи инсон, таъсиси институтҳои демократӣ;

Ин самтҳо заминаи ҳамкорӣ ва рушди минбаъдаи «C5+1» –ро поягузорӣ намуда, барои таҳкими равобити Штатҳои Муттаҳида ва кишварҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаҳои гуногун саҳм гузошанд. Бояд қайд кард, ки дар ибтидо ба рӯйхати ҷанбаҳои муҳими муносибатҳои байналмилалӣ ҳамкорӣ дар соҳаи пешгирии терроризм, назорат ба қочоқи аслиҳа ва маводи муҳаддир, дастгирӣ аз рушди Афғонистон, эътирофи таъсири он ба субот дар минтақа, ташкили минтақаи аз силоҳи ҳастай озод ва ҳамкориҳои башардӯстона шомил набуданд [1]. Ин далели он аст, ки Вашингтон дар он замон омода набуд, ки барои ҳалли мушкилоти минтақавӣ сармоягузорию назаррасеро анҷом диҳад.

Дар оғози соли 2023 Антони Блинкен, вазири умури хориҷаи Амрико ба кишварҳои Осиёи Марказӣ сафар ва аз Қазоқистону Ўзбекистон боздид кард ва дар нишасти вазирони корҳои хориҷаи кишварҳои аъзои «C5+1» дар Остона ширкат варзид. Дар нишасти матбуотӣ муовини нахуствазир ва вазири корҳои хориҷии

Қазоқистон гуфт, ки ҷонибҳо масъалаҳои мубориза бо терроризм, амнияти озуқаворӣ, энергетика ва ҳифзи муҳити зистро баррасӣ кардаанд. Моҳи августи соли 2023 бошад, дар ҳошияи 78-умин Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид дар Нью Йорк мулоқоти таърихӣ раҳбарони «С5+1» бо президент Ҷо Байден баргузор гардид. Дар он масъалаҳои ҳамкориҳои стратегии ШМА ва кишварҳои Осиёи Марказӣ баррасӣ шуданд. Муҳокима дар бораи рушди шарикӣ барои ҳалли масъалаҳои тиҷоратӣ, имкониятҳои иқтисодӣ, муколамаи сиёсӣ, сармоягузори ШМА, рушди устувор, амнияти минтақавӣ, мубориза бо ҷиноятҳои фаромарзӣ ва масъалаҳои башардӯстона сурат гирифт [4]. Президент Ҷ.Байден ҳамчунин изҳори омодагӣ кард, ки агар имкон даст диҳад, ба зудӣ бо раҳбарони «С5+1» дар қаламрави онҳо мулоқот хоҳад кард, ки метавонист ба як рӯйдоди таърихӣ мубаддал гардад, чун қаблан ҳеҷ як раиси ҷумҳури Амрико дар давраи фаъолият ба Осиёи Марказӣ сафар накардааст.

Ба ҳамин муносибат метавон қайд намуд, ки президенти тозаинтиҳоби Амрико Доналд Трамп то ҳанӯз ба масъалаҳои марбут ба Осиёи Марказӣ ва кишварҳои ин минтақа ба таври расмӣ изҳори назар накардааст. Аммо бо назардошти ин нукта, ки Россия ва Чин ҳарифони асосии Амрико ба шумор мераванд ва дар сиёсати хориҷии Амрико масъалаи коҳиши нуфузи ин ду кишвар дар минтақаи Осиёи Марказӣ мавқеи калидӣ дорад, имкон дорад, ки Трамп баъди бозгашташ ба Кохи Сафед мавқеъ ва назари худро дар ин бобат тағйир диҳад. Оё боздид аз Осиёи Марказӣ барои Трамп дар давраи дувуми ӯ имконпазир аст ва оё чунин сафар авлабияти Осиёи Марказиро барои Амрико метавонад тағйир медиҳад? Аз назари мо, сафари Трамп ба Осиёи Марказӣ имконпазир аст, агар Вашингтон бо Маскав муносибатҳои хуб барқарор кунад. Сафари эҳтимолии Доналд Трамп ба Осиёи Марказӣ метавонад як рӯйдоди муҳиме бошад, ки ба вазъи умумии минтақа таъсиргузор хоҳад буд.

Дурнамо ва паёмади сафари Трамп ба Осиёи Марказӣ ба қарори зайл метавонад шарҳу тафсир шавад:

Афзалияти минтақа: Коршиносон бар ин назаранд, ки сафари Трамп метавонад аз афзоиши авлабият ба Осиёи Марказӣ дар сиёсати хориҷии ШМА шаҳодат диҳад. Ин махсусан муҳим хоҳад буд, зеро ҳеҷ як президенти феълӣи ШМА аз ин минтақа боздид накарда буд.

Тақвияти равобит: Ин сафар метавонад ба таҳкими равобити иқтисодӣ ва сиёсӣ байни Штатҳои Муттаҳида ва Осиёи Марказӣ мусоидат кунад. Ин махсусан дар пасманзари афзоишдаи нуфузи Чин ва Русия дар минтақа муҳим аст. Трамп метавонад масъалаҳои муҳими марбут ба сармоягузорӣ дар инфрасохтор ва дастгирии соҳибкорони маҳаллиро баррасӣ кунад, то ба кишварҳои минтақа дар коҳиш додани вобастагии онҳо аз ин ду кишвари абарқудрат кӯмак кунад.

Тағйироти геополитикӣ: Агар муносибатҳо бо Чин бадтар ва бо Русия беҳтар шаванд, ин сафар метавонад як қадами стратегӣ барои тағйир додани парадигмаи геополитикӣ дар Осиёи Марказӣ бошад. Аммо, агар бархӯрд бо Чин сурат нагирад, зарурати чунин сафар метавонад коҳиш ёбад.

Сафари Трамп ба Осиёи Марказӣ метавонад ба таври назаррас ба вазъияти минтақавӣ таъсир расонад, ки онро метавон чунин тасниф кард:

Ҳамкориҳои иқтисодӣ: Мушкilotи эҳтимолии ШМА дар бунёди долонҳои нақлиётӣ ба мисли роҳи оҳани Трансафғон метавонад барои иқтисоди Осиёи Марказӣ имконоти нав эҷод кунад ва ба эътидол овардани вазъ дар Афғонистон мусоидат кунад.

Амният ва субот: Муносибати шадидтари ШМА нисбат ба Русия метавонад амнияти бештареро барои кишварҳои Осиёи Марказӣ, ки меҳоҳанд истиқлолият ва соҳибхитиёрии худро нигоҳ доранд, таъмин кунад.

Номуайянии амалҳо: Бо вучуди ин, коршиносон таъкид мекунанд, ки пешгӯии амали Трамп ба далели шеваи идоракунии пешгӯинашавандаи ӯ душвор аст. Ин барои мамлакатҳои минтақа хавфиро ба вучуд меоварад, ки онҳо метавонанд дар вазъияти душвори байналхалқӣ қарор гиранд. Аммо дар маҷмӯъ, ба гуфтаи бисёре аз коршиносон, ҳатто чунин сафар ҳам наметавонад вазъи умумии минтақаро ба кулلى тағйир диҳад.

Чуноне ки дар боло зикр гардид, моҳи октябри соли 2023 нахустин нишастӣ сатҳи олий дар формати «Осиёи Марказӣ + ШМА» баргузор гардид. Мулоқотҳои қаблӣ дар ин формат дар сатҳи вазирон ва поёнтар маҳдуд буданд. Ҳадафи ин нишаст дар Нью-Йорк намоиши дурустии муносибати нави Амрико дар ин минтақа буд. Қаблан чунин мулоқотҳо одатан хусусияти рамзӣ доштанд ва на ҳамеша боиси тасмимҳои мушаххас дар соҳаи ҳамкориҳои бисёрҷониба мешуданд. Дар вохӯрӣ зарурати таъсиси платформаҳои тиҷоратӣ дар доираи формати «C5+1» ва ҳамчун нерӯи пешбаранда ва сарпарастӣ асосии эҳтимолии ин ташаббусро метавон аз ҷониби USAID, ки бо лоиҳаҳои худ дар соҳаҳои «энергетикаи нарм» ва «энергетикаи сабз» дар кишварҳои пасошӯравӣ маъруф аст, ба ўҳда дошта бошад, таъкид гардид. Мулоқоти нахустини раҳбарон дар формати «C5+1» барои рушди ҳамкориҳои бисёрҷониба замина гузошта, доираи васеи масъалаҳои муштараки минтақавиро муайян кард, ки метавонанд мавзӯи муколамаи бисёрҷониба шаванд.

Худи раҳбарони Осиёи Марказӣ ба идомаи муколама бо Штатҳои Муттаҳида дар формати «C5+1» ба ду далели асосӣ тавачҷӯх зоҳир мекунанд. Аввалан, онҳо кӯшиш мекунанд, ки мувозинатро дар муносибатҳои хориҷии худ бо назардошти аҳамияти сиёсати бисёрвекторӣ дар минтақа нигоҳ доранд. Дар партави афзояндаи нуфузи қудратҳои бузурги ҷаҳонӣ ва ба таври умум амалӣ шудани манфиатҳои Ҷануби Ҷаҳонӣ кишварҳои Осиёи Марказӣ роҳи расидан ба ҳадафҳои худро дар арсаи иқтисод, сиёсати дохилӣ ва амниятӣ, нигоҳ доштани мувозинат байни бозигарони асосии ҷаҳонро пайдо мекунанд. Дуюм, ҳамкорӣ бо Штатҳои Муттаҳида дар лоиҳаҳои иқтисодӣ имкон медиҳад, ки онҳо ба иқтисодиёти худ сармоягузорию иловагӣ ҷалб кунанд. Ва ниҳоят, ҳамкориҳои густурда ва устувори кишварҳои Осиёи Марказӣ бо ШМА ба таҳкими бештари рушду тақомули равандҳои демократӣ дар минтақа мусоидат намуда, обрӯву эътибор ва нуфузи ин кишварҳоро дар арсаи ҷаҳонӣ ба маротиб боло мебарад.

Бархе аз коршиносон қайд мекунанд, ки як ҷанбаи ғайриҷашмдошти мулоқот пешниҳоди роҳандозии муколама дар формати «C5+1» оид ба масъалаҳои марбут ба маъданҳои нодир, аз қабилӣ хром, мис ва литий буд. Ин маъданҳо барои истеҳсоли технологияҳои энергияи тоза муҳиманд [6]. Кишварҳои Осиёи Марказӣ, бахусус Қазоқистон ва Ўзбекистон барои истифодаи стратегияи конҳои маъданҳои худ ба манофеи геополитикӣ иқтидори назаррас доранд. Ин махсусан бо назардошти хоҳиши Штатҳои Муттаҳида барои кам кардани вобастагии худ ба маъданҳои муҳими Чин аҳамияти калон дорад. Чин дар айни замон бозигари бартари дошта дар бозори ҷаҳонии маъданҳои муҳим ва бузургтарин таъминкунандаи 26 нави маъданҳои асосӣ ба Штатҳои Муттаҳида мебошад [5].

Мавқеъгирӣ ва муносибати кишварҳои Россия ва Чин ба нишастҳои «Осиёи Марказӣ + ШМА» муҳталиф аст. Масалан, Россия нишастӣ «C5+1»-ро як абзори геополитикии ШМА барои таҳкими нуфузи худ дар Осиёи Марказӣ ва эҳтимолан заиф кардани мавқеъҳои Россия ва дигар бозигарони беруна, пеш аз ҳама Чин медонад [7]. Мақомоти Россия, аз ҷумла Сергей Лавров, вазири қорҳои хориҷии кишвар, борҳо изҳори нигаронӣ кардаанд, ки Штатҳои Муттаҳида тавассути «C5+1» метавонад ин форматро барои пешбурди манфиатҳо ва ғояҳои худ дар робита ба тарҳи Осиёи Бузурги Марказӣ ва канорагирӣ аз Россия истифода кунанд. «Маскав аз

фаъолиятҳои ШМА барои то андозае сӯиистиғода аз ин формат ва таблиғи ғояҳое, ки бо лоиҳаи «Осиёи Бузурги Марказӣ» дар замони маъмуриятҳои қаблӣ тарҳрезӣ шудаанд, нигарон аст», - изҳор намуд С.Лавров [8].

Аз назари Маскав, нишасти “С5+1” ба ШМА имкон медиҳад, ки мавқеъашро дар минтақае, ки ба таври анъанавӣ минтақаи нуфузи Россия ва Чин маҳсуб мешуд, мустаҳкам кунад. Аз назари Вашингтон бошад, ин як имкони шарикӣ калидии беруна барои кишварҳои Осиёи Марказӣ, бахусус дар бахшҳои иқтисод, сармоягузорӣ ва энергетика аст, чун тавонмандии Амрико дар ин самтҳо болотар аз Россия аст. Штатҳои Муттаҳида инчунин ин форматро барои дастгирии соҳибхотиҳои ва истиқлолияти сиёсии давлатҳои минтақа истифода мебарад. Аммо назари худ кишварҳои Осиёи Марказӣ дар ин бобат чуни аст, ки нишасти “С5+1” як имкони воқеан муҳим барои диверсификатсияи равободӣ беруна, ҷалби сармоягузорӣ ва технология ва таҳкими субъективияти ҳар яке аз ин кишварҳо дар арсаи байналмилалӣ буда, ҳаргиз заминаҳои ҳамкориву ҳамгироиро бо Россия ва Чин маҳдуд намегардонад.

Воқеан, чунин бархурд ва мавқеъгирии кишварҳои Осиёи Марказӣ, аз ҷумла Тоҷикистон аз камолоти сиёсии роҳбарон ва раванди пайваस्ताву ногустастани давлатдорӣ миллии ин кишварҳо бо назардошти манфиатҳои миллиашон шаҳодат дода, обрӯву эътибор ва мақоми кишварҳои минтақаро дар сатҳи байналмилалӣ боло мебарад ва амнияти саросарӣ, суботи сиёсӣ ва рушди устувори онҳоро бештару беҳтар таъмин менамояд.

АДАБИЁТ

1. Алексеенкова Е.С. Сравнительный анализ деятельности созданных в Центральной Азии форматов «5+1» (с участием США, Южной Кореи, Японии и ЕС) // Международная аналитика. 2017. № 1 (19). С. 29–41; //Russia and the Moslem World. 2018. № 3 (301). Электронный ресурс: <https://cyberleninka.ru/article/n/2018-03-008-elena-alekseenkova-comparative-analysis-of-the-activities-of-5-1-formats-created-in-central-asia-withthe-u-s-korea-japan-and-the-eu> [Дата доступа: 14.04.2025]
2. ТИФА и C5+1: процветание через партнерство // Посольство США в Киргизской Республике. 2016. Электронный ресурс: <https://kg.usembassy.gov/ru/%D1%8151-prosperity-partnership-ru/> [Дата доступа: 14.04.2025]
3. Daft R. Organization Theory and Design. 9th ed. London : Thomson Learning Inc., South-Western, 2007.
4. Nelson H. First-Ever C5+1 Presidential Gathering: An “Historic Moment” for the United States and Central Asia // Caspian Policy Center. 2023.
5. Parkhomchik L. New Format of Dialogue between the U.S. and Central Asian States: C5+1 Initiative // Eurasian Research Institute. 2022. Электронный ресурс: <https://www.eurasian-research.org/publication/new-format-of-dialogue-between-the-u-s-and-central-asian-states-c51-initiative/> [Дата доступа: 14.04.2025]
6. “C5+1”: новый вызов или новые возможности? Электронный ресурс: <https://www.caa-network.org/archives/6047> [Дата доступа: 14.04.2025]
7. Формат «C5+1»: площадка для диалога или навязывание интересов Вашингтона? Электронный ресурс: <https://www.ritmeurasia.ru/news--2020-07-10--format-c5-1-ploschadka-dlja-dialoga-ili-navjazyvanie-interesov-vashingtona-49872> [Дата доступа: 14.04.2025]

ГЕОСТРАТЕГИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ПЛАТФОРМЫ «C5+1» И ЕЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ДЛЯ СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

В современном мире, особенно в контексте меняющихся международных отношений, широко используются новые формы и модели дипломатии, встречи и платформы наподобие «C5+1». Эти встречи могут проходить на региональном или глобальном уровне и охватывать основные проблемы и темы дня. По сути, такие встречи отражают изменения и новации в содержании и масштабах современной геополитики, новую архитектуру системы международных отношений. Необходимость максимально быстрого и эффективного решения вопросов, связанных с обеспечением безопасности, политической стабильности и устойчивого развития, порождает такие новые форматы и формы встреч. В этом контексте, глубокие исследования и научно обоснованные выводы способствуют правильному пониманию современных политических процессов в целом и геополитики отдельных стран в частности.

Ключевые слова: геополитика, Центральная Азия, США, платформа «C1+5», региональная интеграция, экономическое сотрудничество, политическая независимость, национальные интересы.

GEOSTRATEGIC ESSENCE OF THE C5+1 PLATFORM AND ITS IMPLICATIONS FOR CENTRAL ASIAN COUNTRIES

In the modern world, especially in the context of changing international relations, new forms and models of diplomacy, meetings and platforms like the C5+1 are widely used. These meetings can be held at the regional or global level and cover the main issues and topics of the day. In essence, such meetings reflect changes and innovations in the content and scale of modern geopolitics, the new architecture of the international relations system. The need for the fastest and most effective solution to issues related to ensuring security, political stability and sustainable development gives rise to such new formats and forms of meetings. In this context, in-depth research and scientifically based conclusions contribute to a correct understanding of modern political processes in general and the geopolitics of individual countries in particular.

Keywords: geopolitics, Central Asia, USA, C1+5 platform, regional integration, economic cooperation, political independence, national interests

Информация об авторе:

Каримов Шамсиддин Турсунматович - доктор политических наук, главный научный сотрудник отдела США и Канады Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ. Адрес: 734025, Душанбе, пр. Рудаки, 33. Тел., +992 935701780, Электронная почта: shamkarimvo14@gmail.com

Маълумот дар бораи муаллиф:

Каримов Шамсиддин Турсунматович, доктори илмҳои сиёсӣ, сарҳодими илмӣи шуъбаи ШМА ва Канадаи Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ. Суроға: 7304025, Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33. Тел., + 992 935701780 Email: shamkarimvo14@gmail.com

About the author:

Karimov Shamshiddin Tursunmatovich - Doctor of Political Science, Chief Researcher of the Department for US and Canadian Studies of the Institute for Asian and European Studies of the National Academy of Sciences of Tajikistan. Address: 734025, Dushanbe, Rudaki Ave., 33. Tel., + 992 935701780, Email: shamkarimvo14@gmail.com

САТҲИ ҲАМКОРИҲОИ ЭРОН БО РУСИЯ ВА ЧИН ДАР ШАРОИТИ ТАҒЙИРПАЗИРИИ НИЗОМИ НАВИ ҶАҲОНӢ

БЕДИЛЗОДА ҲУСАЙН-

ходими пешбари илмӣи шуъбаи Шарқи Миёна ва Наздики Институти омӯзиши
масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ

Ҳамоҳангии манфиатҳо, инчунин мушкилоту таҳдидҳои муштарак ҳамчун омилҳои муттаҳидкунанда дар равобити байни Русия, Чин ва Эрон нақши мебозанд ва ин кишварҳоро ба самти тавсеаи ҳамкориҳо дар самтҳои калидии стратегӣ раҳнамун месозанд. Муваффақияти татбиқи лоиҳаҳо ва ташаббусҳои пешниҳодгардида аз ҷониби се субъекти таъсиргузори низоми ҷаҳонӣ — Русия, Чин ва Эрон — дар ҳолате имконпазир хоҳад буд, ки амнияти стратегӣ минтақаи Авросиё таъмин гардад. Таъминӣ чунин амният танҳо бо иштироки мустақими ҳарсе кишвар муяссар хоҳад шуд.

Гарчанде ки дар муҳити таҳлилии муосир дискурси фаъоле перомунӣ эҳтимоли ташаккули сегонаи геополитикии «Русия–Эрон–Чин» ба назар мерасад, дар амал чунин эътилоф то кунун ба таври расмӣ ташаккул наёфтааст. Ҳар се кишвар ба ҳамоҳангсозии сиёсати хориҷӣ худ асосан дар доираи равобити дучониба афзалият дода, принципи истиқлолияти стратегиро ҷифз менамоянд. Онҳо кӯшиш мекунанд, ки аз ба зимма гирифтани ӯҳдадориҳои иловагӣ худдорӣ варзида, барои нигоҳ доштани озодиҳои амалии сиёсӣ фазои манёвр нигоҳ доранд.

Калидвожаҳо: Эрон, Русия, Чин, ҳамкорӣ, созишнома, Созмони ҳамкориҳои Шанхай, БРИКС, ШМА.

Муносибатҳои миёни Федератсияи Русия ва Ҷумҳурии Ислонии Эрон таърихи хело тӯлонӣ доранд. Пас аз пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ ва ташаккули Федератсияи Русия, равобит бо Ҷумҳурии Ислонии Эрон босуръат рушд кард. Рӯзи 21 мартӣ соли 2001, ду кишвар Созишнома дар бораи асосҳои муносибатҳо ва принципҳои ҳамкориро ба имзо расониданд. Баъдан татбиқи як қатор лоиҳаҳои инфрасохторӣ оғоз гардид, аз ҷумла сохтмони нерӯгоҳи атомӣ Бушер.

Бо гузашти вақт, муносибатҳои дучониба байни Русия ва Эрон таҳким ёфта, дар солҳои охир ба марҳалаи нави рушд расидаанд ва характери минтақаро фаро гирифтаанд. Ин ба мувофиқати мавқеъҳои ду кишвар дар масъалаҳои муҳими рӯзномаи байналмилалӣ, аз ҷумла густариши ҳамкориҳои иқтисодӣ ва тиҷоратӣ ва татбиқи лоиҳаҳои муштаракӣ инфрасохторӣ вобаста аст. Илова бар ин, ҳамкорӣ дар ҷаҳорҷӯби созмонҳои байналмилалӣ, аз ҷумла Созмони ҳамкории Шанхай (СХШ), ки Эрон моҳи сентябри соли 2022 узви комилҳуқуқи он гардид, ва БРИКС, ки Эрон аз моҳи январӣ соли 2024 узви он мебошад, амалӣ мегардад. Ин воқеият аз таҳкими минбаъдаи шарикӣ ду кишвар шаҳодат медиҳад.

Дар заминаи рӯйдодҳои охири Ховари Миёна, сатҳи баланди ҳамкориҳои байни Русия ва Эрон боз як бори дигар таъйид гардид. Русия, ки анъанавӣ дар ин минтақа манфиатҳои стратегӣ дорад, дар замони муосир ба ташаббусҳои дипломатии худ сармоягузори назаррас мекунад. Ин ташаббусҳо ба ташкили муносиботи мутавозин байни ҷонибҳои анъанавӣ муҳолифи минтақа — аз ҷумла Эрон, Шӯрои ҳамкории кишварҳои арабии халиҷи Форс, Туркия, Исроил ва ҳудудҳои Фаластин — нигаронида шудаанд. Ҳамзамон, Русия кӯшиш менамояд, ки нақши худро ҳамчун як довари бонуфузи байналмилалӣ мустаҳкам намояд. Аз ин ҷост, ки таҳкими ҳамкориҳои бисёрҷониба бо шарикӣ худ дар минтақа — Ҷумҳурии Ислонии Эрон — барои Русия аҳамияти стратегӣ дорад.

Маҷлиси намояндагони Русия (Госдума) дар ҷаласаи пленарӣ созишномаи шарикии стратегии ҳамаҷонибаро миёни Русия ва Эрон ба тасвиб расонд. Ин ҳуҷҷат, ки аз ҷониби Президенти Федератсияи Русия Владимир Путин барои ратификатсия пешниҳод шуда буд, 17 январи соли 2025 зимни сафари расмӣи Президенти Ҷумҳурии Ислонии Эрон Масъуд Пизишқӣён ба Маскав имзо шудааст. Қарор аст, ки Шӯрои Федератсия (Совфед) ин санадро 16 апрел мавриди баррасӣ қарор диҳад.

Созишнома заминаи ҳуқуқӣ ва сиёсиро барои тавсеаи ҳамкориҳои ҳамаҷониба миёни Маскав ва Техрон дар бахшҳои зерин фароҳам меорад:

- дифоъ ва амнияти ҳарбӣ;
- мубориза бо терроризми байналмилалӣ;
- энергетика;
- бахши молиявӣ ва бонкдорӣ;
- нақлиёт ва инфрасохтор;
- саноат;
- илм ва технология.

Русия ва Эрон ба густариши ҳамкориҳои тиҷоративу иқтисодӣ дар ҳамаи самтҳои дорои манфиати муштарак аҳамияти аввалиндараҷа медиҳанд. Ду кишвар тасмим гирифтаанд дар баргузориҳои таъминҳои муштаракӣ низомӣ ҳамкорӣ намоянд. Дар ҳолати мавриди ҳамла қарор гирифтани яке аз тарафҳо, тарафи дигар уҳдадор мешавад, ки ба кишвар ё неруи таъовузгар кӯмаке нарасонад, ки ба идомаи амалиёти душманона мусоидат намояд. Маскав ва Техрон истифодаи қаламравҳои худ барои дастгирии ҳаракатҳои ҷудоихоҳеро, ки ба якпорчагии ҳудудии тарафҳо таҳдид мекунанд, рад мекунанд. Ҳамкориҳо дар соҳаи мубориза бо терроризми байналмилалӣ ва дигар таҳдидҳои глобалӣ низ дар маркази таваҷҷӯҳ қарор доранд. Русия ва Эрон нияти қатъӣ доранд, ки бар зидди истифодаи тадбирҳои маҷбуркунандаи якҷониба муқобилат кунанд, ки онҳоро амалҳои муқобили ҳуқуқӣ байналмилалӣ медонанд. Дар ин контекст, ҳарду кишвар изҳор доштанд, ки аз пайвастан ба таҳримҳои таҳияшуда аз тарафи кишварҳои сеюм зидди якдигар худдорӣ хоҳанд кард ва дар ҳамин ҳол кафолат медиҳанд, ки тадбирҳои маҳдудкунандаи якҷониба ҷорӣ намешаванд.

Ғайр аз ин, Маскав ва Техрон омодагии худро барои пешбурди ҳамкориҳои дуҷониба дар соҳаи ВАО баён карданд, ки ин ба мубориза бо иттилооти дуруғ ва пропаганда мансуб аст, ки метавонанд ба фикри умумӣ дар ҳар ду кишвар таъсир расонанд.

Дар ҷаҳорҷӯи равобити дуҷониба, Русия ва Эрон дар бораи кӯмакҳои мутақобила дар соҳаи пешгирии офатҳои табиӣ ва фалокатҳои техногенӣ ба тавофуқ расиданд, ки аҳамияти ҳамкориҳои ҷиддӣ дар соҳаи амният ва муҳофизати аҳолиро таъкид мекунад.

Ғайр аз ин, масъалаи сохтани лӯлаи газ аз Русия ба Эрон, ки аз тариқи Озарбойҷон мегузарад, баррасӣ мешавад. Дар марҳалаи кунунӣ, тарафҳо дар бораи шароити лоиҳа ва сиёсати нархгузорӣ гуфтугӯ мекунанд.

Яке аз самтҳои муҳими ҳамкорӣ эҷоди инфрасохтори пардохтӣ мебошад, ки аз кишварҳои сеюм мустақил аст, ки ба ҳар ду ҷониб имкон медиҳад, ки аз таъсири беруна дар амалиёти молиявӣ эмин бошанд.

Маскав ва Техрон дар лоиҳаҳои муштарак дар соҳаи атоми осоишта, аз ҷумла сохтмони объектҳои энергияи ҳастай, таваҷҷӯҳ доранд.

Мутобиқат барои 20 сол баста шудааст, бо тамдиди автоматӣ он барои давраҳои панҷсола дар оянда.

Ин ҳуҷҷат бояд барномаи амалкунандаи дуҷониба оид ба асосҳои равобит ва принципҳои ҳамкориҳои байни Русия ва Эронро, ки дар соли 2001 ба имзо расида буд,

иваз кунад. Кори рӯи ин созишнома аз соли 2022 оғоз шуд, ва дар моҳи июни соли гузашта маълум шуд, ки тарафҳо ба матни он мувофиқат карданд. Чун ки дар Кремл таъкид карданд, ин ҳуҷҷат инъикоси баромади равобити дучониба ба сатҳи нави ҳамкориҳои стратегӣ мебошад [1].

Русия дар муносибатҳои бо Эрон истифодаи васеи абзорҳои дипломатияи оммавино фаъолона татбиқ мекунад. Масалан, дар соли 2001 дар Маскав раисони ҷумҳуриҳои ду кишвар Созишнома дар бораи асосҳои муносибат ва принсипҳои ҳамкорӣ байни Федератсияи Русия ва Ҷумҳурии Ислонии Эронро имзо карданд. Раисони ҷумҳуриҳо одатан якдигарро бо сафари расмӣ меҳмон мекунанд. Ба вижа, Владимир Путин дар солҳои 2007, 2015, 2017 ва 2022 Эронро боздид намуд, ва собиқ раисҷумҳури Эрон Ҳасан Рӯҳонӣ Русияро дар солҳои 2014, 2015 ва 2017 дидор кард[2].

Масоили асосии рӯзномаи мулоқотҳои сатҳи олии байни Русия ва Эрон масъалаҳои ҳамкориҳои дучониба, вазъияти ҷорӣ байналмилалӣ ва минтақавӣ, инчунин ҷанбаҳои муҳими татбиқи Барномаи ҳаматарафаи амалиёти муштарак оид ба барномаи ҳастаии Эрон (СВПД)-ро дар бар мегиранд.

Нақши калидиро дар рушди муносибатҳои ду кишвар ҳузури онҳо дар минбарҳои дипломатии байналмилалӣ мебошад. Аз ҷумла, мулоқотҳои мунтазами намоёндагони ҳукумати Сурия ва муҳолифин бо иштироки кишварҳои кафили сулҳ — Русия, Туркия ва Эрон — ки охири вохӯрӣ моҳи январӣ соли 2024 дар Остона баргузор шуд (бо 8 декабри соли 2024 қудрат дар Сурия ба дасти муҳолифини исломгаро гузашта, президенти пешин Башшор Асад дар Русия паноҳгоҳи сиёсӣ гирифт); робитаҳои мунтазами вазирони корҳои хориҷӣ ду кишвар; шомилшавии Эрон ба Созмони ҳамкориҳои Шанхай (СХШ); имзои созишнома дар бораи таъсиси минтақаи савдои озод бо кишварҳои Иттиҳоди иқтисодии Авруосиё (ЕАЭС); оғоз шудани лоиҳаи сохтмони роҳи оҳан дар масири «Решт-Астара» байни Русия, Эрон ва Ҳиндустон; ҳамкорӣҳои низомӣ ва фанноварӣ байни ду давлат; ҳамчунин истеҳсоли муштаракӣ ваксинаи «Спутник V» дар давраи пандемия ва дигар ташаббусҳо аз зумраи чунин иқдомҳо мебошанд.

Лозим ба таъкид аст, ки бар хилофи Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, ки дипломатияи оммавино ҳамчун низомӣ васеи муассисаҳо барои таъсиррасонӣ ба аудиторӣ хориҷӣ қабул кардааст, дар Русия он бештар ҳамчун як самти мустақили фаъолияти сиёсати хориҷӣ давлат баррасӣ мегардад[3,269].

Далели мавҷудияти Русия ҳамчун шарикӣ калидии Эрон дар шароити кунунӣ аҳамияти бузург дорад. Ҳузури низомии Русия дар Осӣи Марказӣ, махсусан дар Тоҷикистон, як омилӣ мӯтадилкунанда аст, ки барои Эрон бо сабаби таҳдидҳои амниятӣ ва геополитикӣ хеле муҳим аст. Маскав, ки аз як тараф бо Эрон ҳамкорӣҳои мустақам дорад, дар роҳи нигоҳдории субот дар минтақа бо Эрон шарик мешавад, ки ҳамин тавр, равандҳое, ки метавонанд ба манфиатҳои стратегӣ ва амниятии Эрон таҳдид кунанд, ҷилавгирӣ мешаванд.

Ҳамкорӣ бо Русия дар соҳаҳои низомӣ ва амниятӣ метавонад ба Эрон кӯмак кунад, ки ба таҳдидҳои эҳтимоли аз ҷониби гурӯҳҳои тундрав ва нерӯҳои дигар дар минтақа посух диҳад. Бо вучуди кӯшишҳо барои амалҳои мустақилона дар равандҳои амниятӣ, Эрон маҷбур аст бо Русия дар манобеи стратегӣ ва низомӣ ҳамкориҳои мустақам дошта бошад, ки ин барои тартиби субот ва манфиатҳои якдигар муфид аст.

Дар пасманзари тағйироти бегобиқаи геополитикии ҷаҳонӣ, дарки он меафзояд, ки сохтори устувори тартиботи қадимаи ҷаҳонӣ тадричан ҷойи худро ба тартиботи нави ҷаҳонӣ медиҳад. Дар доираи ин парадигмаи нави ташаккулёбанда, бозигарони тоза бо имкониятҳои нав ворида сахна мегарданд ва ба равандҳои

минтақавӣ ва глобалӣ таъсир мегузоранд. Тавре марказҳои таҳлилии байналмилалӣ зикр мекунанд, асри XXI ҳарчи бештар ҳамчун “асри Осиё” маънидод мешавад. Дар ин замина, Эрон ва Русия иродаи қавии худро барои ташаккули симои худ ҳамчун бозигарони мустақил ва таъсиргузор дар ин давраи гузариш нишон медиҳанд.

Дар чунин шароити нав, ташаккул ва таҳкими блокҳои нерӯманди зиддиғарбӣ, ба монанди БРИКС ва СҶШ, дар якҷоягӣ бо тақвияти ҳамкориҳо байни кишварҳое, ки аз равишҳои якҷониба, сохторҳои таъбизомези ғарбӣ ва низомҳои таҳти таҳримоти ИМА норозиянд, нишонаи равшани шаклгирии тартиботи нави ҷаҳонӣ ба шумор меравад.

Муносибатҳои сатҳи баланди байни Эрон ва Русия ба мавқеи хоси ин ду кишвар дар арсаи сиёсати байналмилалӣ таъякоранд. Дар шароити тағйирёбандаи динамикаи геополитикӣ ва зуҳури тартиботи ҷаҳонии ҷандқутба, кишварҳо манфиатҳои умумии миллиро пайравӣ мекунанд. Аз ин рӯ, зарурати воқеӣ ва объективӣ барои густариши ҳамкориҳои мутақобилан судманд, ҳам дар формати дуҷониба ва ҳам дар сатҳи бисёрҷониба, байни Техрон ва Москва ба миён меояд.

Илова бар ин, бо дарназардошти вазъияти глобалии геополитикӣ, Эрон ва Русия дорои имкониятҳои назарраси таъсиргузорӣ дар сатҳи минтақавӣ мебошанд. Нақши Русия дар Созмони ҳамкории Шанхай (СҶШ) калидӣ боқӣ мемонад, бахусус дар самти таъмини амнияти энергетикӣ. Пайвастанӣ Эрон ба ин созмон метавонад эҳтимолиан тартиботи ҷаҳониро тағйир диҳад, зеро он эҳтимоли ташкили эътилофи навро ба вуҷуд меорад, ки метавонад ба ҷаҳони ғарбӣ муқовимат нишон диҳад.

Захираҳои фаровони карбогидридҳо ва сӯзишвории Ироно Русия дар якҷоягӣ бо бозорҳои истеъмолии бузург дар Чин ва Ҳиндустон заминаи ташаккули эътилофи энергетикӣ ба вуҷуд оварданд. Ҳамзамон, шомилшавии Эрон ба гурӯҳи БРИКС ибтидои шарикӣ дар соҳаҳои мухталиф, бахусус дар бахши нақлиётро гузошт. Намунаи барҷастаи ин долони нақлиёти “Шимол-Ҷануб” мебошад — ташаббуси стратегӣ дар ҷаҳорҷӯби ҳамкории БРИКС, ки Ҳиндустонро тавассути Эрон ба Русия мепайвандад.

Илова бар ин, узвияти Эрон дар Созмони ҳамкории Шанхай (СҶШ) ва БРИКС ба кишвар имкониятҳои нав ва беназирро дар фазои иқтисодӣ фароҳам овард. Аз ҷумла, метавон ба равандҳои деолларизатсия, имконияти дарёфти қарзҳо ва кумаки иқтисодӣ дар шароити бӯҳронӣ, инчунин тамомикунии лоиҳаҳои калидӣ ва дастрасӣ ба механизмҳои ба таври муассир давр задани таҳримҳои ғарбӣ ишора кард.

Ин шароит ба Эрон имкон медиҳад, ки мавқеи худро ҳамчун бозигари тавоно дар сатҳи минтақа мустақкам намуда, дар ташаккули тартиботи нави ҷаҳонӣ дар канори Русия ва Чин нақши ғаёл дошта бошад.

Пас аз он ки Русия таҳти таҳримҳои ғарбӣ қарор гирифт, таваҷҷуҳ ба ҳамкориҳои иқтисодӣ бо Эрон ба таври назаррас афзуд. Бо вуҷуди ин, ҳаҷми умумии гардиши мол байни ду кишвар ҳанӯз ҳам нисбатан паст аст. Тавре ки раиси Думаи Давлатии Федератсияи Русия Вячеслав Володин изҳор дошт, дар соли 2022 гардиши мол байни Русия ва Эрон 15% афзоиш ёфта, ба 4,6 миллиард доллари амрикоӣ расид. Ин рақам, бо вуҷуди ин, бо ҳаҷми савдои Русия бо дигар кишварҳо, ба мисли Чин (190 миллиард доллар), Ҳиндустон ва Туркия, ки ҳаҷми савдои онҳо ба даҳҳо миллиард доллар мерасад, муқоиса намешавад. Ҳарчанд ин вазъият барои давраи муносибатҳои биополярӣ хос аст, ки дар он кишварҳое, ки таҳти таъсири таҳримҳо қарор мегиранд, роҳи нави мустақкам кардани муносибатҳои иқтисодӣ бо ҳамсоияни худро меҷӯянд, ба вижа дар шароити рақобати шадид ва фишори сиёсӣ.

Вазири иқтисоди Эрон Эҳсон Ҷандозӣ дар мусоҳиба бо *Financial Times* таъкид кард, ки «Русия дар охири соли молиявӣ (2023) ба бузургтарин сармоягузори Эрон табдил ёфт». Ин изҳороти вазир гувоҳӣ медиҳад, ки муносибатҳои стратегӣ байни

Русия ва Эрон ба таҳаввулоти муҳим шурӯъ кардааст, ки дар он сармоягузориҳои русӣ нақши асосӣ доранд. Ҳамчунин, вазири қорҳои хориҷии Эрон Русия ва Чинро ҳамчун ду шарикӣ асосии иқтисодии худ мебинад ва муносибатҳои бо Федератсияи Русияро стратегӣ номидааст. Дар соли 2023 Эрон 4,2 миллиард доллар сармоягузориҳои хориҷӣ гирифт, ки аз ин миқдор 2,76 миллиард доллар, ки ду се ҳиссаи умумии сармоягузориҳо мебошад, аз Русия ворид шуд. Дар аини ҳол, Русия ва Эрон ба гуфтугӯҳо барои молиявӣ кардани лоиҳаҳо дар соҳаҳои маъдан, нақлиёт ва саноати қоркард шурӯъ карданд [4].

Ин тамоюлҳои иқтисодӣ нишонаҳои муҳими таҳаввулоти иқтисодӣ байни ду кишвар мебошанд, ки дар шароити глобалӣ ва минтақавӣ, ки таҳримҳои ғарбӣ нақши қалбдор мебошанд, ба шиддат рушд мекунад. Эрон, бо захираҳои бузурги энергетикӣ ва Русия, ки яке аз бузургтарин таъминкунандагони захираҳои энергетикӣ дар бозори ҷаҳонӣ аст, манфиатҳои зиёде аз ҳамкориҳои иқтисодӣ бо ҳам доранд. Бо муҳимияти ҳамкориҳои дуҷониба дар заминаи шеваҳои нави байналмилалӣ, ки кишварҳои таҳти таҳримро ба ҷустуҷӯи алтернативҳои бозор ва роҳҳои нави молиявӣ водор месозад, ҳар ду кишвар ба таври фаъолона дар ҷустуҷӯи роҳҳои нави рушди ҳамкориҳо мебошанд.

Пас аз шурӯъ шудани таҳримҳои ғарбӣ бар зидди Русия, ҳаҷми савдои байни Русия ва Эрон хеле афзоиш ёфтааст. Дар соли 2022 ҳаҷми умумии савдо байни ду кишвар 5,1 миллиард доллари амрикоӣро ташкил дод. Аз ин миқдор, 3,8 миллиард долларро воридот аз Русия ба Эрон ташкил медиҳад, дар ҳоле ки содирот аз Эрон ба Русия 1,3 миллиард долларро ташкил додааст. Дар ҷаҳорҷӯби муомилаҳои тиҷоратӣ, таваҷҷуҳ ба сиёсати гумрукӣ ва тарифӣ дорем, зеро андозаи тарифҳо барои молҳои воридшуда ба Русия аз 5% то 50% фарқ мекунад. Бо вуҷуди ин, тибқи маълумоти наватарин, миёнаи тариф барои молҳои, ки ба кишвар ворид мешаванд, тақрибан 14,92% аст. [5] Ин шеваҳо нишон медиҳанд, ки Русия кӯшиш мекунад иқтисодашро танзим намуда, талаботро ба молҳои воридотӣ қонеӣ диҳад, ҳамчунин дар савдо бо давлатҳо маҳдудиятҳо гузошта мешавад.

Дар шароити фишорҳои бегонаҳои таҳримии кишварҳои Ғарб, Русия ва Эрон дар ҷустуҷӯи роҳҳо ва муҳити мусоиди рушди ҳамкориҳои мутақобилан судманд қарор доранд. Дар моҳи январӣ соли 2024, ду кишвар, ки аз низоми байналмилалӣ SWIFT хориҷ карда шудаанд, қарори стратегиро дар бораи муттаҳидсозии низоми молиявӣ худ қабул намуданд. Ин қарор ҳамчун қадами муҳими муқобила бо маҳдудиятҳои низоми молии ҷаҳонӣ ва рушди ҳамкориҳои мустақилонаи иқтисодӣ арзёбӣ мешавад.

Қадами минбаъда, ки дар нақша қарор дорад, таъсиси кумитаҳои муштаракӣ сармоягузорӣ барои татбиқи лоиҳаҳо дар соҳаҳои қалбии нафт ва газ, нефтехимия, саноати дорусозӣ ва дигар бахшҳои стратегӣ мебошад. Ин кумитаҳо бо дастгирии Фондҳои некуаҳволии миллий (Фонди амволи миллии ҳар ду кишвар) таъсис дода хоҳанд шуд, ки имкониятҳои навро барои ҷалби сармоя ва рушди ҳамкориҳои устувори иқтисодӣ фароҳам месозанд.

Дар марҳалаи кунунӣ, маҳз дар дохили Ҷумҳурии Ислонии Эрон нерӯҳои ҷонибдори равобити наздик бо Русия фаъолона масъалаи ташкили сеҷабҳои стратегии муштарак бо Русия ва Чинро, ки бар зидди нуфузи Штатҳои Муттаҳида равона шудааст, мавриди баҳсу баррасӣ қарор медиҳанд. Ин гуна дискурс на танҳо аз ҷониби элитаи сиёсии Эрон, балки тавассути васоити ахбори оммавии кишвар низ ташаккул меёбад.

Ҳанӯз дар ибтидои соли 2022 намоёндаи Кумитаи амниятӣ миллий ва сиёсати хориҷии Маҷлиси Шӯрои ислонии Эрон, Маҳмуд Аббосзода Мешкинӣ, изҳор дошт, ки: “Дар тартиботи нави ҷаҳонӣ, ки дар Осиё ташаккул меёбад, як сегонаи қудрат-

Эрон, Русия ва Чин-ба вучуд омадааст. Ин иттиҳод поёни гегемонияи беадолатонаи Штатҳои Муттаҳида ва Ғарбро ифода мекунад” [6].

Ин изҳорот далели афзоиши нигариши геополитикии Эрон ба самти Шарқ буда, нишон медиҳад, ки кишварҳо бо манфиатҳои муштарак дар баробари фишорҳои якҷонибаи Ғарб ва низоми байналмилалӣ ғарбгаро кӯшиши ташкили муҳитҳои нави ҳамкориҳои стратегӣ доранд.

Дар соли 2023, фармондеҳи собиқи Сипоҳи посдорони инқилоби исломӣ (СПИИ) дар як суҳанронии худ ба ташаккули як сегонаи стратегӣ нав ишора намуд, ки қўллаҳои онро се абарқудрати рӯ ба рушд -Эрон, Русия ва Чин — ташкил медиҳанд. Ба андешаи ӯ, ин се кишвар дар раванди ташкили тартиботи нави ҷаҳонӣ нақши муассир мебозанд.

Ӯ таъкид кард, ки стратегияи рушди технологияи Ҷумҳурии Исломии Эрон бевосита ба ҳамкориҳои амиқи стратегӣ бо Русия ва Чин вобастагӣ дорад. Ин изҳорот нишон медиҳад, ки Техрон ба густариши ҳамкориҳои дарозмуддат ва устувор бо ду шарики асосии худ дар шароити тағйирёбии муҳити геополитикии ҷаҳонӣ нигаронида шудааст. Эрон умедвор аст, ки бо таъя ба ин сеҷабҳаи стратегӣ, замина барои ташаккули тартиботи нави ҷаҳонӣ аз нуфузи Ғарб мустақил фароҳам хоҳад овард [7].

Дар солҳои охир равобити дуҷониба байни Ҷумҳурии Мардумии Чин ва Ҷумҳурии Исломии Эрон самти рӯ ба рушд гирифтааст. Чин таваҷҷуҳи хосса ба захираҳои бойи ангишт ва сӯзишвории Эрон дорад, дар ҳоле ки роҳбарияти Эрон ба сармоягузориҳо ва технологияи муосири чинӣ алоқамандии бузург зоҳир менамояд.

Эрон, ҳамсон бо Федератсияи Русия, иштирокдори муҳим дар лоиҳаи долони нақлиёти бисёрмодалӣ “Шимол-Ҷануб” мебошад — инфрасохтори калидӣ, ки бидуни он ташкили низоми ҳамгирои нақлиётӣ ва коммуникатсионии Авросиё душвор хоҳад буд.

Бо назардошти аҳамияти стратегӣ ва иқтисодӣ васеи долони “Шимол-Ҷануб”, мувофиқ ва мантиқӣ хоҳад буд, ки ин ташаббус бо иқдоми бузурги Чин “Як камарбанд — як роҳ” (ОПОП) ҳамроҳ карда шавад. Ин ҳамгироӣ метавонад ба ташкили шабакаи фарогири нақлиётӣ ва иқтисодии умумиҷаҳонӣ заминаи мустаҳкам гузорад [8,69].

Дар шароити таҳаввулоти шадиди геополитикӣ ва шаклгирии тартиботи нави ҷаҳонӣ, кишварҳои дорои мавқеи калидии географӣ ва иқтисодӣ фаровони иқтисодӣ, ба монанди Эрон, талош доранд мавқеи худро дар низоми нави ҷаҳонӣ мустаҳкам кунанд. Яке аз абзорҳои муассири тақвияти нуфуз ва ҳамгироии иқтисодӣ дар фазои Авросиё ташаббуси транскитъавӣи Чин бо унвони “Як камарбанд — як роҳ” (Belt and Road Initiative) ба шумор меравад. Ҷумҳурии Исломии Эрон бо назардошти мавқеи геостратегии худ, ки чун пайвандгари Осиёи Марказӣ, Ҷанубӣ ва Шарқӣ бо Ховари Миёна ва Аврупо баромад мекунад, аз аввалини кишварҳое буд, ки ба ташаббуси мазкур таваҷҷуҳ зоҳир намуд. Дар соли 2016, зимни сафари расмӣ Раиси Ҷумҳурии Мардумии Чин Си Чинпин ба Эрон, ҷонибҳо “Ёддошти тафохум оид ба пешбурди муштаракӣ Камарбанди иқтисодии Роҳи Абрешим ва Роҳи Абрешими бахрии асри XXI” ва ҳамчунин “Изҳороти муштарак оид ба ташкили муносибатҳои ҳамҷонибаи стратегӣ”-ро ба имзо расониданд. Дар доираи ҳамин сафари таърихӣ 17 созишномаи муҳими иқтисодӣ фанноварӣ низ ба тасвиб расид. Шомил шудани Эрон ба ташаббуси BRI дорои аҳамияти стратегӣ мебошад. Эрон дорои захираҳои бузурги нафту газ, инфрасохтори ҳуби роҳу нақлиёт ва аҳолии ҷавон ва таҳсилкарда мебошад. Ҳамзамон, мавқеи ҷуғрофӣи Эрон онро ба унсури калидӣ дар пайвастанӣ шабақаҳои нақлиётӣ Осиё ва Аврупо табдил медиҳад. Дар ин замина, лоиҳаи “Долони нақлиётӣ Шимол-Ҷануб” (North-South Transport Corridor), ки Эрон, Русия

ва Ҳиндустонро мепайвандад, метавонад бо ташаббуси "Як камарбанд — як роҳ" муттаҳид ва ҳамоҳанг гардад. Бо вучуди имкониятҳои васеъ, роҳандозии ҳамкориҳои стратегӣ байни Эрон ва Чин дар доираи ташаббуси BRI бо як қатор мушкилот рӯбарӯст. Аз ҷумла, таҳримҳои якҷонибаи ИМА, ноустувории сиёсӣ дар минтақа, норасоии сармоягузориҳои хориҷӣ ва набудани фазои муносиб барои ҷалби сармояи хусусӣ метавонанд ҷараёни ҳамгириро ба таъхир андозанд. Бо дарназардошти воқеиятҳои нав ва ташаккули низоми нави ҷаҳонӣ, ҳамкориҳои Эрон бо Чин дар доираи ташаббуси "Як камарбанд — як роҳ" метавонад на танҳо барои ҳуди Эрон, балки барои мутавозинсозии тартиботи геоиқтисодӣ дар сатҳи минтақавӣ ва ҷаҳонӣ низ аҳамияти стратегӣ дошта бошад. Барои самаранок истифода бурдани ин имкониятҳо, зарур аст ки сиёсати хориҷии Эрон бар таҳкими эътимод, таъмини шаффофият ва ҷалби сармоягузорӣ тавассути абзорҳои ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ равона гардад. Тадқиқотгари амрикоӣ-немис Вилиям Энгдал зикр мекунад, ки наздикшавии Эрон ва Чин оғози ташаккули «сегонаи тиллоии Авросиё» — Русия, Чин ва Эрон гардид[9].

Эҳтимоли ташаккули чунин иттиҳодҳо бо нигарониҳои ҷиддӣ дар Штатҳои Муттаҳидаи Амрико арзёбӣ мешавад. Тааҷҷубовар нест, ки соли 2021 президенти ШМА Ҷо Байден таъкид кард, ки ҳамкориҳои байни Чин ва Эрон ўро тайи солҳои зиёд ба ташвиш овардаанд[10].

Мавқеъҳои муштарак дар бораи усулҳои танзими тартиботи ҷаҳонӣ, сатҳи баланди ҳамкорӣ дар доираи равобити дучониба ва бисёрҷониба, инчунин манфиатҳои мутобиқ, муносибатҳои байни Русия, Чин ва Эронро ба шарикӣ стратегияи устувор табдил додаанд, ки метавонад дар оянда ба як эътилофи геополитикии сегона мубаддал гардад. Омили амрикоӣ нақши ҳалкунанда дар ташаккул ва рушди низоми муносибатҳои «Русия–Чин–Эрон» мебозад. Наздикшавии минбаъдаи ин се давлатро инчунин муносибати манфии истеблишменти сиёсии ШМА нисбат ба онҳо таҳким мебахшад, ки ин дар санадҳои стратегияи сиёсати хориҷии ШМА мушоҳида мегардад. Масалан, дар Стратегияи амниятӣ миллии ШМА, ки соли 2022 нашр шудааст, Русия ва Чин ҳамчун кишварҳои арзёбӣ мешаванд, ки ба манфиатҳои миллии ва нуфузи ШМА таҳдид мекунанд. Ғайр аз ин, Иёлоти Муттаҳида бар он аст, ки Эрон низ барои амниятӣ он хатари ҷиддӣ дорад. Дар ин ҳолат, суҳан на танҳо дар бораи барномаҳои эҳтимолии ҳастаии Эрон меравад, балки бештар дар бораи муҳолифати Вашингтон ба хусусиятҳои режими сиёсии Эрон мебошад.

Ҳамоҳангии манфиатҳо, инчунин мушкилоту таҳдидҳои муштарак ҳамчун омили муттаҳидкунанда дар равобити байни Русия, Чин ва Эрон нақш мебозанд ва ин кишварҳоро ба самти тавсеаи ҳамкориҳо дар самтҳои калидии стратегӣ раҳнамун месозанд. Муваффақияти татбиқи лоиҳаҳо ва ташаббусҳои пешниҳодгардида аз ҷониби се субъекти таъсиргузори низоми ҷаҳонӣ — Русия, Чин ва Эрон — дар ҳолате имконпазир хоҳад буд, ки амниятӣ стратегияи минтақавӣ Авросиё таъмин гардад. Таъмини чунин амният танҳо бо иштироки мустақими ҳарсе кишвар муяссар хоҳад шуд.

Гарчанде ки дар муҳити таҳлилии муосир дискурси ҷаҳоле перомунӣ эҳтимоли ташаккули сегонаи геополитикии «Русия–Эрон–Чин» ба назар мерасад, дар амал чунин эътилоф то кунун ба таври расмӣ ташаккул наёфтааст. Ҳар се кишвар ба ҳамоҳангсозии сиёсати хориҷии худ асосан дар доираи равобити дучониба афзалият дода, принсипи истиқлолияти стратегиро ҳифз менамоянд. Онҳо кӯшиш мекунанд, ки аз ба зимма гирифтани ўҳдадорӣҳои иловагӣ худдорӣ варзида, барои нигоҳ доштани озодии амалии сиёсӣ фазои манёвр маҳфуз доранд.

Ташаккули эҳтимолии сегонаи геополитикии «Русия-Эрон-Чин» метавонад ба унсури муҳим дар низоми нави ҷаҳонӣ табдил ёбад ва дар кишварҳои Ғарб ҳамчун як ҷолиш арзёбӣ гардад, ки эҳтимолан боиси шиддат ёфтани танишҳо ва афзоиши хатари нооромии сиёсии минтақаи Авроосиё хоҳад шуд. Дар айни замон, агар вазъи байналмилалӣ боз ҳам муташанниҷтар гардад ва сиёсатҳои таҳоҷумии кишварҳои Ғарби коллективӣ шиддат ёбанд, эҳтимолияти ташаккули чунин сегона танҳо афзоиш хоҳад ёфт.

Адабиёти истифодашуда:

- 1.В России ратифицировали договор о стратегическом партнерстве с Ираном и пожелали ему удачи на переговорах с США. Электронный источник// <https://centrasia.org/newsA.php?st=1744150920> [Дата доступа: 15.04.2025]
- 2.Межгосударственные отношения России и Ирана. Электронный источник//<https://ria.ru/20231207/diplomatiya-1914146049.html> [Дата доступа: 15.04.2025]
- 3.Бююн А. Б. Публичная дипломатия: проблема интерпретации и операционализм понятия. Политическая наука. -2023;(4).-С253–273.
4. Tahlilbazaar (2023) 'Asr-e Jadid dar Ravaabet Tejaari Tehraan va Mosko Faraa Resid/ Cheraa Roos-haa dar Iraan Sarmaayeh Gozaari Mi-konand [A New Era Has Arrived in the Commercial Relations Between Tehran and Moscow Why Do Russians Invest in Iran]? Манбаи электронӣ//<https://www.tahlilbazaar.com/news/261497/> [санаи муроҷиат 10.04. 2025]
5. Rasouli S. (2023) Namaayeh Tejaari Iraan va Roosieh; Hamraah dar Siyasat va Bigaaneh dar Eghtesaad [Business Profile of Iran and Russia: A Companion in Politics and a Stranger in Economics]. Манбаи электронӣ//<https://www.mehrnews.com/news/5969136/> [санаи муроҷиат: 10.04. 2025]
6. Iran Forms New Power 'Triangle' With Russia, China, Hardliners Say. Манбаи электронӣ//<https://www.iranintl.com/en/202201198952> [санаи муроҷиат: 10.04.2025]
7. Frantzman S.J. Tehran predicts the triangle of power Russia-China-Iran – analysis. Манбаи электронӣ//[https:// www.fdd.org/analysis/op_ed/2023/11/08/tehran-predicts-russia-china-iran-triangle-of-power-analysis /](https://www.fdd.org/analysis/op_ed/2023/11/08/tehran-predicts-russia-china-iran-triangle-of-power-analysis/) [санаи муроҷиат: 11.04.2025]
8. Кефели И.Ф. Геополитические аспекты инициатив и проектов формирования «Большого евразийского партнерства» // Евразийская интеграция: экономика, право, политика. -2019. -№ 3 (29). -С. 65–76.
9. Golden Triangle: Iran, China, Russia to Drive the World Away From Dollar. Манбаи электронӣ//<http://www.brics-info.org/golden-triangle-iran-china-russia-to-drive-the-world-away-from-dollar/> [Санаи муроҷиат: 15.04.2025]
10. Почему китайцы с иранцами беспокоят американцев, но радуют русских. Электронный источник//<https://ria.ru/20210330/politika-1603345407.html> [Дата доступа: 15.04.2025]

УРОВЕНЬ СОТРУДНИЧЕСТВА ИРАНА С РОССИЕЙ И КИТАЕМ В МЕНЯЮЩИХСЯ УСЛОВИЯХ НОВОГО МИРОВОГО ПОРЯДКА

Координация интересов, а также наличие общих вызовов и угроз выступают в качестве ключевого фактора, способствующего сближению позиций России, Китая и Ирана. Эти обстоятельства стимулируют развитие многоуровневого и взаимодополняющего сотрудничества между странами в стратегически значимых сферах — от энергетики и безопасности до информационного пространства и инфраструктурных проектов. Указанные государства демонстрируют растущую заинтересованность в формировании альтернативной модели международного

взаимодействия, опирающейся на принципы суверенитета, невмешательства и многополярности.

Эффективная реализация совместных проектов и геоэкономических инициатив, выдвигаемых Россией, Китаем и Ираном — тремя влиятельными акторами современной мировой системы, — возможна лишь при наличии устойчивой стратегической безопасности в Евразийском регионе. При этом обеспечение такой безопасности немыслимо без активного и согласованного участия всех трёх сторон. Их взаимодействие может стать краеугольным камнем в построении новой архитектуры региональной стабильности, опирающейся на собственные ресурсы и коллективные механизмы защиты интересов.

Несмотря на то, что в экспертных и аналитических кругах активно обсуждается перспектива формирования геополитического альянса «Россия–Иран–Китай», в действительности данное объединение пока не носит формализованного характера. Все три государства продолжают придавать приоритет двустороннему формату взаимодействия, стремясь при этом сохранить стратегическую автономию. Такая модель поведения обусловлена нежеланием сторон обременять себя жесткими обязательствами, что позволяет им сохранить гибкость внешнеполитических решений и адаптивность в условиях изменяющейся международной обстановки.

Ключевые слова: *Иран, Россия, Китай, сотрудничество, соглашение, ШОС, БРИКС, США*

THE LEVEL OF IRAN'S COOPERATION WITH RUSSIA AND CHINA IN THE CHANGING CONDITIONS OF THE NEW WORLD ORDER

The coordination of interests, as well as the presence of common challenges and threats, serves as a key factor contributing to the convergence of positions between Russia, China, and Iran. These circumstances stimulate the development of multi-level and complementary cooperation among the countries in strategically significant areas — from energy and security to the information space and infrastructure projects. These states demonstrate growing interest in shaping an alternative model of international interaction based on the principles of sovereignty, non-interference, and multipolarity.

The effective implementation of joint projects and geoeconomic initiatives proposed by Russia, China, and Iran — three influential actors in the modern global system -is only possible under conditions of stable strategic security in the Eurasian region. Ensuring such security is unthinkable without the active and coordinated participation of all three parties. Their interaction may become a cornerstone in building a new architecture of regional stability, based on internal resources and collective mechanisms for protecting shared interests.

Although the prospect of forming a geopolitical alliance of “Russia–Iran–China” is actively discussed in expert and analytical circles, in practice this coalition has not yet taken on a formal character. All three states continue to prioritize bilateral formats of interaction while striving to maintain strategic autonomy. This approach is driven by their reluctance to take on additional binding commitments, which allows them to preserve flexibility in foreign policy decisions and maintain adaptability amid a changing international environment.

Keywords: *Iran, Russia, China, cooperation, agreement, SCO, BRICS, USA.*

Дар бораи муаллиф:

Бедилзода Ҳусайн, номзади илмҳои сиёсӣ, ходим пешбари шуъбаи Шарқи Миёна ва Наздики Институти омузиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ. Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33. Телефон: +992 37 221 03 28

Сведения об авторе:

Бедилзода Хусайн, кандидат политических наук, ведущий научный сотрудник отдела Среднего и Ближнего Востока Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ. Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33. Телефон: +992 37 221 03 28

About the author:

Bedilzoda Husain, PhD in Political Science, Leading Researcher at the Department of the Middle and Near East, Institute for the Study of Asian and European Problems of the National Academy of Sciences of Tajikistan. Address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue, 33. Phone: +992 37 221 03 28

НАҚШИ ТАШАББУСҶОИ ОЯНДАСОЗИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ДАР ТАҶКИМИ НИЗОМИ МУНОСИБАТҶОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

РАҲМОНЗОДА АЗИМҶОН ШЕРАЛӢ-

ходими пешбари илмӣи Шуъбаи Осӣи Ҷанубу Шарқии

Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осӣ ва Аврупои АМИТ, номзади
илмҳои таърих

Дар мақола ташаббусҳои ояндасозии Пешвои миллат дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Пешвои миллат дар баробари инкишоф ва рушд додани давлати тоҷикон инчунин, дар ҳалли масъалаҳои ҷаҳонӣ ташаббусҳои бузургро роҳандозӣ намудаанд, ки мавриди назари ҷомеаи ҷаҳонӣ гардидааст.

Таъкид мешавад, ки ташаббусҳо дар соҳаи об, ҳифзи прирӯҳҳо, пеш аз ҳама, ба таҷкими ҳамкорӣ ва танзими муносибатҳо дар ин соҳаи ҳаётан муҳим нигаронида шуда, мавзӯи обро аз ҷаҳорҷӯбаи ғажалии классикӣ ба кӯҳнашудаи он раҳо карда, назари навро дар истифодаи захираҳои оби минтақа талқин менамоянд, ҳадафи истифодаи таҷрибаи пешрафтаи яқдигар ва ҷаҳонро дар ҳалли масъалаҳои баҳсноку низоъангез, аз ҷумла, идоракунии захираҳои оби дарёҳои фаромарзӣ пайгирӣ мекунад.

Ташаббусҳои созидаи Пешвои миллат фаромилӣ буда, ба беҳбудии зиндагӣ рӯзгори на танҳо мардуми Ҷумҳурии Тоҷикистон, балки мардуми минтақа ва ҷаҳон нигаронида шудаанд.

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, Пешвои миллат, ҷомеаи ҷаҳон, муносибатҳои байналмилалӣ, сиёсати хориҷӣ, ташаббусҳо, СММ, сиёсати муваффақ, масоили об, тирях, ҳамгирӣ, мушкилот.

Дар шароити имрӯза низоми нав ва мураккаби ҷаҳони ташаккул ёфта истодааст, ки моҳиятан метавон онро бисёрқутба ва бисёрсатҳа номид. Яке аз хусусиятҳои муайянкунандаи низоми нави муносибатҳои байналмилалӣ тағйирёбии он ба ҳисоб меравад. Дар асоси чунин тағйирёбӣ рафтори иштирокчиёни асосии низоми муносибатҳои байналмилалӣ, истифодаи восита ва методҳои бадастории мақсадҳо низ то андозае дигаргун гардидаанд.

Аз чунин мавқеъ сиёсати хориҷӣ ин роҳу самтҳои муайянкардаи давлат дар ғайрияти байналмилалӣ мебошад, ки ин муносибатҳоро бо дигар давлатҳо вобаста ба принцип ва манфиатҳои худ ба воситаи шакл ва усулҳои гуногун ба амал мебарорад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар масири Истиқлоли сиёсӣ дар партави сиёсати хирадмандонаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва ташаббусҳои ҷаҳонии ин шахсияти барӯманд тавонист ҷойгоҳи шоиста ва таърихиеро дар ҷаҳони муосир ва

арсаи байналмилалӣ барои худ касб намояд, илова бар ин, ҳеҷ гуна тасмимгирии дастаҷамъиро дар минтақа бе ҳузури фаъоли Ҷумҳурии Тоҷикистон наметавон тасаввур кард. Имрӯз аз рисолати волои истиқлолият миллатеро бо номи тоҷик ва кишвареро бо номи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷомеаи байналмилалӣ эътироф намудааст.

Боиси зикр аст, ки дар ҳама давру замон кишварҳои алоҳида ҷиҳати ҳифзи манофеи миллии худ дар арсаи байналмилалӣ, расидан ба ҳадафҳои умумибашарӣ ва ҳалли мушкилоти ҷаҳонӣ ба як навъ ҳамгироиву иттиҳоди боэътимоду боварибахш ниёз доранд. Аз ин лиҳоз, ба роҳ мондани чунин навъи иттиҳоди боэътимод дар шакли созмонҳои байналмилалӣ, ки яке аз ниҳодҳои пуриқтидори дастгирии сулҳ ва амнияти байналмилалӣ мебошанд, омили асосии расидан ба марому мақсадҳои ягона дар арсаи байналмилалӣ мебошад.

Вақте аз назари коршиносӣ ва диди воқеъбинона баҳо диҳем, ки чи гуна Ҷумҳурии Тоҷикистон – як кишвари ошӯбзадаву дар ҳоли ҷанг қарордошта ба оромтарину босуботтарин кишвари минтақа ва яке аз кишварҳои осоиштаву бонизом дар ҷаҳон табдил ёфт, мусаллам хоҳад гашт, ки бешубҳа, ин ҳама дастоварду комёбиҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон натиҷаи барномарезии дақиқ, талошҳои пайгирона ва хидматҳои софдилонаи фарзанди фарзонаи миллати шарафманди тоҷик, қаҳрамони миллат Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон аст.

Нигоҳе аз дариҷаи имрӯз ба рӯзҳои аввали таъсиси давлатдории тоҷикон пас аз истиқлол ва ташаккули заминаҳои сиёсати хориҷӣ нишон медиҳад, ки роҳандозии сиёсати хориҷии ҷумҳурӣ низ дар он шабу рӯз чун ҷузъи раванди умумии ҳаводиси кишварҳои пасошӯравӣ сурат мегирифт.

Таҷрибаи таърихи сиёсӣ ва ҳуқуқии ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки доштани Пешвои миллӣ, эътирофи бунёдгузори давлат барои рушди худшиносӣ ва роҳи ҳамвори тараққиёти давлатдорӣ вобаста ба шароити дохилию байналмилалӣ шарт ва зарур аст. Маҳз барои миллати азиятзада, ранҷкашида ва борҳо аз давлатдорӣ маҳрумгардидаи тоҷик дар шароити ҷаҳони ноороми имрӯз доштани Пешвои сиёсӣ, эътирофи “Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат” ҳамчун рамзи муттаҳидии халқ атрофи ғоя ва андешаҳои ӯ аҳамияти бештаре таърихӣ, замонавӣ ва ояндабиниро касб мекунад [12, 13].

Бо шарофати хиради стратегӣ, иродаи қавӣ ва малакаи беназири сиёсии худ, Пешвои миллат дар як муддати нисбатан кӯтоҳ асосҳои давлатдории миллиро эҳё намуда, шиддати ҷанги бародаркуши шахрвандиро дарҳам шикананд ва ба раванди барқарор намудани ваҳдати миллӣ ва сулҳу субот дар кишвар оғоз бахшанд. Дар ин замина Пешвои миллат истифодаи самараноки имкониятҳои байналмилалиро ҷиҳати фуру нишондани алангаи ҷанги шахрвандӣ ва таъмини сулҳу субот дар кишвар ба ҳайси вазифаи аввалиндараҷаи сиёсати хориҷӣ қарор доданд.

Пешвои миллат ибраз доштанд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон нишонаи равшан ва мусбии робитаи байни “амният” ва “рушд” ба ҳисоб меравад. Бо кӯмак ва мусоидати Созмони Миллали Муттаҳид мо аввалин шуда, барои расидан ба Ҳадафҳои Рушди ҳазорсола эҳтиёҷи кишварамонро ҳамаҷониба арзёбӣ намудем [9, 112].

Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шарофати сиёсати хирадмандонаи Пешвои миллат тавонистанд дар даврони истиқлолият на танҳо равобити судманд бо ҷаҳони хориҷ барқарор созанд, балки бо пайдо намудани равиши хоси дипломатияи худ, ки бар ҳифзи манофеи миллӣ ва эҳтироми арзишҳои умумибашарӣ асос ёфтааст, ҳамчун як кишвари фаъол ва таъсиргуздор дар ҳалли масоили ҷаҳонӣ шинохта шавад.

Таърихи ҷаҳон собит месозад, ки дипломатия нахуст дар заминаи созишномаҳои байнидавлатӣ рӯи кор омадааст, ки аз ҷониби ҳокимон ва шоҳони бонуфузи давлатҳо расмӣ таъин шуда, пайдо намудааст. Пайдоиши он, пеш аз ҳама, ба зарурати таъмини амният, иттиҳоди инсонҳо ва ҳамгироии давлатҳо иртибот дорад.

Зеро баъди ғоҷиаҳои хунини байнидавлатӣ шоҳони давлатҳои қадим барои наҷоти давлат ва халқи худ рӯй ба ҷониби ғуфтушунид меоварданд, ки дар таърихи инсоният бо номи дипломатия маъруф аст.

Имрӯз Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар ҷаҳон чун кишвари ташаббускор дар ҳалли масоили ҷаҳонӣ ва таъсиргузор дар танзими равандҳои сиёсии минтақа мешиносанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар арсаи ҷаҳон қадамҳои устувор гузошта, бо пешбурди сиёсати мантиқӣ ва пешниҳодҳои созандааш мавқеи худро истеҳком бахшид ва дар оянда низ бо қадамҳои устувортар дар паҳноии олам нақшофарӣ хоҳад кард.

1. Пешниҳоди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Иҷлосияи 54-уми Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид (Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид, 1 октябри соли 1999) – эълон намудани соли 2003 – Соли оби тоза. Дар асоси ин ташаббус 20 сентябри соли 2000 дар Иҷлосияи 55-уми Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид соли 2003 ҳамчун соли байналмилалӣ оби тоза эълон карда шуд. 29 август – 1 сентябри соли 2003 дар шаҳри Душанбе Форуми байналмилалӣ оид ба оби тоза баргузор гардид.

2. Пешниҳоди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба эълон намудани солҳои 2005-2015-ро ҳамчун Даҳсолаи байналмилалӣ амал “Об барои ҳаёт”. 23 декабри соли 2003 Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид дар асоси Эълонияи Душанбе Қатъномаи дахлдорро қабул карда, солҳои 2005-2015 – ро ҳамчун Даҳсолаи байналмилалӣ амал “Об барои ҳаёт” эълон кард.

3. Ташаббуси эълон намудани соли 2013 ҳамчун соли байналмилалӣ ҳамкорӣ дар соҳаи об. Соли 2013 ҷомеаи байналмилалӣ, бино бар қатъномаи Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид №67/204, ки муаллифаш Ҷумҳурии Тоҷикистон аст, Соли байналмилалӣ ҳамкорӣ дар соҳаи обро қайд намуд. Маросими оғози Соли байналмилалӣ ҳамкорӣ дар соҳаи об дар қароргоҳи ЮНЕСКО дар Париж 11 феввали соли 2013 баргузор гардид, ки дар он Вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон иштирок ва суҳанронӣ намуд.

4. Пешниҳоди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба эълон намудани солҳои 2018-2028-ро ҳамчун Даҳсолаи байналмилалӣ амал “Об барои рушди устувор”. 21 декабри соли 2016 Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид Қатъномаи дахлдорро қабул карда, солҳои 2018-2028 –ро ҳамчун Даҳсолаи байналмилалӣ амал “Об барои рушди устувор” эълон кард. Қобили зикр аст, ки ташаббуси мазкур бори аввал аз ҷониби Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 12 апрели соли 2015 зимни Форуми ҷаҳонӣ об дар шаҳри Теғуи Ҷумҳурии Корея ироа гардида буд.

Ин ташаббус аз тарафи Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид бо қабули қатъномае (A/RES/71/222) қабул карда шудааст. Мутобиқи қатъномаи мазкур давраи солҳои 2018-2028 ҳамчун Даҳсолаи байналмилалӣ амал “Об барои рушди устувор” эълон шуда, он аз 22-юми марти соли 2018 оғоз ёфт ва 22 марти соли 2028 ба анҷом мерасад.

Яъне, ҳадафи ташаббусҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин раванд таъкиди зарурати ҳалли масъалаҳои вобаста ба об ҳамчун ҳастии ҳаёт ва рушди устувори инсоният аст. Дигар ин ки, яке аз ҳадафҳои бунёдии расидан ба мақсадҳои пешгузоштаи давлат оид ба беҳдошти вазъи экологӣ, ҳамчунин ҳифзи захираҳои обӣ мақоми ҳар як узви ҷомеа низ калидӣ маънидод мегардад.

Дар ин робита, бояд зикр кард, ки моҳи июни соли 2018, пас аз оғози расмӣ Даҳсолаи мазкур дар шаҳри Нью-Йорк дар рӯзи ҷаҳонӣ об (22 март), дар шаҳри Душанбе бо иштироки намоёндагони воломақоми давлату ҳукуматҳои кишварҳои аъзои Созмони Милали Муттаҳид созмонҳои байналмилалӣ минтақавӣ ва дигар тарафҳои манфиатдор Конфронси байналмилалӣ сатҳи баланд оид ба татбиқи

“Даҳсолаи байналмилаи амал “Об барои рушди устувор”, 2018-2028” баргузор гардид, ки зимни он доираи васеи масъалаҳои марбут ба захираҳои об мавриди баррасӣ қарор дода шуданд [1, 49].

5. Пешниҳоди навбатии Пешвои миллатро, ки 14 декабри соли 2022 дар иҷлосияи 77-уми Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид қатъномаи “2025 соли байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо”, пешниҳод гардида буд, бо иттифоқи оро қабул кард. Ин иқдом бо пуштибонии 153 кишвари узви Созмони Милали Муттаҳид пазируфта шуд. 21 март ҳамчун Рӯзи байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо, соли 2025 ҳамчун Соли байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо эълон гардид ва дар назди Созмони Милали Муттаҳид Фонди боварии байналмилалӣ барои саҳмгузорӣ ба ҳифзи пирияхҳо таъсис гардида, дар соли 2025 доир намудани Конфронси байналмилалӣ оид ба ҳифзи пирияхҳо дар ш.Душанбе ба нақша гирифта шуд.

Ҳоло бо назардошти пазироии гарми ҷомеаи ҷаҳонӣ аз ташаббуси нави Пешвои миллат оид ба эълон гардидани “2025 соли байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо”, ки дар марҳалаи татбиқи ин амр Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун кишвари ташаббускор бештар аз ҳар вақти дигар мавриди таваҷҷуҳ хоҳад буд. Зеро таҳлилгарон ба ин боваранд, ки ташаббуси пуарарзиши Пешвои тоҷикони ҷаҳон дар рушди устувор ва мудирияти ҳамгироёнаи захираҳои об, татбиқи лоиҳаву барномаҳои хос, таҳкими ҳамкорӣ ҷиҳати татбиқи ҳадафҳои рушди устувори марбут ба захираҳои об нақши бориз хоҳад гузошт.

Бояд ёдовар шуд, ки ҷанӯз моҳи март соли 2021 зимни нахустин ҷаласаи пешвоёни Эътилофи обу иқлим Пешвои миллат иброз карда буданд, ки обшавии босуръати пирияхҳо дар баробари зиёдшавии истеъмоли об, ки аз афзоиши аҳоли ва рушди иқтисодӣ вобастагӣ дорад, метавонад ба оқибатҳои манфӣ оварда расонад. Бо назардошти ин, Пешвои миллат пешниҳод намуданд, ки ҷиҳати тамаркуз кардан ба масъалаи мазкур дар сатҳи байналмилалӣ соли 2025 Соли байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо ва Рӯзи байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо муайян гардида, Бунёди махсуси байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо таъсис дода шавад.

Мояи ифтихор аст, ки дар асоси ин қатънома пешниҳодҳои ироашудаи Пешвои миллат аз ҷониби кишварҳои узви Созмони Милали Муттаҳид дастгирӣ ёфтанд, аз ҷумла:

- Эълон гардидани 21 март ҳамчун Рӯзи байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо;
- Эълон шудани соли 2025 ҳамчун Соли байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо;
- Дар назди Созмони Милали Муттаҳид таъсис додани Фонди боварии байналмилалӣ барои саҳмгузорӣ ба ҳифзи пирияхҳо;
- Дар соли 2025 доир намудани Конфронси байналмилалӣ оид ба ҳифзи пирияхҳо дар шаҳри Душанбе.

Қатъномаи мазкур аҳамияти пирияхҳоро ҳамчун ҷузъи таркибии даври гидрологӣ ва таъсири ҷиддии обшавии босуръати онҳоро ба иқлим, муҳити зист, саломатии инсон ва рушди устувор зикр намудааст. Инчунин дар ин санад таъкид шудааст, ки таъсири гармшавии глобалӣ боиси коҳиши густурдаи креосфера шудааст, ки дар натиҷа устуворӣ дар минтақаҳои баландкӯҳҳо кам шуда, миқдору мавсими маҷрои об ва захираҳои обро дар ҳавзаҳои дарёҳои барфу пирияхдор тағйир додааст. Ин омил ба паст шудани маҳсулоти маҳаллии кишоварзӣ, афзоиш ёфтани норасоии об ва баланд шудани сатҳи миёнаи баҳрӣ таъсир расонида истодааст.

Дар ҷаҳони муосир яке аз масъалаҳои муҳим ин ҳифзи муҳити зист ба ҳисоб меравад, зеро он шарт ва заминаи асосии таъминкунандаи ҳаёти наслҳои ояндаи инсониятро ташкил медиҳад. Вобаста ба ин дар фазои муносибатҳои экологӣ тамоми мушкилоти мавҷуда ба самтҳои алоҳида таснифбандӣ гардидаанд. Миёни мушкилот ва муаммоҳои экологии замони муосир масъалаи обшавии пирияхҳо, ки ҳамчун

захираи бунёдии оби ошомидани тоза баромад менамояд, ба мушкилоти рақами якуми ҷомеаи башарӣ табдил ёфтааст.

Тағйирёбии ҷаҳонии иқлим, сол то сол гармтар шудани ҳаво аз мушкилоти ҷиддии экологиест, ки тайи чанд даҳсолаи охир ҷомеаи ҷаҳониро ба ташвиш ва мушкилоти ҷиддӣ рӯ ба рӯ кардааст. Оқибати ин тағйирёбӣ ба захираҳои оби Осиёи Марказӣ таъсиррасон буда, аллакай аз худ дарак дода истодааст.

Вобаста ба масъалаи об метавон қайд кард, ки об дар ҷаҳон, махсусан дар Осиёи Марказӣ неъматӣ бебаҳо, муҳимтарин унсури миллӣ ва амниятии минтақавист [5, 153]. Он дар баробари неъматӣ истеъмолии зарурии ҳаётӣ будан, асосан дар хоҷагии халқ бо мақсади обёрии замин ва тавлиди энергия истифода бурда мешавад. Ҳоло муайян карда шудааст, ки зиёда аз 90 фоизи оби ҳавзаи Баҳри Арал дар обёрии кишоварзӣ сарф мегардад. Бо афзоиши аҳоли ва беш аз пеш расидани кишварҳои минтақа ба шукуфоии иқтисодӣ талабот ба об торафт зиёд мешавад. Дар шаст соли охир шумораи аҳоли дар минтақа аз 20 миллион ба 65 миллион нафар ва талабот ба истеъмоли солони об аз 60 км³ ба 110 км³ расида, мувофиқи пешгӯиҳои илмӣ, ин талабот то соли 2030 боз то 20 фоиз афзоиш хоҳад ёфт. Вобаста ба тағйирёбии иқлим ва ба таври бесобиқа гарм шудани ҳавою обшавии аз меёр зиёди пирияхҳо масъалаи таъминоти минтақа бо обро дар солҳои наздик боз ҳам печидатар хоҳад кард.

Аз ин рӯ, масъалаи муносибати оқилонаю сарфакорона ба об ҳамчун неъматӣ бебаҳо ва бо чизе ивазнашавандаи табиат Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзҳои аввали соҳибистиклолӣ диққати ҷиддӣ зоҳир менамояд. Ҷумҳурии Тоҷикистон тайи 20 соли охир ташаббускори фаъоли масъалаҳои марбут ба об дар сатҳи ҷаҳонӣ маҳсуб мешавад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти ҳифзи пирияхҳо ва захираҳои обӣ бо Пешвои миллат яке аз ҷойгоҳи калидиро дар меҳвари сиёсати умумиҷаҳонӣ касб намудааст.

Ҳамзамон Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз асосгуздорон ва узви фаъоли Фонди байналмилалӣ наҷоти Арал, Комиссияи байнидавлатӣ оид ба рушди устувор ва Комиссияи байнидавлатии ҷамоҳангсозии хоҷагии оби Осиёи Марказӣ аст. Аз ин лиҳоз, ҷумҳурии мо бо назардошти манфиатҳои кишварҳои наздизоҳилӣ бояд аз захираҳои оби дар ихтиёрдоштааш оқилона истифода намояд.

Манбаи ин оби фаровон дар навбати аввал, агар бориши зиёди барфу борон дар минтақаҳои баландкӯҳ бошад, аз сӯйи дигар, пирияхҳост, ки дар натиҷаи пайиҳам боридаи барф ва аз сардии ҳаво ба зудӣ об нашудани онҳо дар ин минтақаҳо қомат афрохтаанд. Барфҳои доимӣ дар фарозҳои бузург зери таъсири вазни худ ғафс шуда, тадриҷан ба яхи фирновии (кӯҳнаи) донакдор ва пас аз гузашти муддате боз ҳам ғафстар гардида, ба яхи шаффофи пурчило табдил меёбанд.

Қариб нисфи ҳамаи қитъаҳои пирияхии Осиёи Миёна дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баландии 3500-5300 метр аз сатҳи баҳр воқеъ гардидаанд.

Албатта, ин пазирай ба сифати кишвари ташаббускор асосҳои худро дошта, дар ин замина то ба имрӯз дар аксари паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаҳои экологӣ ва ҳалли мушкилоти соҳа дар сатҳи минтақа ва ҷаҳон зикри худро ёфтаанд.

Алалхусус, дар меҳвари паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон асосан масъалаҳои тағйирёбии иқлим, норасоии оби нӯшокӣ, обшавии пирияхҳо ва таъмини аманияти экологии инсоният қарор гирифтааст.

Дар ҳамин раванд соли 2008 дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин таъкид гардида буд: «Дар шароити тақвият ёфтани раванди гармшавии ҷаҳонии иқлим масъалаи аз меёр зиёд об шудани пирияху қабатҳои барфи минтақаҳои ташаккули захираҳои об боиси нигаронии шадид мебошад» [2].

Дар мавриди зикршуда ҳолати таъсири нобасомони гармшавии иқлимиро нисбат ба пирияхҳо мушоҳида карда метавонем, ки дар ҳолати чораҷӯӣ накардан аз ҷониби мамлакати алоҳида ва ё дар якҷоягӣ давлатҳои минтақа ва ҷаҳон метавонад ба оқибатҳои ногувори табиӣ оварда расонад. Дар баробари ин, обшавии пирияхҳо барои нигоҳдории муътадили обанборҳои сунъӣ сохташуда, неругоҳҳои барқию обӣ, киштзорҳо, ҷойҳои аҳолинишин метавонад таҳдиди бевосита дошта бошад, зеро аз меъёри муқаррарӣ зиёд шудани об дар гардиш метавонад ба ин оқибатҳои ишорагардида оварда расонад.

Дар баробари ин, дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ аз 21 декабри соли 2021 таъкид ба амал оварда шудааст, ки “таӣи чанд даҳсолаи охир тақрибан сеяки ҳаҷми умумии пирияхҳои кишвари мо, ки зиёда аз 60 фоизи захираҳои оби минтақаи Осиёи Марказӣ аз онҳо ташаккул меёбад, аз байн рафтааст. Дар ин замина, кишвари мо бо мақсади эълон намудани соли 2025 ҳамчун Соли байналмилалӣи ҳифзи пирияхҳо, мушаххас намудани Рӯзи ҷаҳонӣи ҳифзи пирияхҳо ва таъсиси Бунёди байналмилалӣи ҳифзи пирияхҳо якҷо бо шарикони байналмилалӣи худ саъй карда истодааст. Вобаста ба тағйирёбии иқлим, баландшавии бесобиқаи ҳарорати миёнаи кураи Замин ва пайомадҳои манфии он барои ҳаёти инсон, олами ҳайвоноту наботот ва пирияхҳои кишвар зарур аст, ки олимони мо омӯзиш, таҳқиқ ва мониторинги доимиро дар ин самтҳо ба роҳ монда, роҳу усулҳои мутабиқшавӣ ба тағйирёбии иқлимиро якҷо бо олимони минтақа ва ҷаҳон коркард ва амалӣ намоянд” [3].

Аз ин рӯ, масоили вобаста ба мушкилоти тағйирёбии иқлим, норасоии оби нӯшокӣ, обшавии пирияхҳо ва таъмини амнияти экологии инсоният дар меҳвари ташаббусҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор гирифтааст.

Вобаста ба ин, Пешвои миллат чунин ибраз менамоянд: “...тағйирёбии глобалӣи иқлим ба сифати яке аз мушкилоти муосир, пеш аз ҳама, ба ҳолати пирияхҳо, захираҳои барф ва об таъсири манфӣ мерасонад. Ман оид ба ин масъала аз минбарҳои созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ борҳо таъкид карда будам. Ҷомеаи ҷаҳонӣ хуб дарк мекунад, ки коҳиш ва харобшавии минбаъдаи манбаҳои обҳои ошомиданӣ дар сайёра метавонад аҳли башарро ба фалокатҳои зиёди ҷонӣ, иқтимоӣ ва иқтисодӣ дучор намояд. Аз ин лиҳоз, ба ҷомеаи ҷаҳонӣ лозим меояд, ки барои ҳалли ин масоили экологӣ ҳарчи зудтар чораҳои зурурии муштаракро таҳия ва татбиқ намояд” [4].

Пешвои миллат 3 марти соли 2021 дар мулоқоти якуми Панели сатҳи баланд оид ба масъалаҳои об ва иқлим пирияхҳоро захираи асосии оби соф арзёбӣ карда, изҳор доштанд, ки обшавии босуръати онҳо дар баробари зиёдшавии истеъмоли об, ки бо афзоиши аҳоли ва рушди иқтисодӣ вобастагӣ дорад, метавонад ба оқибатҳои бағоят манфӣ оварда расонад. Пешвои миллат сабаби асосии тағйирёбии иқлимиро дар обшавии босуръати пирияхҳо дар натиҷаи гармшавии ҷаҳонӣ маънидод карданд.

Дар ин робита Пешвои миллат пешниҳод карданд, ки соли 2025-ум Соли байналмилалӣи ҳифзи пирияхҳо эълон гардида, санаи Рӯзи ҷаҳонӣи ҳифзи пирияхҳо муайян карда шавад. Пешниҳоди дигари ҷониби Тоҷикистон таъсис додани Бунёди махсуси байналмилалӣи ҳифзи пирияхҳо буд.

Аз ин лиҳоз, ба назари мо, чунин ташаббус ва иқдоми Пешвои миллат, ҷиҳати ҳифзи манфиатҳои миллӣ ва рушди устувори кишвар дар солҳои дигар мусоидат карда, бар замми ин барои тақвияту вусъати ҳамкориҳои мутақобилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо якқатор созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ ва минтақавӣ, ба мисли Созмони Милали Муттаҳид ва муассисаву ниҳодҳои он заминаи манфиатовар мегузорад.

Пешвои миллат дар суҳанронии худ дар ҳошияи “Иҷлосияи бисту ҳафтуми Конфронси ҷонибҳои Конвенсияи қолабии Созмони Милали Муттаҳид оид ба тағйирёбии иқлим (КОП-27)”, чунин иброз намуда буданд: «Мо дар доираи талошҳоямон барои омодагӣ ба Конфронси оби Созмони Милали Муттаҳид, ки моҳи марти соли 2023 таҳти раёсати Тоҷикистону Нидерланд баргузор мегардад, ҳамбастагии обу иқлимо ба ҳайси яке аз мавзӯҳои асосии Конфронс пешниҳод намудаем. Мо, ҳамчунин, дар Конфронси дуҷуми Душанбе оид ба Даҳсолаи об тарҳи Рӯзномаи амал дар соҳаи обро, ки бояд уҳдадориву амалҳоро дар чорҷӯби Конфронси соли оянда ба ҳам оварад, манзур намудем. Итминон дорам, ки кишварҳои аъзои Созмони Милали Муттаҳид ва ҳамаи ҷонибҳои манфиатдор тавассути иштироки фаъол, гирифтани уҳдадорӣ ва суръатбахшии амалҳо дар татбиқи ин масъулияти бузург моро дастгирӣ хоҳанд кард» [10].

Ҳамчунин дар суҳанронии хеш Пешвои миллат таъкид намуданд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон бо 93 фоизи ҳудуди қуҳсораш дар баробари тағйирёбии иқлим хеле осебпазир мебошад. Таъкид низ гардид, ки ҳиссаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳаҷми партовҳои газҳои гулхонаӣ хеле ночиз аст ва дар ин радабандӣ дар қойи 130-ум қарор дорад, яъне аз рӯйи андозаи пасти чунин партовҳо мавқеи пешсафро ишғол менамояд. Зиеда аз 98 фоизи нерӯи барқ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳисоби захираҳои барқароршаванда, яъне “энергияи сабз”, бахусус гидроэнергетика ба даст меояд ва аз рӯйи ин нишондиҳанда мо дар ҳақон дар мақоми шашум қарор дорад.

Қобили зикр аст, ки дар ҳаҷорҷӯби пешниҳодҳои болозикри ҷониби Тоҷикистон дар соли 2025 дастгирӣ ёфтани баргузори Конфронси байналмилалӣ оид ба ҳифзи пирияхҳо дар шаҳри Душанбе – пойтахти кишвари азизи мо аз ҷониби аксари кишварҳои ҳақон бозгӯйи давлати пешоҳанг ва бунёдгузори ташаббусҳои созандаву фарогир будани Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Воқеан, баргузори конфронси мазкур метавонад барои муколамаи сатҳи байналмилалӣ илмӣ, ҳуқуқӣ, сиёсӣ, минтақавӣ ва ҳақонӣ роҷеъ ба ҳалли масъалаҳои бартарафсозии ҳатарҳои обшавии пирияхҳо ва таъминоти аҳолии сайёра бо об замина фароҳам созад.

Бо назардошти ин, аз ҷониби Созмони Милали Муттаҳид ташаббуси Ҷумҳурии Тоҷикистон яқдилона пазируфта шуд, ки ҳолати мазкур неқбиниона ва ояндасоз будани сиёсати экологии Ҳукумати мамлакат, ҳосатан Пешвои муаззами миллатро ифода менамояд.

Дар баробари ин, ҷиҳати амалисозии ҳадафҳои милливу байналмилалӣ ва мақсаднок гузаронидани Конфронси болозикр вазорату идораҳо, ташкилоту муассиса, ниҳодҳои давлатӣ ва ташкилоти байналмилалӣ ҷамъиятии дар ҳудуди кишвар фаъолияткунандаро зарур аст, ки мушкilot, масъалаҳо, мавзӯҳо ва таҳқиқоти илмӣ амалии марбут ба ҳифзи пирияхҳо коркард намуда, ҷиҳати чораандешии дарозмуҳлат дар сатҳи милли, минтақавӣ ва байналмилалӣ барои баррасӣ дар ҳамоиши мазкур пешниҳод созанд.

Тағйирёбии иқлим дар сайёра масъалаи танҳо як кишвар нест. Ин офати суҷҳаракаткунанда аст ва оқибат ба ҳама кишварҳо таъсири манфӣ мерасонад. Роҳҳои ҳалли он ба ҳукумати ҳамаи кишварҳо даҳл мекунад. Пешгирии тағйирёбии иқлим ва обшавии пирияхҳо ба инсоният вобастагии зич дорад ва итминон дорем, ки бо пешниҳодҳои ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон кишварҳои олам тадбирҳои заруриро барои нигоҳ доштани пирияхҳо ва тағйирёбии иқлим сари вақт амалӣ месозанд.

Ташаббусҳои байналмилалӣ Пешвои миллат аз он дарак медиҳад, ки чунин ташаббусҳо на танҳо дар рушди иқтисодиву иҷтимоии давлатҳо балки ҷиҳати ҳифзи пирияхҳо ва истифодаи захираҳои обӣ, инчунин, роҳандозӣ гардидани ислоҳоти дурусти муҳофизати пирияхҳо нақши муҳиму созанда ва бунёдӣ доранд. Зеро дар

заминаи ташаббусҳои байналмилалӣ Пешвои миллат дар баробари пешрафти соҳаҳои ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ вазъи ҷомеа низ тағйир ёфта, барои ба танзим даровардани муносибатҳои муҳими ҳифзи пирияхҳо зарурати қабули санадҳои нав ва ё ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии амалкунанда пеш омаданд.

Дар чунин дунёи ғарбӣ мустақил ва озод, ки тавассути Пешвои миллат роҳандозӣ ва ҳидоят мешавад, ба Ҷумҳурии Тоҷикистон имкон медиҳад, ки бо чанд маркази муҳимми қудрат ва бозингарони асосии ҷаҳон ва минтақа муносибати ботавозун ва баробар дошта бошад.

Умумияти ҳадафу вазифаҳои, ки дар назди Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор доранд, зарурати рушду таҳкими муносибатҳои байниҳамдигарии онҳоро бар пояи дӯстӣ, эътимод ва ҳамкориҳои судманд, аз ҷумла дар арсаи тичорату иқтисод, сармоягузорӣ ва иҷтимоӣ таъкид менамоянд. Бо тақвияти ин усул мо метавонем ҳамкориро дар соҳаи амният низ густариш бахшида, ҳамроҳ бар зидди таҳдиду хатарҳои ҷаҳонии муосир дар минтақа муқовимат ва истодагарӣ намоем.

Имрӯз Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар ҷаҳон чун кишвари ташаббускор дар ҳалли масоили ҷаҳонӣ ва таъсиргузор дар танзими равандҳои сиёсии минтақа мешиносанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар арсаи ҷаҳон қадамҳои устувор гузошта, бо пешбурди сиёсати мантиқӣ ва пешниҳодҳои созандааш нуфуз ва мавқеи худро мустаҳкам нигоҳ медорад. Ҷомеаи ҷаҳонӣ ба ташаббусҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва саҳми он барои ҳалли масъалаҳои ҷаҳонӣ эътимод дорад [11, 436].

Ба таъкиди Пешвои миллат, пирияхҳо – манбаи асосии оби тоза мебошанд. Обшавии босуръати пирияхҳо ва ҳамчунин афзоиши масрафи об вобаста ба афзоиши аҳоли ва рушди иқтисодӣ ба ҳаёт ва некӯаҳволии садҳо миллион нафар одамон таҳдид мекунад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон барои дастрасӣ ба ҳадафҳои ҳамоҳангшудаи ҷомеаи байналмилалӣ дар ростои тағйири иқлим ва ҳифзи пирияхҳо бо назардошти имкониятҳои молиявӣ иқтисодии худ ва дастгирии ҷомеаи ҷаҳонӣ минбаъд низ саҳми худро дар самти кам кардани оқибатҳои манфии тағйирёбии иқлим хоҳад гузошт.

Ҳамин тариқ метавон хулоса кард, ки ташаббусҳои ояндасози Пешвои миллат дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ таҳким ва густариши робитаҳо дар доираи сохторҳои ҳамкориҳои байналмилалӣ минтақавӣ, ҳамчунин, созмонҳои байналмилалӣ қойгоҳи хоса дорад. Инчунин, боис гардид, ки оламиён Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҳамчун кишвари мустақил эътироф намоянду тоҷиконро ба ҳайси мардуми дорандаи таърихи куҳан, сулҳпарвар, башардӯст ва бунёдкор шиносанд. Махсусан, силсилаи ташаббусҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бобати ҳалли мушкилоти об дар ҷаҳон, ки дар сатҳи байналмилалӣ ҳамчун “Раванди оби Душанбе” пазируфта шудааст, кишвари моро дар арсаи ҷаҳонӣ ба таври хос муаррифӣ кардааст. Ҳоло иқдоми панҷуми Ҷумҳурии Тоҷикистон – “2025 соли байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо” дар сатҳи милливу минтақавӣ ва ҷаҳонӣ амалӣ гашта истодааст. Дар ин ҳошия, масъалаи тағйирёбии ҷаҳонии иқлим ва зарурати талошҳои муштарак барои рафъи оқибатҳои он ҳамчун мушкилоти ҷиддии замони муосир мавриди таваҷҷуҳи Пешвои миллат қарор гирифтааст. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки ташаббусҳои Пешвои миллат саривақтӣ буда, аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ хуб пазируфта шуда, дар сатҳи байналмилалӣ пайравӣ ва татбиқ гардида истодаанд.

РҶҲАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Мактаби давлатдории Эмомалӣ Раҳмон: масъалаҳо таҳаққуқ ва рушд. Ҷилди 11. – Душанбе: “Фасли-4”.- 2021. – 424 с.

2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 25.04.2008. Манбаи электронӣ//<http://www.prezident.tj/node/195> [санаи муроҷиат 21.02.2025]
3. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» 21.12.2021. Манбаи электронӣ//<http://www.prezident.tj/node/27417> [санаи муроҷиат 21.12.2025]
4. Паёми шодбошии Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 15.12.2022 URL: <http://www.prezident.tj/node/29795> [санаи муроҷиат 21.03.2025]
5. Раҳмонзода А.Ш. Муносибатҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳалаи муосир. Монография / А.Ш. Раҳмонзода. – Душанбе.- 2022. – 172 с.
6. Раҳмонзода А.Ш. Стратегияи оид ба об ва масъалаҳои об ҳамчун омиле ташаккули ҳувиёти энергетикӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон / А.Ш. Раҳмонзода // Маводи Конференсияи илмӣ-амалӣ ҷумҳуриявӣ «Об чун омиле амният ва ҳамкорӣ дар кишварҳои ИДМ» бахшида ба оғози ташаббуси глобалӣ Тоҷикистон “Даҳсолаи байналмилалӣ амал-об барои рушди устувор дар солҳои 2018–2028”. –Душанбе, муассисаи нашриявӣ “Дониш”-и АИ ҶТ.-2018. –С. 14–20. (дар ҳаммуаллифӣ)
7. Раҳмонзода А.Ш. Пешвои миллат – ташаббускор дар ҳалли мушкилоти ҷаҳон муосир (масъалаи об) / А.Ш. Раҳмонзода Маводҳои конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ бахшида ба 30 солагии Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон, 5-6 октябри соли 2021, н. Данғара 552с. (-С.465-471)
8. Раҳмонзода А.Ш. Саҳми Пешвои дар пешбурди сиёсати обӣ дар ҷаҳони муосир. Маводи конференсияи илмӣ-амалӣ ҷумҳуриявӣ “Президент-кафили рушди устувори иқтисодӣ ва зиндагии шоистаи мардум”, 13-14 ноябри соли 2021. Нашриёти “Ношир”. –Хуҷанд.- 2022. -С. 230-237.
9. Сарвари давлат, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар бораи масъалаҳои мубрамва ибтикороти сиёсати хориҷии Ҷумҳурии тоҷикистон / мураттиб ва муаллифи пешгуфтор З.Ш. Сайидзода. – Душанбе: ҶДММ “Контраст”.-2018. – 422 с.
10. Суханронӣ дар иҷлосияи бисту ҳафтуми Конфронси ҷонибҳои Конвенсияи қолабии СММ оид ба тағйирёбии иқлим (КОП-27) Манбаи электронӣ//<http://www.prezident.tj/node/29562> [санаи муроҷиат 21.12.2022]
11. Эмомалӣ Раҳмон. Уфуқҳои Истиқлол. – Душанбе: “Ганҷ-нашриёт”.- 2018. – 436 с.
12. Эмомалӣ Раҳмон – Пешвои миллат. Душанбе, - “Маориф”.-2016. – 414 с.

ПЕРСПЕКТИВНЫЕ ИНИЦИАТИВЫ ЛИДЕРА НАЦИИ В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

В статье анализируются перспективные инициативы Лидера нации в системе международных отношений. Наряду с развитием и развитием таджикского государства, Лидер нации также выступил с большими инициативами в решении глобальных вопросов, которые были встречены мировым сообществом с одобрением.

Подчеркивается, что инициативы в водной сфере, защита ручьев, в первую очередь, направлены на укрепление сотрудничества и регулирование отношений в этой жизненно важной сфере, освобождение водной тематики от рамок ее классического и устаревшего понимания, поощрение нового взгляда на использование водных ресурсов региона, целью которых является использование

друг друга и передового мирового опыта в решении спорных вопросов, в том числе в области управления водными ресурсами трансграничных рек.

Конструктивные инициативы Лидера Нации носят транснациональный характер и направлены на улучшение жизни и благосостояния не только народа Республики Таджикистан, но и народов региона и мира.

Ключевые слова: *Таджикистан, Лидер нации, мировое сообщество, международные отношения, внешняя политика, инициативы, ООН, внешняя политика, водные вопросы, ледник, интеграция, проблемы.*

PERSPECTIVE INITIATIVES OF THE NATIONAL LEADER AND SYSTEM OF INTERNATIONAL RELATIONS

The article analyzes the promising initiatives of the Leader of the Nation in the system of international relations. Along with the development of the Tajik state, the Leader of the Nation also came up with great initiatives in solving global issues, which were met with approval by the world community.

It is emphasized that initiatives in the water sector, protection of streams, first of all, are aimed at strengthening cooperation and regulating relations in this vital area, freeing the water subject from the framework of its classical and outdated understanding, encouraging a new look at the use of water resources in the region, the purpose of which is the use of each other and the best world experience in resolving controversial issues, including in the field of water management of transboundary rivers.

The constructive initiatives of the Leader of the Nation are transnational in nature and are aimed at improving the life and well-being of not only the people of the Republic of Tajikistan, but also the peoples of the region and the world.

Key words: *Tajikistan, Leader of the Nation, world community, international relations, foreign policy, initiatives, UN, foreign policy, water issues, glacier, integration, problems.*

Маълумот дар бораи муаллиф: Раҳмонзода Азимҷон Шералӣ – Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, номзоди илми таърих, ходими пешбари илмӣ. Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33. Телефон: 900-18-00-38. E-mail: rahmonzoda92@bk.ru

Сведения об авторе: Раҳмонзода Азимджон Шерали – Институт изучения проблем стран Азии и Европы Национальной Академии наук Таджикистана, кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник. Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33. Телефон: 900-18-00-38. E-mail: rahmonzoda92@bk.ru

Information about the author: Rahmonzoda Azimjon Sherali - Institute for the Study of Asian and European Countries of the National Academy of Sciences of Tajikistan, Candidate of Historical Sciences, Leading Researcher. Address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue, 33. Phone: 900-18-00-38. E-mail: rahmonzoda92@bk.ru

ТАДЖИКСКО-РОССИЙСКОЕ СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ В ТРЕТЬЕМ ДЕСЯТИЛЕТИИ XXI ВЕКА ВСТУПИЛО В НОВУЮ ПОЛОСУ РАЗВИТИЯ

САЙИДЗОДА ЗАФАР ШЕРАЛИ

заведующий отделом Содружества Независимых Государств Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ, доктор исторических наук

САЛИМОВ АКБАР ХАЛИМОВИЧ,

старший научный сотрудник отдела Содружества Независимых Государств Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ

В данной статье анализируются и оцениваются история, договорно-правовая база, состояние, достижения и проблемные вопросы, перспективы, основные приоритеты, характер и направленность, сферы и направления отношений Республики Таджикистан и Российской Федерации. Авторы статьи изложили свои предложения по дальнейшему совершенствованию таджикско-российских отношений во имя их поступательного и всестороннего развития по восходящей линии.

Ключевые слова: Эмомали Рахмон, Владимир Путин, официальный визит главы государства Таджикистан в Россию, таджикско-российские межгосударственные отношения, стратегического партнёрство и союзничество, СНГ, ОДКБ, ШОС

Итоги неформальных и протокольных переговоров президентов Республики Таджикистан и Российской Федерации Эмомали Рахмона и Владимира Путина в г. Москве и, в целом, официального визита главы государства Таджикистан в Россию (16-17 марта 2025г.) не только открыли новую веху в таджикско-российских межгосударственных отношениях, но и вывели стратегическое партнёрство и союзничество двух государств на более высокую ступень.

Подписан солидный пакет двусторонних документов. Россия и Таджикистан утвердили программу стратегического партнёрства в военной и военно-технической сферах до 2030 года. В ближайшее время в Душанбе начнётся строительство российско-таджикского индустриального парка. В режиме видеоконференцсвязи главы двух государств дали своё благословение в связи с началом строительства в г. Душанбе Международного образовательного центра для одарённых детей и Русского драмтеатра имени В. Маяковского. Владимир Путин поблагодарил Эмомали Рахмона за бережное отношение в современном Таджикистане к русскому языку и к кириллице как письменности.

Глава российской державы сердечно поблагодарил своего коллегу, членов таджикстанской делегации и в их лице всех жителей Таджикистана с наступающим праздником весеннего равноденствия "Навруз."

Тесная связь таджикского и русского народов восходит к глубокой древности. Взаимоотношения берут своё начало со времён Саманидов и великих русских князей. Рассматривая все исторические этапы таджикско-российских отношений, можно сказать, что они с каждым периодом развивались и переходили на качественно более высокий уровень. Новые страницы истории взаимоотношений между двумя народами обозначились с возникновением Содружества Независимых Государств, в рамках взаимоотношений Республики Таджикистан и Российской Федерации, которая одной из первых признала государственную независимость и суверенитет Таджикистана и сыграла важную роль в его становлении как суверенного независимого государства [1,540].

Незыблемая правовая основа нынешнего и последующего развития и углубления всесторонних связей, союзнического взаимодействия двух дружественных народов и государств базируется на прочном договорном фундаменте, основополагающим документом которого является подписанный 25 мая 1993 года Договор о дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи, получивший свое развитие в Договоре о союзническом взаимодействии между Российской Федерацией и Республикой Таджикистан от 16 апреля 1999 года.

Следует отметить, что приоритетным направлением внешней политики двух государств являлось развитие отношений со странами СНГ как на двусторонней основе, так и в рамках Содружества и других организаций с их участием. Главный геостратегический выбор Республики Таджикистан пал в пользу России. Россия же, в свою очередь, также среди своих партнёров выделяет Таджикистан как самого надёжного и предсказуемого.

Политические контакты Таджикистана с Россией с самого начала независимого развития строились, исходя из той добротной основы, что только мир и спокойствие в регионе могут создать благоприятный климат для дальнейшего развития и процесса взаимодействия государств региона [1,541].

Стратегическое сотрудничество развивается благодаря мудрой и дальновидной политике лидеров двух стран — президентов Республики Таджикистан — Эмомали Рахмона и Российской Федерации — Владимира Путина.

С наступлением на рубеже столетий гражданского мира и стабильности в Таджикистане на первый план вышли вопросы социально-экономического развития - надо было поднимать экономику, привлекать инвестиции, создавать новые рабочие места, повышать уровень народного благосостояния. Руководство Таджикистана просто не имело права долго выжидать и топтаться на месте. Перед ним неизбежно встал вопрос о диверсификации внешнеэкономических связей, в том числе вне пределов СНГ. Но при этом Таджикистан в начале 2000-х годов ждал и надеялся, что серьёзный позитивный поворот в экономическом сотрудничестве произойдет в первую очередь с Россией и другими государствами СНГ. В этой связи Президент Таджикистана Э.Рахмон, отвечая на вопросы российской «Общей газеты» 1 марта 2001 года, говорил: «Хочу обратить ваше внимание: мы до сих пор ничего не распродали, не разбазарили, как некоторые другие страны СНГ... Мы сохранили свои недра. Естественно, мы за рыночные отношения и будем привлекать иностранных инвесторов. Другого пути просто нет. Весь мир так делает. Нам надо развиваться, надо кормить свой народ, создавать новые рабочие места. И мы будем продолжать реформы. Хотелось бы, чтобы на этом пути нас поддержал и российский бизнес... Считаю, что выбор тут за россиянами. Мы чётко определили свою позицию. Она - неизменна, мы не играем с вами - мы ждём...» [3,89].

К сожалению, ситуация конфликта идеалов и реальности продолжалась в постсоветском экономическом направлении внешней политики Таджикистана на протяжении 1995-2002 годов. Последующие годы стали периодом избавления от неоправданной эйфории в восприятии окружающего мира - периодом осторожного формирования путём проб и ошибок международно-политической идентичности Таджикистана. Представление о мире и месте в нём страны постоянно выкристаллизовывалось. Формальным доказательством служит тот факт, что в своё второе десятилетие (2002-2012 гг.) внешняя политика РТ впервые вступила «вооружённой» концепциями внешней политики и национальной безопасности.

Превращение Таджикистана в богатую, политически стабильную и процветающую страну и самодостаточное государство с наступлением 2000-х годов было объявлено общенациональной задачей. Этой цели, поставленной Президентом Э.Рахмоном, был всецело подчинён его модернизированный на рубеже 2002-2003 годов самостоятельный и конструктивный политический курс во внешних делах. Отличительная черта внешней политики Таджикистана - многовекторность,

сбалансированность и взаимовыгодный прагматизм, требующие оптимального сочетания усилий по всем направлениям. Это, в частности, проявилось в 2000-х годах в работе по обеспечению поддержки национальной Стратегии сокращения бедности и Программы государственных инвестиций международными финансовыми институтами и сообществом стран-доноров. Процессы глобализации поставили страну перед необходимостью установления тесных отношений со многими государствами мира, то есть Таджикистану нужно было диверсифицировать свои межгосударственные отношения. Не понимать и не признавать этого может только дилетант.

В то же время в многовекторной внешней политике «открытых дверей» Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона сохранились сформировавшиеся ещё в 90-х годах XX века чётко выраженные геополитические приоритеты. Таджикистан связывают с Россией, которая была и остаётся одним из значительных мировых центров военно-политической, экономической и культурно-информационной силы, отношения двустороннего стратегического партнёрства и военно-политического союзничества в рамках Организации Договора о коллективной безопасности. Это вполне вписывается в концепцию формирования новой, полицентричной международной системы.

По инициативе таджикской стороны в 2000-2004 годах президенты Таджикистана и России - Э.Рахмон и В.Путин вели совместный поиск путей и способов того, чтобы - наряду с наступлением с апреля 1999 года нового этапа в военно-политическом сотрудничестве - наполнить реальным содержанием сотрудничество в такой базисной сфере, как взаимовыгодные фундаментальные экономические связи. В этом контексте очень значимыми были двусторонние договорённости, достигнутые в рамках первого официального визита главы Российского государства В.Путин в Таджикистан в октябре 2004 года [3,90].

Что означал объявленный на рубеже 2002-2003 годов внешнеполитический курс «открытых дверей» с точки зрения дальнейших отношений Таджикистана с Россией, сотрудничество с которой у него было самым высоким по уровню политического доверия в СНГ? Он означал признание сторонами существования определённого дисбаланса в сторону политической и военной составляющих и выправление совместными усилиями сложившейся в 1990-х годах ситуации путём расширения и углубления экономического, инвестиционного и гуманитарно-культурного сотрудничества. Иными словами, внешняя политика «открытых дверей» предполагала обязательность модернизации таджикско-российского взаимодействия за счёт усиления его экономического и гуманитарного измерений, адаптацию стратегического партнёрства двух государств к новым реалиям мировой политической действительности [3,90].

Несмотря на демонополизацию торгово-экономических и инвестиционных приоритетов, которая и составляет каркас многовекторной внешней политики «открытых дверей» Таджикистана, двусторонний таджикско-российский товарооборот занимал лидерские позиции и неуклонно рос в объёме в течение всего первого десятилетия нового столетия. Самый крупный зарубежный инвестиционный проект в области строительства гидроэнергетических объектов в пределах пространства СНГ Россия на совместной основе осуществила именно в Таджикистане, возведя Сангтудинскую ГЭС-1. Более половины внешнего товарооборота Таджикистана приходилась в те годы на страны СНГ. Кроме того, в Таджикистане наряду с Российско-Таджикским (Славянским) университетом стали функционировать филиалы трёх престижных российских вузов, появились русские культурные центры.

Что касается геополитических и военно-политических приоритетов Таджикистана, которых он твёрдо придерживался все 1990-е годы после обретения государственной независимости, то они и после 2002 года практически остались

неизменными. На территории Таджикистана сохраняется российское присутствие в виде крупной военной базы и объектов военной инфраструктуры. Таджикистан - один из наиболее последовательных, активных и дисциплинированных членов ОДКБ, который - в отличие от Грузии, Азербайджана и Узбекистана - не выходил и не пытался выйти из Договора о коллективной безопасности. В течение первого десятилетия XXI века в адрес руководства Таджикистана от зарубежных государств (вне СНГ) не раз поступали предложения о размещении на территории страны на платной основе объектов военной инфраструктуры [3,91]. Между тем Правительство республики их даже не рассматривало.

В 2001-2002 годах раздавались отдельные критические голоса, осуждавшие Республику Таджикистан за то, что он разместил небольшой французский военный контингент в столичном аэропорту, и усмотревшие в этом противоречие с его обязательствами в рамках ОДКБ. Это, конечно же, было ошибочным мнением. В 2001-2002 годах Республика Таджикистан не могла противопоставить себя всему мировому сообществу, когда оно, в том числе Россия и другие страны СНГ, проявив единство, стало бороться против глобального зла, которое прежде всего угрожало ей самой с территории Афганистана и некоторых регионов Пакистана. Годы призывая мировое сообщество, США и Россию разрешить тлеющий опасный афганский кризис, Таджикистан не имел права оставаться в стороне в роли пассивного наблюдателя, когда весь мир, Международные силы содействия безопасности в Афганистане, в соответствии с мандатом ООН, наконец, взялись за это дело [3,92].

Таким образом, многовекторный характер внешней политики «открытых дверей» выразился на практике в диверсификации межгосударственных отношений Таджикистана и демонополизации торгово-экономических приоритетов, привлечении зарубежных инвестиций и военно-технической помощи из третьих стран при полном сохранении, устоявшихся до декабря 2002 года геополитических и военно-политических приоритетов.

Порою руководству Республики Таджикистан приходится сталкиваться - особенно в зарубежных средствах массовой информации - с критикой многовекторности её внешней политики. Между тем подобного рода внешнеполитический курс получил на рубеже столетий всеобщее распространение, ибо в сегодняшнем глобализированном мире торгово-экономические интересы любого государства - и суверенный Таджикистан здесь не исключение - невозможно строго ограничить только каким-то отдельным или прилегающим регионом. Поэтому глава государства Таджикистан Эмомали Рахмон не раз подчеркивал, что считает естественным своё стремление, как и стремление руководства других постсоветских государств, к дальнейшей диверсификации международных связей страны, к поиску более широкого круга торгово-экономических партнёров.

Востребованность и долговечность этой политики, о проведении которой Эмомали Рахмон впервые публично и в выпуклой форме объявил в своём новогоднем обращении к населению страны 31 декабря 2002 года, во многом будет зависеть от того, как дальше будут развиваться соответствующие процессы в постсоветском пространстве и мире в целом.

Активно интегрируясь в настоящее время со своими сторонниками в рамках Евразийского экономического союза (Таджикистан объективно может подойти к принятию решения о вступлении в этот союз), ШОС, БРИКС, Россия спланирует их вокруг себя, продолжает взаимодействие в рамках «двадцатки» и АТЭС [3,92].

Путь к усилению влияния России на мировой и евразийской аренах лежит через подъём национальной экономики. Однако её исторические приоритеты никогда не замыкались на материальной сфере. Она стояла и стоит особняком, представляя собой тот стержень, на который действительно может «намотаться» сила мирового масштаба, достаточная для решения в стратегической перспективе ключевых

проблем глобального характера, в том числе острых проблем (приближающих массовую духовно-нравственную деградацию людей и разрушающих способность общества к самозащите) потребительской цивилизации.

Лишь политической близорукостью можно объяснить готовность некоторых политиков списать Россию из числа сильных держав, недооценивать её потенциал, динамику, перспективы развития. На наш взгляд, не следует делать политику на основе сиюминутного соотношения сил, без учёта вероятной динамики. Глубинные энергии России никуда не делись.

Вполне понятно, что не всё в мировом развитии зависит от США. Значительная мера ответственности ложится на плечи других основных игроков на международной арене, достойное место среди которых принадлежит России, КНР и Индии.

Таджикско-российские переговоры на высоком и высшем уровне в 2011-2013 годах придали весомый импульс развитию отношений между двумя странами на принципах взаимного уважения и обоюдовыгодного партнёрства. В ходе тогдашних переговоров стороны уделили внимание ключевым вопросам двустороннего взаимодействия, в том числе в таких приоритетных сферах, как инвестиционное сотрудничество, гидроэнергетика, обеспечение региональной стабильности и безопасности. Значимыми событиями стали подписание в рамках сентябрьского (2011 г.) визита Президента России Д.А.Медведева в Таджикистан нового межгосударственного Соглашения о сотрудничестве по пограничным вопросам и в рамках октябрьского (2012 г.) официального визита главы Российского государства В.В.Путина в Республику Таджикистан межгосударственного Соглашения о новых сроках, статусе и условиях пребывания военной базы РФ на территории РТ и двусторонних документов о сотрудничестве в сферах энергетики, трудовой миграции и поставок нефтепродуктов. Эти таджикско-российские саммиты носили максимально прагматичный, нацеленный на достижение практических результатов характер [3,93] и учитывали реалии развития ситуации в центрально-азиатском регионе и в соседних с ним странах [2,84].

Таджикистан рассматривал и рассматривает комплекс своих двусторонних отношений с Россией - близкой во всех отношениях страной - как особый вектор своей внешней политики. Об этом не раз заявлял Президент Таджикистана, Лидер нации Эмомали Рахмон. На российском направлении объективно сходятся многие стратегические внешнеполитические интересы Республики Таджикистан.

Хорошую динамику развития имели и имеют таджикско-российские отношения в политическом измерении. Таджикистан почти всегда выступает в поддержку России по таким актуальным международным вопросам, как укрепление коллективных начал в международных отношениях, утверждение многополярности и демократизация мироустройства.

Таджикистан и Россия исходят из фактически единой позиции в вопросах укрепления потенциала СНГ, ОДКБ и ШОС, обеспечения мира и стабильности в Центральной Азии, углубления и оптимизации интеграционных процессов на постсоветском пространстве. Именно этими позитивными устремлениями обусловлено тесное взаимодействие Таджикистана и России в военной и военно-технической сферах, которое является важным звеном их союзнического партнерства. Таджикистан по-прежнему принципиально рассматривает военное присутствие России на своей территории как действенный фактор поддержания стабильности и важный компонент системы коллективной безопасности в регионе. Таджикская сторона рассчитывает на успешную реализацию двусторонней Программы модернизации Вооружённых сил Республики Таджикистан, в том числе по вопросам подготовки кадров в военных вузах России и Таджикистана.

Важно, что стороны ещё в 2011 году определились по вопросу формы, содержания и направлений взаимодействия пограничных сил. До сих пор весьма

актуальными являются российское содействие в укреплении материально-технической базы погранвойск Таджикистана и опора на высокие профессиональные возможности российских преподавателей в Высшем погранучилище республики.

Сегодня человечество переживает процесс формирования нового мирового порядка, отвечающего реалиям 21 века. Этот процесс, как известно, идёт сложно. Предлагаются разные модели мироустройства, - от многополярного до монополярного. Очевидно, что переходный период от «холодной войны» к будущему мироустройству займет определённое время. Между тем для многих является бесспорным, что ключевые проблемы, с которыми сталкивается международное сообщество, требуют для своего решения совместных консолидированных усилий. Речь идёт о потребности, продиктованной логикой самой жизни в глобальном масштабе. А логика жизни, как говорится, сильнее всякой логики [1,540].

Не случайно, в наши дни практически все международные и региональные организации включили проблемы безопасности в число приоритетных. Это касается и таких организаций, как Шанхайская Организация Сотрудничества и Организация Договора о коллективной безопасности. Это происходит потому, что в современном мире без эффективного решения комплекса проблем безопасности говорить о реализации политических или экономических проектов довольно сложно.

Проблемы безопасности носят не только региональный, но и глобальный характер. Проблемы терроризма, экстремизма, организованной и наркотической преступности – это проблемы не только пространства ОДКБ, но и прилегающих регионов. Поэтому РТ и РФ активно выступают за то, чтобы ОДКБ развивала партнёрские отношения с ООН и ШОС, и другими международными структурами.

Вот в таком контексте развиваются отношения между Таджикистаном и Россией. Разумеется, они имеют больше составляющих, чем только проблемы безопасности, но сегодня именно проблемы безопасности в значительной мере диктуют взаимодействие государств в других областях. К тому же по большинству актуальных международных и региональных проблем между двумя государствами существует близость позиций или полное их совпадение.

Ситуация, складывающаяся в регионе под воздействием факторов новых угроз, диктует необходимость наращивания совместных усилий двух стран в направлении противодействия так называемым новым угрозам современности, представленными терроризмом, экстремизмом, незаконным оборотом наркотиков и оружия, транснациональной преступностью.

Сам фактор российского военного присутствия, на наш взгляд, будет оставаться ведущим в течение длительного времени в Таджикистане, тем самым объективно выполняя роль оправданного ограничителя для любого другого иностранного военно-политического присутствия.

Несмотря на многочисленные соглашения как в двустороннем формате, так и в рамках СНГ, экономическое сотрудничество между Москвой и Душанбе долгое время находилось в тени военно-политического взаимодействия. Но в последние десятилетия наметилась тенденция к укреплению многопланового взаимовыгодного экономического сотрудничества. Россия начинает позитивно активизироваться в ведущих отраслях национальной экономики Таджикистана. Уже действуют ряд эффективных совместных российско-таджикских проектов.

К примеру, в ходе визита заместителя председателя Правительства Российской Федерации Марата Хуснуллина в Душанбе 4 октября 2024 года состоялось 20-е заседание Межправительственной комиссии по экономическому сотрудничеству, в рамках которого была подписана Программа экономического сотрудничества между Правительством Республики Таджикистан и Правительством Российской Федерации на 2024–2027 годы. Выполнение плана мероприятий по её реализации позволит нарастить двусторонний товарооборот в 2,5 раза к 2030 году [9].

Россия была и остаётся главным торгово-экономическим партнёром Таджикистана. Двустороннее экономическое сотрудничество характеризуется тенденцией к росту товарооборота. Торговое взаимодействие России и Таджикистана - начиная с 2022 года - достигло рекордных показателей. Темпы роста в последние три года - довольно высокие. В 2024 году двусторонний торговый оборот вырос на 15,6% и уже составил 1,982 млрд американских долларов [10].

Таджикистан прилагает много усилий для развития новых технологий в таких сферах, как энергетика и металлургия. Благодаря богатому опыту России в этом направлении можно было бы создать на территории пяти свободных экономических зон Таджикистана совместные производственные предприятия.

Таджикская сторона приветствовала бы участие российских компаний в развитии инфраструктуры туризма в нашей стране. По этому направлению приняты и реализуются различные программы. Для туристической деятельности предусмотрены налоговые льготы и облегчения.

С таджикской стороны по линии Торгово-промышленной палаты несколько лет назад было представлено более 100 различных интересных и перспективных проектов [11]. В Таджикистане зарегистрированы и работают более 330 отдельных российских и совместных предприятий [4]. 12 процентов потребляемой электроэнергии вырабатывает ГЭС «Сангтуда-1», построенная при содействии России.

Касаясь перспектив сотрудничества, следует сказать о новых инвестиционных проектах. В совместную с российским торгпредством в Таджикистане проработку были взяты три высокоперспективных инвестиционных проекта: центр с ускорителями электронов для фитосанитарной обработки, переработка фруктов в целях производства пектина и создание производственной мощности для производства обуви.

Особое внимание бизнес-сообщество двух стран уделяет в настоящее время развитию совместной транспортно-логистической инфраструктуры.

Как известно, в Таджикистан пришёл крупный мультимодальный российский перевозчик - компания "ПЭК" [12]. Таджикистан стал отправлять в Россию больше овощей и фруктов. Активизация проектной работы по линии Евразийского банка развития (ЕАБР) также поможет российскому бизнесу, желающему прийти в Таджикистан.

Следует отметить и активизацию взаимовыгодного сотрудничества Таджикистана с российскими регионами. Связи субъектов Российской Федерации с Республикой Таджикистан вносят весомый вклад в развитие комплекса российско-таджикских отношений сотрудничества. Мы убеждены в том, что этому сегменту таджикско-российских отношений необходимо придавать ещё большее значение.

В настоящее время действует свыше 80 таджикско-российских межрегиональных соглашений и меморандумов [6]. Однако они в большинстве случаев очень слабо находят своё практическое воплощение и применение. Между тем в этой области двустороннего сотрудничества заложены огромнейшие потенциальные возможности. Последовательная реализация многоуровневого комплекса мер, в том числе по линии межрегионального сотрудничества, способно вывести на новый уровень таджикско-российское стратегическое партнёрство. Для этого, на наш взгляд, необходимо разрабатывать на системной основе «дорожные карты» по практической реализации соглашений о взаимовыгодном сотрудничестве между регионами Республики Таджикистан и субъектами Российской Федерации.

Таджикско-российское сотрудничество не может ограничиваться торгово-экономическим сегментом. Сотрудничество в культурно-гуманитарных областях также занимают важное место во взаимодействии двух народов и соответствует пунктам Договора о стратегическом взаимодействии от 16 апреля 1999 года.

Таджикистан является одной из тех стран, где русский язык не подвергся гонениям, более того, статус русского языка закреплён в Конституции республики как язык межнационального общения. 2023 год в Таджикистане был объявлен Годом русского языка. Во всех средних общеобразовательных школах введено обязательное изучение русского языка. На сегодняшний день в Таджикистане функционируют 244 средне-общеобразовательных учреждений с русскими классами обучения и 60 средних школ с полным русскоязычным обучением [7].

В Таджикистане начали функционировать несколько русских школ на базе российского образовательного стандарта. Продолжается реализация проекта "Российский учитель за рубежом", в рамках которого с 2017 года несколько десятков российских учителей-предметников направляются в таджикистанские школы.

Высока востребованность российского высшего образования в Таджикистане. В российских университетах и их филиалах обучается более 35 тысяч студентов-таджикистанцев, из которых многие получают образование на безвозмездной основе благодаря выделяемым Россией квотам [8]. В Душанбе успешно функционируют российских вузов - МГУ им. Ломоносова, МИСиС, МЭИ - и Российско-Таджикский (Славянский) университет, где обучаются более семи тысяч таджикистанских студентов.

В Таджикистане работают четыре центра фонда «Русский мир». В Душанбе активно действует представительство «Россотрудничества» – Российский центр науки и культуры.

Трудовая миграция является ещё одним немаловажным штрихом российско-таджикских отношений. По оценкам различных экспертов, таджикские трудовые мигранты в Российской Федерации преимущественно сконцентрированы в российских городах-миллиониках. Основным занятием трудовых мигрантов является строительство, торговля на рынках, сельское хозяйство. Ежегодные финансовые поступления от них многие годы являются солидной поддержкой для национальной экономики Таджикистана. По данным Всемирного банка, в 2022 году объем денежных переводов в Республику Таджикистан составил 5,2 млрд долларов, что эквивалентно 49% валового внутреннего продукта (ВВП) страны [5].

В большей части мигранты, к сожалению, воспринимаются коренным российским населением как некая потенциальная угроза. В массовом сознании весьма распространён образ мигранта как приехавшего «пользоваться» местными ресурсами и «отодвинуть» на рынке труда местные кадры. Возможно, это единственный проблематичный вопрос таджикско-российских отношений, который требует дальнейшего тщательного изучения для последовательной выработки механизмов по улучшению климата как для отправляющей стороны, так и для принимающей.

Таджикско-российские отношения в настоящее время по сравнению с тем, какими они были, скажем, 10-15 лет тому назад являются неизмеримо более развитыми, богатыми, многогранными. Путь пройден значительный. В Республике Таджикистан считают, что деловой, конструктивный характер контактов между политическими и государственными деятелями, систематические политические консультации, набирающее силу взаимовыгодное экономическое сотрудничество, крупные совместные инвестиционные проекты, активизация гуманитарных и культурных связей, продвинутое военное и военно-техническое сотрудничество, все это ощутимые плоды совместной работы последних лет.

На фоне формирования нового мирового порядка, усиления конкуренции в Центральной Азии и роста нестабильности в сопредельных регионах, таджикско-российский союз выступает фактором стабильности. Тесная координация в рамках СНГ, ОДКБ, ШОС позволяет позиционировать Таджикистан как ключевого игрока в евразийском регионе.

На наш взгляд, таджикско-российское стратегическое взаимодействие, опирающееся на созданную солидную договорно-правовую базу, впредь должно

развёртываться, в том числе на базе нескольких постоянно-действующих векторов и механизмов:

1. Систематические политические консультации на высшем и высоком уровнях;
2. Регулярные, плановые заседания таджикско-российской Межправительственной комиссии, деятельность которой реализовывалась бы на основе разработки и осуществления контроля за ходом выполнения программ широких мер по дальнейшему поэтапному упрочению всесторонних отношений между Республикой Таджикистан и Российской Федерацией;
3. Постоянная координация своей внешнеполитической деятельности с целью осуществления в необходимых случаях совместных или согласованных действий, в том числе по вопросам региональной безопасности;
4. Углублённое и более доверительное сотрудничество военных и правоохранительных органов и спецслужб двух государств на качественно новом уровне во взаимовыгодных сферах и в рамках норм международного права;
5. Интенсивное и реальное сближение национальных систем образования путём сохранения общего образовательного, интеллектуального и информационно-культурного пространства;
6. Практическое применение договорённостей, достигнутых в рамках различных двусторонних соглашений, и эффективная их реализация в полном объеме;
7. Расширение соглашений с регионами РФ о квотировании рабочих мест;
8. Партнёрское взаимодействие в рамках различных международных организаций.

Для того, чтобы поддерживать таджикско-российское стратегическое сотрудничество, необходимо непрерывное движение вперёд, - такая постановка дела, которая исключала бы возможность заминок, застоя. Важно – и в этом существует согласие между Душанбе и Москвой – не только беречь тот политический капитал, который накоплен в двусторонних отношениях за период после 25 мая 1993 года, но и наращивать усилия по всем направлениям – в области сотрудничества по международным проблемам, реализации совместных экономических проектов, военных и научно-технических связей и культурных обменов – для того, чтобы отношения стратегического взаимодействия, гарантированной безопасности и широкомасштабного взаимодействия между Республикой Таджикистан и Российской Федерацией продолжали развиваться по восходящей линии.

Литература:

1. Саидов З.Ш. Внешняя политика Республики Таджикистан на современном этапе (1992-2005). Душанбе, «Авасто», 2006. – С.560
2. Кабаев Д. Россия-Таджикистан: перспективы двустороннего взаимодействия. //Сиёсати хориҷӣ № 1, 2013. – С. 82-86.
3. Сайидзода З.Ш. Таджикистан-Россия: геополитические отношения на рубеже столетий. //Международная жизнь. Москва, апрель 2015. – С. 84-96
4. В Таджикистане растёт число предприятий с участием российского капитала. Электронный ресурс: <https://e-cis.info/news/568/106400/>. [Дата обращения: 07-04-2025]
5. ЕАБР: в Таджикистане вырос показатель денежных переводов. Электронный ресурс: <https://tj.sputniknews.ru/20240711/eabr-tajikistan-pokazatel-dengi-perevody-1063486737.html>. [Дата обращения: 07-04-2025]
6. Интервью Министра иностранных дел Российской Федерации С.В.Лаврова Национальному информационному агентству Таджикистана «Ховар» при Правительстве Республики Таджикистан по случаю 30-летия установления дипломатических отношений, 14 сентября 2022 года. Официальный сайт Мин-во иностранных дел Российской Федерации. Республика Таджикистан. Электронный ресурс: <https://www.mid.ru/ru/maps/tj/1829803/>. [Дата обращения: 01-04-2025]

7. Пресс-конференции Министра образования и науки Республики Таджикистан Рахим Саидзода. 02.02.04. Электронный ресурс: <https://khovar.tj/rus/2024/02/s-1-sentyabrya-2024-goda-russkie-klassy-v-tadzhikis-tane-obespechat-uchebnikami-i-vnedryat-billingovuyu-sistemu-oplaty-za-nih/> [Дата обращения 04-04-2025]

8. Путин рассказал про студентов из Таджикистана в российских вузах. Электронный ресурс: <https://ria.ru/20250317/tysjachi-2005585649.html>. [Дата обращения 07-04-2025]

9. Стратегическое партнерство, торговля, инвестиции: Россия и Таджикистан обсудили развитие экономического сотрудничества. Электронный ресурс: <https://www.economy.gov.ru/material/news/strategicheskoe-partnerstvo-torgovlya-investicii-rossiya-i-tadzhikistan-obsudili-razvitie-ekonomicheskogo-sotrudnichestva.html>. [Дата обращения: 09-04-2025]

10. Товарооборот между Россией и Таджикистаном достиг 2 млрд долларов. Официальный сайт СНГ. Сегодня. Электронный ресурс: <https://sng.today/dushanbe/40371-tovarooborot-mezhdu-rossiej-i-tadzhikistanom-dostig-2-mlrd-dollarov.html>. [Дата обращения: 08-04-2025]

11. Товарооборот между Таджикистаном и Россией увеличился на 74 млн долларов, до конца года есть возможность превзойти предпандемийные показатели. Электронный ресурс: <https://khovar.tj/rus/2021/09/tovarooborot-mezhdu-tadzhikistanom-i-rossiej-uvelichilsya-na-74-mln-dollarov-do-kontsa-goda-est-vozmozhnost-prevzjti-predpandemijnye-pokazateli/>. [Дата обращения 04-04-2025]

12. Торгпред РФ в Таджикистане подвел итоги сотрудничества в 2022 году. Электронный ресурс: <https://tj.sputniknews.ru/20221230/russia-tajikistan-itogi-sotrudnichestvo-2022-1053930523.html>. [Дата обращения 08-04-2025]

ҲАМКОРИИ СТРАТЕГИИ ТОҶИКИСТОНУ РОССИЯ ДАР ДАҶАИ СЕЮМИ АСРИ XXI БА МАРҲАЛАИ НАВИ РУШД ШОМИЛ ГАШТ

Дар мақолаи мазкур таърих, заминаи ҳуқуқӣ, вазъ, дастовардҳо ва масъалаҳои ҷалталаб, дурнамо, авлавиятҳои асосӣ, вижагиҳо ва самтҳо, соҳаҳо ва самтҳои муносибатҳои миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Россия таҳлил ва арзёбӣ шудаанд. Муаллифони мақола пешниҳодҳои худро оид ба тақмили минбаъдаи муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Россия ҷиҳати рушди пайгирона ва ҳамаҷонибаи онҳо баён кардаанд.

Калидвожаҳо: Эмомалӣ Раҳмон, Владимир Путин, сафари расмӣ сарвари давлати Тоҷикистон ба Русия, муносибатҳои байнидавлатии Тоҷикистону Русия, шарикии стратегӣ ва иттифоқӣ, ИДМ, СПАД, СҲШ

TAJIK-RUSSIAN STRATEGIC COOPERATION IN THE THIRD DECADE OF THE XXI CENTURY HAS ENTERED A NEW PHASE OF DEVELOPMENT

This article analyzes and evaluates the history, legal framework, status, achievements and problematic issues, perspectives, main priorities, pattern and direction, spheres and directions of relations between the Republic of Tajikistan and the Russian Federation. The authors of the article outlined their proposals for further improvement of Tajik-Russian relations in the name of their progressive and comprehensive development in an ascending direction.

Key words: *Emomali Rahmon, Vladimir Putin, official visit of the head of state of Tajikistan to Russia, Tajik-Russian interstate relations, strategic partnership and alliance, CIS, CSTO, SCO*

Сведения об авторах: Сайидзода Зафар Шерали – доктор исторических наук, заведующий отделом Содружества Независимых Государств Института изучения проблем стран Азии и Европы Национальной академии наук Таджикистана.

Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33. Телефон: +992 902888816; 372 210592 Э-почта: zafarsaidov61@gmail.com

Салимов Акбар Халимович – старший научный сотрудник отдела Содружества Независимых Государств Института изучения проблем стран Азии и Европы Национальной академии наук Таджикистана.

Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33. Телефон: +992 928614027; Э-почта: salimov@osiyoavrupo.tj

Маълумот дар бораи муаллифони Сайидзода Зафар Шерали - доктори илмҳои таърих, мудири шуъбаи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақили Институту омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон.

Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33. Телефонҳо: +992 902888816; 372 210592. Почтаи электронӣ: zafarsaidov61@gmail.com

Салимов Акбар Халимович – ходими калони илмии шуъбаи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақили Институту омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон.

Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33. Телефон: +992 928614027. Почтаи электронӣ: salimov@osiyoavrupo.tj

About the authors: Saiidzoda Zafar Sherali - Doctor of Historical Sciences, Head of the Department of Commonwealth Independent States of the Institute for Asian and European Studies of National Academy of Sciences of Tajikistan.

Address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue, 33. Phone: +992 902888816; 372 210592. E-mail: zafarsaidov61@gmail.com

Salimov Akbar Halimovich - Senior researcher scientist, the Department of Commonwealth of Independent States, Institute for Asian and European Studies of National Academy of Sciences of Tajikistan.

Address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue, 33. Phone: +992 928614027. E-mail: salimov@osiyoavrupo.tj

ҲОЛАТ ВА ДУРНАМОИ ҲАМКОРИҲОИ ТОҶИКИСТОН БО СОЗМОНИ ҲАМКОРИҲОИ ШАНХАЙ

ДАВЛИЁРОВА САФАРГУЛ ТЕШАЕВНА-

ходими пешбари илмии Шуъбаи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақили Институту омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ, номзади илмҳои фалсафа, дотсент

Дар мақола замина ва омилҳои пайдоиши СҲШ, ҳолат, вазъ ва дурнамои ҳамкориҳои Тоҷикистон бо СҲШ дар замони муосир таҳлилу баррасӣ гардидааст. Ҳамзамон, зикр гардидааст, ки СҲШ дар доираи салоҳияту масъулияти худ дар таҳкиму барқарории сулҳу субот, амният, муқовимат ба терроризм, экстремизм,

ифротгароии динӣ ва дар бартараф намудани дигар таҳдиду хатарҳои замони муосир бетараф буда наметавонад. Ҳамин тариқ, айни замон Созмони ҳамкории Шанхай ба сохтори бонуфузи байналмилалӣ табдил ёфта, дар сиёсати ҷаҳонӣ нақши назаррас дошта, дар ҳифзи суботу амният дар минтақаи масъулияти худ, рушди иқтисоди ҷаҳонӣ ва густариши муколамаи фарҳангу тамаддунҳо саҳми муносиб мегузорад.

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, Созмони ҳамкории Шанхай, дурнамои ҳамкории, муколамаи фарҳанго, сулҳу субот, амният, муқовимат ба терроризм, экстремизм, ифротгароии динӣ

Мусаллам аст, ки саҳми Созмони ҳамкории Шанхай дар муқобили таҳдиду хатарҳо ба сулҳу субот, амнияти минтақа ва ҷаҳон мусбат арзёбӣ мегардад.

Метавон иброз намуд, ки Созмони ҳамкории Шанхай як иттиҳодияи бисёрҷанбаест, ки фаъолиятҳо ба таъмини амният ва нигоҳдории сулҳу субот дар фазои васеи АвруОсиё, муқовимат бо ҷолишҳо ва таҳдидҳои нав, таҳкими ҳамкории тиҷоратӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ, гуманитарӣ нигаронида шудааст. Созмони ҳамкории Шанхай (СХШ) созмони байни тамаддуниест, ки имкони бархӯрди тамаддунҳоро дар минтақаи масъулияти онҳо баробар мекунад. СХШ яке аз созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ минтақае мебошад, ки дар сиёсатгузориҳои олами муосир нақш ва таъсири махсус дорад [4].

Чаласаи таърихии СХШ дар Остона, ки 8-9 июни соли 2017 баргузор шуда буд, марҳалаи навро дар рушди ин созмон боз кард. Яке аз натиҷаҳои муҳимтарини он ба Ҳиндустон ва Покистон додани мақоми аъзои комилҳуқуқи Созмон буд. Дохил шудани ду давлати тавоно ба бонуфузи Осиёи Ҷанубӣ ба СХШ иқтидор ва доираи имкониятҳои кори ин созмонро, аз ҷумла дар самти муборизаи муштарак ба ҷолишҳои анъанавӣ ва таҳдиду хатарҳои навро васеътар намуд.

Эъломияи Остонагии сарони кишварҳои узви СХШ санади аслии нишастии раҳбарони кишварҳои узв дар Остона гардид. Илова бар мавқеъҳои мувофиқашудаи кишварҳои узв оид ба масъалаҳои калидии рӯзномаи минтақавӣ ва ҷаҳонӣ, матни санад иқдоми минбаъдаи Созмонро барои муқобила бо таҳдидҳо ба сулҳу амният инъикос мекунад.

Уҳдадориҳои СХШ барои ҳалли ғайриалтернативии сиёсӣ ва дипломатии вазъиятҳои муноқиша дар асоси риояи қатъии меъёрҳо ва принципҳои аз ҷониби умум эътирофшудаи ҳуқуқи байналмилалӣ, риояи қатъӣ ба ҳадафҳо ва принципҳои Оинномаи СММ устувор боқӣ мемонад. Дар робита ба ин, Созмон ҷонибдори таҳкими нақши марказии ҷамоҳангсози СММ дар муносибатҳои байналмилалӣ буда, ба рушди босуръат ва таҳкими ҳамкорӣ бо Созмони Ҷаҳонӣ, ниҳодҳо ва муассисаҳои махсуси он аҳамияти хоса медиҳад.

Дар воқеъ ҷорабиниҳои махсусе, ки дар доираи ҳамкории СММ ва СХШ баргузор мегарданд, саҳми назарраси амалӣ дар таҳкими ҳамкории байналмилалӣ дар мубориза бо таҳдиду хатарҳои амниятӣ мегарданд. Ин аз натоиҷи ҷорабиниҳои махсуси сатҳи олӣ: «СММ ва СХШ: Муқовимати муштаракӣ ҷолишҳо ва таҳдидҳо» моҳи ноябри соли 2016 дар Нью-Йорк, инчунин дар якҷоягӣ бо Дафтари СММ оид ба маводи муҳаддир ва ҷинояткорӣ - «СММ ва СХШ дар мубориза бо маводи муҳаддир: таҳдидҳои умумӣ, амалҳои муштарак» моҳи март соли 2017 дар Вена баргузор гардид, бар меояд.

Ҳамин тавр СХШ талошҳои муштаракро ҷиҳати муқовимат ба ҷолишҳои умумӣ ва хатару таҳдидҳо ба амният, амиқтар кардани муколама ва ҳамкорӣ ҷиҳати таъмини амнияти ҷамаҷониба, пеш аз ҳама дар мубориза бо терроризм, сепаратизм, ифротгароӣ, ҷиноятҳои муташаккили фаромарзӣ, қочоқи маводи муҳаддир идома медиҳад.

Вобаста ба ин, минбаъд инкишоф додани сохтори муҳимтарини доимӣ Сохтори минтақавии зиддитеррористии СҶШ дар назар аст, ки аз фаъолияти самараноки он маълумотҳои зерин равшан шаҳодат медиҳанд.

Ёдовар шудан мавриди зикри хос аст, ки танҳо дар солҳои 2011-2015 мақомоти салоҳиятдори давлатҳои аъзои СҶШ бо нақши ҷамоҳангсози Кумитаи иҷроияи Сохтори минтақавии зиддитеррористии (РАТС) СҶШ дар марҳилаи омодагӣ 20 амали террористиро пешгирӣ намуданд; ҳудуди 650 ҷинояти дорои хусусияти террористӣ ва экстремистӣ; 440 базаи таълими террористӣ ва тақрибан 1700 нафар аъзои созмонҳои байналмилалӣ террористӣ барҳам дода шуданд; зиёда аз 2700 нафар аъзои гурӯҳҳои мусаллаҳи ғайриқонунӣ, шарикони онҳо ва ашхоси гумонбар дар фаъолияти ҷиноятӣ дастгир карда шуданд; 213 нафаре, ки дар фаъолияти созмонҳои террористӣ ва экстремистӣ даст доштанд, истирдод шуданд, ки аксари онҳо ба мӯҳлатҳои тӯлонӣ аз озодӣ маҳрум шуданд; 180 нафар дар ҷустуҷӯ қарор доранд; 600 анбор ва маҳфигоҳҳои пинҳонии аслиҳа ошкор карда шуда, беш аз 3250 маводи тарканди худсохт, ҳудуди 10 ҳазор силоҳ, ҳудуди 450 ҳазор дона лавозимоти ҷангӣ ва беш аз 52 тонна маводи тарканда мусодира шуд. Дар самти муқовимат ба истифодаи интернет ба мақсадҳои террористӣ, сепаратистӣ ва ифротгарой қорҳои мақсаднок идома доранд.

Ҳамин тавр метавон иброз намуд, ки воқуниши дастаҷамъонаи СҶШ ба тавсеаи густурдаи падидаи хатарноктарин, ки фаъолияти ифротгарой аст, қабули Конвенсияи СҶШ дар бораи мубориза бо ифротгарой дар нишасти Остона буд. Ин санад ба таҳкими заминаи ҳуқуқии байналмилалӣ барои муқовимат ба ҷолишҳо ва таҳдидҳои нав дар баробари Конвенсияи Шанхай дар бораи мубориза бо терроризм, сепаратизм ва ифротгарой, Конвенсияи СҶШ алайҳи терроризм ва Барномаи ҳамкории кишварҳои узви СҶШ дар мубориза бо терроризм, сепаратизм ва ифротгарой барои солҳои 2016-2018, инчунин ҳуҷҷатҳои дахлдори СММ - Стратегияи глобалӣ зиддитеррористии СММ ва қатъномаҳои дахлдори Шӯрои Амниятӣ СММ мусоидат мекунад. Конвенсияи СҶШ дар бораи мубориза бо ифротгарой ба таҳкими амният, баланд бардоштани самаранокии ҳамкории мақомоти салоҳиятдор ва такмили қонунгузорӣ дар ин самт равона шудааст. Афзоиши фаъолияти террористӣ дар минтақаҳои гуногуни ҷаҳон зарурати такмил ва таҳияи тарзу усулҳои муборизаи муштарак бо ин хатарро тақозо мекунад. Изҳороти сарони кишварҳои узви СҶШ оид ба мубориза бо терроризми байналмилалӣ, ки дар Остона қабул шуд, як санади муҳими сиёсӣ буда, арзёбии вазъи қорҳо, равишҳои таҳкими ҳамкорӣ байналмилалӣ дар мубориза бо терроризм ва даъвати ҷомеаи ҷаҳониро дар бар мегирад, ки дар доираи эътилофи васеи зиддитеррористӣ дар мубориза бо терроризми ҷаҳонӣ муттаҳид шаванд. Дар робита ба ин, СҶШ тасмим гирифтааст, ки талошҳои муштаракро ҷиҳати муқобила бо радикализатсияи ҷомеа, ки ба зухуроти ифротгарой, аз ҷумла терроризм, ки дар байни ҷавонон ба вучуд меояд ва инчунин барои пешгирии ифротгароии мазҳабӣ, этникӣ, идеологӣ, сиёсӣ, ифротгарой ва миллатгарой афзоиш диҳад. Дар баробари ҳамкории мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва мақомоти судӣ дар ин қор ба таҳкими нақши пешбарандаи давлатҳо дар мубориза бо терроризм, сепаратизм ва ифротгарой бо ҷалби ихтиёрӣ ва масъулиятшиносии нерӯи сохторҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, аз ҷумла созмонҳои анъанавии динӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир менамояд.

Бояд таъakkур дод, ки муқаррароти Созишнома дар бораи ҳамкорӣ дар соҳаи ошкор ва бастанӣ каналҳои вуруд ба қаламрави давлатҳои аъзои СҶШ дар соли 2006 ва Созишнома дар бораи ҳамкорӣ ва ҳамкории аъзои СҶШ давлатҳо оид ба масъалаҳои сарҳадӣ дар соли 2015, давлатҳои узв ҳамкорӣҳоро ҷиҳати пешгирӣ аз фаъолият ва ҳаракатҳои ҷангиёни террористӣ ва гурӯҳҳои террористии хориҷӣ тавассути назорати самараноки сарҳадӣ инкишоф медиҳанд; мубодилаи маълумот

дар бораи шахсоне, ки дар фаъолияти террористӣ иштирок доранд; ҳуҷҷатҳои қалбакӣ ва дуздашудаи шахсият ва гузаронидани тафтишоти муштаракӣ ҷинойтҳои террористии дорои хусусияти фаромиллиро дар бар мегиранд.

Ҳамчунин кишварҳои узв ният доранд, ки ҳамкориҳоро дар самти муқовимат ба фаъолияти шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ дар ҷалб, таълим ва истифодаи террористон, даъватҳои оммавӣ ба фаъолияти террористӣ ё сафедкунии амалҳои террористӣ ва маблағгузориҳои фаъолияти террористӣ инкишоф диҳанд.

Қобили зикр аст, ки СҲШ блоки ҳарбӣ набуда, лекин дар доираи масъулияти худ муборизаи оштинопазир бо таҳдиди террористӣ зарурати таҳия ва таҳкими механизмҳои тақозо мекунад, ки ба решакан кардани фаъолияти террористӣ нигаронида шудаанд. Дар робита ба ин, СҲШ таҷрибаи баргузориҳои тамринҳои муштаракӣ зиддигерористӣ, аз ҷумла машқҳои миссияи сулҳро мунтазам идома хоҳад дод.

Ҳамзамон бар асоси Созишномаи соли 2009 миёни ҳукуматҳои кишварҳои узви СҲШ дар бораи ҳамкорӣ дар соҳаи таъмини амнияти иттилоотӣ байналмилалӣ, таҳкими ҳамкориҳои амалӣ оид ба масъалаҳои муқовимат ба таблиғ ва сафедкунии терроризм, сепаратизм ва ифротгароӣ дар фазои иттилоотӣ идома доранд.

Пӯшида нест, ки мубориза бо таҳдиди маводи муҳаддир яке аз самтҳои афзалиятноку муҳими СҲШ мебошад. Бе шакку шубҳа метавон гуфт, ки истеҳсоли ғайриқонунии маводи муҳаддир ва гардиши ғайриқонунии ин вабои аср ҳамчун яке аз ҷиддитарин таҳдидҳои амниятӣ маҳсуб гардида, сулҳу суботро халалдор мекунад.

Созмон ният дорад ҳамкориҳои амалӣ ва ҳамроҳангиро дар мубориза бар зидди гардиши ғайриқонунии воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ва прекурсорҳо дар асоси Созишномаи байни кишварҳои узви СҲШ дар бораи ҳамкорӣ дар мубориза бар зидди гардиши ғайриқонунии воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ, прекурсорҳои соли 2004,

Ҳамин тариқ, прекурсор як унсуре мушаххаси кимиёвӣ (ё омехта) мебошад, ки метавонад ҳамчун ҷузъи ибтидоӣ барои синтези ҳама гуна моддаҳои мураккаби мамнӯъ амал кунад. Назорати гардиши прекурсорҳо яке аз самтҳои мубориза бо истеҳсоли ғайриқонунии маводи муҳаддир мебошад.

Прекурсорҳо - моддаҳои, ки дар Конвенсияи дахлдори байналмилалӣ ва Рӯйхати миллии ҳамчун ибтидоӣ ё ёрирасон дар истеҳсол, истеҳсол ва коркарди воситаҳои нашъадор ва моддаҳои психотропӣ тасниф шудаанд [6].

Дар воқеъ, фаъолияти муштаракӣ зидди маводи муҳаддирӣ мақомоти салоҳиятдори кишварҳои узви СҲШ натиҷаҳои ҷиддии амалӣ бахшида истодааст. Бо вучуди ин, танҳо дар сурати муттаҳидсозии минбаъдаи кӯшишҳои тамоми ҷомеаи ҷаҳонӣ ба таҳдиди маводи муҳаддир самаранок мубориза бурдан мумкин аст. Дар ин росто СҲШ ният дорад, ки ҳамкориҳои зичро бо Идораи СММ оид ба маводи муҳаддир ва ҷинойткорӣ идома диҳад. Аз таҳлилҳо бар меояд, ки нобаробарӣ дар рушди иқтисодии минтақаҳои гуногуни ҷаҳон беш аз пеш сабаби радикализатсия, ба вучуд омадани вазъиятҳои низоъӣ ва ҳатто таҳдид ба ҳаёти инсоният мегардад. Тамоюлҳои манфӣ дар иқтисоди ҷаҳонӣ номутавозунии мавҷударо тақвият мебахшанд, ки дар ниҳоят ба афзоиши шумораи таҳдидҳо ва ҷолишҳо ба амният ва рушди устувор мусоидат мекунад.

Дар ин замина, СҲШ ҷонибдори рушди ҳамкориҳои густурдаи байналмилалӣ бо мақсади тақон додан ба эҳёи иқтисоди ҷаҳонӣ, таъмини суботи иқтисодӣ ва молиявӣ, дастгирии рушди устувор, динамикӣ, мутавозин ва фарогир дар шароити пешрафти равандҳои ҷаҳонишавии иқтисодӣ мебошад. Дар баробари ин, кишварҳои узви СҲШ як фаҳмиши умумӣ доранд, ки савдои ҷаҳонӣ бояд дар асоси принципҳои шаффофият ва бидуни таъбиз, дар асоси қоидаҳои умумӣ барои ҳамаи иштирокчиён

ва ғайри қобили қабул будани протексионизми тиҷоратӣ сурат гирад. Протексионизм (франсавӣ *protectionisme*, аз лотинӣ *protectio* - ҳимоя, сарпарастӣ) сиёсати тиҷорати хориҷии давлат аст, ки ба маҳдуд кардани воридоти молҳои воридотӣ ва дастгирии истеҳсоли молу хизматрасониҳои шабеҳи ватанӣ нигаронида шудааст [7].

Аз ин лиҳоз, бартараф намудани монеаҳои мавҷудаи тиҷоратӣ ва пешгирии нави тиҷорат бо мақсади ба вучуд овардани иқтисоди кушои ҷаҳонӣ ва таҳкими низоми савдои бисёрҷониба муҳим аст. СҲШ ният дорад, ки ҷиҳати рушди иқтисоди минтақавӣ, фароҳам овардани шароити мусоид барои рушди тиҷорат, мусоидат ба фаъолияти сармоягузорӣ, беҳбуди инфрасохтор, дар сурати мавҷуд будани шароити паркҳои саноатӣ ва баланд бардоштани сифати зиндагии мардум чораҳои иловагӣ андешад. Қадами муҳимми амалӣ дар ин самт татбиқи Созишномаи кишварҳои узви СҲШ дар бораи фароҳам овардани шароити мусоид барои ҳамлу нақли байналмилалӣи автомобилӣ мебошад, ки дар нишасти сарони СҲШ дар Душанбе дар моҳи сентябри соли 2014 ба имзо расида буд, ки на танҳо шартҳои паритетиро барои ташкили гардиши мутақобилан судманди тиҷорат ба расмӣ даровардааст, балки заминаи шартномавиро барои рушди ҳамгироии бисёрҷонибаи инфрасохтори минтақавӣ ва системаи нақлиёти автомобилро ба ҳам алоқаманд намудааст.

Метавон ибраз намуд, ки пояи асосии таҳкими эътимоди мутақобила, дӯстӣ ва ҳамсоияи неки кишварҳои узви СҲШ ҳамкориҳо дар соҳаи гуманитарӣ мебошад. Муколамаи устувори байни фарҳангҳо ва тамаддунҳои гуногун, ки дар доираи СҲШ ба роҳ монда шудааст, ба дониши мутақобилан ғайрӣ гардонидани онҳо ва дар ниҳоят ба ҳамдигарфаҳмии бештар мусоидат мекунад. Муколамаи фарҳангҳо одамонро ба ҳам мепайвандад, онҳоро дар заминаи арзишҳо ва ормонҳои умуми инсондӯстона муттаҳид месозад, зухуроти бегонаситезӣ, таҳаммулнопазирии динӣ ё этникӣ, табъизро вобаста ба миллат бартараф мекунад, ки ин рисолати асосии тамаддунии СҲШ мебошад. Дар ин замина тавсеаи равобити фарҳангӣ дар ҷаҳорҷӯби СҲШ, таҳкими ҳамдигарфаҳмии байни мардум, эҳтиром ба анъана ва расму оинҳои фарҳангии кишварҳои узв, ҳифз ва тарғиби гуногунии фарҳангҳо, баргузориҳои намоишгоҳҳо, фестивалҳо ва озмунҳои байналмилалӣ, густариши табодули фарҳангӣ ва ҳамкориҳои байни кишварҳо, инчунин омӯхтан ва ҳифзи мероси фарҳангӣ ва табиӣ минтақа аз муҳимтарин самтҳои фаъолияти амалии СҲШ оид ба таҳкими сулҳ, таъмини амният ва ҳифзи рушди устувор боқӣ мемонад [1]. Чуноне, ки иттилоъ дорем, Созмони ҳамкории Шанхай ташкилоти байналмилалӣ буда, 15 июни соли 2001 дар Шанхай таъсис ёфтааст. Дар ибтидо ба ин иттиҳодия Русия, Қазоқистон, Қирғизистон, Чин, Тоҷикистон, Ўзбекистон, дар соли 2017 Ҳиндустон ва Покистон, дар соли 2023 Эрон шомил шуданд. 4 июли соли 2024 Ҷумҳурии Беларус расман узви комилҳуқуқи СҲШ гардид.

Ҳамзамон иштироки фаъоли Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Созмони ҳамкории Шанхай ҳадафи таҳкими муносибатҳои неки ҳамсоиягӣ, равобити бозътимод ва дӯстона дар байни давлатҳои аъзо ва нозирӣ созмони мазкур, инчунин таъмини амниятро оромӣ ва рушди устувори иқтисодӣ дар минтақаро пайгирӣ мекунад. Тоҷикистон ҷонибдори тақвияти беш аз пеши нақши Созмони ҳамкории Шанхай дар тавсеаи робитаҳои иқтисодӣ, татбиқи лоиҳаҳои зербиноӣ, ҳамкорӣ дар ҳифзи муҳити зист ва густариши муколамаи фарҳангӣ ба нафъи ҳамгироии минтақавӣ аст [3]. Ёдовар шудан ба маврид аст, ки СҲШ аз оғози таъсиси худ ҷиҳати барқарор намудани муносибатҳои одилонаи байналмилалӣ кӯшиш мекунад. Созмони ҳамкории Шанхай дар тӯли фаъолияти 23 - солаи хеш тавонист дар арсаи сиёсати ҷаҳонӣ ва минтақавӣ ба як неруи воқеӣ табдил ёбад. Дар муддати начандон

дарози таърихӣ СҲШ давраи рушду ташаккуло бомуваффақият гузашта, фаолияти пурсамари хешро сарбаландона идома дода истодааст.

Терроризм ва ифротгарой, ҷиноятҳои муташаккили фаромарзӣ, аз ҷумла қочоқи маводи мухаддир ва ҷиноятҳои киберӣ дар доираи фазои СҲШ ҳамчунон таҳдидҳои аслии боқӣ мемонанд. Мо ҳамчунин бояд барои таъмини амнияти иттилоотӣ ва пешгирии паҳншавии идеологияи харобиовари радикализми динӣ дар минтақаи СҲШ бештар саъю кӯшиш кунем. Раёсатҳои дахлдори кишварҳои узв ва сохтори минтақавии зиддитеррористии СҲШ бояд дар якҷоягӣ ба ин масъала тавачҷуҳи бештар зоҳир намоянд [2].

Ҳамин тариқ, айни замон Созмони ҳамкории Шанхай ба сохтори бонуфузи байналмилалӣ табдил ёфта, дар сиёсати ҷаҳонӣ нақши назаррас дорад. Созмон дар ҳифзи суботу амният дар минтақаи масъулияти худ, рушди иқтисоди ҷаҳонӣ ва густариши муколамаи фарҳангу тамаддунҳо саҳми муносиб мегузорад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон зимни раисии худ зери шиори «20 соли СҲШ: ҳамкорӣ баҳри субот ва шукуфӣ» дӯстӣ ва ҳамҷаворӣ неки миёни давлатҳои аъзоро таҳким баҳшида бо нияти таъмини суботу амният дар минтақа ба густариши ҳамкориҳои тиҷоративу иқтисодӣ ва фарҳангиву гуманитарӣ мусоидат хоҳад кард. Такмили пояи қарордодӣ-ҳуқуқии Созмон ва тавсеаи абзорҳои ҳамкорӣ аз ҷумлаи дигар мақсадҳои Тоҷикистон зимни раисии кишвар дар СҲШ ба ҳисоб мераванд.

Дар ҳақиқат, дар солҳои, ки СҲШ таъсис гардид, дар ҷаҳон тағйироти назаррас сурат гирифтанд, ки қомилан мундариҷа ва самтҳои сиёсати ҷаҳонро дигаргун сохтанд. Бо ҳамин сабаб, кишварҳои ташаббускори таъсиси ин созмон водор шуданд, ки онро ба воқеиятҳои нави ҷаҳонӣ, ба шароити зуд тағйирёбанда мутобиқ гардонанд ва ҷойгоҳи сазоворро барои он дар арсаи сиёсии ҷаҳонӣ пайдо намоянд. Шароити нав аз созмони байналмилалӣ минтақавӣ наватасис - СҲШ тақозо доштанд, ки ба тарзи дигар қор кунанд, дар ҳаллу фасли масъалаҳои мурами минтақавӣ фаъолтар саҳм гузорад.

Масъала чунин ба миён гузошта шуда буд: Созмон бояд қудрат ва қобилият дошта бошад, ки ҷавобгӯи манфиатҳои кишварҳои узв бошад, ҳамгироии иқтисодӣ, тиҷорӣ ва фарҳангиро гуманитариро дар шароити душвори байналмилалӣ роҳандозӣ кунад [5].

Фаъолияти минбаъдаи СҲШ нишон дод, ки Созмон на танҳо тавонист ба ҳаллу фасли ин масъалаҳо бомуваффақият шурӯъ кунад, балки ба сохторе табдил ёбад, ки дар фазои сиёсии байналмилалӣ мавқеи мустаҳкам дорад. Дар асоси гуфтаҳои болозикр метавон хулоса намуд, ки СҲШ дар доираи салоҳияту масъулияти худ дар таҳкиму барқарории сулҳу субот, амният, муқовимат ба терроризм, экстремизм, ифротгарии динӣ ва дар бартараф намудани дигар таҳдиду хатарҳои замони муосир бетараф буда наметавонад. Бинобар ин мутмаинем, ки Созмони ҳамкориҳои Шанхай созмони ояндадор буда, барои расидан ба мақсадҳои Созмон уҳдадор мебошад. СҲШ ҷиҳати таъмини суботи минтақа ҳаҷми бузурги қорҳои анҷом медиҳад. Ин созмон қудрат дорад, ки фазои холии геополитикии минтақаи Авруосиёро пурра гардонад ва дар таъмини дастаҷамъонаи суботи минтақавӣ нақши бориз дошта бошад.

Адабиёти истифодашуда:

1. Алимов Р. Роль Шанхайской организации сотрудничества в противодействии угрозам миру и безопасности. Манбаи электронӣ//<https://www.un.org/ru/chronicle/article/21818>[Санаи муроҷиат: 14.02.2025]
2. Выступление Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона на заседании Совета глав государств-членов ШОС (4 июля 2024 года, Астана), Электронная версия: <https://rus.sectsco.org/20240705/1427556.html> [Дата обращения: 24.04.2025]

3. Концепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Манбаи электронӣ// <https://mfa.tj/tg/moscow/view/988/konsepsiyai-sijosati-khorijii-jumhurii-tojikiston> [Санаи муроҷиат: 26.04.2025]
4. **Мирзоев Ҳ.Т.** Нақш ва ҷойгоҳи Созмони ҳамкории Шанхай дар системаи сиёсии минтақа ва ҷаҳон. Манбаи электронӣ// <https://mfa.tj/tg/dubai/view/8120/20-soli-shsh-hamkori-bahri-subot-va-shukufai-maqolai-prezidenti-jumhurii-tojikiston-raisi-shuroi-saroni-davlathoi-azoi-sozmoni-hamkorii-shankhai-dar-soli-2021-emomali-rahmonosiyoavrupo.tj/ru/post/na-shi-va-ojgo-i-sozmoni-amkorii-shankhaj-dar-sistamai-sijosii-minta-a-va-a-on>. [Санаи муроҷиат: 03.05.2025]
5. Эмомалӣ Раҳмон. 20 соли СХШ: Ҳамкорӣ баҳри субот ва шукуфӣ. Мақолаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Шӯрои сарони давлатҳои аъзои Созмони ҳамкории Шанхай дар соли 2021. Манбаи электронӣ// <https://mfa.tj/tg/dubai/view/8120/20-soli-shsh-hamkori-bahri-subot-va-shukufai-maqolai-prezidenti-jumhurii-tojikiston-raisi-shuroi-saroni-davlathoi-azoi-sozmoni-hamkorii-shankhai-dar-soli-2021-emomali-rahmon> [Санаи муроҷиат: 20.04.2025]
6. Закон Республики Таджикистан “О наркотических средствах, психотропных веществах и прекурсорах”. Электронный источник// <https://akn.tj/ru/2020/04/09/law-of-the-republic-of-tajikistan-on-drugs-psychothropic-substances-and-precures/> [Дата обращения: 15.03.2025]
7. Протекционизм. Электронный источник: <https://finuslugi.ru/glossariy/protekcionizm> [Дата обращения: 17.04.2025]

СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ СОТРУДНИЧЕСТВА ТАДЖИКИСТАНА С ШАНХАЙСКОЙ ОРГАНИЗАЦИЕЙ СОТРУДНИЧЕСТВО

В статье анализируются факторы возникновения ШОС, состояние, ситуация и перспективы сотрудничества Таджикистана и ШОС в современное время. Автор отмечает, что ШОС не может быть нейтральной в пределах своих полномочий и ответственности в укреплении и восстановлении мира и стабильности, безопасности, противодействия терроризму, экстремизму, религиозному экстремизму, а также в устранении других угроз и опасностей современности. Таким образом, в настоящее время Шанхайская организация сотрудничества превратилась во влиятельную международную организацию, играет значительную роль в мировой политике, вносит адекватный вклад в защиту мира и безопасности в зоне своей ответственности, развитие мировой экономики и расширение диалога между культурами и цивилизациями.

Ключевые слова: *Таджикистан, Шанхайская организация сотрудничества, перспективы сотрудничества, диалог культур, мир и стабильность, безопасность, сопротивление терроризму, экстремизм, религиозный экстремизм.*

THE STATUS AND PROSPECTS OF COOPERATION BETWEEN TAJIKISTAN AND THE SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION

The article analyzes the factors of the emergence of the Shanghai Cooperation Organization, the state, situation and prospects for cooperation between Tajikistan and the Shanghai Cooperation Organization in modern times. The author notes that the Shanghai Cooperation Organization cannot be neutral within the limits of its powers and responsibilities in strengthening and restoring peace and stability, security, countering terrorism, extremism, religious extremism, as well as in eliminating other threats and dangers of our time. Thus, at present, the Shanghai Cooperation Organization has become an influential international organization, plays a significant role in world politics, and makes an adequate contribution to the protection of peace and security in its area of

responsibility, the development of the world economy and the expansion of dialogue between cultures and civilizations.

Key words: *Tajikistan, Shanghai Cooperation Organization, prospects for cooperation, dialogue of cultures, peace and stability, security, resistance to terrorism, extremism, religious extremism.*

Маълумот дар бораи муаллиф: Давлиёрова Сафаргул Тешаевна - номзади илмҳои фалсафа, дотсент, ходими пешбари илмӣ Шӯбаи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақили Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ. Суроға: хиёбони Рӯдакӣ 33. Тел.: 985294097, E-mail: dsafargul@mail.ru

Сведения об авторе: Давлиёрова Сафаргул Тешаевна - кандидат философских наук, доцент, ведущий научный сотрудник отдела Содружества Независимых Государств Института стран Азии и Европы НАНТ. Адрес: проспект Рудакӣ, 33. Тел.: 985294097, E-mail: dsafargul@mail.ru

About the author: Davliyorova Safargul Teshaevna - Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Leading Researcher of the Department of the Commonwealth of Independent States of the Institute of Asian and European Countries of the NAST. Address: Rudaki Avenue, 33. Tel.: 985294097, E-mail: dsafargul@mail.ru

ТАШАББУСИ ПАНҶУМИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ: ҚАДАМ БА СӢИ ҲИФЗИ САРЧАШМАИ ҲАӢТ

ДАВЛАТОВ ЗУБАЙДУЛЛО АБДУЛЛОЕВИЧ

ходими калони илмӣ шӯбаи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақили Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ

Дар мақолаи мазкур пирияхҳо ва масоили таъмини об дар сатҳи ҷаҳонӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Дар он таъсир ва аҳамияти ташаббусҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба масъалаи обу пирияхҳо ба равобити минтақаӣ ва байналмилалӣ матраҳ мегардад. Таҳқиқоти ташаббуси масъалаи пирияхҳо ҳамчун сарчашмаи об, пешбарандаи он дар сатҳи байналмилалӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон шинохта шудааст, мавриди паҷсуҳии қарор медиҳад. Масъалаҳои муҳими иштирок дар созмонҳои байналмилалӣ, ҳамгироии дуҷонибаи бисёрҷониба ва талошҳо барои ҳалли мушкилоти глобалии башарият, аз ҷумла норасоии об, обшавии босуръати пирияхҳо ва тағйирёбии иқлими фаро мегирад. Ташаббусҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон боиси афзоиши нуфузи кишвар дар сатҳи минтақа ва байналмилалӣ гардида, шинохт ва имиҷи ҷумҳуриро дар арсаи ҷаҳонӣ меафзоянд.

Калидвожаҳо: Ҷумҳурии Тоҷикистон, муносибатҳо, дуҷониба, бисёрҷониба, дипломатияи об, сиёсати хориҷӣ, Осиёи Марказӣ, мушкилоти обу пирияхҳо, тағйирёбии иқлим.

Андешае, ки об сарвати гаронбаҳои табиист имрӯз ба сифати аксёма миёни аҳли башар роиҷ гардидааст. Ҳамагон аҳамият ва зарурияти обро ҳамчун сарчашмаи мавҷудияти табиат ва ҷамъият дарк намуданд. Боиси ифтихори мо шаҳрвандони Тоҷикистон ҳаст, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ташаббускори пешбурди рӯзномаи ҷаҳонии марбут ба обу иқлим дар арсаи байналмилалӣ шинохта шудааст.

Аз назари масъалае ки мавриди андешаи мост аҳамияти пирияхҳо ҳамчун манбаи асосии захираҳои об масъалаи бунёдист. Вобаста ба ин обшавии пирияхҳо ва

кам шудани шумораи онҳо боиси ташвиш буда хатарҳои табиӣ ва экологиро дар пай дорад. Ҳамин аст, ки Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба масъалаи ҳифз ва нигоҳдошти пирияхҳо аҳамияти махсус медиҳад ва ин масъаларо бо ташаббуси панҷуми худ аз минбари Созмони миллалӣ Муттаҳид матраҳ намуда диқати давлатҳо ва созмонҳои бонуфузи ҷаҳониро ба ин масъала ҷалб намуд. Созмони Милалӣ Муттаҳид бо дарназардошти ташаббуси Ҷумҳурии Тоҷикистон қарори Маҷмаи умумии худро қабул намуда (14.12.2022) соли 2025 – ро Соли байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо ва 21 мартро ҳамчун рӯзи ҷаҳонии пирияхҳо эълон намуд.

Тағйирёбии иқлим ва обшавии пирияхҳо яке аз масъалаи умумиҷаҳонӣ ба шумор меравад, ки он ба кишварҳои Осиёи Марказӣ низ таъсири манфӣ дорад. Ба ғайр аз гармшавии бесобиқаи ҳаво дар кураи Замин, ки олимони инро ба афзоиши газҳои гулхонаӣ, баҳусус гази ангидриди карбон дар қисмати болоии атмосфера бар асари сӯхтасӯзи сӯзишвории минералӣ дар фаъолияти инсон нисбат медиҳанд, бодӣ афғонӣ, зуҳуроти метеорологии элнинӣ, гарду чанги майдони хушкшудаи баҳри Арал, сиклонҳои гарм, обкушӣ ва ҷоришавии об аз зери пириях низ яке аз омилҳои таъсиррасон дар обшавии босуръати пирияхҳо доништа шудаанд. Тазаккур бояд дод, ки бо таъсири ҳавои гарм миқдори обҳои ҷоришаванда аз зери пириях зиёд мешаванд ва пириях бештар «лағжанда» гардида, суръати ҳаракаташ меафзояд[2].

Ҳайдарзода Рустам, - директори Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ, доктори илмҳои фалсафа Дар мақолааш “Аҳамияти байналхалқӣ”соли 2025 – соли байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо” барои таъмини субот ва амният дар Авруосиё” аз ҷумла чунин баён медорад: “Нақши пирияхҳо дар таҳаввулотӣ кураи Замин ва инсоният хеле бузург аст. Инкишофи муҳити ҷуғрофӣ кураи Замин бо мувозинати гармӣ ва намнокӣ муайян карда мешавад, ки он ба ҷараёни шаклгириву тағйирёбии пирияхҳо саҳт вобаста аст. Пирияхҳо ҳангоми паст шудани ҳарорати ҳаво ва зиёд шудани бориш ба иқлими Замин таъсир мерасонанд. Аз ин рӯ, инсониятро зарур аст, ки ба обшавии пирияхҳо роҳ надиҳад. Дар сурати обшавии пирияхҳо ҳарорати миёнаи солони Замин метавонад баланд гардад ва ба ҳаёти инсоният таъсири манфӣ расонад. Гузашта аз ин, пирияхҳо манбаи асосии оби ошомиданианд ва захираи ягонаи оби тозаи сайёро ташкил медиҳанд. Ин воқеият на танҳо барои аҳолии Замин, балки барои ҳайвоноту наботот ҳам ниҳоят муҳим аст. Пирияхҳо дарёҳои нав ба вучуд меоваранд, ки бидуни онҳо рушди зироаткорӣ ва таъмини инсоният бо ғизо дар ҷаҳон имконнопазир аст”[4].

Дарвоқеъ ҳангоми ба марҳилаҳои инкишофи ҷамъияти инсонӣ бо нигоҳи омӯзиши нигариштан як далели муҳимро сарфи назар наметавон кард, ки масъалаи об, ки аз пирияхҳо сарчашма мегирад дар таърихи инсоният ҳамеша масъалаи марказии сийсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ будааст. Доктори илмҳои сиёсатшиносӣ Қувватзода Сайдулло Зувайд дар китоби “Дипломатияи об”ба масъалаи мавриди назари мо дахл намуда чунин менависад :”Таҳлили раванди таърихӣ ташаккули муносибатҳо дар соҳаи об нишон медиҳад, ки он ҳамчун сарвати табиӣ заминаи бунёдии тамаддуни ҷаҳони маҳсуб ёфта, аз рушди соҳаи кишоварзӣ ва саноат то арзишҳои фарҳангии динӣ ҷомеаро фаро мегирад. Дар ин замина, сиёсати об сиёсат на танҳо доир ба об ва фазои обӣ, балки доир ба маҷмуи муносибатҳои гуногунараса ва доир ба асосҳои таъмини ҳаёти ошошта ва устувор мебошад [3, 5]”.

Эълон шудани соли 2025 ҳамчун Соли байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо барои коҳиш додани раванди обшавии босуръати пирияхҳо хеле тасмимоти муҳими сатҳи глобалӣ маҳсуб меёбад. Бояд қайд намуд, ки тавассути қабули Қайтномаи СММ ҳам Соли байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо ва ҳам Рӯзи ҷаҳонии пирияхҳо эълон намуд. Инчунин бо таклифи бевоситаи Президенти муҳтарами Ҷумҳурии Тоҷикистон Фонди

этимоди ҳифзи пирияхҳо таъсис ёфт. Мақсад аз таъсиси ин Фонд ҷалби ҳисагузори молиявии давлатҳо баҳри пешгирии обшавии пирияхҳо ба шумор меравад. Дар назар аст, ки моҳи майи соли 2025 дар шаҳри Душанбе Конфронси байналмилалӣ сатҳи баланд доир ба масъалаи ҳифзи пирияха барпо мешавад. ИН ҳама аз эътирофи мавқеи пешсафонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Президенти муҳтарами он дар масъалаҳои обу иқлим бармеояд[1,107].

Вазири қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Сироҷиддин Муҳриддин дар мақолаи худ “Пешвои миллат ва иқдоми сатҳи ҷаҳонӣ” аз ҷумла чунин қайд менамояд: “Рӯйдоди муҳиму таърихӣ арзёбӣ шудани қабули Қатъномаи мазкур, яъне ташаббуси навбатии Тоҷикистон дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ (23 декабри соли 2022) низ, сабаб дорад. Зеро тибқи ин қатънома, дар таърихи СММ бори аввал аст, ки як рӯзи алоҳида – Рӯзи ҷаҳонии пирияхҳо эълон гардид. Албатта, ҷомеаи ҷаҳонӣ рӯзҳои зиёди таърихию байналмилалӣ вобаста ба соҳаҳои гуногун дорад, аммо бояд қазоват кард, ки бо ҷонибдорӣ 193 кишвари ҷаҳон эътироф шудани рӯзи алоҳидаи ҷаҳонии пирияхҳо ва он ҳам бо ташаббуси як давлате, ки на узви Шурои амниятӣ СММ асту на дорои захираҳои ғангуфти энергияи моӣ ва дигар зарфиятҳои фишороварӣ, воқеан қори сахл нест. Ин эътироф, дарвоқеъ эътирофи нуфузи байналмилалӣ ва эътибори баланди сиёсии Пешвои тоҷикон ба шумор меравад”[5].

Мушкили дар он аст, пирияхҳо, ки манбаи асосии об ҳастанд дар ҷаҳон ба таври нобаробар ҷойгиранд ва чунин воқеият боис гаштааст, ки қисме аз аҳолии ҷаҳон аз норасоии оби ошомиданӣ ва оби кишоварзӣ танқиси мекашанд. Минтақае, ки мо дар он ба сар мебарем мувоҷеҳи чунин душворист. Агар ба ин мушкилотҳо масъалаи мушкилоти миқдории об, сифати он, коҳишёбии оби тозаи ошомиданӣ, душвории идоракунии он, афзоиши босуръати демографӣ, рушди соҳаи кишоварзӣ, рушди босуръати саноат, мураккабшавии вазъи экологиро илова намоем, он гоҳ хоҳем фаҳмид, ки чи гуна хавфу хатар ҷомеаи ҷаҳонро дар пеш аст. Чунин воқеият доштани масъалаҳои обу экология, иқлим ба равандҳои сиёсии ҷаҳон таъсиргуздоранд.

Дар натиҷаи кушишҳои доимии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ташаббусҳои Президенти муҳтарами он Эмомалӣ Раҳмон дар даврони соҳибистиқлоли сиёсати обу иқлим ба рӯзномаи муносибатҳои байналмилалӣ, Созмони Миллалӣ Муттаҳид ва муносибатҳои дипломатии дуҷониба ва бисёрҷонибаи давлатҳо ворид гардид. Имрӯз ҷомеаи ҷаҳониро бисёр лозим аст, ки ба масъалаи обшавии босуръати пирияхҳо чораандеши намуда ҷаҳду амалҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, молиявӣ ва паҷуҳишҳои илмиро анҷом диҳанд то ин ки пешӣ роҳи обшавии босуръати пирияхҳо гирифта шавад. Боиси ифтихор аст, ки бори нахуст дар доираи Конфронси тарафҳои Конвенсияи қолабии Созмони Миллалӣ Муттаҳид оид ба тағйирёбии иқлим “COP 27”, мавзуи об ҳамчун як масъалаи алоҳида, минбаъд дар рӯзномаи тағйирёбии иқлим мавриди баррасӣ қарор мегирад. Маҳз ба ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мавзуи пирияхҳо дар платформаҳои байналмилалӣ барраси хоҳад шуд. “Имрӯз дар тамоми ҷаҳон пирияхҳо бо суръат кам мешаванд. Тахмин мезананд, ки то соли 2100 нисфи пирияхҳои кӯҳии ҷаҳон аз байн хоҳанд рафт. Тақрибан 1,5-2 миллиард нафар одамоне, ки дар кишварҳои мухталифи Осиё, Аврупо ва Америка зиндагӣ мекунанд, ба душвории камбуди об дучор мегарданд ва дарёҳое, ки аз пирияхҳо сарчашма доранд, хушк мешаванд. Дар баробари ин, сатҳи баҳрҳо, уқёнусҳо баланд шуда, заминҳои назди соҳилҳо зерӣ об мемонанд. Ва ин падидаи фоҷеабаро ба рушди зироаткорӣ ва зиндагии мардум таъсири бад мерасонад. Яъне обшавии пирияхҳо башарро бо афзоиши масоили глобалии экологӣ рӯ ба рӯ месозад”[4].

Бино ба хулосаҳои олимони агар давлатҳо дар сатҳи глобалӣ корҳои мушахасанҷом надиханд масъалаи об, пиряхҳо, экология ва иқлим аз ин дида печидатару мушкилтар мегарданд ва ба давлатҳову миллатҳо хатару таҳдидҳои наву густурдатари экологӣ ва иқлимиро ба миён меоваранд.

Имрӯз ҷомеаи ҷаҳон нақши Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Президенти он муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро дар масъалаҳои обу экология, пешбари рӯзномаи ҷаҳонии об ва ҳамкори бо Созмони Милали Муттаҳид баланд арзёбии намуда ҳамаи чорабиниҳои дар самти обу иқлим то индам баргузоршударо ҳамчун “Раванди Душанбе оид ба масоили марбут ба об” ё ҳамчун “Раванди оби Душанбе” эътироф намудааст, ки воқеан дастоварди дигари Тоҷикистони соҳибистиклол маҳсуб меёбад.

Дар мақолаи “Пешвои миллат ва иқдоми сатҳи ҷаҳонӣ” Вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Сироҷиддин Муҳриддин чунин менависад: “Мусаллам аст, ки обрӯю нуфуз ва мавқеи устувори кишвари мо дар арсаи байналмилалӣ, дар натиҷаи татбиқи сиёсати хирадмандонаву ҳусни ҳамҷаворӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон муяссар гардидааст. Ҷомеаи ҷаҳонӣ имрӯз эътироф кардааст, ки Пешвои миллати тоҷикон ташаббускори шаш иқдоми бузург: “Соли байналмилалӣ оби тоза” (2003), Даҳсолаи байналмилалӣ амал “Об барои ҳаёт” (2005 – 2015), “Соли байналмилалӣ ҳамкорӣ дар соҳаи об” (2013), Даҳсолаи байналмилалӣ амал “Об барои рушди устувор” (2018 – 2028), Соли ҳифзи пиряхҳо (2025) ва эълони 21 март ҳамчун Рӯзи ҷаҳонии пиряхҳо мебошанд, ки дар сатҳи ҷаҳонӣ амалӣ мегарданд ва ҳар яки он барои аҳли башар ҳаётан муҳим ба шумор меравад “[5].

Дар асоси гуфтаҳои боло чунин қазоват намудан мумкин аст, ки Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон воқеан ҳам дар сатҳи мушкилотҳои глобалӣ меандешанд. Тадбирирандешҳои хирадмандонаи Пешвои миллат дар масъалаҳои бунёдии ҷомеаи ҷаҳон нигаронида шуда характери стратегӣ доранд ва барои раҳои ёфтани бани башар аз мушкилотҳои обу иқлиму экология нигаронида шудаанд.

Таърих ба аҷдодони ориёӣ мо ва ба халқи тоҷик ками дар кам меҳрубони намудааст. Аммо ҳамин таърих ба мо дар тули асрҳо се шахсияти сиёсӣ ва се давлатмардери эҳдо намудааст, ки имрӯз мо тоҷикон бо ному қору қорнамоиҳои онҳо дар арсаи байналмилалӣ шинохта шудаем. Бо номи яке чун Қуруши Кабир – барпоқунандаи аввалин империяи ҷаҳонӣ ва муаллифи Ёломиаи ҳуқуқи башар, бо номи дигаре чун Исмоили Сомонӣ – бунёдгузори аввалин давлати мутамаркази тоҷикон ва бо номи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ки баъди ҳазор соли бедавлатӣ тавонист дар охири асри бистум миллати тоҷикро дар як давраи ниҳоят мушкили сиёсӣ соҳибдавлат гардонад. Маҳз Эмомалӣ Раҳмон ҳаст, ки бо номи Ҷумҳурии Тоҷикистон давлати миллӣ сохт, онро ба субъекти ҳуқуқи байналмилалӣ табдил дод ва барои ҳамеша дар харитаи сиёсии ҷаҳон ҷойгираш намуд. Чунин хизмат, чунин қорнамоӣ номи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар саҳифаҳои таърихи миллат ҷовидон нигоҳ хоҳад дошт. Миллати шукргузори тоҷик то он ки ҳаст чунин фарзанди ҷонфидои миллатро ҳамеша дар хотираи таърихӣ худ нигоҳ хоҳад дошт.

Тоҷикистон дар масъалаи мусоидат ба рушди иқтисодӣ ва ҳамгироӣ ба ҳамсоҷишварҳо ва дигар давлатҳо дар сатҳи глобалӣ талош меварзад. Таърихи раванди ташаккули муносибатҳо дар соҳаи об нишон медиҳад, ки обу пиряхҳо сарвати таби ва заминаи бунёдии тамаддуни ҷаҳонӣ маҳсуб ёфта, аз рушди кишоварзӣ ва саноат то арзишҳои фарҳангии динии ҷомеаро фаро мегирад.

АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Аминҷонова М.М, Тағйирёбии иқлим ба захираҳои обӣ - обшавии пирияхҳо. Конференсияи ҷумҳуравии илмӣ-амалии дар мавзӯи “Истифодабарии оқилонаи захираҳои обӣ, маърифати экологӣ ва сифати об”. Маводи конференсия. Матбааи Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.С. Осимӣ, Душанбе. -2023.-201с
2. Амонатзода М.А. Ҳифзи пирияхҳо- масъалаи умумиҷаҳонӣ. Манбаи электронӣ// <https://tguk.tj/index.php/tj/habarho-5/item/4705-ifzi-piryakh-o-mas-alai-umumi-a-on.html> [Санаи муроҷиат:23.03.2025]
3. Қувватзода С.З., Дипломатияи об. Душанбе.- 2023. -503с.
4. Ҳайдарзода Р.Ҷ. Аҳамияти байналхалқии “соли 2025- соли байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо” барои таъмини субот ва амният дар Авруосиё. Манбаи электронӣ//[https:// www.amit.tj/tj/akhamiyati-baynalkhalkii-soli-2025-soli-baynalmilalii-khifzi-piryakhkho-baroi-tamini-subot-va](https://www.amit.tj/tj/akhamiyati-baynalkhalkii-soli-2025-soli-baynalmilalii-khifzi-piryakhkho-baroi-tamini-subot-va) [Санаи муроҷиат 15.03.2025]
5. Сирочиддин М. Пешвои миллат ва иқдомоти сатҳи ҷаҳонӣ. Манбаи электронӣ//<https://mfa.tj/tg/kobul/view/12001/peshvoi-millat-va-iqdomoti-sathi-jahoni> [Санаи муроҷиат:15.03.2025]
6. Хакдод. М.М. Глобальные водные инициативы Таджикистана- платформа для сотрудничества и диалога в достижении устойчивого развития. Материалы 22-й Международной научной конференции. Минск, Республика Беларусь.- 2022-344 с

ПЯТАЯ ИНИЦИАТИВА ЛИДЕРА НАЦИИ: СТРАТЕГИЧЕСКИЙ ШАГ К ЗАЩИТЕ ЖИЗНЕННО ВАЖНЫХ ИСТОЧНИКОВ ПРЕСНОЙ ВОДЫ

В этой статье рассматриваются проблемы ледников и водоснабжения на глобальном уровне. В нем обсуждается влияние и значение инициатив Республики Таджикистан по вопросам воды и ледников на региональные и международные отношения. Изучается инициатива по изучению вопроса ледников как источника воды, выдвинутая признанным на международном уровне Президентом Республики Таджикистан Эмомали Рахмоном. В нем рассматриваются важные вопросы участия в международных организациях, двусторонней и многосторонней интеграции, а также усилия по решению глобальных проблем человечества, включая нехватку воды, быстрое таяние ледников и изменение климата. Инициативы Республики Таджикистан увеличили влияние страны на региональном и международном уровнях, повысили узнаваемость и имидж республики на мировой арене.

Ключевые слова: Республика Таджикистан, отношения, двусторонние, многосторонние, водная дипломатия, внешняя политика, Центральная Азия, проблемы воды и ледников, изменение климата.

THE FIFTH INITIATIVE OF THE LEADER OF THE NATION: A STRATEGIC STEP TOWARDS THE PROTECTION OF CRITICAL FRESHWATER SOURCES

This article examines the issues of glaciers and water supply at the global level. It discusses the impact and significance of the initiatives of the Republic of Tajikistan on water and glaciers on regional and international relations. It examines the initiative to study the issue of glaciers as a source of water, put forward by the internationally recognized President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon. It examines the important issues of participation in international organizations, bilateral and multilateral integration, as well as efforts to address global problems of humanity, including water shortage, rapid melting of glaciers and climate change. The initiatives of the Republic of Tajikistan have increased

the country's influence at the regional and international levels, increased recognition and image of the republic on the world stage.

Keywords: *Republic of Tajikistan, relations, bilateral, multilateral, water diplomacy, foreign policy, Central Asia, water and glacier issues, climate change.*

Маълумот дар бораи муаллиф: Давлатов Зубайдулло Абдуллоевич - ходими калони илмӣи шуъбаи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақили Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. 734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33; Телефон: 005507647, почтаи электронӣ: davlatov5757@mail.ru

Информация об авторе: Давлатов Зубайдулло Абдуллоевич – старший научный сотрудник отдела Содружества Независимых Государств Института изучения проблем стран Азии и Европы Национальной академии наук Таджикистана. 734025, Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33; Телефон: 005507647, электронная почта: davlatov5757@mail.ru

Information about the author: Davlatov Zubaydullo Abdulloevich – Senior Researcher, Department of the Commonwealth of Independent States, Institute for the Study of Problems of Asian and European Countries, National Academy of Sciences of Tajikistan. 734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue, 33; Phone: 005507647, e-mail: davlatov5757@mail.ru

ҲАМГИРОИҲОИ МИНТАҚАВӢ ДАР ДОИРАИ СҲШ: ТАВОНМАНДИҲО, ТАҲДИДҲО ВА ТАВСИЯҲО (ТОҶИКИСТОН, ЧИН, ПОКИСТОНУ ҲИНДУСТОН)

РАҲМОНОВ МИРСАИД-

ходими калони илмӣи шуъбаи Осиёи Ҷанубу Шарқии Институти омӯзиши
масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ

Дар мақола муаллиф ҳамкориҳои кишварҳоро дар доираи СҲШ мавриди баррасӣ қарор дода, онро заминаи хуби ҳамгироии минтақавӣ меҳисобад. Муаллиф нақши СҲШ аз ҷиҳати назари муҳаққиқон мавриди омӯзиши қарор дода, ҷанбаҳои гуногуни онро баён намудааст. Ҳамин тариқ, нақши Тоҷикистону Чину Покистону Ҳиндустон дар доираи СҲШ, созишномаҳои СҲШ бо форуми таъкилотҳои бузургӣ минтақавӣ, тавонмандиҳову таҳдидҳои минтақавӣ мавриди омӯзиши қарор гирифта, муаллиф мақоларо бо тавсияҳои натиҷагирӣ намудааст.

Калидвожаҳо: *СҲШ, таҳдидҳо, ҳамкорӣ, ҳамгироӣ, созишномаҳо, қудратҳои минтақавӣ, ҳусни ҳамҷаворӣ, Осиёи Марказӣ, Осиёи Ҷанубӣ, Чин ва Россия.*

Тоҷикистони навин бо дарёфти истиқлолият робитаҳои дипломатиаширо бо ҳамаи кишварҳо оғоз карда, бо эҷоди мактаби сулҳофарин ва ташаббусҳои созанда онро тавсеа дода, тақвият бахшид. Барои тавсеа ва тақвияти сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодии давлат доштани Истиқлолият ва таҳкими рабобитаҳои байни давлатҳо шартӣ асосӣ ба шумор меравад. Дар асоси он Тоҷикистон рушду тавсеаи дипломатиро аз барномаҳои муҳиму афзалиятноки худ доништа, бо кишварҳои ҷаҳон бо бастани созишномаҳои ду ҷониба, сеҷониба ё муштарак бо ҳамсояҳо ва

абарқудратҳои минтақавӣ фаро минтақавӣ робитаҳояшро рӯз ба рӯз тақвият бахшида истодааст.

Дар ин мақола равобити Тоҷикистон бо кишварҳои аъзои СҶШ ба хусус Чину Покистону Ҳиндустон чун абарқудратҳои минтақавӣ ҷаҳонӣ бо кишварҳои Осиёи Марказӣ, аз ҷумла Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор хоҳад гирифт. Нукоти калидии созишномаҳои СҶШ бо форуми ташкилотҳои минтақавӣ ва “СҶШ плюс” низ мавриди баррасӣ қарор мегирад.

Нақши қудратҳои минтақавӣ дар муҳити геополитикии ҷаҳон охири асри 20 мафҳуми «қудрати минтақавӣ» дар муносибатҳои байналмилалӣ фаровон истифода мешавад, ки он дар дохили як минтақаи муайяни ҷуғрофӣ қудрати назаррасро ифода мекунад. Ин ҳама дар ҳолест, ки ҷаҳони имрӯза фарогири бухронӣ хатарҳои рӯбарӯст.

Ба андешаи донишманд, дипломати тоҷик Зафар Сайидзода “Имрӯз ҷаҳон бо бухрони фарориги шадида рӯбарӯст, ки амниятӣ сулҳи ҷаҳониро ба хатар андохта, печидагии авзоъ ба ҷое расидааст, ки метавон гуфт, ки дар ҳеҷ асره аз таърихи башарият равобити инсонҳо то ин ҳақи душманона набудааст” [8, 7].

Ба андешаи Зафар Сайидзода кишвари Тоҷикистон бо сарвари Президенти кишвар ва бархӯрдорӣ аз рӯҳияи кӯшандаи мардум, дар сояи давлати демокративу ҳуқуқбунёд ва дар ҳамкориҳои густурда бо мамлакатҳои ҷаҳон ва созмонҳои байналмилалӣ ба пешрафтҳои бештар ноил шуда, дар сафи кишварҳои мутараққии ҷаҳон мақоми шоистаи ҳешро касб намудааст.

Ба андешаи донишмандон, аз ҷумла Макро Ҳемиш дар китоби худ зерини “The world in 2020” (“Ҷаҳон дар соли 2020”) дар низоми идоракунии ҳукуматҳо ва ҳифзи қавму қабилаву миллатҳо иқтисодӣ низомӣ, фарҳангӣ ва иқтисодӣ пояҳои калидӣ маҳсуб меёбанд [19, 61].

Ба андешаи коршинос ва муҳаққиқи ҳарбии маркази стратегияи омӯзиши кишварҳои Шарқи Назик ва Осиёи Ҷанубӣ Кошиф Эҳтишом дар дарки мафҳуми «қудрати минтақавӣ» як таърифӣ васеъ мавҷуд аст, ки шартӣ зарурӣ дар дарки дурусти он маҳсуб меёбад. Ин давлатҳо аз ҷиҳати захираҳои арзишманди худ дар муқоиса бо дигар давлатҳои дохили як минтақаи ҷуғрофӣ тавонотару ташаббусгар бояд бошанд [2].

Дар ибтидои асри интизориҳои кӯчидан ба қудрати ҷаҳонӣ аз Ғарб ба Шарқ ва аз Шимол ба Ҷануб бештар ба вучуд омада, динамикаи марказии он ба тағироти интизории қудрат таъриф шудани кишварҳои ғарбӣ ва хуруҷи ИМА аз якҷанд минтақаҳои ҷаҳон фазои дигарро барои фаъолони минтақавӣ фароҳам оварда истодааст.

Ин ҷо бояд қайд кард, ки солҳои охири ҷаҳон дигаргунӣ ва тақсонҳои зиёдеро паси сар карда, барои ҳалли ин бухронҳо муколамаҳои минтақавӣ барои эҷоди ҳамдигарфаҳмӣ оид ба ҳалли масоил рӯи кор омад. Зимнан, Созмони ҳамкории Шанхай чун созмони бузурги минтақавӣ нахустин маротиба зерини «Панҷгонаи Шанхай» ташкил ёфта, бо ташаббуси Тоҷикистон, Қазоқистон, Қирғизистон, Федератсияи Россия ва Чин оиди таҳкими чораҳои боварӣ дар бахшҳои ҳарбӣ дар минтақаи сарҳад ва ихтисори муштараки қувваҳои мусаллаҳ дар минтақаи сарҳад ва узвияти Ўзбекистон ба Созмони ҳамкории Шанхай таъдил ёфт.

Тоҷикистон яке аз калидӣ ва шарикӣ фаъоли СҶШ ҷиҳати таҳкими ҳамкориҳои гуногунҷанби Созмон саҳми созанда мегузорад. Бо талошҳои ин кишвар таҳкими минбаъдаи муколамаи сиёсӣ дар рӯҳияи эҳтироми мутақобила, баробарҳуқуқӣ ва ҳамкории мутақобилан судманд, аз ҷумла бо давлатҳои шарикӣ муколама равона шуда, чун ташаббускори асосии СҶШ раёсати Шӯрои сарварони аъзоро дар солҳои 2008 ва 2014 ба уҳда дошт. Дар баробари ин, солҳои 2006, 2010 ва 2018 раёсати

Шӯрои сарварони ҳукуматҳои давлатҳои аъзои СҶШ ба зиммаи Ҷумҳурии Тоҷикистон вогузор шуда, иҷлосияи ҷашнии сарварони Созмони ҳамкории Шанхай соли 2021 дар шаҳри Душанбе таҳти раёсати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тантанаву шукӯҳ баргузор шуд. Аввали моҳи июли соли 2024 дар шаҳри Остонаи Ҷумҳурии Қазоқистон ҷаласаи Шӯрои сарони давлатҳои аъзои Созмони ҳамкории Шанхай баргузор гардида, созишномаи ҳамкориро дар бахшҳои энергетика, тиҷорат ва амният ба имзо расонида, рушди минбаъдаи СҶШ-ро дар оянда муайян карданд.

Донишманди тоҷик Зафар Сайидзода узвийт ва саҳми Тоҷикистон дар СҶШ аз лиҳози геостратегӣ, пеш аз ҳама, аз он ҷиҳат муҳим медонад, ки дар чорҷӯби Созмон бо ду кишвар – Россия ва Чин-шарикҳои стратегӣ сурат гирифта, кишварҳо дорои аслиҳаи ҳастай ва аъзои доимии Шӯрои амнияти СММ буда, мушорикати Тоҷикистон бо ин кишварҳо заминаи хуби амниятӣ на фақат дар ОМ, балки тамоми минтақаи Осиё ва Уқёнуси Ором мебошад [9, с.178].

Дар воқеъ Тоҷикистон тавонист дар доираи ҳамкориҳояш бо ҳамаи созмону форумҳои расмӣ ба хусус СҶШ хуб ба роҳ монда, гирифтани кумакҳои молиявӣ ва моддиву техникӣ ба хотири рушди Тоҷикистон хуб истифода кунад. Ҳамин тариқ, президентҳои Тоҷикистону Ўзбекистон чун паёмоварон нексиришту башардӯст тавонистанд осмони сулҳу салоҳи кишварҳои ба ҳам дӯсту ҳамсоя – Тоҷикистону Ўзбекистонро бо қадамҳои некашон нуронӣ сохта, чароғи дӯстиро дубора фурӯзон намоянд.

Президенти Ўзбекистон Шавкат Мирзиёев дар нишасти сарварони кишварҳои СҶШ дар Самарқанд санаи 15-16 сентябри соли 2022 намунаи нави ҳамкориҳои минтақавӣ муҳим арёзбӣ карда таъкид кардаст, ки “СҶШ бузургтарин Созмони минтақавӣ дар ҷаҳон буда, “фазои бузурги ҷуғрофӣ ва тақрибан нисфи аҳолии сайёраро муттаҳид кардааст”. Ҳаҷми умумии маҷмуи маҳсулоти дохилии кишварҳои СҶШ ба чоряки нишондиҳандаи ҷаҳонӣ, мақоми ғайриблокӣ ва ҳамкории доимии гуногунҷанбаи давлатҳои аъзои Созмон, даст кашидан аз муқовимат ва ихтилофоти сиёсӣ гарави муваффақияти СҶШ маҳсуб мешавад” [11].

Тоҷикистон ба ҳайси яке аз давлатҳои муассис ва шарикҳои фаъоли СҶШ барои таҳкиму танзими ҳамкориҳои гуногунҷанба ва баланд бардоштани мақоми Созмон бо ташаббустиҳои созандаи худ саҳми сазовор мегузорад. Ин кишвар пайваста ба таҳкими минбаъдаи муколамаи сиёсӣ дар рӯҳияи эҳтироми мутақобила, баробарҳуқуқӣ ва ҳамкории мутақобилан судманд, аз ҷумла бо давлатҳои шарикҳои муколама талошҳои машваратҳои судман медиҳад.

Таъсису таъриху танзими СҶШ аз ҷониби муҳаққиқону донишмандон, аз ҷумла профессор Ниёз Мирзоев баррасиҳо шудааст, ки аз мубрамиёту муҳимияти мавзӯ гувоҳӣ медиҳад. Китоби тозанашири донишманди бо салиқаи Ниёз Мирзоев «Тоҷикистон-Созмони Ҳамкории Шанхай: Шоҳроҳи ҳамкориҳо» унвон гирифта, ба таърихи таъсис ва таҳаввули СҶШ баҳшида шуда, дар он марҳилаҳои асосии рушду такомул, ҷойгоҳи Тоҷикистон ва нақши он дар низоми байналмилалӣ муосир хело хуб инъикос ёфтааст. Муаллиф китобашро бо муқаддима, марҳилаҳои ташаккул ва таҳаввули СҶШ, нақши Тоҷикистон дар ташаккулу рушд ва робитаҳои он дар доираи СҶШ тақсимбандӣ намудааст.

Худи муаллиф дар муқаддима китоб ишора кардааст, ки ҳалли масъалаҳои глобалӣ ваҳдату ҳамгироии давлатҳоро тақозо намуда, вақти он расидааст, ки талошҳои муштараки халқҳо дар фазои ягонаи сиёсӣ дар созмонҳои минтақавӣ байналмилалӣ муттаҳид карда шаванд...Таъсиси СҶШ низ натиҷаи мантиқии талошҳои халқҳо баҳри ҳифзи сулҳу субот, амнияти бехатарии минтақа ва сайёра мебошад [8, 7].

Ба андеши ин донишманд СҲШ бонуфузтарин созмони байналмилалист, ки нақш ва мавқеи он дар ҷаҳон сол то сол афзуда, раёсати он солҳои 2020-2021 ба Тоҷикистон вогузор шуда буд, ки тавбама ба 30 солагии кишвар ва 20 солагии СҲШ хеле рамзӣ рост меомад [13, 9].

Ҳамин тариқ, барои кишварҳои аъзои СҲШ ба хусус Тоҷикистон дар ин созмон калидӣ маҳсуб ёфта, дар рушди иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва пайдори сулҳу суботу амният нақши муҳимро иҷро мекунад. Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон аз нахустин солҳои даврони Истиқлоли кишвар масоили мубрами минтақа ва ҷаҳонро мавриди баррасӣ қарор дода, дар ҳалли онҳо ҳамаи халқҳои ҷаҳонро ба сулҳу созиш даъват мекунад.

Ба андешаи Ниёз Мирзоев Осиёи Марказӣ бо шумули Тоҷикистон ба марказҳои муборизаҳои геополитикии кишварҳои абарқудрат табдил ёфта, таваҷҷуҳи оламиёро ба худ беш аз пеш ҷалб менамояд... Мавқеаи геополитикӣ ва геостратегӣ ва ҳаммарзии ОМ бо Чину Афғонистон, захираҳои фаровони табиӣ нафту газ ва обу гидроэнергетикӣ аз омилҳоест, ки абарқудратҳо ба он бештар таваҷҷуҳ мекунанд [1, 17-19].

Дар ин зимн, доктори илмҳои таърих, профессор Воҳидова Санавбарбону дар мақолаи худ зери унвони “Ҳамкориҳои бисёрсамтаи Иттиҳоди Аврупо бо давлатҳои Осиёи Марказӣ” ишора кардааст, ки минтақаи Осиёи Марказӣ дар чорроҳаи тамаддунҳои сосонӣ, юнонӣ, славянӣ, конфутсия, буддоия ва ҷаҳони ислом қарор дошта, захирҳои бузурги гирдоэнергетикӣ ин ҷо ба хусус кишвари Тоҷикистон ба манфиати кулли кишварҳои Осиёи Марказӣ, аз он ҷумла, Афғонистону Покистон хоҳад буд [6, 62].

Ба андешаи Владимир Норов собиқ дабири кулли Созмони ҳамкориҳои Шанхай бидуни бузургтарин кишварҳои аъзои СҲШ амнияти ҳарбӣ ва ҳасатаи ҷаҳон, инчунин беҳатариҳои фазои кайҳон ва иттилоотиро тасаввур кардан ғайриимкон аст. Бояд гуфт, ки кишварҳои аъзои СҲШ барои таъмини амнияти пешрафти ҷаҳонии техникӣ тамоми имкониятҳоро доранд [5].

Ҳамин тариқ, СҲШ ба ҳайси бозигари минтақавӣ ҳамкориҳоашро бо кишварҳои аъзо ва ниҳодҳои форумҳои муҳими минтақа ва ҷаҳон ба роҳ монда, онро таҳкиму тавсеа бахшид, ки ҳамаи кишварҳои аъзо, ки дорои фарҳангу мероси тамаддунии гуногунанд, хело хуб ба роҳ монда, дар мувофиқа бо дастурҳои сиёсати хориҷӣ ва моделҳои рушди миллии онҳоро миёни ҳам муттаҳид сохт.

СҲШ барои ҳубтару беҳтар ба роҳ мондани ҳадафҳои худ дар эҷоди ҳамгироии минтақавӣ робитаҳои бешро бо форуми созмонҳои ташкилотҳои калидӣ ба хусус Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ), Ассотсиатсияи кишварҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ (АСЕАН), Созмони Паймони Амнияти Дастаҷамъӣ (СААД), Созмони Ҳамкориҳои Иқтисодӣ (ЭКО), Машварату Ҳамкорӣ Тадбирҳои Боварӣ дар Осиё (СІСА), Созмони маориф, илм ва фарҳанги СММ (ЮНЕСКО), Комиссияи умумиҷаҳонии сайёҳӣ (СҶТ), Иттиҳоди Аврупо (ЕАЭА) ва ғайра ба созишномаҳо бастааст [22].

Ҳамин тавр, дар нахустин рӯзҳои моҳи июли соли 2024 таҳти шиори “Оид ба ҳамгироии ҷаҳонӣ барои сулҳи одилона, ризоият ва рушд” ва нақши СҲШ дар ҳалли мушкилоти кунунии байналмилалӣ ва минтақавӣ форум баргузор шуда, нахустин маротиба ҷаласаи созмон бо иштироки роҳбарони Муғулистон, Озарбойҷон, Қатар, Аморти Муттаҳидаи Араб, Туркия ва Туркманистон дар формати “СҲШ плюс” доир гардид.

Дабири кулли СММ Антониу Гутерриш ва Президенти Қазоқистон Қосим-Жомарт Тоқаев вазъи муноқишаҳои геополитикии ҷаҳон ва набудани эътимод

миёни кишварҳоро нигаронкунанда доништа, чунин муколамаҳо дар эҷоди ҳамгирӣ миёни кишварҳо зарур шумориданд.

Ба андешаи Қосим-Жомарт Токаев, афзоиши ҳаҷми савдои хориҷии кишварҳои узви Созмони ҳамкорӣи Шанхай ба беш аз 8 триллион доллари ИМА, омили тавсеаи таҳкими иқтисодии Осиё ва ҷаҳон буда, равоит миёни кишварҳои узв аз авлавиятҳо махсуб мешавад [20].

Ҳамин тариқ, созишномаҳои СҶШ бо доштани нуқоти муҳим ва мубрамият хело муҳим арзёбӣ мешаванд. Зимнан, байни Котиботи СҶШ ва Кумитаи иҷроияи ИДМ санаи 12 апрел 2005 Ёддошти тафохум ба имзо расид, ки ҳамкориву ҳамгирӣ, таъмини амнияти минтақавӣ ва байналмилалӣ, мубориза бо терроризму ифротгариву сепаратизм, гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир ва аслиҳа, ҷиноятҳои муташаккил ва фаромиллӣ, иқтисоду савдо, хизматрасониву молия, мусоидат ва ҳифзи сармоягузорӣ, нақлиёт ва коммуникатсия, ҳифзи муҳити зист, технологияҳои иттилоотӣ, илму фарҳанг ва сайёҳиву тандурустӣ нуқоти калидӣ он мебошанд.

Ба андешаи Мирзоев Ниёз ҳамкорӣҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ, илмӣ ва низомии Тоҷикистон ва Россия чун узви фаъоли кишварҳои ИДМ ба манфиати онҳо равона гардида, ҳадафшон таъмини шароити мувофиқ баҳри бунёди давлати мутараққӣ ва пешрафта буда, бо таъкиди Президенти Тоҷикистон “Россия шарикӣ стратегӣ на танҳо дар ҷаҳорҷӯбаи ИДМ, балки дар миқёси байналмилалӣ буд ва ҳаст” [12,51-52].

Зимнан, тафохумнома байни котиботи СҶШ ва АСЕАН санаи 21 апрели соли 2005 дар шаҳри Ҷакарта ба имзо расид, ки самтҳои афзалиятноки ҳамкорӣ дар мубориза бо терроризм, қочоқи маводи муҳаддир ва силоҳ, шустушӯи пул ва муҳҷирати ғайриқонунӣ мавриди таваҷҷӯҳи ҷонибҳо қарор дода шудааст. Дар ин зимн, 22 октябри соли 2019 дар Котиботи Ассотсиатсияи давлатҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ (АСЕАН) дар Ҷакарта мизи мудаввар дар мавзӯи «АСЕАН ва СҶШ: савдо ва иқтисодии сармоягузорӣ» ташкил карда шуда, аввалин чорабинии муштарак байни котиботи СҶШ ва АСЕАН дар моҳи март соли 2019 тибқи Созишномаи моҳи апрели соли 2005 ба имзо расида, баргузор шуд. Самтҳои иқтисод ва молия, энергетика, аз ҷумла, гидроэнергетика ва сӯзишвории биологӣ, сайёҳӣ, муҳити зист ва захираҳои табиӣ ва рушди иҷтимоӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтанд, ки заминаи ҳамгироиро бештар фароҳам меоварад.

Ба андешаи муҳаққиқ ва докторант PhD-и Шуъбаи Осиёи Ҷанубу Шарқӣ Соҳиби Баҳрулло “кишварҳои узви СҶШ ва АСЕАН дар минтақаи Осиё буда, бо наздикии ҷуғрофӣ ва манфиатҳои муштарак дар минтақа мебошанд, мепайванданд” [21].

Муҳаққиқи дар мақолааш зерини “Ҳамкорӣҳои СҶШ ва АСЕАН: дастовардҳо ва дурнамо” ҳамгироии кишварҳои СҶШ бо АСЕАН саривактӣ доништа, таъкид менамояд, ки ҳар ду созмонҳо созмони минтақавӣ буда, ду давлати абарқудрат Россия ва Чин аъзои СҶШ мебошанд. Ба назари ӯ АСЕАН таҷрибаи 54-сола дошта, барои ҳамкорӣҳои судманд ва дарозмуддат татбиқи лоиҳаи “Як камарбанд, як роҳ” метавонад робитаҳои мутақобилан судманди ҳарду созмони минтақавиро тавсеа бахшида, кумак расонад.

Ҳамин тариқ, ёддошти тафохум дар баҳши иқтисоду тиҷорат, нақлиёт, энергетика, муҳити зист ва сайёҳӣ байни Котиботи Созмони ҳамкорӣи Шанхай (СҶШ) ва Котиботи Созмони ҳамкорӣҳои иқтисодӣ (СҶИ ё ЭКО) санаи 11 декабри соли 2007 дар Ашқобод, ҳалли низоъҳои минтақавӣ, пешгирӣ ва назорат барои паҳн накардани силоҳ ва ҳамкорӣҳои муштарак ба муқобили терроризм, сепаратизм, ифротгарӣ, қочоқи маводи муҳаддир, ҷиноятҳои фаромиллӣ байни Котиботи

Созмони Ҳамкориҳои Шанхай ва Котиботи Машварати ҳамкорӣ ва тадбирҳои боварӣ дар Осиё (МҲТБО) санаи 20 майи соли 2014 дар Шанхай ба имзо расид.

Бояд ин ҷо таъкид намуд, ки яке тавонмандиҳо ё потенсияҳои кишварҳои аъзои СҲШ дар он аст, ки бештари онҳо дар Осиё ҷойгир буда, ба минтақаи инкишофи босуръаттарини ҷаҳон табдил ёфта, нақш мебозанд. Маҳз ин тавоноӣ кишварҳои Осиёро дар зери як ҳадафи стратегӣ таҳти созмони МҲТБО ҷамъ овардааст, ки Сингапур, Филиппин, Тайланд, Чин, Туркия, Эрон, Ҳиндустон ва Покистон аз абарқудрати минтақавӣ ва ҷаҳонӣ ба шумор мераванд.

Тағйирёбии вазъи ҷаҳон ба бештари кишварҳо таъсири манфӣ расонида, аҳолии онҳо дар ҳолати ноамнӣ умр ба сар мебаранд. Тибқи маълумотҳои дарёфтшуда аз Маркази таҳлилии Институти Иқтисод ва Сулҳ зери номи “Vision of Humanity” беш аз 92 кишвар берун аз марзҳои худ, бо ноамниву носуботи пайдор дучор буда, вазъияти дар ин минтақаҳо мушкилу печидатар шудааст [3].

Ба назари коршиносони ин марказ дар даҳсолаи охир, сатҳи сулҳи ҷаҳонӣ аз афзоиши нооромии иҷтимоӣ ва ташаннуҷи сиёсӣ ба таври назаррас ба бештари кишварҳо таъсир расонида, ба амнияти миллӣ таҳдид мекунад.

Чунин носуботиҳо муҳити сиёсӣ иқтисодӣ тиҷоратиро ҳалалдор карда, рушди иқтисодиро мушкилтар мегардонад. Эҷоди сулҳу субот ва ҳамкориву ҳамгироии минтақавӣ барои рушди фароҳамоварии шароити мусоиди иҷтимоӣ иқтисодӣ муҳим арзёбӣ шуда, ба иқтисоду пешрафти давлатҳо кӯмак расонида, дар шукуфӣ ва амнияти дарозмуддат ин кишварҳо таъсири мусбат мерасонад.

Тоҷикистон раёсати Машварати ҳамкорӣ ва тадбирҳои боварӣ дар Осиёро барои солҳои 2018-2020 бар уҳда дошт ва санаи 14-15 июни соли 2019 дар шаҳри Душанбе 5-умин саммити Машварати ҳамкорӣ ва тадбирҳои боварӣ дар Осиё (МҲТБО) баргузор гардид, ки ҷиҳати таҳкими сулҳу суботи минтақавӣ роҳбарон ва намоёндагон аз манотиқи Осиёи Ҷанубӣ бо шумули Ҳиндустону Покистон низ ширкат варзида, суҳанронӣ карданд.

Донишманд, шарқшинос ва мудири шуъбаи Шарқи Миёна ва Наздики Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ Зиёев Субҳиддин ҳамкориҳои СҲШ бо кишварҳои Шарқи Миёна ва Наздик фоли нек доништа, пазируфтани кишвари Миср ҳамчун шарикӣ муқолима дар СҲШ дар эълонии Душанбе метавонад роҳро барои густариши ҳамкориҳои онҳо бо кишварҳои шарқӣ ба шакли амиқтар ба роҳ монанд. СҲШ пайваستا талош мекунад, то ҳамкориҳои онҳо бо кишварҳои Шарқи Миёна ва Наздик ба таври ҳасана ба роҳ монда, ба андешаи сафири Тоҷикистон дар Арабистони Саудӣ Акрам Каримӣ қарори ахири СҲШ дар бораи додани Салтанат ба мақоми шарикӣ муқолима ба ин созмон нерӯи тоза зам мекунад [10, 80-84].

Покистону Ҳиндустон узви фаъоли СММ ва Созмони ҳамкориҳои Шанхай буда, дар ин кишварҳо миллионҳо қавми тоҷиктабор умр ба сар мебаранд, ки ба касби тиҷорат, меъмори ва ирфон машғулият дошта, то ба имрӯз осорашон боқӣ мебошад. Тоҷикистон солиёни зиёд бо ин кишварҳо равобити фарҳангӣ дӯстӣ дошта, дар заминаи он муносибатҳои дипломатӣ барқарор намуд [15].

Тоҷикистону Чину Покистону Ҳиндустон ва Россия чун узви фаъоли СҲШ метавонанд бо ҳамкориҳои дигар кишварҳои Осиёи Миёна масири аслии энергетикӣ тақвият дода, ҳамгироии минтақавиро тавсеа бахшанд.

Дар Консепсияи сиёсати хориҷии Тоҷикистон, банди 3.1. чунин қайд гардидааст: “Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳкими муносибатҳои сиёсӣ ва густариши ҳамкориҳои судманди гуногунҷанба бо Ҷумҳурии Ислонии Покистон, бо назардошти имкониятҳои тиҷоративу иқтисодӣ ва мавқеи геостратегии он

аҳаммияти хосса дорад...Даври сеюми музокироти сулҳи тоҷикон аз 20 октябр то 1 ноябри соли 1994 дар шаҳри Исломободи Покистон доир гардид” [13, 295-296].

Дар ин зимн, равобитаи фарҳангиву адабӣ, иштироки фаёли донишомӯзон ва мутахассисони Тоҷикистон дар доираи барномаҳои таълимӣ ва омӯзишӣ ва дӯстӣ миёни Тоҷикистону Покистону Ҳиндустон чун узви фаёли созмони минтақавии Шанхай, ҳамкориҳо алаҳхусус саноат, иқтисоду тиҷорат, энергетика, фарҳанг, сайёҳӣ, зарфиятсозии кадрҳо ва амнияти минтақа дар сатҳи баланд ба роҳ монда, тақвият мебахшад.

Вазири корҳои хориҷии Ҳиндустон дар ҳамоиши кишварҳо дар шаҳри Душанбе суҳанронӣ карда, қайд кард, ки Тоҷикистон дар минтақа аҳамияти стратегӣ дорад. Ба андешаи ӯ ба кишварҳои аъзо пешниҳод намуд, ки зери шиори «Дидгоҳи муштарак барои амният ва шукуфоии Осиё» фаъолият кард. Мутмаинем, ки минбаъд ҳамкориҳои мутақобилан судманд дар самтҳои гуногун ба нафъи мардум дар фазои сулҳу амният дӯстӣ беш аз пеш инкишоф хоҳанд ёфт [14].

Тафохумномаҳои СҶШ бо форуму созмонҳои эълон мекунад, ки тарафҳои муколамаро оид ба масъалаҳои марбут ба ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстона идома хоҳад ёфт.

Дар ин зимн, кишварҳои аъзо дар соҳаҳои ҳифзи ҳуқуқ, маориф ва тандурустӣ тавассути табодули мунтазами иттилоот, санадҳои ҳуқуқӣ ва тавсияҳо оид ба масъалаҳои мавриди таваҷҷуҳи тарафайн ҳамкорӣ хоҳанд кард. Онҳо инчунин ҳамкорӣ хоҳанд кард [1].

Директори Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ д.и.ф., профессор Ҳайдарзода Рустам Чӯра дар семинари илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Ҳолат ва дурнамои ҳамкориҳои Тоҷикистон бо Созмони ҳамкориҳои Шанхай” санаи 19 сентябри соли 2024 қайд намудаст, ки иштироки фаёли Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Созмони ҳамкории Шанхай ҳадафи таҳкими муносибатҳои неки ҳамсоиягӣ, равобитаи бозғатимод ва дӯстона дар байни давлатҳои аъзо ва нозирӣ созмони мазкур, инчунин таъмини амниятро оромӣ ва рушди устувори иқтисодӣ сурат мегирад.

Ба андешаи ӯ Тоҷикистон ҷонибдори тақвияти беш аз пеши нақши Созмони ҳамкории Шанхай дар тавсеаи робитаҳои иқтисодӣ, татбиқи лоиҳаҳои зербиноӣ, ҳамкорӣ дар ҳифзи муҳити зист ва густариши муколамаи фарҳангӣ ба нафъи ҳамгироии минтақавӣ аст.

Донишманд ва номзади илмҳои фалсафа Давлиёрова Сафаргул дар мавзӯи “Ҳолат ва дурнамои ҳамкориҳои Тоҷикистон бо Созмони ҳамкориҳои Шанхай” баррасии илмӣ намуда ишора мекунад, ки Созмони ҳамкориҳои Шанхай як иттиҳодияи бисёрҷанбаест, ки фаъолиятҳои ба таъмини амният ва нигоҳдории сулҳу субот дар фазои васеи АвруОсиё, муқовимат бо ҷолишҳо ва таҳдидҳои нав, таҳкими ҳамкориҳои тиҷоратӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ, гуманитарӣ нигаронида шуда, имкони бархӯрди тамаддунҳоро дар минтақаи масъулияти онҳо баробар мекунад [7].

Дар шароити мушкилоти печидае, ки кишварҳои минтақа ва дар саросари ҷаҳон рӯбарӯ ҳастанд, кишварҳои узви СҶШ барои пешбурди “Рӯҳияи Шанхай” бештару беҳтар муштарак кору фаъолият намуда, дар ҳалли масъалаҳои таъхирнопазир ва мусоидат ба амнияти минтақавӣ, шукуфоии иқтисодӣ ва табодули фарҳангӣ саҳм гузоранд.

Дар вебинари форуми дӯстии Покистон ва СҶШ ва Маркази тадқиқоти СҶШ, Пажӯҳишгоҳи сулҳ ва тадқиқоти дипломатӣ (IPDS) санаи 20-ум моҳи июли соли 2023 зери унвони “Натиҷагирии СҶШ 2023: паёмадҳо, мушкилот ва дурнамои оянда” баргузор шуд, ки ҳамоҳангӣ ва ҳамкорӣ, барои пешрафти дастаҷамъӣ ва шукуфой ҳадафҳои онро ташкил меод [16].

Доктор Фарҳат Осиф, президенти IPDS, ҳамгирӣ, ҳамкорӣ ва робитаҳоро миёни кишварҳои аъзои СҶШ муҳим арзёбӣ карда, рушди дипломатияи мардумиро аз муҳимтарин фаъолиятҳои созмон дар ин самт шуморид. Дар чараёни муҳокимаҳо доктор Сакти Прасад Сричандан, ёвари профессори Донишгоҳи Чавоҳарлол Нехру дастовардҳои Ҳиндустонро ба ҳайси раиси нишасти ахири СҶШ 2023 таъкид карда, талошҳои кишварашро дар пешбурди бахшҳои тиб, фарҳанг ва инноватсия ёдовар шуд. Канг Че, ходими илмӣ шӯъбаи таҳқиқоти Аврупо ва Осиёи Марказӣ дар Пажӯҳишгоҳи Тадқиқоти Байналмилалӣ Чин (CIPS), ба зарурати ҳамкориҳо ва густариши робита бо ҷомеа барои ҳалли мушкилот бештар таъкид карда, пешниҳод кард, ки тавассути таҳқиқоти муштарак метавон онро бештар рушд дод. Кобулҷон Собиров, директори Маркази дӯстӣ ва дипломатияи мардумии СҶШ дар Ўзбекистон ташаббусҳои муҳим ба мисли эҷоди харитаи долони ягона, ҳамоҳангсозии тағирёбии иқлим, рушди сайёҳӣ ва тадбирҳои муштарак барои муқобила бо ҳолатҳои минтақавӣ зарур дониста, ташаббусҳо ва талошҳои СҶШ ба робитаҳои минтақавӣ, сулҳу субот дар ин замина муҳим арзёбӣ кард. Доктор Лидия Пархомчик, коршиноси Пажӯҳишгоҳи иқтисод ва сиёсати ҷаҳонии Қазоқистон, натиҷаҳои мусбати нишасти СҶШ-2023-ро таъкид карда, мизбонии мизбонии СҶШ-2024 аз ҷониби Қазоқистон дар эҷоди ҳамгироии минтақавӣ кори хело арзанда шуморид. Юлия Мелоников, менечери барномаҳои Шӯрои равобити байналмилалӣ Россия, таъкид кард, ки минтақаи кишварҳои СҶШ ҳамчун як форум барои рафъи ихтилофот метавонад боиси пешрафти минтақа саҳм гузошта, нақши созмонро дар пешбурди сулҳ, рушд ва ҳамкорӣ хело мусбат арзёбӣ кард.

Нигорандаи сатрҳо дар семинари мазкур дурнамои кишварҳои аъзои СҶШ-ро дар расидан ба сулҳи пойдор муҳим дониста, ба моделу унсурҳои фаъолсозии иқтисодӣ, пайваستшавӣ ва рафъи таҳдидҳо ҳамчун ҷузъҳои муҳими равиши сулҳҷӯёнаи минтақавӣ бештар бояд кор гирифт.

Мавриди зикр аст, ки дар Маркази дӯстӣ ва ҳамкориҳои Созмони ҳамкориҳои Шанхай дар Тоҷикистон таҳти унвони «Раёсати Покистон дар Шӯрои сарони ҳукуматҳои Созмони ҳамкориҳои Шанхай: навоарӣ, сармоягузорӣ, истиқлолияти нақлиётӣ, мубориза бо камбизоатӣ» ҳамоиш баргузор гардида, густариши ҳамкориҳои тиҷоративу иқтисодӣ ва сармоягузорӣ, аз ҷумла густариши ҳамкорӣ дар соҳаҳои энергетика ва нақлиёт ва нақши Покистон дар мудирияти Шӯрои сарони ҳукуматҳои Созмони ҳамкориҳои Шанхай муҳим арзёбӣ намуданд [18].

Хулоса олимон ва муҳаққiqони кишварҳои узви СҶШ нақши СҶШ ва форуми созишномаҳо ва чораҳои муҳиму саривақтии онро дар таҳкиму тавсеаи ҳамкориву ҳамгироии минтақавӣ зарур дониста, пешниҳоду тавсияҳо ироа карданд.

Чин раёсати даврии СҶШ барои солҳои 2024-2025-ро бар ўҳда дошта, мизбони нишасти 25-уми Шӯрои сарони кишварҳои узви СҶШ хоҳад буд. Чин аз замони таъсиси СҶШ роҳу равишҳои пурсамари рушди осоиштаро пеш гирифт, ки ба таври намунавӣ дар идоракунии муносибатҳои байналмилалӣ пазируфта шудааст.

Ҷонишини вазири корҳои хориҷии Чин Сун Вэйдунг нақши кишварашро дар ҳамкориву ҳамгироии минтақавӣ дар доираи СҶШ муҳим шуморида, тавсияҳои зеринро муҳим мешуморад: якум, кишвари Чин дар партави “Соли рушди устувори СҶШ” дар ҳашт самтҳои калидӣ, аз ҷумла, қoҳиши камбизоатӣ, амнияти озуқаворӣ, саломатии аҳоли, маблағгузорӣ барои рушд, тағирёбии иқлим ва рушди сабз, саноатӣ, иқтисодӣ рақамӣ ва пайвастшавӣ, ҳамкoriaшро идома хоҳад дод. Дуюм, ду ҳуҷҷати муҳимро ба муносибати 80-умин солгарди муқовимати мардумии Чин ва инчунин 80-умин солгарди таъсиси Созмони Милали Муттаҳид эълومияи сарони давлатҳо нашр намуда, мавзёгирии ягонаи давлатҳои аъзоро ба масъалаҳои муҳими байналмилалӣ ва минтақавӣ дар асоси ризоият ва саъю талоши кишварҳои

узв барои ҳамкориҳои амалӣ стратегияи рушди марҳалаи навбатии СҶШ таҳия хоҳад кард. Сеюм, ҳамаи кишварҳои аъзо зери шиори "Таҳкиму тавсеаи рӯҳи Шанхай: СҶШ дар амал" беш аз 100 воҳиди чорабиниҳо баҳри тақвияти эътиқоди мутақобилаи сиёсӣ, ҳифзи амнияти умумӣ, мусоидат ба шукуфоии муштарак, таҳкими табодули мардум ва баланд бардоштани самаранокии механизми миёни кишварҳои узв ҳамкориву ҳамгироии минтақавиро идома хоҳанд дод [4].

Хулоса, Тоҷикистон ҳамкориашро бо кишварҳои аъзои СҶШ ба таври ҳасана ба роҳ монда, пайваста бо ташаббусҳои созанда, рафту омадро миёни мардумони якдигар бештар таҳияву ташкил карда, тиҷорату иқтисод ва туризмро рушд хоҳад дод. Дар ин зимн, ворид шудани кишварҳои минтақа хусусан Покистону Ҳиндустону Эронро Беларус ба Созмони ҳамкории Шанхай дар эҷоди ҳамгироии эгергетикиву саноатии кишварҳои минтақа ва коҳиши додани нигарониҳову муноқишаҳо миёни онҳо заминаи хело муносибу муфид фароҳам хоҳад овард.

Ҳамин тариқ, дар ҷаҳоне ки пур аз ҷолишу муноқишаҳои сиёсӣ ва нооромии пайваста идома дорад, давлатҳоро зарур меояд то ба рушди ниҳодҳои қавӣ ва системаҳои идоракунӣ бештару беҳтар тамаркуз намоянд. Зеро эҷоди минтақаи амну сулҳу созандагӣ ба кишварҳо имкон медиҳад, ки воридот ва содироти бештар ба роҳ монда, устувории арзиши моливу пулиро дарёфт намуда, бештари сармоягузориҳои мустақими хориҷиро ба даст оранд. Ин амалкард ба онҳо имкон медиҳад, ки моделу системаҳои устувори иқтисодӣ ва инчунин сулҳу амниятро хубтару беҳтар нигоҳ доранд.

Дар ниҳоят бояд таъкид намуд, ки Тоҷикистон ба идомаи ҳамкориҳои бисёрҷонибаи кишварҳои минтақа, бахусус дар доираи СҶШ ва дигар созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ аҳамияти хосса дода, равобитаҳоро бо ҳамсояи кишварҳо муҳим шуморида, бо мактаби сулҳофаринии худ онро пайваста дар риштаи дӯстиву ҳамсоягӣ барои беҳбудии мардумони якдигар пайваста бо истифода аз таҳкиму арҷгузорӣ, Ҳимоят адолат, муколамаву муроси лозима пайваста ба роҳ мемонад.

АДАБИЁТ:

1. Cooperation with International and Regional Organizations. Манбаи электронӣ// <https://eng.sectsco.org/20170109/192193.html> [санаи муроҷиат 20.02.2025]
2. Kashif Ehtisham. THE ROLE OF REGIONAL POWERS IN THE CONTEMPORARY COMPLEX GEO-POLITICAL ENVIRONMENT. Тоҷикистону Ҳиндустонро тавсеа бахшид №83 (4033) 11.07.2019. Манбаи электронӣ// <https://nesa-center.org/the-role-of-regional-powers-in-the-contemporary-complex-geo-political-environment/> [Санаи дархост: 25-02-2025]
3. Peace has a vital role towards the economic development of countries across the globe. Манбаи электронӣ// <https://www.visionofhumanity.org/peace-and-prosperity-an-essential-partnership-for-nations/> [санаи муроҷиат 20.02.2025]
4. The Ministry of Foreign Affairs Holds a Briefing on China's Rotating Presidency of the Shanghai Cooperation Organisation. Вазорати хориҷии Чин. SEPTEMBER 09, 2024 Манбаи электронӣ// https://www.mfa.gov.cn/mfa_eng/xw/wjbxw/202409/t20240910_11488270.html [санаи муроҷиат 23.02.2025]
5. Владимир Норов. Созмони Ҳамкориҳои Шанхай дар таъмини амният ва суботи минтақа нақши муҳим дорад. Shanghai Cooperation Organization is playing an important role in ensuring regional security and stability. Манбаи электронӣ// <https://eng.sectsco.org/20240125/1244550.html> [санаи муроҷиат 23.02.2025]
6. Воҳидова Санавбарбону. Ҳамкориҳои бисёрсамтаи Иттиҳоди Аврупо бо давлатҳои Осиёи Марказӣ. Осиё ва Аврупо №4, (12), 2022. Саҳ.62

7. Давлиёрова Сафаргул. Ҳолат ва дурнамои ҳамкориҳои Тоҷикистон бо Созмони ҳамкориҳои Шанхай. Тоҷикистону Ҳиндустонро тавсеа бахшид №83 (4033) 11.07.2019. Манбаи электронӣ// <https://amit.tj/tj/kholat-va-durnamoi-khamkorikhoi-tochikiston-bo-sozmoni-khamkorikhoi-shankhay?page=53> [санаи муроҷиат 20 феврал 2025]
8. Зафар Сайидзода. Фаъолиятҳои байналмилалӣ Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон. Душанбе. ЧДДМ “Контраст”, 2016.-216 саҳ.
9. Зафар Сайидзода. Фаъолиятҳои байналмилалӣ Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон: бозгашти давлати миллии тоҷикон ба арсаи сиёсати ҷаҳонӣ. Душанбе: ЧДДММ “Контраст”, 2016.-212 саҳ.
10. Зиёев Субҳиддин. Кишварҳои Шарқи Миёнаву Наздик ва СҶШ. Институти Осиё ва Аврупои АМИТ. №4, (8) 2021 саҳ. 80-84.
11. Мирзиёев дар бораи саммити дарпешистодаи СҶШ сухан гуфт. Рӯзномаи Ҷумҳурият. Манбаи электронӣ// http://peshina.jumhuriyat.tj/index.php?art_id=47380 [санаи муроҷиат 20.02.2025]
12. Мирзоев Ниёз. Тоҷикистон ва Россия: Дар масири шарикӣ стратегӣ. Осиё ва Аврупо №3, (11) 2022. саҳ. 51-52
13. Мирзоев Н.М. Тоҷикистон-Созмони Ҳамкориҳои Шанхай: Шоҳроҳи ҳамкориҳо. Душанбе—2022, Матбаии “Дониш”, 385 саҳ.
14. Мирсаид Раҳмонов. МҲТБО равобитаи Тоҷикистону Ҳиндустонро тавсеа бахшид №83 (4033) 11.07.2019. Манбаи электронӣ// <https://sadoimardum.tj/minta-a-o/m-tbo-ravobiti-to-ikistonu-industonro-tavsea-bahshid/> [Санаи дархост: 25-04-2025]
15. Мирсаид Раҳмонов. Ҳамкориҳои Тоҷикистону Покистон ва ҳадафҳои МҲТБО. Садои мардум. №87 (4037) 20.07.2019. Манбаи электронӣ// <https://sadoimardum.tj/minta-a-o/amkorii-to-ikistonu-pokiston-va-adaf-oi-m-tbo/> [Санаи дархост: 25-02-2025]
16. Мирсаид Раҳмонов. Ҳамоиши СҶШ-2023: Тавонмандиҳо, мушкилот ва дурнамо. Манбаи электронӣ// <https://farazh.tj/habari-ruz/amoishi-s-sh-2023-tavonmandiho-mushkilot-va-durnamo/> [санаи муроҷиат 10 феврал 2025]
17. ОДИНАЕВ Абдуҳалим. Машварати ҳамкориҳои Душанбе ва паёмадҳои он. Сомонаи Институти Осиё ва Аврупои АМИТ. 17.06.2019. Манбаи электронӣ// <https://osiyoavrupo.tj/en/post/mashvarati-amkorii-dushanbe-va-pajomad-oi-on> [санаи муроҷиат 11 март 2025]
18. Раёсати Покистон дар Шурои сарони ҳукуматҳои Созмони ҳамкориҳои Шанхай: навоарӣ, сармоягузорӣ, истиқлолияти нақлиётӣ, мубориза бо камбизоатӣ. АМИТ Ховар. Манбаи электронӣ// <https://khovar.tj/2024/03/dar-markazi-d-st-va-amkorii-sozmoni-amkorii-shanhaj-dar-to-ikiston-amoish-barguzor-shud/> [санаи муроҷиат 10 январи 2025]
19. Раҳмонов Мирсаид. Нақши “Нерӯи нарма” дар пешбурди сиёсати хориҷии кишварҳои ҷаҳон. Осиё ва Аврупо №1, (9) 2022. Саҳ. 61
20. Созмони ҳамкориҳои Шанхай: Аз тавсеаи ҳайат то таҳкими иқтисоду ҷуғрофия. Рӯзномаи Ҷумҳурият. 15.07.2024 №: 133.
21. Соҳиби Баҳроло докторант PhD ва ходими хурди илмӣ Шуъбаи Осиёи Ҷанубу Шарқӣ. Ҳамкориҳои СҶШ ва ASEAN: дастовардҳо ва дурнамо. 2021-09-25. Манбаи электронӣ// <https://osiyoavrupo.tj/tg/post/amkori-oi-s-sh-va-asean-dastovard-o-va-durnamo> [санаи муроҷиат 11 март 2025]
22. Ҳамкориву созишномаҳо бо муассисаҳои минтақавӣ ва фароминтақавӣ СҶШ. Cooperation with International and Regional Organizations. Сомонаи расмӣ СҶШ. Манбаи электронӣ// <https://eng.sectsco.org/20170109/192193.html> [санаи муроҷиат 02.04.2025]

РЕГИОНАЛЬНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ В РАМКАХ ШОС: ВОЗМОЖНОСТИ, УГРОЗЫ И РЕКОМЕНДАЦИИ (ТАДЖИКИСТАН, КИТАЙ, ПАКИСТАН И ИНДИЯ)

В статье автор рассматривает сотрудничество стран в рамках ШОС, считая его хорошей основой для региональной интеграции. Автор изучил роль ШОС с точки зрения исследователей и описал ее различные аспекты. Таким образом, были изучены роль Таджикистана, Китая, Пакистана и Индии в ШОС, соглашения ШОС с основными региональными форумами и организациями, а также региональные возможности и угрозы, и автор завершил статью рекомендациями.

Ключевые слова: ШОС, угрозы, сотрудничество, интеграция, соглашения, региональные державы, добрососедство, Центральная Азия, Южная Азия, Китай и Россия.

REGIONAL INTEGRATION WITHIN THE FRAMEWORK OF THE SCO: OPPORTUNITIES, THREATS AND RECOMMENDATIONS (TAJIKISTAN, CHINA, PAKISTAN AND INDIA)

In this article, the author discussed the cooperation of countries within the SCO, considering it a good basis for regional integration. The author studied the role of the SCO from the point of view of researchers and described its various aspects. Thus, the role of Tajikistan, China, Pakistan, and India within the SCO, the SCO agreements with major regional forums and organizations, regional capabilities and threats are studied, and the author concluded the article with recommendations.

Keywords: SCO, threats, cooperation, integration, agreements, regional powers, good neighboring, Central Asia, South Asia, China and Russia.

Маълумот дар бораи муаллиф: Раҳмонов Мирсаид, ходими калони илмӣи шуъбаи Осиёи Ҷануби Шарқии Институти омӯзиши давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ. Суроға : ш.Душанбе, х.Рӯдакӣ 33.Тел:919293105.email:esrp_mirsaid@yahoo.co.uk

Информация об авторе: Рахмонов Мирсаид, старший научный сотрудник отдела Юго-Восточной Азии Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ Адрес: Душанбе, улица Рудаки 33. Тел: 919293105. email: esrp_mirsaid@yahoo.co.uk.

Information about the author: Rahmonov Mirsaid, Senior Researcher of the South-Eastern Asia Department of Institute of the Institute for the Study of Problems of Asian and European Countries of the NAST. Address: Dushanbe, Rudaki Street 33. Tel: 919293105. email: esrp_mirsaid@yahoo.co.uk

СТРАТЕГИЯ БОРЬБЫ С КОРРУПЦИЕЙ В СИНГАПУРЕ

СОҶИБИ БАХРУЛО-

научный сотрудник отдела Юго-Восточной Азии, Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ

В данной статье автором исследована стратегия борьбы с коррупцией в Сингапуре. В ней рассмотрены важные способы и особенности стратегии Сингапура, посредством которой эта страна стала одним из развитых государств мира. Автор на основе глубокого изучения и научного анализа данной стратегии предлагает свои

предложения по применению данной успешной и эффективной практики в условиях Таджикистана.

Ключевые слова: Сингапур, Таджикистан, коррупция, обучение, исследования, пути противодействия, стратегия.

Злоупотребление служебным положением в собственных интересах, когда личные ценности выше государственных, является коррупцией. Коррупция наносит ущерб экономике страны и ее международной репутации, а также препятствует ее развитию. Руководители всех развитых государства внесли весомый вклад в борьбу с коррупцией и объявили ее одной из главных проблем своей внутренней политики. Следует отметить, что Уважаемый Глава Республики Таджикистан Эмомали Рахмон высказался по поводу коррупции следующим образом: «Коррупция является одним из самых серьёзных препятствий на пути стабильного развития страны, она может привести к снижению репутации государства на международной арене и недовольству граждан деятельностью государственных структур и органов власти» [8,7].

Наиболее успешным и опытным государством по противодействию коррупции не только в регионе Юго-Восточной Азии, но и в мире является Республика Сингапур, которая по своему экономическому положению находится наравне с развитыми государствами. После обретения независимости Сингапур считался одной из самых бедных стран в мире. В стране существовала нехватка природных ресурсов, земли и питьевой воды, но также и проблемы в государственных учреждениях. Экономическая мощь страны определялась лишь хорошим географическим положением, то есть выходом в Малаккский пролив. В стране после обретения независимости в 1965 году участились случаи коррупции, которые отразились таким образом:

- низкая заработная плата госслужащих по сравнению с работниками частных компаний;
- низкий уровень образования;
- низкая правовая культура населения.

Борьба с коррупцией стала приоритетом с момента обретения Сингапуром независимости. Одним из борцов является основатель государства Сингапур, премьер-министр (1965-1990) и символ борьбы с коррупцией в этой стране Ли Куан Ю. Его знаменитую речь звучит: "Если хотите победить коррупцию, будьте готовы посадить в тюрьму своих друзей и родственников" [3,153–167]. Ли Куан Ю приложил огромные усилия для искоренения коррупции и освобождения традиционного общества своей страны от старых привычек. В настоящее время, по данным неправительственной организации «Transparency International» (Международный индекс восприятия коррупции), страна находится на четвертом месте после Дании, Новой Зеландии и Финляндии [10].

В целях решения проблем и улучшения положения в стране, было уделено серьезное внимание борьбе с коррупцией. Борьба с коррупцией привела к развитию стратегических направлений государства. В результате борьбы с коррупцией была реализована экономическая политика страны, которая продолжается и по сей день.

Следует отметить, что опыт Сингапура в борьбе с коррупцией является наиболее эффективным и приемлемым примером для нашего государства. Данная методика оправдала себя и привела к значительным успехам в различных сферах.

Таким образом, борьба с коррупцией стала частью основной политики Сингапура, и значительные достижения были достигнуты с помощью стратегии, которая будет описана ниже.

1. Ужесточение наказаний за коррупционные преступления.

Основным фундаментом нормативно-правовых актов по борьбе с коррупцией в стране является «Закон о предотвращении коррупции». В 1960 году был принят

первый «Закон о предотвращении коррупции». В Сингапуре борьба с коррупцией началась с законодательных изменений, и в 1960 году был принят (Prevention of Corruption Act) Закон о предотвращении коррупции. Было создано антикоррупционное агентство, директор которого напрямую подчинялся премьер-министру.

Закон о предотвращении коррупции устранил несколько серьезных препятствий в борьбе с коррупцией, во-первых, он дал четкое и полное определение коррупции. Взятчики уже не могли получать взятки в виде «наград», чтобы они не скрывали за неопределенностью и двусмысленностью статей закона. Закон о предотвращении коррупции регулирует работу Антикоррупционного агентства и наделяет его обширным статусом и полномочиями. Законом ужесточен срок лишения свободы за взяточничество, что несколько развязало руки Агентству по борьбе с коррупцией. Агентство также получило разрешение арестовывать потенциальных взяточников, обыскивать их дома и рабочие места, проверять их банковские счета и т.д. В нем три отдела – оперативный, административный и информационный. Два последних отделений, помимо обеспечения оперативной работы, отвечали за «чистоту» работы госслужбы [4].

В Сингапуре предусмотрены штрафы и длительные сроки тюремного заключения за коррупционные действия, которые караются штрафом в размере более 100 000 долларов и тюремным заключением на срок до 5 лет согласно статьям 5 и 6 [1,3]. Если преступник является государственным служащим или членом парламента, наказание может составить до 7 лет, также он возвращает сумму взятки в виде штрафа.

2. Методы снижения коррупционной практики.

В целях сокращения случаев коррупции среди государственных служащих, они были обязаны сообщать соответствующим органам о доходах и имуществе членов своей семьи, а также отчитываться о своих задолженностях раз в год. В Сингапуре случаи коррупции рассматриваются как серьёзное преступление.

Основой снижения коррупционных практик стали следующие методы:

- пропаганда ежегодных кампаний и форумов на тему борьбы с коррупцией посредством СМИ;
- публикация в прессе о действиях преступников государственных органов, причём статус человека, совершившего преступление, не имел значения;
- в школах и вузах проводятся публичные тренинги по предотвращению коррупции с участием родителей школьников и студентов и государственных служащих [11].

Министерство финансов и народного хозяйства Сингапура сыграло важную роль в борьбе с коррупцией и после обретения независимости в 1965 году приняло меры по ликвидации высокого уровня коррупции путем реализации специальной антикоррупционной программы следующим образом:

- повышение независимости судебной системы и обеспечение судей высокими зарплатами;
- льготы для государственных служащих и повышение их заработной платы [8,24-26].

В то же время были введены экономические санкции за дачу взяток или отказ от участия в антикоррупционных расследованиях, а также проведены строгие меры по увольнению сотрудников таможни и других государственных служб. Установлен строгий контроль за соблюдением высоких этических стандартов и введена процедура пересмотра комплекса антикоррупционных мер каждые 3-5 лет. Оказана поддержка журналистов в делах по коррупции, где значительную роль сыграло и Министерство.

3. Прозрачность и открытость в правительстве.

В Сингапуре государственные учреждения и должностные лица обязаны отчитываться о своей деятельности и расходах. В Сингапуре с 1952 года государственные служащие ежегодно отчитываются о своих расходах. Агентство Бюро открывает коррупционные дела в случае крупных расходов государственных служащих; в случае сравнения с полученными доходами и другими источниками на банковском счете; в случае неясности источников доходов. [2]. Агентство Бюро проверяет банковские счета, имущество не только самих чиновников, но и их семей (детей, супругов и родственников) и даже их друзей. Бюро имеет полномочия, не дожидаясь приказов сверху, то есть вышестоящего органа расследовать объект. «Горячая линия» Бюро работает круглосуточно, принимаются также анонимные обращения. Тем самым правительство показывает серьезное намерение улучшить качество государственных услуг. Зарплата госслужащих была увеличена, на данный момент она достигает 20-25 тысяч долларов. Депутаты и общественность поначалу отнеслись к этому решению скептически, но премьер-министр публично и открыто объяснил необходимость этого решения.

4. Профессиональное образование и высокая квалификация государственных служащих.

В Сингапуре госслужащие проходят обязательное профессиональное обучение и постоянно повышают свою квалификацию. Регулярно проводятся тренинги по предотвращению участия сотрудников правоохранительных органов в коррупции. Им дают советы, как случайно не попасть в коррупционные схемы. Должностные лица уведомляются об их ответственности в соответствии с Законом о предотвращении коррупции. Сотрудники бюро также регулярно читают лекции студентам колледжей об опасности коррупционных схем, как для них, так и для общества.

5. Развитие технологий и цифровизация государственных структур.

В Сингапуре многие государственные услуги автоматизированы, что снижает вероятность коррупции. Электронное управление – главное достижение развитых стран мира. Целью электронного управления является автоматизация процессов управления по всей стране, чтобы существенно повысить эффективность государственного управления и снизить стоимость оказания услуг каждому члену общества. Сингапур – одна из самых передовых стран мира в плане внедрения электронного правительства. В Сингапуре внедрены технологии, которые автоматизируют практически все вопросы, связанные с управлением страной и государственными услугами. В Сингапуре существует более 1600 видов электронных услуг. Процесс развития электронного правительства Сингапура начался в 1980 году и осуществляется посредством создания Национального компьютерного совета и Национальной программы компьютеризации, благодаря которым Сингапур сейчас занимает первое место в мире по рейтингу электронного правительства. Благодаря созданию электронного правительства борьбе с коррупцией способствовали следующие факторы:

- сближение государства и граждан;
- государство и предприниматели;
- государство и служащие [7].

6. Антикоррупционная стратегия Сингапура

В Сингапуре программа борьбы с коррупцией основана на следующих стратегиях:

- ✓ Поднятие зарплат госслужащих выше средней зарплаты людей, работающих в частном секторе;
- ✓ В отношении взяточников приняты строгие меры;
- ✓ Контроль ежегодных отчетов государственных служащих перед должностными лицами об их имуществе, активах и долгах;

- ✓ Прокурору было предоставлено право проверять любые банковские счета, акции и расчеты лиц, подозреваемых в коррупции;
- ✓ Серьезный контроль, особенно в отношении высокопоставленных чиновников по коррупционным делам;
- ✓ Обеспечение строгой защиты права на конфиденциальную информацию и защиты информаторов по коррупционным делам;
- ✓ Спонтанные тесты «методом случайных чисел» для чиновников;
- ✓ Устранение чрезмерных административных препятствий для развития экономики;
- ✓ Подтверждение верховенства закона и ужесточение законодательного контроля;
- ✓ Повышение независимости судебной системы (при высоких зарплатах и привилегированном статусе судей);
- ✓ Антикоррупционные меры контролируются, анализируются и пересматриваются каждые 3-5 лет.

Таким образом, в большинстве научных и практических мероприятий по борьбе с коррупцией в качестве пробы используется передовой опыт Сингапура, так как эта страна смогла победить бедность и сейчас занимает третье место в мире по уровню благосостояния, а уровень безработицы его населения в последние десятилетия не превышает 4%. При этом, по результатам международных экзаменационных исследований, образование в школах Сингапура находится на первом месте, и 90% его населения живет в собственных домах [5].

Таким образом, анализируя опыт Сингапура, можно сделать вывод, что в основе антикоррупционной политики лежит создание системы государственного управления, при которой органы власти практически не мотивированы на совершение коррупционных преступлений. В Сингапуре действует система общественного контроля за действиями должностных лиц, а также система равенства перед законом и сурового наказания за совершенные преступления. Сингапур активно сотрудничает с международными антикоррупционными организациями и даже приглашает экспертов из других стран для обмена опытом.

Цель борьбы с коррупцией закреплена в законодательстве всех стран. В мире мало стран, которые реализуют антикоррупционные законы так, как Сингапур. В этой стране строго рассматриваются случаи коррупции среди высокопоставленных чиновников, что редко встретишь в других странах мира. В настоящее время Сингапур является самой социально и экономически развитой страной Юго-Восточной Азии. В каждой стране есть свой подход и стратегия борьбы с коррупцией, а условия отличаются друг от друга. Несмотря на это, положительный опыт некоторых из них можно адаптировать к условиям Таджикистана и использовать на практике.

Используя разнообразные тактики и стратегии, Сингапур успешно реализует комплексный подход к борьбе с коррупцией, что в целом позволяет ему сохранять высокие позиции в мировых рейтингах. Изучение стратегии Республики Сингапур, ставшей одной из самых развитых стран мира, имеет эффективный, практический и богатый опыт. Ее опыт может быть использован в условиях Таджикистана.

Предложения:

Предлагается обмениваться опытом и наладить сотрудничество между правительствами Таджикистана и Сингапура, особенно между государственными органами, Государственным агентством финансового контроля и борьбы с коррупцией Республики Таджикистан и Сингапурским бюро по расследованию коррупции. В целях изучения опыта Сингапура для соответствующих сотрудников и аналитиков организовать встречные ознакомительные поездки. Для успешной реализации, серьезных реформ в системе государственного управления и обеспечения политической воли в борьбе с коррупцией разработана «Стратегия борьбы с

коррупцией в Республике Таджикистан на 2013-2020 годы». Своевременно проанализировать и использовать успешный опыт стран по всему миру, включая Сингапур.

Использованная литература

1. А. П. Мельников, С. И. Симановский, Противодействие коррупции в некоторых странах Юго-Восточной Азии: политологический аспект. -С.3 https://elib.bspu.by/bitstream/doc/51168/1/№1_2_2021_21.pdf
2. В.Моисеев "Сингапурское чудо: как стать процветающей страной", журнал "Человек и труд" №3, соли 2011
3. Как Сингапур победил коррупцию.Манбаи электронӣ. <https://ava.md/ru/stati/world/kak-singapur-pobedil-korrupsiyu/> [санаи муроҷиат:01.05.2025]
4. Ли Куан Ю. Сингапурская история: 1965–2000 годы: из третьего мира – в первый. М.: МГИМО-Университет. 2-е изд. 2010. Глава 12. Борьба с коррупцией. -С.153–167.
5. Н. Аҳмадзода, Таҷрибаи ҷаҳонии мубориза бо коррупсия.Манбаи электронӣ// <https://sadoimardum.tj/i-tisod/ta-ribai-a-onii-muboriza-bokorrupsiya/> [Санаи муроҷиат:05.03.2025]
6. Саъдуллоева Г.М. Таҷрибаи ҷаҳонии муқовимат бо коррупсия .Манбаи электронӣ//<https://iutet.tj/?p=978> [санаи муроҷиат: 03.03.2025]
7. Соҳиби Б. Роҳҳои рушди ҳукумати электронии Сингапур.Манбаи электронӣ//<https://osiyoavrupo.tj/tg/post/ro-oi-rushdi-ukumatielektronii-singapur> [санаи муроҷиат:05.06.2025]
8. Хонг Марк. Сингапур - страна, победившая коррупцию // К обществу без коррупции. – 2004. – № 2 (19). -С. 24-26.
9. Шодиева М. Ҳамбастагӣ-омили муваффақият. Маҷаллаи илмӣ-амалии агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон “Мизони қонун” №1,2020.- С.7
10. Corruption perceptions index. Манбаи электронӣ//<https://transparency.org/en/cpi/2021> [санаи муроҷиат:04.04.2025]
11. Борьба с коррупцией в Сингапуре: высокие заработные платы чиновников и высокая ответственность. Электронный источник //<https://migrator.ru/where/borba-s-korrupsiej-v-singapore> [Дата обращения 04.04.2025]

СТРАТЕГИЯИ МУҚОВИМАТ БО КОРРУПСИЯ ДАР СИНГАПУР

Дар мақолаи мазкур муаллиф стратегияи муқовимат бо коррупсияи Сингапурро бо далелҳои илмӣ таҳқиқ намудааст. Дар он роҳҳои муҳимми стратегияи муқовимати Сингапур, ки ба воситаи он ба яке аз давлатҳои рушдёфтаи ҷаҳон мубаддал гардидааст, ба таври возеҳу равшан мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Муаллиф стратегияи мазкурро ба таври амиқ омӯзиш ва таҳлил намуда, таҷрибаи самарабахш ва амалии онро барои Тоҷикистон пешниҳод кардааст.

Калидвожаҳо: Сингапур, Тоҷикистон, коррупсия, омӯзиш, таҳқиқ, роҳҳои муқовимат, стратегия.

ANTI-CORRUPTION STRATEGIES IN SINGAPORE

In this article, the author examines the strategy for combating corruption in Singapore. It discusses the important ways and features of Singapore's strategy, through which this country has become one of the developed countries of the world. The author,

based on a deep study and scientific analysis of this strategy, offers his proposals for the application of this successful and effective practice in the conditions of Tajikistan.

Keywords: *Singapore, Tajikistan, corruption, education, research, ways of resistance, strategy.*

Маълумот оил ба муаллиф:

Соҳиби Баҳрулло, ходими илмӣи шуъбаи Осиёи Ҷанубӣ ва Шарқии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ 734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33; тел.: (+992) 917-82-02-02; e-mail: sohibbahrulo@gmail.com

Сведения об авторе:

Соҳиби Баҳрулло, научный сотрудник отдела Юго-Восточной Азии, Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ. 734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 33; тел.: (+992) 917-82-02-02; e-mail: sohibbahrulo@gmail.com

Information about Author:

Sohibi Bahrullo, Research Fellow, Department of Southeast Asia of Institute of studying of the Issues of Asian and European countries of the NAST. 734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 33; tel.: (+992) 917820202; e-mail: sohibbahrulo@gmail.com

**ҶАНБАҲОИ ТАЪРИХИИ ҶАМКОРИҲОИ ДИПЛОМАТИИ ТОҶИКИСТОН
ВА ИНДОНЕЗИЯ ДАР ДАВРОНИ НАВИН
СОҶИБИ БАҲРУЛО**

ходими илмӣи шуъбаи Осиёи Ҷанубӣ ва Шарқии Институти омӯзиши
масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ

Дар мақола ҷанбаҳои таърихӣи ҷамкорӣҳои дипломатии Тоҷикистон ва Индонезия дар солҳои 1991-2001 мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор гирифтааст. Муаллиф қайд менамояд, ки дар давоми даҳ соли аввали муносибатҳои тарафайн як миқдор санадҳои меъриёи ҳуқуқӣ, аз ҷумла баёниҳои муштарақ оид ба барқарор намудани муносибатҳои дипломатӣ ва Созишнома оид ба таъсиси Маркази тиҷоратии Тоҷикистон дар Индонезия ба имзо расиданд. Дар баробари он, сафарҳои дипломатӣ ва соҳибкорони индонезӣ дар ин давраҳо анҷом ёфтанд. Ҷанбаҳои таърихӣи муносибатҳои ду кишвар нишон медиҳад, ки Ҳукумати Индонезия хоҳони ҷамкорӣҳои дуҷониба мебошад. Қўмакҳои башардӯстона, сафарҳои ҷавобии намояндагони индонезӣ ба шаҳри Душанбе ва дастгирии Ҳукумати Индонезия дар доираи СММ аз ҷунин ҷамкорӣҳо шаҳодат медиҳанд.

Калидвожаҳо: *Тоҷикистон, Индонезия, ҷамкорӣҳои дуҷониба, дипломатия, соҳибкорӣ.*

Истиқлоли давлатӣ барои Ҷумҳурии Тоҷикистон пеш аз ҳама ташкили давлати миллӣ, барқароршавии муносибатҳои байналмилалӣ ва таҳкими ҷамкорӣҳои дуҷониба ва бисёрҷонибаро бо кишварҳои аъзои Созмони Миллали Муттаҳид фароҳам овард ва ҳамчун давлати мустақил ба ҷомеаи ҷаҳонӣ ворид гардад. Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 1992 бо шарофати сиёсати хирадмандонаю дурандешонаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ–Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар марҳилаи аввали соҳибистиқлолии давлат бо кишварҳои аъзои Созмони Миллали Муттаҳид муносибатҳои мутоқобилан судмандро тавассути дипломатияи сулҳҷӯёна ва ташаббускорона дар ҳалли масъалаҳои мубрами ҷаҳонӣ оғоз намуд. Маҳз зерӣ сиёсати босамари Пешвои тоҷикони ҷаҳон дипломатияи сиёсӣ, дипломатияи иқтисодӣ, дипломатияи мардумӣ ва дипломатияи парлумонӣ эҳё шуд. Яке аз масъалаҳои муҳими сиёсати дохилию хориҷии кишвар (солҳои навадум) бо роҳи дипломатияи сиёсӣ ҳалли худро ёфт. Яъне Пешвои миллат бо роҳи гуфтушунид бо намояндагони хориҷию мухолифин тавонист ҷанги шаҳрвандиро хотима бахшида,

давлату миллатро аз вартаи нестшавӣ саривақт наҷот диҳад. Ҷумҳурии Тоҷикистон бо шарофати Истиқлолият бо 186 кишвари ҷаҳон робитаҳои дипломатӣ ва бо 110 давлат ҳамкориҳои иқтисодиро ба роҳ монда, узви фаъоли созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ ва минтақавӣ ба шумор меравад[3].

Кишварҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз самтҳои муҳими сиёсати хориҷии ҷумҳурӣ ба шумор меравад. Яке аз санадҳои муҳими пешбарандаи кишвар дар самти сиёсати хориҷӣ, Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад, ки ҳадафҳо ва дурнамои сиёсати хориҷии кишварро дар бар мегирад. Дар доираи он муносибатҳои гуногунҷабҳаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлатҳои қитъаи Осиё, Аврупо, ИМА, Канада ва Африқо равоби манфиатбахшро пеш бурда истодааст. Муносибатҳои дипломатӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ҷомеаи ҷаҳонӣ алалхусус кишварҳои минтақаи Осиёи Ҷанубу Шарқӣ ва Уқёнуси Ором, дар давраи соҳибистиқлолӣ барқарор шуда, санадҳои меърию ҳуқуқии байнидавлатӣ ва байниидоравӣ дар соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, тиҷоратӣ, илму маориф ва фарҳанг ба имзо расидааст.

Вобаста ба ин, дар Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин баён шудааст: “Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо мақсади роҳ ёфтан ба бозорҳои босуръат инкишофёбандаи сармоя, фановарӣ, ашёи хом ва маҳсулоти саноатӣ, таҳкими муносибатҳои мутақобилан судмандро бо кишварҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ, аз ҷумла Тайланд, Индонезия, Малайзия, Ветнам, Сингапур ва кишварҳои дигари минтақа яке аз самтҳои муҳимтарини сиёсати хориҷии худ мешуморад”[2]. Ҷиҳати таҳким бахшидани муносибатҳо барои расидан ба ин мақсад шароити мусоид фароҳам оварда шудааст. Тавре ки зикр гардид, яке аз ҳадафҳои ҳамкории Тоҷикистон бо кишварҳои ОҚШ ин роҳ ёфтан ба бозорҳои босуръат инкишофёбандаи сармоя, фановарӣ, ашёи хом ва маҳсулоти саноатӣ мебошад. Тоҷикистон барои пешбурди сиёсати хориҷии худ дар минтақаи Осиёи Ҷанубу Шарқӣ танҳо як сафоратхона дорад, ки дар шаҳри Куала-Лумпури Малайзияи ҷойгир аст. Тоҷикистон ва давлатҳои ОҚШ имкониятҳои рушди ҳамкориҳоро доранд. Ҷумҳурии Индонезия яке аз давлатҳои тараққикардаи ҷаҳон мебошад, ки таваҷҷуҳи он назар ба дигар давлатҳои ОҚШ ба кишвари мо зиёд аст. Марҳилаҳои ҳамкориҳои дипломатии Тоҷикистон ва Индонезияро зерин омӯзиш қарор дода, сатҳ ва дастовардҳои муносибатҳои дипломатии ду кишвари дӯстро аз барқароршавии муносибатҳои дипломатӣ дар солҳои 1991-2001 мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Дар муносибатҳои байналмилалӣ нақши дипломатия ҳамчун роҳи осоишта дар татбиқи сиёсати хориҷии давлат саҳми назаррас дорад[11]. Яке аз ин кишварҳои Ҷумҳурии Индонезия мебошад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ин кишвар муносибатҳои дипломатӣ, дуҷониба ва бисёрҷонибаи дӯстонаро ба роҳ мондааст. Ҷумҳурии Индонезия яке аз аввалинҳо шуда, 28 декабри 1991 истиқлолияти давлатҳои пасошӯравиро ба расмият шинохт[18]. Академик Талбак Назаров ва профессор Абдунабӣ Сатторзода дар китоби “Дипломатияи муосири тоҷик” вобаста ба барқароршавии муносибаҳои Тоҷикистон ва Индонезия чунин қайд кардаанд: “Муносибатҳои давлатӣ ва ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Индонезия баробари дарёфти истиқлоли хеш солҳои 90-уми асри гузашта оғоз шуда буд”[13,150].

Дар ҷаласаи Шӯрои Амнияти Созмони Милали Муттаҳид (СММ) 29 январи соли 1992 қатънома оид ба тавсияи дохил шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сифати узви комилҳуқуқ қабул шуд[14], ки Ҷумҳурии Индонезия дар қатори дигар давлатҳои воридшавии Тоҷикистонро СММ ҷонибдорӣ намуд. Тоҷикистону Индонезия ҳамкориҳои мутақобилан судмандро дар асоси заминаи санадҳои эътирофшудаи байналмилалӣ ва шартномаҳои дуҷониба бо эътироф ва эҳтироми боварӣ ба роҳ

мондаанд. Робитаҳои дипломатии ду кишвари дӯст новобаста аз вазъияти дохилию беруна оғоз ёфта, марҳилаҳои гуногунро гузаронида, ба сатҳи дипломатӣ ва сатҳи олий ноил гардид. Қобили зикр аст, ки робитаҳои дипломатии Тоҷикистон ва Индонезия дар асоси имзои баёнияи муштарак дар мавриди барпо намудани муносибати дипломатӣ бо риояи принципи пайравӣ аз усул ва ҳадафҳои Оинномаи Созмони Милали Муттаҳид бо мақсади даҳлат накардан дар қорҳои дохилии якдигар, густариш ва таҳкими робитаҳои дӯстӣ ва ҳамкорӣ ба пояи баробарҳуқуқӣ, эҳтироми мутақобилаи соҳибхитиёрӣ, истиқлолият ва тамомияти арзӣ; Конвенсияи Вена дар бораи муносибатҳои дипломатӣ аз соли 1961 ва аз соли 1963 Конвенсияи Вена дар бораи муносибатҳои консулӣ барқарор гардиданд.

Ҳамин тавр, 27 июли соли 1994 дар шаҳри Москваи Федератсияи Россия байни Ҳукумати Индонезия ва Ҳукумати Тоҷикистон баёнияи муштарак дар мавриди барпо намудани муносибати дипломатӣ ба имзо расид, ки ҳамчун санади заминавии таърихи байни кишварҳо ба ҳисоб меравад[17]. Баёнияи мазкур аз ҷониби Сафири Фавқулода ва Мухтори Ҷумҳурии Индонезия дар Москва, Раҳмат Витоелар (Rachmat Witoelar) ва Сафири Фавқулода ва Мухтори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Москва Абдуллоҷонов Абдумалик ба имзо расид. Санади имзошуда, яке аз ҳуҷҷатҳои ҳуқуқӣ дар сатҳи сафирон ба шумор меравад.

Ҷумҳурии Индонезия барои татбиқи сиёсати хориҷии худ дар минтақаи Осиёи Марказӣ моҳи майи соли 1994 сафорати худро дар шаҳри Тошканди Ҷумҳурии Ёзбекистон боз намуд ва 6-уми июни соли 1995 аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Индонезия аввалин Сафири Мухтори Ҷумҳурии Индонезия ғайримуким дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҷаноби Ҳасан Абдуҷалил дар шаҳри Тошканди Ҷумҳурии Ёзбекистон таъйин гардид[8,38]. Ин иқдом нишондиҳандаи муҳими чунин таваҷҷуҳи тарафайн дар марҳалаи бунёди муносибатҳои дипломатӣ гардид. Сафири Мухтори Ҷумҳурии Индонезия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳасан Абдуҷалил дар таҳкими робитаҳои дипломатии давлатҳо ҳиссаи калон гузошт. 5 июни соли 1995 Сафири Мухтори Ҷумҳурии Индонезия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҳасан Абдуҷалил ва директори Корпоратсияи “PT BOLA SANAUA BIRU”-индонезӣ доктор Девӣ ба шаҳри Душанбе ташриф оварданд. Дар натиҷаи муколамаи тарафайн байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Корпоратсияи “PT BOLA SANAUA BIRU” оид ба ташкил намудани Маркази тиҷоратии Тоҷикистон дар Индонезия байни Сарвазирӣ Тоҷикистон Каримов Ҷамшед ва доктор Девӣ Созишнома ба имзо расид[10]. Мақсади Созишнома дар Ҷумҳурии Индонезия таъсис додани ширкати дорои масъулияти маҳдуди “Маркази Савдои Тоҷикистон” мебошад, ки манфиатҳои иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Индонезияро дар бозори ҳамдигар ва дигар кишварҳо намоёндагӣ мекунад. 17-уми августи соли 1995 созишнома таҳти №524 аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда шуд, ки мутобиқи он аз ҷониби Корпоратсия дар бораи қарзи дарозмуддат дар ҳаҷми 100 млн. доллари ИМА ба Тоҷикистон пешниҳод шуда буд[5].

22-уми октябри соли 1995 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар ҳошияи иҷлосияи солонаи Созмони Милали Муттаҳид дар шаҳри Нью-Йорк Иёлоти Муттаҳидаи Амрико бо Президенти Индонезия Муҳаммад Сухарто ва роҳбарони давлатҳои Ҷумҳурии Мардумии Чин, Ҷумҳурии Корея, Ҷумҳурии Филиппин, инчунин бо губернатори генералии Австралия ва вазири қорҳои хориҷии Малайзия мулоқот анҷом дод[9,13]. Дар мулоқоти сатҳи олий муносибатҳои дипломатӣ, сиёсӣ ва иқтисодӣ-тиҷоратӣ баррасӣ шуданд. Пас аз мулоқоти роҳбарони ду кишвар ҳамкориҳои Тоҷикистону Индонезия боз ҳам фаъолтар гардид. Саҳми Сардорони давлатҳо Эмомалӣ Раҳмон ва Муҳаммад Сухарно дар оғози ҳамкориҳои сиёсӣ-дипломатии Тоҷикистону Индонезия басо назаррас мебошад.

Соли 1996 Сафири Фавқулода ва Мухтори Ҷумҳурии Индонезия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (бо қароргоҳ дар шаҳри Тошканд) тайин шуд. Ба ин муносибат, 9-уми апрели соли 1996 Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон нусхаи эътимодномаи Соекадари Хонгоуонгсо қабул кард [9,21]. Эмомалӣ Раҳмон саҳми сафирро дар ҳамкориҳои Тоҷикистону Индонезия назаррас арзёбӣ намуда, дар хусуси дурнамои ҳамкориҳои мутақобилан судманди Тоҷикистону Индонезия изҳори умедворӣ намуд. Сафири Ҷумҳурии Индонезия ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ҳамкориҳои судманд ва фароҳам овардани шароити мусоид барои фаъолияти дипломатиаи дар Тоҷикистон миннатдорӣ намуд.

Моҳи июни соли 1996 Сафири Индонезия Соекадари Хонгоуонгсо бо ҳайати доираҳои тиҷоратии Индонезия таҳти роҳбарии президенти ширкати «PT PRIMA COMEXINDO» Моритсий Бруннер ба ҷумҳурӣ ташриф оварданд. Мақсади асосии ташриф, омӯзиши имкониятҳои ҳамкориҳои мутақобилан судманди иқтисодии ду кишвар дар соҳаи соҳибкориҳои хурду миёна буд. Моҳи ноябри соли 1996 аз тарафи Ҳукумати Индонезия кӯмаки башардӯстона бо маблағи 5 миллион рупияи индонезӣ барои халқи Ҷумҳурии Тоҷикистон расонида шуд[5].

Бояд қайд кард, ки бо воситаи дипломатияи бисёрҷониба марҳилаҳои истиқрори сулҳ байни тоҷикон Ҳукумати Ҷумҳурии Индонезия аз солҳои 1995-2000 иштирок намудааст. Аз 30 ноябри соли 1997 то 29 январи соли 2000 Ҳукумати Ҷумҳурии Индонезия контингенти сулҳи худро бо 8 афсар нозирони Созмони Милали Муттаҳид ба Тоҷикистон фиристод[15,217]. Моҳи ноябри соли 1997 Шӯрои Амнияти Созмони Милали Муттаҳид бори дигар аз Индонезия дархост кард, ки нерӯҳои Артиши миллии Индонезияро ба Тоҷикистон ба ҳайси нерӯҳои посдори сулҳи Созмони Милали Муттаҳид, ки дар доираи Контингенти “XVIII Гаруда” иборат аз 8 афсар Миссияи нозирони СММ дар Тоҷикистон таҳти роҳбарии майор Кан Суятно фиристад[16,56].

Пас аз имзои “Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва Созишномаи миллии Тоҷикистон” дар соли 1997 беҳбуди назаррас дар рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар ва ноил шудан ба рушди устувори сиёсати хориҷӣ ба даст омад. Ҳукумати Индонезия дар баробари кишварҳои ҷаҳон созишномаи сулҳи тоҷиконро дар Созмони Милли Муттаҳид дастгирӣ намуд. Моҳи апрели соли 1997 дар шаҳри Душанбе соҳибкорони индонезӣ намоишгоҳи молҳои саноатӣ ташкил карданд. Дар ин давра қор аз рӯйи ҳамоҳангии лоиҳаҳои созишнома оид ба ҳамкориҳои иқтисодӣ ва техникӣ, дар бораи муҳофизати ҳамдигарии маблағгузорӣ, андозбандии дуқарата ва мактубҳои мубодила бо Ҷумҳурии Индонезия амалан анҷом ёфтанд. Сафарҳои дучониба дар сатҳи баланд бо мақсади ташаккул гардидани робитаҳои тиҷоратӣ иқтисодӣ дар байни Тоҷикистон ва Индонезия буд.

30-юми июли 1998 лоиҳаи Созишномаҳо миёни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Индонезия оид ба ҳамкориҳои иқтисодӣ, техникӣ, ҳавасмандгардонӣ ва ҳифзи мутақобилаи сармоягузорӣ таҳти №276 аз тарафи Ҳукумати Тоҷикистон тасдиқ карда шуд[6].

6-юми январи соли 1999 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон сафири фавқулода ва мухтори Индонезия дар Тоҷикистон Соекадари Хонговонгсоро дар робита ба итмоми рисолати дипломатиаи худ дар кишвар қабул кард[8,151]. Дар қараёни суҳбати дӯстона масъалаҳои марбут ба дурнамои рушди ҳамкориҳои дучониба баррасӣ шуданд. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бо қаноатмандӣ аз эҳёи робитаҳои Тоҷикистону Индонезия дар давоми солро ёдовар шуда, ба ҳамкориҳои мутақобилан судманди иқтисодии Тоҷикистону Индонезия изҳори миннатдорӣ намуд, ҳамчунин таъкид гардид, ки ҷониби Тоҷикистон пешниҳодҳои мушаххаси сафирро дар ин мавзӯ меомӯзад.

19-уми майи 1999 Президенти Тоҷикистон Сафири Ҷумҳурии Индонезия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Рони Ҳидоят Густинро ба муносибати супоридани эътимоднома ба ҳузур пазируфт[9,152]. Мулоқоти мазкур барои рушди ҳамкориҳои ду кишвар мусоидат намуд. Пас аз анҷоми маросими расмӣ супоридани эътимодномаҳо вохӯрӣ баҳшида ба ҷанбаҳои гуногуни муносибатҳои дӯҷонибаи Тоҷикистону Индонезия баргузор гардид. Сафири Ҷумҳурии Индонезия мувофиқати комили мавқеи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар мавриди арзёбии вазъ ва дурнамои ҳамкории дӯҷониба изҳор дошт. Бо таваҷҷуҳ ба захираҳои азими истифоданашуда барои рушди ҳамкориҳои мутақобилан судманди тиҷоративу иқтисодӣ, сарвари давлати Тоҷикистон дар қатори самтҳои имконпазири он энергетика, соҳаҳои истеҳсоли техникаи маишӣ ва коркарди маҳсулоти кишоварзӣ, сохтмони роҳҳои автомобилгард, электроника, саноати бофандагӣ ва сайёҳиро номбар намуд. Ҷонибҳо изҳори умедворӣ карданд, ки дар ояндаи наздик як қатор санадҳои дӯҷонибаи аллакай омодашуда ба имзо мерасанд, ки барои ба сатҳи баланд бардоштани ҳамкориҳои мутақобилан судманди миёни Тоҷикистону Индонезия заминаи ҳуқуқӣ фароҳам меорад. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба сафири Индонезия Рони Ҳидоят Гастин дар рисолати неки таҳким ва рушди муносибатҳои ҳамкории Тоҷикистону Индонезия комёбиҳо орзу кард. Сафир даъвати Ҳукумати Ҷумҳурии Индонезия барои иштирок дар Конфронси 104-уми Иттиҳоди Байнипарлумонӣ ҳаёти парлумонии Ҷумҳурии Тоҷикистонро расонид[6]. Мақсади даъвати парлумонии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Конфронси 104-уми Иттиҳоди Байнипарлумонӣ беҳтар кардани робитаҳо ва ҳамкорӣ байни аъзои парлумонҳо мубодилаи таҷриба ва донишҳо буд.

7-8-уми январи соли 2001 ҳаёти Сафорати Индонезия бо роҳбарии Сафири Фавқулода ва Мухтори Ҷумҳурии Индонезия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Рони Ҳидоят Густин бо мақсади баргузории мулоқотҳои корӣ бо роҳбарони шӯъбаҳои Вазорати корҳои хориҷӣ ба Тоҷикистон ташриф оварданд[1,49].

Бояд қайд кард, ки Сафирони Фавқулода ва Мухтори Ҷумҳурии Индонезия дар Ҷумҳурии Ўзбекистон, Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қирғизистон Ҳасан Абдулҷалил моҳи июли 1994, моҳи октябри 1995, Соекадари Хонговонгсо моҳи ноябри соли 1995, моҳи феврари соли 1999 ва Рони Ҳидоят Гастина ва моҳи апрели соли 1999, дар барқароршавӣ ва рушди ҳамкориҳои дипломатӣ саҳми арзандаи ҳудро гузоштанд.

Дар давраи 10-соли аввали истиқлолият дар муносибатҳои кишварҳо заминаҳои таърихи Истиқлолияти давлатӣ, санади меъёрию ҳуқуқӣ, аз ҷумла баёниҳои муштарак оид ба барқарор намудани муносибатҳои дипломатӣ ва созишнома оид ба таъсиси Маркази тиҷоратии Тоҷикистон дар Индонезия ба шумор меравад. Дар баробари он, сафарҳои дипломатӣ ва соҳибкорони индонезӣ дар ин давраҳо анҷом ёфтанд. Ҷанбаҳои таърихии муносибатҳои ду кишвар нишон медиҳад, ки новобаста аз вазъи сиёсии дохилии Тоҷикистон, Ҳукумати Индонезия ва Тоҷикистон хоҳони ҳамкориҳои дӯҷониба буданд. Ҳукумати Индонезия кӯмакҳои башардӯстона, сафарҳои ҷавобии намояндагони индонезӣ ба шаҳри Душанбе ва дастгирии Ҳукумати Индонезия дар доираи СММ шаҳодати он аст. Соли 2000 дар робитаҳои дӯҷониба бо давлатҳои ҷаҳон махсусан дар сиёсати дохилию хориҷӣ кишвар марҳилаи нав оғоз гардид. Зеро, соли 2000 Созишномаи истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон тадбиқ гардид, обруи кишварро дар ҷомеаи ҷаҳон баланд бардошт ва заминаи мусоидро барои рушду инкишофи робитаҳои байналмиллии Ҷумҳурии Тоҷикистон фароҳам овард. Дар ин давра робитаҳо ва ҳамкориҳои судманд бо кишварҳои олам, аз ҷумла бо давлатҳои ОҶШ авҷ гирифтанд, ки мисоли раванди он Индонезия мебошад.

АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Дипломатия Таджикистана. Выпуск Том №1/2001., С.138.
2. Концепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Манбаи электронӣ//<https://mfa.tj/tg/main/view/4255/konsepsiyai-sijosati-khorijii-jumhurii-tojikiston>[Санаи дархост: 26.04.2025].
3. Нишастӣ матбуотӣ. Тоҷикистон бо 186 кишвари ҷаҳон равобити дипломатӣ барқарор намудааст. Манбаи электронӣ// <https://khovar.tj/2025/02/nishasti-matbuot-to-ikiston-bo-186-kishvari-a-on-ravobiti-diplomat-bar-aror-namudaast/>[Санаи дархост: 26.03.2025].
4. Постановление о проектах соглашений между Правительством Республики Таджикистан и Правительством Республики Индонезия о экономическом и техническом сотрудничестве и о поощрении и взаимной защите инвестиций. Манбаи электронӣ// http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=13068 [Санаи дархост: 06.01.2025].
5. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 17 августа 1995 года № 524 "О Соглашении между Правительством Республики Таджикистан и корпорацией "РТ БОЛА САНАУА ВИРУ" (Республика Индонезия) по созданию Таджикского Торгового Центра в Республике Индонезия". Манбаи электронӣ// http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=7822 [Санаи дархост: 26.04.2025].
6. Постановление Совета Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 31 августа 2000 года, № 169 "О поездке парламентской делегации Республики Таджикистан в Джакарту (Индонезия)". Манбаи электронӣ. http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=1022 [Санаи дархост: 16.03.2025].
7. Саидов Зафар Шералиевич (Сайидзода Зафар Шерали). 25 лет внешней политики Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона (1992-2017 гг.): исторические аспекты становления и развития: Монография.- Душанбе: «Контраст».- 2020.- 336 с.
8. Саидов Зафар Шералиевич (Сайидзода Зафари Шерали). Основные внешнеполитические интересы Таджикистана на рубеже веков. – Четвертое, дополненное издание (новая редакция). – Душанбе: ООО «Контраст».- 2011. – 624 с.
9. Сайидзода Зафари Шерали (Саидов Зафар Шералиевич). Внешняя политика Таджикистана в период его становления как суверенного независимого государства (1992-2004гг.).–Седьмое издание.- Душанбе: ООО «Контраст».- 2010. – 446 с.
10. Соглашение Правительства Республики Таджикистан и Корпорации "РТ БОЛА САНАУА ВИРУ" (Республика Индонезия) по созданию Таджикского "Торгового Центра в Республике Индонезия". Манбаи электронӣ// http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=7823. [Санаи дархост: 28.02.2025]
11. Сотрудничество. Манбаи электронӣ// <https://web.archive.org/web/20160303234826/http://uzbemb.or.id/?g=Informasi&lang=en&cmsID=CMS000023> [Санаи дархост: 09.03.2025]
12. Суханронӣ дар мулоқот бо доираҳои соҳибкорону сармоягузoron ва ширкатҳои Давлати Қатар . Манбаи электронӣ// https://president.tj/event/foreign_trips/36548[санаи муроҷиат :09.08.2024]
13. Назаров Т., Сатторзода А. Дипломатияи муосири тоҷик.- Душанбе: “Ирфон”.- 2006.- 224.
14. Admission of the Republic of Tajikistan to membership in the United Nations 46/228. https://unrcca.unmissions.org/sites/default/files/a_res_46_224-en.pdf[Санаи дархост: 09.04.2025]
15. Ddanny gaida tera elgar npm. 16.100374201.3268. Dasar-Dasar Hukum Tentara Nasional Indonesia Ikut Sebagai Pasukan Penjaga Perdamaian Dunia Menurut Hukum Internasional Dan Hukum Nasional C.84

16. Kusuma Disertasi pasukan perdamaian tni kontingen garuda di lebanon (Kajian Perjumpaan Masyarakat Muslim Indonesia dan Lebanon) NIM: 12.3.00.0.01.01.0034 C.276.

17. Ministry of foreign affairs of the republic of Indonesia directorate general of legal affairs and international treaties. Манбаи электронӣ// <https://treaty.kemlu.go.id/apisearch/pdf?filename=TJK-1994-0001.pdf> [Санаи дархост: 28.02.2025]

18. Profil negara dan hubungan bilateral. Манбаи электронӣ// <https://kemlu.go.id/nur-sultan/id/read/profil-negara-dan-hubungan-bilateral/4098/etc-menu#:~:text=%E2%80%8B%201.%20Indonesia%20memberikan%20pengakuan,kemerdekaannya%20tanggal%2016%20Desember%201991> [Санаи дархост: 28.02.2025]

ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ДИПЛОМАТИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ ТАДЖИКИСТАНОМ И ИНДОНЕЗИЕЙ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

В статье исследованы исторические аспекты дипломатического сотрудничества между Таджикистаном и Индонезией в 1991-2001 годах. Автор отмечает, что за первые десять лет взаимоотношений был подписан ряд нормативно-правовых документов, в том числе совместное заявление об установлении дипломатических отношений и Соглашение о создании Торгового центра Таджикистана в Индонезии. При этом в эти периоды были совершены индонезийские дипломатические и деловые поездки. Исторические аспекты отношений между двумя странами показывают, что правительство Индонезии стремится к двустороннему сотрудничеству. Свидетельством таких усилий является гуманитарная помощь, ответные визиты индонезийских представителей в Душанбе и поддержка правительством Индонезии в ООН.

Ключевые слова: *Таджикистан, Индонезия, двустороннее сотрудничество, дипломатия, предпринимательство.*

HISTORICAL ASPECTS OF DIPLOMATIC COOPERATION BETWEEN TAJIKISTAN AND INDONESIA AT THE PRESENT STAGE

The article examines and discusses the historical aspects of diplomatic cooperation between Tajikistan and Indonesia in 1991-2001. The author notes that during the first ten years of relations, a number of legal documents were signed, including a joint statement on the establishment of diplomatic relations and the Agreement on the establishment of the Trade Center of Tajikistan in Indonesia. At the same time, Indonesian diplomatic and business trips were made during these periods. Historical aspects of relations between the two countries show that the Indonesian government is committed to bilateral cooperation. Evidence of such efforts is humanitarian aid, reciprocal visits of Indonesian representatives to Dushanbe and support of the Indonesian government in the UN.

Keywords: *Tajikistan, Indonesia, bilateral cooperation, diplomacy, entrepreneurship.*

Маълумот бар бораи муаллиф: Соҳиби Баҳруло-ходими илмӣ шӯъбаи Осиёи Чанубу Шарқии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупо, суроға: 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 33; тел.:(+992) 917-82-02-02; E-mail: sohibbahrulo@gmail.com

Сведения об авторе: Соҳиби Баҳруло-научный сотрудник отдела Юго-Восточной Азии, Института изучения проблем стран Азии и Европы. Адрес: 734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 33, тел.:(+992)917820202; E-mail:sohibbahrulo@gmail.com

About the author: Sohibi Bahrulo-Research Fellow, Department of Southeast Asia of Institute of studying of the Issues of Asian and European countries. 734025, Tajikistan,

**МУНОСИБАТҲОИ ДИПЛОМАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА
КИШВАРҲОИ ОСИЁИ ҶАНУБУ ШАРҚӢ
(ДАР МИСОЛИ СИНГАПУР)**

МАХМЕДОВ МУҲАММАДҶОН ТОҶИДДИНОВИЧ-

ходими хурди илмӣи шуъбаи Аврупои Институти омӯзиши масъалаҳои
давлатҳои Осӣ ва Аврупои АМИТ

Дар мақолаи мазкур муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо минтақаи Осӣи Ҷанубу Шарқӣ дар мисоли Сингапур мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Аз ҷумла, қайд мегардад, ки ҳамкориҳои дуҷониба ва бисёрҷонибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Сингапур дар масъалаҳои гуногуни пешрафти замон аз ҷумла, илм, маориф, иқтисод, таъмини амният ба роҳ монда шудааст.

Лозим ба ёддоварист, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар замони Истиқлоли сиёсии худ дар ҷаҳони муосир мавқеъ ва нақши устуворро ишғол намуда, обрӯ ва нуфузи хурдро нигоҳ дошт. Махсусан, ташаббусҳои байналмилалӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи об, ки таваҷҷуҳи ҳамкориҳои судманди кишварҳои ҷаҳонро ҷалб намудааст. Яке аз минтақаҳои, ки ҳамкориҳои дуҷониба ва бисёрҷонибаро дар соҳаҳои гуногун бо Ҷумҳурии Тоҷикистон судманд ва бо манфиат меҳисобад, бевосита кишварҳои Осӣи Ҷанубу Шарқӣ мебошад. Инчунин, ҳамкориҳои дуҷониба бо Сингапур талошу фаъолияти минбаъдаи сиёсӣ ва иқтисодиро тақозо дорад.

Калидвожаҳо: Ҷумҳурии Тоҷикистон, Созмони Милалӣ Муттаҳид, Осӣи Ҷанубу Шарқӣ, Сингапур, муносибатҳои дипломатӣ, манфиатҳои миллӣ, ҳамкориҳои судманд, сиёсати хориҷӣ.

Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз соҳибистиклол гардидан самти сиёсати хориҷии худро дар асоси манфиатҳои миллӣ ва давлатӣ ба роҳ монд. Баъди расидан ба Истиқлоли сиёсӣ раванди ташаккули муносибатҳои байналмилалӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон рӯ ба рушд намуда, марҳалаи шаклгирӣ ва тағирёбии муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти манфиатҳои миллӣ барои ташаккули минбаъдаи он қарор дорад. Таҳия ва амалӣ намудани сиёсати хориҷии дарҳои кушода зерин роҳбарии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ–Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки имконияти ҳамкориҳои самаранок ва мутақобилан судмандро бо давлатҳои пешбар, созмонҳои байналмилалӣ ва муассисаҳои молиявӣ фароҳам меоварад.

Қайд намудан зарур аст, ки ташаккули сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз равандҳои мураккаб ва душвор ба ҳисоб мерафт, зеро дар шароити бархурди манфиати иштирокчиёни мухталифи сиёсати ҷаҳонӣ ба роҳ монда шуда буд. Маҳз чунин як бархурди манфиатҳо буд, ки пас аз соҳибистиклол гардидан, Ҷумҳурии Тоҷикистон ба вартаи ҷанги шаҳрвандӣ кашида шуд. Аз ин рӯ, дар шароити имрӯза муайян намудани омилҳои гуногунсамтӣи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳим ба шумор меравад. Бояд қайд намуд, ки масъалаҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон олимону муҳаққиқон осору таълифоти зиёд навиштаанд.

Аз ҷумла олими тоҷик А.Ш. Раҳмонзода дар мақолаи худ “Нақши пешвои миллат дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон” чунин баён кардааст, ки Эътирофи байналмилалӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 9 сентябри соли 1991 оғоз шуд. Асосҳои сиёсати хориҷии Тоҷикистони соҳибистиклол, ки иборат аз мароми татбиқи сиёсати хориҷии соҳибистиклолу баробарҳуқуқ, мусолимадомез ва тарафайн муфид мебошад, дар Эълонияи истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин оварда

шудааст: Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муносибатҳои байналмилалӣ ба сифати субъекти мустақили ҳуқуқи байналмилалӣ амал мекунад ва дар фаъолияти ҳеш барои сулҳи пойдор, нобудии силоҳи ҳастаи, роҳ надодан ба истифодаи нерӯ дар ҳаллу фасли мунозира ва ихтилофоти байни давлатҳои соҳибистиқлол ҷаҳд менамояд, ба ҳамкории байни давлатҳо дар ҳалли масоили ҷаҳоние, ки дар рӯ ба рӯи инсоният қарор доранд, рушд мебахшад.

Инчунин, дар идома А.Ш. Раҳмонзода чунин қайд менамояд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон худро дар назди ҳамаи шарикон ва бидуни ҳамагуна пешрафт барои имзои бевоситаи баробарҳуқуқ ва мутақобилан судманди созишномаву шартномаҳои дуҷониба ва гуногунҷониба, ки манфиатҳои ин ё он давлати мустақилро маҳдуд месозанд, кишвари кушода эълон мекунад [2,24].

Бо назардошти вусъати рӯзафзуни равандҳои ҳамгироии сиёсӣ иқтисодии бисёрҷониба ва гуногунсамта дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ замони муосир, сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъмини иштироки густурдаи кишвар дар фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ равона шудааст, то дар таҳкими амниятӣ субот ва ҳамкорӣ муколамаи созандаи байналмилалӣ саҳм гузошта имкониятҳои созмонҳои мазкурро барои рушди устувори кишвар ҷалб намояд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷонибдори он аст, ки низоми нави тағйирёбии ҷаҳонӣ аз ҷангу низоъҳо, ҳушунату зурварӣ ва таассубу бадбинии милливу динӣ тамаддунӣ комилан озод бошад. Инчунин, ҳамкории мутақобилан судманди ҳамаи кишварҳои ҷаҳон рушду такомул ёбад. Ҷумҳурии Тоҷикистон баъди ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ, робитаҳои худро боминтақаҳо ба роҳ мондааст. Гарчанде Истиқлоли давлатӣ дар мадди аввал марҳалаи имтиҳони мушкilotи зиёди амнӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ пушти сар мекард, аммо бо роҳбарии Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ин марҳалаи гузаришро сарбаландона паси сар намуда, дар арсаи байналмилалӣ обрӯю нуфуз пайдо намуд.

Аз ҷумла, ҳамкории судманди Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Осиёи Ҷанубу Шарқӣ, ки 11 кишварро дар бар мегирад, дар марҳалаи муосир назаррас мебошад [3.44]

Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мақсади роҳ ёфтани бозорҳои босуръат инкишофёбандаи сармоя, фановарӣ, ашёи хом ва маҳсулоти саноатӣ, таҳкими муносибатҳои мутақобилан судмандро бо кишварҳои Осиёи Ҷануби Шарқӣ, аз ҷумла Сингапур ва кишварҳои дигари минтақа аз ҷумла аз самтҳои муҳимтарини сиёсати хориҷии худ мешуморад.

Дар шароити муосир минтақаи Осиёи Ҷанубу Шарқӣ маркази иқтисодӣ, сиёсӣ, тиҷоратӣ, геосиёсӣ, фарҳангӣ, динӣ, техникаву технологӣ, низоми бонкӣ, хизматрасонӣ ва ғайра шинохта шудааст, ки ин пеш аз ҳама суботу амният ва таҳаммулпазирии аҳолии минтақа вобастагии калон дорад. Дар маҷмӯъ – минтақаи Осиёи Ҷанубу Шарқӣ ҳазаи муҳими геосиёсӣ ва геостратегӣ шинохта шудааст, ки рақобати кишварҳои абарқудрат дар минтақа идома дорад [1,8].

Дар ҳақиқат имрӯзҳо таваҷҷуҳи кишварҳои рӯ ба тараққӣ худро дар масъалаҳои тиҷорат ва технологияву иқтисодиёт равона кардаанд, ки дар баробари онҳо низ Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба иқтисод техникаву технология бо кишварҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ ҳамбастагии зич дорад. Осиёи Ҷанубу Шарқӣ аз нигоҳи афзоиши иқтисодӣ ба яке аз марказҳои пешрафтатарини ҷаҳон мубаддал гардидааст ва ин кишварҳо тавонистаанд дар баробари комёбиҳои иқтисодӣ, ҳамчунин ба дастовардҳои бузурги илмӣ технология ноил гарданд. Дар ин самт кишвари Сингапур, пешсаф мебошад, ки дар доираҳои тиҷоратии ҷаҳон ҳамчун як бахши тиҷоратӣ шинохта шуданд. Инчунин, тарзу усули пешрафти иқтисодии худро дошта,

ва таваҷҷуҳи таҳлилгарони сиёсиву иқтисодӣ ва минтақавию ҷаҳонӣ дур намондаанд.

Аҳаммияти иқтисодиву тиҷоратии Осиёи Ҷанубу Шарқӣ пеш аз ҳама дар он зоҳир меёбад, ки ба роҳҳои баҳрии тиҷоратӣ дастрасӣ дорад ва минтақа бевосита ба уқёнуси Ором роҳ дошта, мавқеи геостратегии муҳимро ишғол намудааст [12,3-4]. Сингапур рушди дастовардҳои илму техника аз ҳисоби зиёд намудани ҳиссаи хароҷот дар соҳаи таҳқиқот ва коркад, азнавташкिल्диҳӣ ва ворид намудани тағйирот дар идоракунии ниҳодҳои дахлдори давлатӣ ба даст оварда шудааст, вале мутасифона, дар дигар кишварҳои ин минтақа ин ислоҳот то ҳол ба таъхир афтадааст [12, 6].

Сингапур яке аз кишварҳост, ки бо бухрони пиршавии аҳоли рӯ ба рӯст, аммо сарват ва технологияи пешрафта дар ин кишвар дарозумриро афзоиш додааст [12,5].

Кишвари Сингапур дар Осиёи Ҷанубу Шарқӣ яке аз давлати рушдёфта, ба ҳисоб рафта ҳамчунин бо технология, ва меҳмоннавози ва бехатарин самтҳои сайёҳии ҷаҳон мебошад. Сингапур дар 63 ҷазира, аз ҷумла ҷазираи Сингапур ё Пулау Ужон ҷойгир аст.

Муносибатҳои дипломатӣ бо мақсади мусоидат ба рушди муносибатҳои дарозмуддат ва дӯстона байни давлатҳо ба роҳ монда мешавад. Конвенсияи Вена дар бораи муносибатҳои дипломатӣ аз соли 1961 мавриди баррасӣ қарор гирифта, тибқи он муносибатҳои дипломатӣ бо мувофиқаи тарафайн сураат мегирад. Ҷумҳурии Тоҷикистон низ таваҷҷуҳи худро нисбат ба илму маориф пеш аз ҳама муҳим шуморида бо кишварҳои рӯ ба тарақи як қатор созишномаҳо ба имзо расонидааст. Бояд гуфт, ки ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон муносибатҳои дипломатиаширо бо Сингапур баъд оғоз намудааст.

Муносибати дипломатӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Сингапур 8 декабри соли 1995 барқарор шудаанд. Бояд қайд намуд, ки сафорати Сингапур дар Тоҷикистон бо иқомат дар шаҳри Москва мебошад.

Аз 30 – юми март то 2 – уми апрел соли 2010 Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ– Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Ҷумҳурии Сингапур сафари давлатӣ анҷом доданд. Дар вохурии мазкур масъалаҳои ба роҳ мондани музокироти сатҳи олӣ бо иштироки сарони ду давлат ва ҳайатҳои расмӣ баррасӣ шуд. Нимаи дуими рӯзи 31 – уми март соли 2010 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар форуми соҳибкорону тоҷирони Тоҷикистону Сингапур иштирок ва суҳанронӣ намуданд.

Муносибатҳои сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишвари Сингапур дар пояи усули дӯстӣ ва ҳамдигарфаҳмӣ устуворанд. Аз замони касби Истиқлоли давлатӣ муносибатҳои дӯҷониба инкишоф ёфта истодаанд. Ҳамкориҳои сиёсӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Сингапур дар сатҳҳои гуногун идома доранд.

Заминаи меёри –ҳуқуқии ду кишвар 4 санади дӯҷониба ташкил медиҳад. Ҳаҷми тиҷоратии дӯҷониба байни кишварҳо дар соли 2018 ба 2 миллиону 524 ҳазор долари ШМА расид [4].

Имрӯз Ҷумҳурии Тоҷикистон омодаи ҳамаҷонибаи ҳамкорӣ бо Ҷумҳурии Сингапур дар соҳаҳои сиёсӣ, дипломатӣ, иқтисодӣ, тиҷоратӣ, илмӣ – фарҳангӣ мебошад.

Ҳамчунин, 24 март соли 2023 вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Сироҷиддин Муҳриддин дар муколамаи 5-уми интерактивӣ оид ба даҳсолаи байналмилалӣ об, ки аз ҷониби ҳайатҳои Иёлоти Муттаҳидаи Амрико ва Сингапур ташкил гардид, иштирок ва суҳанронӣ намуд. Зимни суҳанронии худ вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Сироҷиддин Муҳриддин қайд кард, ки даҳсолаи байналмилалӣ об пеш аз ҳама ба таъсиси майдони иловагӣ ҷиҳати мусоидат ба

ноилшавӣ ба ҳадафу вазифаҳои рушду устувори марбут ба захираҳои об, бо таваҷҷуҳи махсус ба амалия нигаронида шудааст. Вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ишора ба уҳдадориҳои кишвар аз аҳаммияти платформи “Раванди оби Душанбе” ҳамчун механизм пайгирии иҷроии тааххути конфронси оби Созмони Милали Муттаҳид – 2023 эълоншуда, ёдовар гардид.

Ёдовар бояд шуд, ки таъсири амиқи тағйирёбии иқлим ба захираҳои обро низ бояд мунсифона баррасӣ кард, чунки он ба қомеа, экосистема ва наслҳои оянда таҳдидҳои ҷиддӣ эҷод намуда метавонад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо манобеи бузурги обии худ дар ин чораҳои масоили обу энергетика қарор дорад. Дарёҳои пурҳашамате, ки аз сарзамини мо мегузаранд, монанди Амударё ва Сирдарё, на танҳо ба хоҷагии деҳот ёрӣ мерасонанд ва қувваи обиро таъмин мекунанд, балки барои миллионҳо сокинони Осиёи Марказӣ ҳамчун манбаи ҳаётбахш хизмат меунанд. Таърихи инсоният далели он аст, ки нарасидани об боиси муноқишаҳои мусаллаҳонаи байни давлатҳо мегардад. Тайи даҳ соли охир дар 46 кишвари дорони 2 миллиарду 200 миллион аҳоли хатари ҷиддии бесуботии сиёсӣ вучуд дорад. Хусусан дар баробари бад шудани вазъияти муҳити зист ихтилофи байни давлатҳо дар Шарқи Наздик ва Миёна, Осиёи Марказӣ ва Африқои Шимолӣ тезу тунд мешавад.

30 июни соли 2022 дар Лиссабон дар ҳошияи Конфронси Созмони Милали Муттаҳид оид ба уқёнус мулоқоти муовини вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Шараф Шерализода бо вазири корҳои хориҷии Сингапур доктор Вивиан Балакришнан баргузор гардид, ки ҷонибҳо доир ба сатҳи кунунии ҳамкориҳои дучонибаи Ҷумҳурии Тоҷикистону Сингапур ва имконияти густариши он, бахусус дар самти иқтисоду сармоягузори табодули афкор намуданд.

Ҳамзамон, натиҷаҳои Конфронси дуҷуми байналмилалӣ сатҳи баланд оид ба даҳсолаи байналмилалӣ амал “Об барои рушди устувор”, солҳои 2018-2028 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва конференсияи Созмони Милали Муттаҳид оид ба баррасии миёна муҳлати даҳсолаи об, ки соли 2023 дар шаҳри Нью-Йорк баргузор гардидааст, баррасӣ гардида, таҳкими ҳамкориҳо дар соҳаи об низ матраҳ карда шуд. Дар баробари ин барои рушду мустаҳкамкунонии кишварҳо яъне Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишвари Сингапур мулоқотҳои судманд баргузор карда шуда, барои манфиати ҳарду ҷониб баррасӣ карда шудаанд.

Аз ҷумла, 25 сентябри соли 2019 дар ҳошияи иҷлосия 74- уми Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Сирочиддин Муҳриддин бо вазири корҳои хориҷии Сингапур Вивиан Балакришнан вохӯрӣ намуд. Ҷонибҳо зимни мулоқот масъалаҳо ва роҳҳои таҳкими ҳамкориҳои дучонибаро дар соҳаҳои муҳталиф, аз ҷумла иқтисодӣ, тиҷорат, фанновариҳо ва ғайра, мавриди муҳокима қарор доданд. Инчунин, ҷонибҳо вобаста ба мавсалаҳои амнияти байналмилалӣ ва минтақавӣ мубодилаи афкор намуданд.

Соли 2001 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар кишвар силсилаи тадбирҳои рушди иқтисод ва иҷтимоӣро мувофиқи шароит ва имконот ва захираҳои табиӣ кишвар ба баррасии умум гузоштанд. Боиси сарфарозист, ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҳар як сафари кории худ ба ин ё он кишвар дар нишастҳо доимо доир ба амнияти минтақавӣ ва ҷаҳони суҳбат менамоянд.

Зарурати ба роҳ мондани ҳамкориҳо ин инкишофи робитаҳои дучонибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишвари Сингапур дар шароити ҷаҳонишавӣ ҳатмӣ ва зарур мебошад. Хушбахтона, ин муносибатҳо бо назардошти манфиатҳои мутақобилан судманд амалӣ мегарданд. Бояд гуфт, ки дар замони муосир пешрабии техникаву технология дар сатҳи баланд афзудааст, ҷонибҳо бе мамоният

гуфтушунидҳои маҷози гузаронида машварат менамоянд, ки онро Дипломатияи иттилотӣ низ меғўянд.

Конференсияи сеюми байналмилалӣ оид ба даҳсолаи байналмилалӣ амал, «Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028», ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баргузор гардид Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон тамоми меҳмонони хориҷаро пазируфта хайрамақдам гуфтанд, дар рафти суҳанрони Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон оид ба масъалаҳои обу иқлим таввачӯҳи ҳозиринро ба ҳатару таҳдидҳо изҳор доштанд. Ҷамчунин Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд намуданд, ки “Умуман, аз нигоҳи мо, соли 2024 метавонад соли арҷгузориҳои шоиста ба захираҳои об гардад. Конфронси Душанбе, форуми оби Бали, саммити оянда дар Нью-Йорк, ҳафтаҳои ҷаҳонӣ об дар Сингапур, Қоҳира, Стокҳолм ҷамчун занҷираи ягона метавонанд дар ин раванд саҳми муносиб гузоранд”.

Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дар ҷаҳони имрӯза амнатрин кишвар ба ҳисоб рафта, дар самтҳои сайёҳӣ, нақлиёт, ва ҷамчунин забондони низ як қатор тадбирҳои самарабахшро андешидааст. Бояд гуфт, ки Кишвари Сингапур дорои гуногунмазҳаб мебошад, ки 40% аҳолиаш ба буддизм эътиқод доранд.

Ҷамчунин иқтисодиёти Сингапур дар ҷаҳон беназир аст, Сингапур дар соли 2021, новобаста аз бемории ковид 19 – рушди иқтисодиро тақрибан 500 миллиард СДР мол содир кардааст ва ҳатто қарзи давлати надорад.

Ҷамин тариқ, бо вучуди рушди равобити дучониба ва бисёрҷонибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои дуру наздик наҳамаи зарфиятҳо ва имкониятҳои мавҷуда истифода гаштаанд. Аз ин рӯ, муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишвари Сингапур басо муҳим буда, дар солҳои оянда низ ҳарду ҷониб бо созишномаҳои нав дар заминаи манфитҳои дучониба ва бисёрҷониба вохуриҳои судманро анҷом дода, боз ҳам барои шарту шароити кишварҳои хеш талоши содиқона хоҳанд намуд.

РЎЙХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Концепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон 27. 01.2015 Манбаи электронӣ// <https://mfa.tj/tg/main/view/988/konsepsiyai-sijosati-khorijii-jumhurii-ojikiston> [Санаи муроҷиат 13.04.2025]

2. Қудратов К. Осиёшиносӣ- омилҳои рушди минтақаи Осиёи Ҷанубу Шарқӣ. Душанбе-2023. 200 с.

1. Қудратзода К. А., Ниёзӣ Ё. Б. Осиёи Ҷанубу Шарқӣ: шинохти вазъи динӣ ва мазҳабӣ / К. А. Қудратзода, Ё. Б. Ниёзӣ. – Душанбе. -2023.– 152 с.

2. Муносибати Тоҷикистон бо Сингапур. Манбаи электронӣ// <https://mfa.tj/tg/main/view/33/munosibathoi-tojikiston-bo-singapur> [Санаи муроҷиат:19.03.2025]

3. Одинаев А., Мирзоев З. Ҷамкорӣҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Малайзия // Осиё ва Аврупо №1,(3) 2020. – С. 44-48.

4. Пайвандов.Х.Б.Зарурати ба роҳ мондани ҷамкорӣҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ (дар мисоли Малайзия Индонезия Таиланд ва Сингапур).Ҳолат ва дурнамои ҷамкорӣҳои ҶТ бо кишварҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ: марҳила, авлавият ва зарурати ҷамкорӣҳо (маҷмуаи мақолаҳои конфронси илмӣ назарявии ҷумҳуриявӣ аз 26 октябри соли 2017). – Душаебе. 2018. – 120 с.

5. Раҳмонзода А.Ш. Нақши Пешвои миллат дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон// Осиё ва Аврупо № 1,(3) 2020.– С.24-28.

6. Соҳиби Б. Зарурати объективии ҷамгироии Ҷумҳурии Халқии Хитой бо ассотсиятсияи кишварҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ. //Осиёшиносӣ. 146 -144 саҳ.

7. Соҳиби Б. Раванд ва рушди ҳамкориҳои Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Индонезия // Осие ва Аврупо № 2. (4) 2020. – С. 24-28.
8. Ҳабибов А.Ҳ., Раҳимов Ю.Н. Таҳқиқи модели рушди иқтисодии кишварҳои Осиеи Ҷануби Шарқӣ. // Осие ва Аврупо №3 (11), 2022. саҳ. 118- 124.
9. EBD. Future of manufacturing of Singapore. Singapore: EBD. 2014.
10. Chlat. Lee Chew. Singapore in 2065. Singapore: Deloitte & Touche LLP. 2015.
11. Всё о стране Сингапур. Манбаи электронӣ // <https://www.avantage-travel.com.ua/vsyo-o-strane-singapur.html>. [Санаи муроҷиат 08.01.2025]
12. Осиешиносӣ (масоили мубрами муосири кишварҳои Осиеи Ҷануби Шарқӣ). /Зери назари н.и.т. Қудратов К. – Суфра. – Душанбе -2023. -200с.
13. Хайдаров Р. ДЖ. Инициатива Президента Таджикистана по сохранению ледников. Она должна быть всесторонне поддержана и является путём к светлому будущему земли и человечества Густариши ҳамкориҳои кишварҳои Осиеи Марказӣ дар соҳаи амниятӣ об. Маводи конференсияи байналмилалӣ. – Душанбе, 2024. – С. 30-35.

ДИПЛОМАТИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН СО СТРАНАМИ ЮГО-ВОСТОЧНОЙ АЗИИ (НА ПРИМЕРЕ СИНГАПУРА)

В данной статье отношения Республики Таджикистан с регионом Юго-Восточной Азии рассматриваются на примере Сингапура. В частности, отмечается, что между Республикой Таджикистан и Республикой Сингапур налажено двустороннее и многостороннее сотрудничество по различным вопросам современного прогресса, включая науку, образование, экономику и безопасность.

Следует отметить, что Республика Таджикистан на момент своей политической независимости занимала устойчивое положение и роль в современном мире и сохранила небольшую репутацию и влияние. В частности, международные инициативы Республики Таджикистан в сфере водных ресурсов, привлекавшие внимание взаимовыгодного сотрудничества стран мира. Одним из регионов, который считает двустороннее и многостороннее сотрудничество в различных сферах с Республикой Таджикистан полезным и выгодным, являются непосредственно страны Юго-Восточной Азии. Также двустороннее сотрудничество с Сингапуром требует дальнейших политических и экономических усилий.

Ключевые слова: Республика Таджикистан, Организация Объединенных Наций, Юго-Восточная Азия, Сингапур, дипломатические отношения, национальные интересы, взаимовыгодное сотрудничество, внешняя политика.

DIPLOMATIC RELATIONS OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN WITH THE COUNTRIES OF SOUTHEAST ASIA (ON THE EXAMPLE OF SINGAPORE)

This article examines the relations of the Republic of Tajikistan with the region of Southeast Asia using the example of Singapore. In particular, it is noted that bilateral and multilateral cooperation has been established between the Republic of Tajikistan and the Republic of Singapore on various issues of modern progress, including science, education, economics and security.

It should be noted that the Republic of Tajikistan at the time of its political independence occupied a stable position and role in the modern world and retained a small reputation and influence. In particular, the international initiatives of the Republic of Tajikistan in the field of water resources, which attracted the attention of mutually beneficial cooperation of the countries of the world. One of the regions that considers bilateral and multilateral cooperation in various fields with the Republic of Tajikistan

useful and beneficial are the countries of Southeast Asia. Also, bilateral cooperation with Singapore requires further political and economic efforts.

Keywords: *Republic of Tajikistan, United Nations, Southeast Asia, Singapore, diplomatic relations, national interests, mutually beneficial cooperation, foreign policy*

Маълумот оид ба муаллиф:

Махмедов Муҳаммадҷон Тоҷиддинович - ходими хурди илмӣи шӯбаи Аврупои Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33. Телефон: 988-88-59-31. E-mail: E-mail:mahmedov- m@mail.ru

Сведения об авторе:

Махмедов Мухаммеджон Тождидинович - младший научный сотрудник отдела Европы Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ. Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33. Телефон: 988-88-59-31. Электронная почта: makhmedovm15@gmail.com

Information about Author:

Mahmedov Muhammadjon Tojiddinovich - junior research associate of the European department of the Institute for the Study of Problems of Asian and European Countries of the NAST. Address: Republic of Tajikistan, Dushanbe highway, Rudaki street, 33. Тел: +992 988885931. E-mail: mahmedov- m@mail.ru

**ТЕХНОЛОГИЯИ ҲИФЗИ СУБОТИ СИЁСӢ ВА ТАЪМИНИ МАНФИАТҲОИ
МИЛЛИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

ШАРИФХОНЗОДА МОҲИРА ШАРИФХОН-

мутахассиси пешбари Раёсати таҳлил ва ояндабинии сиёсати дохилии Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

НУСРАТОВА ШАҲНОЗА МАНУЧЕҲРОВНА-

магистранти соли дуюми Академияи идоракунии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Вазъи мураккаби ҷаҳони муосир, авҷ гирифтани таҳдидҳои пешгӯинашаванда дар минтақа, паҳн гардидани фарҳангҳои мухталиф, давлатҳои сайёраро муваззаф месозад, ки ҷиҳати шинохти манфиатҳои миллӣ ва ҳифзи суботи сиёсии худ тавачҷуҳи бештарро равона намоянд. Муаллифон таъкид месозанд, ки қабл аз ҳама бояд таҳдидҳои монеафкан ба суботи мамлакат ва минтақа шинохта шавад, зеро ки ҳифзи субботи сиёсӣ бе назардошти таҳдидҳо аз имкон дур аст. Дар мақолаи мазкур технологияҳои ҳифзи суботи сиёсӣ ва таъмини манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир мавриди омӯзиши қарор гирифтааст.

Калидвожаҳо: *суботи сиёсӣ, манфиатҳои миллӣ, таҳдиду хатарҳо, амният, технологияи сиёсӣ, ҷомеа, истиқлол, сиёсат, равандҳо, имиҷи байналмилалӣ*

Меҳвари сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар шароити имрӯза ҳифзи суботи сиёсӣ, ваҳдати сартосарӣ ҳимояи манфиатҳои миллӣ, рушди устувори иқтисодию иҷтимоӣ, таъмини зиндагии шоистаи мардум ва баланд бардоштани нуфузу эътибори кишвар дар арсаи байналмилалӣ ташкил медиҳад. Низомии манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси маҷмуи манфиатҳои умумии давлат, ҷомеа, табақаҳои иҷтимоӣ ва шахсият муайян карда мешавад.

Ба андешаи сиёсатшиносони тоҷик А. Маҳмадов ва Х. Сафарализода “Манфиатҳои давлат ҳифзи сохти конституционӣ, истиқлолият, тамомияти арзии Тоҷикистон, таъмини рушди устувори иқтисодӣ, сиёсӣ ва иҷтимоӣ, солимгардонии системаи экологӣ ва мутаносибии вазъи демографиро дар бар мегирад. Манфиатҳои ҷомеа аз ба даст овардани созгории миллӣ, демократизатсияи минбаъда ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикон, солимгардонии маънавию ахлоқӣ, истифодаи қонун ва нигоҳ доштани тартиботи ҳуқуқӣ иборат мебошад. Манфиатҳои шахсият таъмини ҳуқуқи озодиҳои конституционӣ, амнияти шахсӣ, боло бурдани сифат ва сатҳи зиндагӣ, рушди ҷисмонӣ, маънавӣ ва зеҳнӣ дар бар мегирад” [4,53].

Аз ин бармеояд, ки манфиатҳои миллӣ бар пояи мероси фарҳангӣ ва арзишҳои маънавии халқи тоҷик асос ёфта, манфиатҳои ҳаётан муҳими шахрвандон, ҳизбҳои сиёсӣ, ташкилотҳои ҷамъиятиро ташкил медиҳанд ва ба ҳимояи истиқлол ва тамомияти арзии кишвар нигаронида шудаанд.

Муҳаққиқи ватанӣ Ш.Ш.Ризоён ба он назар аст, ки манфиатҳои миллии моро асосан панҷ унсури калидӣ ташкил медиҳад, ки ин таъмини амнияти миллӣ, истиқлоли сиёсӣ, тамомияти арзӣ, таҳкими давлати дунявӣ ва рушди устуворӣ ҷомеа мебошанд [9,81].

Ҳар кишваре, ки меҳодад манфиатҳои миллии худро дар сатҳи байналмиллалӣ ҳифз намояд, пеш аз ҳама, ба ин масъала дар сиёсати дохилӣ мавқеи меҳварӣ додан, аз манфиат ҳолӣ нест. Аз ин рӯ, дар самти ҳимояи манфиатҳои миллӣ пеш аз ҳама шинохти таҳдидҳо ба манфиатҳои миллӣ, амнияти миллӣ ва идеологияи миллӣ муҳим арзёбӣ мегардад.

Бо дарки моҳияти манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар заминаи онҳо истифодаи технологияи сиёсии муносиб яке аз механизмҳои муассири таъмини суботи сиёсӣ ба шумор меравад. Тибқи концепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 январи соли 2015, манфиатҳои миллӣ дар марҳилаи кунунӣ ва ояндаи наздик ба таври зерин муайян гардидаанд; аз ҷумла

1. Ҳимоя ва таҳкими истиқлолияти давлатии Тоҷикистон ва таъмини амнияти миллии он яке аз манфиати миллии кишварро дар соҳаи сиёсати хориҷӣ ташкил медиҳад. “Дар мавриди мавқеи мафҳумҳои «суверенитети давлатӣ» ва «истиқлолияти миллӣ» қайд кардан зарур аст, ки мафҳуми яқум манфиати ҳаётан муҳим (шарти асосии бақои давлату миллат) ва дуҷум манфиатҳои муҳим (таҳкимбахш ва устуворкунандаи пояҳои давлатдорӣ) мебошанд. Аз ин рӯ, ҳам суверенитети давлатӣ ва ҳам истиқлолияти миллӣ доимо зери фишори таҳдиду хатарҳо қарор доранд ва таъмин намудани ҳолати ҳимоятшавандагии онҳо шарти асосии ба амал баровардани рушди соҳаҳои гуногуни мамлакат ва беҳтару хубтар гардонидани амнияти миллӣ ва имиҷи дохилию хориҷии кишвар маҳсуб меёбанд” [7,168].

Масъалае, ки аз рӯзҳои аввали ба даст овардани истиқлол ба амнияти миллии Тоҷикистон таҳдид менамояд, ин экстремизм ва терроризм ба шумор меравад. Мубориза бар зидди хатарҳои номбурда, фарқкунанда буда, дар ҳар мамлакат ба тарзҳои гуногун сурат мегирад.

Аз ин рӯ, дар самти мубориза ба терроризм ва экстремизм ҳамчун таҳдид ба истиқлоли давлатӣ ба таври мунтазам ва низомнок роҳандозӣ намудани механизмҳои ташаққулдиҳандаи шуури ҷамъиятӣ зарур ба шумор меравад.

Раванди таҳлили таҷрибаи Ҷумҳурии Мардумии Чин нишон дод, ки Ҳизби Коммунистӣ низомии мукаммали ташаққули шуури ҷамъиятиро дар асоси идеологияи сотсиализм бо хусусиятҳои чинӣ таҳия намудааст, ки фаъолияти муассисаҳои гуногун, аз қабилӣ мактабҳо, ВАО, созмонҳои ҷамъиятӣ ва фазои иттилоотиро

фарогир буда, амалигардонӣ ва назорат кардани механизмҳои ташаккули шуури ҷамъиятӣ ба таври мутамарказ ва пай дар пай ба амал бароварда мешавад.

2. Инкишофи муносибатҳои боварӣ, дӯстӣ ва ҳамкорӣ бо тамоми кишварҳои олам дар асоси манфиатҳои мутақобила

Кишвари мо тайи даврони соҳибистиқлолӣ дар баробари равобити судмандро бо кишварҳои хориҷ барқарор сохтан, ҳамчунин ҷиҳати пайдо намудани шакли хоси дипломатияи худ, ки бар ҷиҳзи манфиатҳои миллӣ ва эҳтироми арзишҳои умумибашарӣ асос ёфтааст, ҳамчун як кишвари фаъол ва таъсиргузор дар ҳалли масоили глобалӣ доништа мешавад. Имрӯз кишвари мо бо зиёда аз 185 давлати дунё робитаҳои дипломатӣ барқарор намуда, теъдоди муносибатҳои тиҷоративу иқтисодӣ бештар аз 130 кишварро ташкил медиҳад. Намояндагӣҳои дипломатии мо дар 30 мамлакати дунё фаъолият намуда, ба ҷиҳз ва дастбӣ ба манфиатҳои миллии мо машғуланд.

Лозим ба ёдоварист, ки дар ин самти манфиати миллии мо хатар аз қабili камрангии маърифати шаҳрвандон, хабарҳои таҳрифшуда аз ҷониби ВАО, таблиғоти гуруҳҳои тундгаро ва амсоли ин таҳдидҳо, ки дар минтақа ҷараён доранд, ба муносибати байни кишварҳои гуногун латма ворид месозад.

Дар баробари ин шаҳрвандони мамлакат чун муҳарики инкишоф ва рушди ҷомеа барои ҷиҳзи ин муносибатҳо ва рушди онҳо нақши амиқ доранд. Тавре таҳлилҳо нишон медиҳад, дар рушди муносибати байнидавлатҳо шаҳрвандон низ метавонанд саҳмгузор бошанд. Ин бо роҳи дар амалия нишон додани рафтор ва амалҳои дуруст дар муносибат бо шаҳрвандони кишварҳои дигар ҳам дар дохили мамлакат ва ҳам берун аз онро ташкил медиҳад.

Вобаста ба ин, Б.Х. Бахриев қайд мекунад, ки «нақши рузафзуни дипломатияи халқӣ дар татбиқи стратегияҳои сиёсати берунӣ барои доираи васеи давлатҳо имконият медиҳад, ки бо талоши ин ниҳод, барои эҷоди симои мусбат дар назари ҷамъияти хориҷӣ ва инкишоф додани ҳамкориҳои васеи байналхалқӣ саҳм гузорад»[2,163].

3. Фароҳам овардани шароити мусоид барои рушди иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва тадриҷан баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум, таъмини амнияти иқтисодии кишвар заминаи ҳуқуқии, ин манфиатҳо дар моддаҳои 12 ва 13 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дарҷ гардидаанд. Аз ҷумла, дар **моддаи 12** дарҷ гардидааст, ки “Асоси иқтисодиёти Тоҷикистонро шаклҳои гуногуни моликият ташкил медиҳанд. Давлат фаъолияти озоди иқтисодӣ, соҳибкорӣ, баробарҳуқуқӣ ва ҷиҳзи ҳуқуқии ҳамаи шаклҳои моликият, аз ҷумла моликияти хусусиро кафолат медиҳад”. Ҳамзамон, бар асоси **Моддаи 13** “Замин, сарватҳои зеризаминӣ, об, фазои ҳавой, олами набототу ҳайвонот ва дигар боигарии табиӣ моликияти истисноии давлат мебошанд ва давлат истифодаи самараноки онҳоро ба манфиати халқ кафолат медиҳад”.

Аз ин бармеояд, ки шаклҳои гуногуни моликият ва кафолат додани фаъолияти озоди иқтисодӣ аз ҷониби давлат, ин бевосита ба баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум нигаронида шудааст.

Масъалаи ба хориҷи мамлакат рӯ овардани соҳибкорони ватанӣ аз рузҳои аввали соҳибистиқлолӣ масъалаи муҳим арзёбӣ мегардад. Ҳамчунин дар сатҳи зарурӣ муаррифи нагардидани фазои сармоягузорӣ ва имконоти ҷойдошта масъалае ба шумор меравад, ки ҳалли саривақтиро талаб мекунад.

Дар робита ба рушд бахшидани иқтисоди мамлакат масъалаи ба корҳои ободонӣ ҷалб кардани соҳибкорони бурунмарзии мамлакат, хеле муҳим арзёбӣ мегардад. Бо дарки талаботи аҳолии мамлакат, кушодани заводу фабрикаҳо бо ҷалбӣ соҳибкоронӣ тоҷик, ки дар мамлакатҳои хориҷ қарор доранд мубрам арзёбӣ

мегардад. Шароити нав дар назди тамоми кишварҳо масъалаи таъмини амнияти иқтисодиёро мегузорад ва гуфтаҳои боло метавонанд ба амнияти иқтисодӣ дар навбати худ мусоидат намояд. Дар роҳи тадриҷан баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум дастовардҳои назаррасе ба чашм мерасад, ки ин дар дохил ва хориҷи мамлакат маълум аст. Аз ҷумла Агентии Синхуа дар таърихи 10-09-2024 маводеро ба таъъ расонид, ки дар он аз рушди зиндагии аҳолии кишвар ва паст гардидани сатҳи камбизоатӣ сухан меравад. “Сатҳи камбизоатӣ дар Тоҷикистон аз 83 дарсад дар соли 1999 ба 21,2 фоиз дар соли 2023 расид”[12].

4. Таъмини истиқлолияти энергетикӣ Тоҷикистон, дастёб шудан ба амнияти озуқаворӣ ва аз бунбасти коммуникатсионӣ раҳой бахшидани кишвар

Соҳаи энергетика барои ҳар давлату мамлакат соҳаи муҳим ба ҳисоб рафта, омили калидии рушди иқтисодиёту саноат ба шумор меравад. Ҷумҳурии Тоҷикистон кишвари дорои захираҳои бузурги тавлиди нерӯи барқӣ аз ҷиҳати экологӣ тоза ба шумор меравад. Дар радифи дигар ҳадафҳои стратегӣ расидан ба истиқлолияти энергетикӣ дар баробари таъмини пурраи аҳоли бо барқ ҳамчунин барои баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум низ мусоидат мекунад.

“Истиқлолияти энергетикӣ ҳолате мебошад, ки дар шароити мавҷудияти он дар мавриди қонун намудани талаботи энергетикӣ қомеа иқтисодӣ зарурӣ ба вуҷуд оварда мешавад ва воридоти он коҳиш меёбад, ки дар натиҷа вобастагии энергетикӣ мамлакат аз кишварҳои дигар аз байн меравад ва дар ин самт мамлакат истиқлолияти комил ба даст меоварад” [7, 8].

Тавре аз таҳлили коршиносони соҳа бармеояд, истиқлолияти энергетикӣ барои дастёб гардидан ба коҳиши вобастагии энергетикӣ замина буда, ба саноатикунони босуръати кишвар такони ҷиддӣ мебахшад.

“Солҳои охир рушди бомароми соҳаи энергетика ба раванди саноатикунони босуръати кишвар заминаи мусоид фароҳам оварда истодааст.” [6].

Хатарҳо дар роҳи таъмини истиқлолияти энергетикӣ, ин талафоти нерӯи барқ, ғайрмақсаднок истифодаи он, истифодаи таҷҳизотҳои зиёдмасрафи барқ дар корхонаҳо дигар иншоотҳои маишӣ ва набудани маърифати истифодаи мақсаднок ва самараноки барқ маҳсуб меёбад. Бо ҷалби коршиносон берунӣ дарёфт ва ба роҳ мондани манбаҳои дигари тавлиди энергияи барқ ба манфиат арзёбӣ мегардад.

Баҳри рафъи маслаҳи болозикр месазад, ки маърифати аҳоли ҷиҳати рафъи талафоти нерӯи барқ баланд бардошта шуда, ба ин масъала аз овони хурди диққати махсус зоҳир гардад. Кам кардани воридоти технологияи зиёдмасрафи барқ ба кишвар, метавонад барои сарфи беҳудаи барқ мусоидат намояд.

Чойгузин кардани қандилҳои каммасраф ба қандилҳое, ки дар онҳо теъдоди зиёди фурузонаҳои барқӣ мавҷуд аст.

Нақш ва ҷойгоҳи амнияти озуқаворӣ дар низоми манфиатҳои миллӣ муҳим ба ҳисоб меравад. Дар ҳар даври замон масъалаи таъмини маҳсулоти озуқаворӣ муҳим буди муҳим хоҳад монд. Тибқи таҳлили коршиносон таъмин набудани амнияти озуқаворӣ масъалест, ки метавонад, бевосита ба субботи сиёсӣ таъсири манфӣ расонад. Ҷиҳати дастёб шудан ба амнияти озуқаворӣ, ки масъалаи дигари манфиатҳои миллиро ташкил медиҳад, дар замони соҳибистиқлолӣ дастовардҳои беназир ба чашм мерасад.

Қобили зикр аст, ки айни ҳол вобастагӣ аз молу маҳсулоти беруна кам гардида, аҳоли бо маҳсулоти хушсифати ватанӣ таъмин гардида истодааст. “Дар натиҷаи тадбирҳои аз ҷониби Ҳукумати мамлакат амалигардида ва заҳмати софдилонии кишоварзон сатҳи таъминнокии аҳоли бо маҳсулоти асосии ғизоӣ афзоиш ёфта, соли 2023 истеҳсоли ғалладонагиро назар ба соли 1991-ум 6 баробар, аз

ҷумла гандум 5,6 ва шолӣ 6,7 баробар, картошка 10,8 баробар, сабзавот 9, полезӣ 17,5, мевачот 10 ва ангур 2 баробар афзоиш ёфтааст” [6].

Пушида нест, ки дар ҷаҳони пурталотум ва авҷ гирифтани ҳар гуна раванд, амнияти озуқаворӣ ҷиҳати устувории ҷомеа нақш дорад. Бо дарки ҳама гуна таҳдидҳо, диққат додан ба роҳҳои пурра расидан ба амнияти озуқаворӣ хеле амиқ аст. Мубрамияти аслии масъаларо коршиносон бар он медонанд, ки дар раванди пеш омадани ҳар гуна масъала вобаста ба озуқаворӣ роҳи ҳалли онро дар худкифо будани мамлакатҳо аз ҷиҳати таъмини озуқаворӣ ташкил медиҳад.

Дар роҳи таъмини амнияти озуқаворӣ масъалаҳои муҳим аз қабili вобастагӣ ба маҳсулоти озуқаи беруна, кам будани сардхонаҳо барои нигоҳдории маҳсулот, талафоти ҳосили маҳсулоти ниёзи аввалия, дуруст нигоҳдори накардани маҳсулот барои муддати тулонӣ масъалаҳои муҳим арзёбӣ мегарданд.

Дар шаҳру навоҳии кишвар сохта ва ба истифода додани сардхонаҳои замонавӣ бо усули нав қадамест, ки бозорҳои мамлакат дар ҳама фасли сол бо маҳсулоти тару тозаи ватанӣ таъмин карда мешавад.

Дар ин ҳошия, ба Ҳукумати мамлакат муяссар гардид, то ҳар чи бештар вобастагиро аз маҳсулоти беруна кам карда, бозорҳои мамлакат бо маҳсулоти ватанӣ таъмин карда шавад. Аҳамият додан ба ғизои хушсифат ҷузъи муҳимми амнияти озуқавориро ташкил медиҳад. “Ин соҳа дар таъмин намудани яке аз ҳадафҳои асосии кишвар– ҳифзи амнияти озуқаворӣ ва дастрасии аҳоли ба ғизои хушсифат, вусъат додани шуғли пурмаҳсул нақши калидӣ мебозад, ки ин дар «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» муайян гардидааст” [1,132].

Ҳамчунин ба роҳ мондани технологияи “гидропоника”, ба бозор даровардани маҳсулоти рақобатпазиру аз ҷиҳати экологӣ тоза заминаест барои дастрасӣ ба ғизои хушсифат. Ҷорӣ кардани таҷрибаи муносиби кишоварзӣ дар истеҳсоли маҳсулот метавонад бо хароҷоти кам манфиати бештарро таъмин намояд. Афзоиши масоҳати заминҳои кишт ва истифодаи усули муносиби мубориза бо эрозияи заминро метавон роҳи дигари таъмини амнияти озуқаворӣ номид. Дар ин росто аз тарафи бонкҳо пешниҳоди қарзҳои дарозмуддати имтиёзнок бо фоизи паст метавонад ба ҳайси яке аз технологияҳои муносиби таъмини амнияти озуқаворӣ баромад намояд.

Қайд намудан ба маврид аст, ки барои таъмин намудани рафтуомади бемамониати мусофирон ва ҳамлу нақли молу маҳсулот дар тамоми фаслҳои сол байни минтақаҳои кишвар, инчунин, раҳой бахшидани мамлакат аз бунбасти коммуникатсионӣ ва ба кишвари транзитӣ табдил додани он лоиҳаҳои гуногун амалӣ карда шуд.

Сохтмон, таҷдид ва азнавсозии роҳҳои автомабилгард, оҳан, пулу нақбҳо, фурудгоҳҳо ва амсоли ин инфрасохтори нақлиёт барои ҳамлу нақли маҳсулот осон гардида, сатҳи зиндагии мардум боло бурда шуд.

Табдил додан ба кишвари транзитӣ, ки қадами навбатии рушд маҳсуб меёбад, дар шароити кунунӣ аҳамияти миллии ва байналмилалиро доро аст.

Масъалаи камбудани долонҳои ҳамлу нақли бор, бештар кардани чорабиниҳо барои интиқолдиҳандагон, дар ин замина афзудани теъдоди гузаргоҳҳои назди сарҳадӣ, ки дорои аҳамияти байналмилалӣ аст ба манфиат арзёбӣ мегардад. Афзудани терминалҳои назди сарҳадӣ инчунин бештар кардани шароити қаблии тамоми терминалҳое, ки барои ҳамлу нақли бор ва одамон аз хориҷӣ кишвар мусоидат менамоянд мусбат арзёбӣ мегардад.

Кушода ва ба истифода додани портали махсус бо якчанд забони хориҷӣ барои интиқолдиҳандагони молу маҳсулот саривақтӣ мебошад. Дар ҳолати ба забонҳои хориҷӣ доим фаъолият кардани ин портал метавонад барои зиёд кардани

мизочони интиқолдиҳанда воситаи хуб бошад. Афзудани созишномаҳои бисёрҷониба барои ҳамлу нақли мусофирон ва бор саривақтӣ ва фавқулода муҳим арзёбӣ мегардад.

5. Таъмин ва ҳимояи ҳуқуқи озодиҳо, эътибор ва манфиатҳои шаҳрвандони Тоҷикистон дар дохил ва хориҷи кишвар

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистони соҳибистиқлол санади муҳимтарине маҳсуб меёбад, ки ҳуқуқ ва озодиҳои инсонро арзиши олии эътироф намудаю пешравиӣ тамоми ҷанбаҳои ҳаёти мардуми кишварро фароҳам овардааст.

Дар доираи сиёсати Ҳукумати кишвар мо ба рушди низоми ҳуқуқӣ, таъмини дастрасии ёрии ҳуқуқӣ, инчунин мусоидат ба таҳкими институтҳои демократӣ ва волеияти қонун санаи 5 августи соли 2023, таҳти №357 Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқи инсон барои давраи то соли 2038 қабул карда шуд. Ҳуҷҷати номбурда воситаи самараноки амалӣ гардонидани сиёсати ягона дар соҳаи ҳуқуқи озодиҳои инсон тибқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва уҳдадориҳои байналмилалӣ ба шумор меравад. Санади мазкур, ба ташаққули муносибати эҳтиромона ба ҳуқуқи озодиҳои инсон ва таҳкими минбаъдаи нуфузи кишвар дар арсаи байналмилалӣ муоидат менамояд.

“Айни ҳол 30 намоёндаи дипломатии Тоҷикистон дар хориҷи кишвар, инчунин 7 Консулгариҳои Генералӣ ва 2 Консулгарӣ фаъолият доранд ва ҳамарӯза баҳри ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои шаҳрвандони кишвар талош меварзанд. Ҳоло Тоҷикистон дар 80 созмони минтақавию байналмилалӣ ва ниҳодҳои байналмилалӣ молиявӣ узвият дошта, ҳамроҳ бо дигар кишварҳо дар ҳаллу фасли мушкилоти сайёра саҳми босазо мегузорад” [11,55].

“Инчунин ҳоло аз кишвари мо 82 ташкилоти ҷамъиятӣ, маркази фарҳангӣ ва ҷамъиятҳои тоҷикон ба таври расмӣ дар қаламрави Федератсияи Россия, инчунин 2 ташкилоти ҷамъиятӣ дар Ҷумҳурии Украина, 2 ташкилоти ҷамъиятии тоҷикон дар Ҷумҳурии Қирғизистон, 12 марказҳои фарҳангии ҷамъиятҳои тоҷикон ва 9 ташкилоти ҷамъиятии тоҷикон дар Ҷумҳурии Қазоқистон фаъолият доранд. Онҳо ҷиҳати таъмини ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои муҳоҷирони меҳнатӣ– шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хориҷа, таъмини онҳо бо ҷойи кор ва ҳал намудани дигар масъалаҳои раванди муҳоҷирати меҳнатӣ саҳми муносиб мегузоранд”[11,55].

Дар робита ба ин масъала пурра истифода нагардидани зарфиятҳои метавонад ҳамчун монета баромад намояд.

Роҳандозии технологияи истифодаи ҳаматарафаи зарфиятҳои мавҷуда, ҳамчунин таёр кардани кадрҳои махсуси ҳуқуқшиносӣ барои таъмин ва ҳимояи ҳуқуқи озодиҳо, эътибор ва манфиатҳои шаҳрвандони Тоҷикистон дар хориҷи кишвар хело бамаврид аст.

6. Тақвияти шинохти мусбати Тоҷикистон дар ҷаҳон ба ҳайси давлати демократӣ, дунявӣ ва ҳуқуқбунёд

Дар замони муосир, ки ҳамарӯза, пайдоиши сарчашмаи хатарҳои нав, ба ҷашм мерасад, дар баробари дигар омилҳо ба шинохти мусбати кишварҳо низ таъсиргуздор аст. Тибқи таҳлили коршиносон ҷиҳати дастёбӣ ба манфиатҳои миллии тақвият бахшидани корҳо дар робита ба муаррифии кишвар ба ҳайси давлати демократӣ, дунявӣ ва ҳуқуқбунёд яке аз вазифаҳои аввалин дар назди муассисаҳо ва шаҳрвандон маҳсуб мегардад.

Хатарҳои мавҷуда дар ин самтро коҳиш ёфтани корҳо дар самти тақвият додани имиджи мусбат, камфаъолии қишри илмمهҳвар ва тафақури нодурусти субъектони гуногун, ки ба воқеият иртибот надорад метавон номбар кард. Дар баробари ин масъалаҳои камрангии сатҳи маърифати ҷомеа ва равандҳои номатлуб метавонанд омилҳои раҳна воридкунанда маҳсуб меёбад.

Фаҳмонидадиҳи ва роҳандозии як қатор маводҳои иттилоотӣ метавонанд ҷиҳати шинохти мусбӣ шароит фароҳам созанд. Коршиносони соҳаҳои мухталиф ба он назаранд, ки истифодаи технологияи муносиб ҷиҳати дастбӣ ба ин ҳадаф роҳи беҳтарин махсуб мешавад. Марҳилаи кунунӣ аз мутахассисон даъват ба амал меорад, ки дар баробари дигар самтҳо, ҷиҳати боз ҳам бештар ба роҳ мондани корҳои амалӣ дар самти тақвияти имичи мусбати кишвар дар дохил ва берун аз он, тақвият бахшанд.

Тавре аз таҷрибаҳо бармеояд имич дар аксар кишварҳо аз ҷониби қишри фаъоли зиёӣ, журналистон ва сиёсатшиносон сохта мешавад. Дар ҳолати камаҳамияти аз ҷониби яке аз қишрҳо, метавонад ба ақибмондагӣ дар сатҳи имичсозӣ оварда расонад.

“Дипломатҳои касбӣ метавонанд дар роҳи фаъолона баланд бардоштани имичи байналмилалӣ ва мусбии кишвар дар арсаи ҷаҳонӣ иштироки фаъол намоянд. Дипломатҳои касбӣ ҳамчун намояндаи кишвар дар сиёсати хориҷӣ метавонанд манфиатҳои кишварро дар ҳадди лозимӣ муҳофизат намоянд”[2].

Дар раванди шинохти мусбати Тоҷикистон дар ҷаҳон марказҳои фарҳангӣ дар назди сафоратхонаҳо дар хориҷи кишвар нақши муҳим доранду сатҳи баланди касбияти кормандони ин марказҳо ҷиҳати дастбӣ ба ин ҳадафро, дучанд мегардонад. Мунтазам ташкил ва гузаронидани чорабиниҳои фарҳангӣ, намоишҳо, фестивалҳои филмҳо ва амсоли ин ҳамоишҳо метавонад замина ба ҳисоб равад.

Ҳамзамон дар ин самт боз ҳам баланд гардонидани сатҳи сармоягузори минтақа ва ҷаҳон, бастанӣ шартномаҳои ғоидаовар, ки ба беҳтар сохтани сатҳи иқтимоии аҳоли нигарон шудааст дар баланд бардоштани имичи мусбӣ нақши босазо дорад. Ташаккули механизми дурусти тарғибу ташвиқ бо истифода аз таҷрибаҳои аллакай исботшудаи кишварҳои мутараққӣ. Дар ин замина зиёд кардани таҳқиқотҳои гуногун аз қабилӣ рисолаҳои номзадӣ ва докторӣ бо дарназардошти хусусиятҳои замони нав саривақтӣ арзёбӣ мегардад.

7. Мусоидат ба фаъолияти созанда ва қонунии ҷамъиятҳои тоҷикон ва ҳамватанон дар кишварҳои дигар

Дастгири кардани фаъолияти созандаи шаҳрвандон дар дохил ва хориҷи кишвар ҷузъи сиёсати пешгирӣтаи Ҳукумати мамлакатро ташкил медиҳад. Қобили зикр аст, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни сафарҳои расмӣ ба кишварҳои гуногун, бо ҳамватанони бурунмарзӣ, ки зодагони Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд вохуриҳои судманд анҷом медиҳанд.

Мунтазам гузаронидани вохуриҳо бо шаҳрвандони бурунмарзӣ ва дастгирӣ кардани иқдомҳои созандаи онҳо аз ҷониби Ҳукумати кишвар, ҳамватанони дар кишварҳои гуногун қарор доштара рӯҳбаланд менамояд. Зодагони Тоҷикистон, ки муқими мамлакатҳои гуногунанд, бо гузашти замон бо ташкили ҷамъияти тоҷикон дар шаҳрҳои гуногун мақоми хосса доранд.

“Дар зиёда аз 70 минтақаи Россия бомуваффақият фаъолият намудани ҷамъиятҳои фарҳангии тоҷикон гувоҳи возеҳи торафт баланд шудани обрӯи онҳо мебошад” [3].

Таҳқиқгари ватанӣ Шарифзода С.С. чунин ибраз менамояд, ки: “Дар замони истиқлолияти давлатӣ вобаста ба эҳёи таъриху фарҳанги тоҷикон, инчунин муттаҳид сохтани ҳамватанони бурунмарзӣ Созмони байналмилалӣ Анҷумани тоҷикон ва форсиабонони ҷаҳон – Пайванд (Муҳтасар: Анҷумани Пайванд), ки Раиси онро бевосита Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон (аз 8 сентябри соли 1993 то ҳол) бар душ дорад, таъсис дода шуд. Бояд қайд намуд, ки ҳадафи асосии фаъолияти Анҷуман барқарор намудани муносибатҳои таърихӣ, мустақам

намудани дӯстиву ҳамкорӣ, ривоч робитаҳои фарҳангию иқтисодию тиҷоратӣ, ташкили маъракаиҳои фарҳангии байналмилалӣ ва амсоли ин бо тоҷикон ва форсизабонони ҷаҳон аст» [11, 66]

Бо дарназардошти таҳдиду хатарҳои кунунӣ ба суботи сиёсии ҷомеа пешниҳод карда мешавад, ки мардумро бештар аз пештар ба ваҳдати сарҷамъӣ даъват намоем, ғояҳои истиқлолияти давлатӣ ва ҳудудҳои худшиносии миллиро пайгириро наву доимӣ таълиф намоем. Зеро, баҳри таъмини оромию осоиштагӣ мубориза бурдан қарзи инсонии ҳар як шаҳрванди Тоҷикистони азиз мебошад.

Дар чунин ҳолат вазифаи олимон аз он иборат мегардад, ки ҳангоми манзур кардани пешниҳодҳои худ принсипи дунявиятро афзал дониста, барои рушди тафаккури милливу дунявӣ ҷаҳду талош намоянд, эҳтироми забони давлатӣ ва таъриху фарҳанги миллиро таъмин карда, барои густариши тафаккур ва ҷаҳонбинии наву созанда ташаббусҳои ҷидди роҳандозӣ намоянд.

Мо ки дар замони ғарбпазироӣ ҷаҳонишавӣ зиндагӣ ва қору фаъолият менамоем, аз ҳар давра дида манфиатҳои милли ба муҳофизати бештар эҳтиёҷ доранд. Маҳз бо сабаби талош ва заҳмату меҳнати содиқона, дӯстию ваҳдати сартосарӣ мо метавонем, ки манфиатҳои милли худро ҳифзу ҳимоя намуда, суботи сиёсии кишварро бо истифода аз технологияҳои муосири ниғаҳдорӣ суботи сиёсӣ нигоҳ дорем.

Рӯйхати адабиёт:

1. Ашӯров И. С., Сафарова А. Ҷ., Каримиён И. Таъмини амнияти озуқаворӣ ва дастрасии аҳоли ба ғизои хушсифат – ҳадафи стратегии Тоҷикистон. //Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. -№4 (80).- 2022. -С.131-140
2. Баротов И. И. Место и роль дипломатии в формировании международного имиджа государства. Манбаи электронӣ// <https://cyberleninka.ru/article/n/mesto-i-rol-diplomatii-v-formirovanii-mezhdunarodnogo-imidzha-gosudarstva/viewer>. [Санаи муроҷиат: 14.04.2025]
3. Мулоқот бо роҳбарони ҷамъиятҳои тоҷикон, олимону муҳаққиқон, донишҷӯёну аспирантҳо, соҳибкорон, мутахассисони соҳаҳои гуногуни иҷтимоӣ - зодагони Тоҷикистон Манбаи электронӣ// <https://mfa.tj/tg/main/view/3996/muloqot-bo-rohbaroni-jamiyathoi-tojikon-olimonu-muhaqqiqon-donishjujonu-aspirantho-sohibkoron-mutakhassisoni-sohahoi-gunoguni-ijtimoiyot-zodagoni-tojikiston> [Санаи муроҷиат: 30.03.2025]
4. Муҳаммад А.Н., Сафарализода Х.Қ. Амнияти милли. Воситаи таълимӣ. – Душанбе-2019. - 226 с. (С.53)
5. Паёми Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 20.01.2016. Манбаи электронӣ// <https://www.president.tj/event/missives/9777>[Санаи муроҷиат: 30.03.2025]
6. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» Манбаи электронӣ//<https://mfa.tj/tg/main/view/14089/pajomi-prezidenti-jumhurii-tojikiston-muhtaram-emomali-rahmon-dar-borai-samthoi-asosii-sijosati-dokhili-va-khorijii-jumhuri> [Санаи муроҷиат: 30.03.2025]
7. Сафарализода Х.Қ. Таҳдидҳои замони муосир: масъалаҳои назариявӣю методологӣ.- Душанбе: «ЭР-граф» .-2023.- 165 с.
8. Сулаймонзода М.М. Ҳимояи манфиатҳои милли – омили асосии рушди давлатдорӣ // Раванди сиёсии муосир. – 2023. –№1 (1). –С.74-82.

9. Таварова Моҳира Шарифхоновна. Манфиатҳои миллӣ дар марҳалаи нави рушди давлатдорӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон //Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. №4 (84) 2023 79-86 с.
10. Хидирзода, М.У. Истиқлолият ва стратегияҳои муваффақ.[Матн] /М.У.Хидирзода. - Душанбе, 2017. – С.65
11. Шарипов С.С. Истиқлолият ва таъмини манфиатҳои миллӣ. - Душанбе, 2022.- 70 с. 55с
12. Уровень бедности в Таджикистане снизился на 61,8 проц. за 25 лет. Манбаи электронӣ//<https://russian.news.cn/20240910/1864f4ba18ce4ab183f64b735f5b73d2/c.html>[Санаи мурочиат: 30.03.2025]

ТЕХНОЛОГИЯ ЗАЩИТЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ И ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ ТАДЖИКИСТАНА

Сложная ситуация современного мира, возникновение непредсказуемых угроз в регионе, распространение различных культур обязывают страны планеты уделять больше внимания признанию своих национальных интересов и защите своей политической стабильности.

Авторы подчеркивают, что в первую очередь следует выявить угрозы стабильности страны и региона, поскольку без учета угроз защитить политическую стабильность невозможно. В данной статье исследуются технологии защиты политической стабильности и обеспечения национальных интересов Республики Таджикистан в современных условиях.

***Ключевые слова:** политическая стабильность, национальные интересы, угрозы и опасности, безопасность, политтехнологии, общество, независимость, политика, международные имиджевые процессы.*

TECHNOLOGY OF PROTECTION OF POLITICAL STABILITY AND PROVISION OF NATIONAL INTERESTS OF TAJIKISTAN

The complex situation of the modern world, the emergence of unpredictable threats in the region, and the spread of different cultures oblige the countries of the planet to pay more attention to recognizing their national interests and protecting their political stability.

The authors emphasize that first of all it is necessary to identify threats to the stability of the country and the region, since without taking into account the threats it is impossible to protect political stability. This article examines technologies for protecting political stability and ensuring the national interests of the Republic of Tajikistan in modern conditions.

***Key words:** political stability, national interests, threats and dangers, security, political technologies, society, independence, politics, international image processes.*

Маълумот бар бораи муаллифон:

Шарифхонзода Моҳира Шарифхон-мутахассиси пешбари Раёсати таҳлил ва ояндабинии сиёсати дохилии Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Суроға:734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;

Тел: +992 918 36 21 22

Нусратова Шаҳноза Манучехровна - магистранти соли дуюми Академияи Идоракунии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Суроға:.ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носиров 33;

Тел: +992 918 11 47 83

About the authors:

Sharifkhonzoda Mohira Sharifkhon -Leading Specialist of the Department for Analysis and Forecasting of Domestic Policy of the Center for Strategic Research under the President of the Republic of Tajikistan.

Address: 734025, Dushanbe, Tajikistan, Rudaki Avenue 89;

Phone: 918-36-21-22

Nusratova Shahnoza Manuchehrovna -Second year graduate student of the Academy of Management under the President of the Republic of Tajikistan

Dushanbe, Said Nosirov street 33;

Phone: +992 918 11 47 83

Сведения об авторах:

Шарифхонзода Мохира Шарифхон- ведущий специалист Управления анализа и прогнозирования внутренней политики Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан

Адрес: 734025, г. Душанбе, Таджикистан, проспект Рудаки 89;

Телефон: 918-36-21-22

Нусратова Шахноза Манучехрона -магистрант второго курса Академии управления при Президенте Республики Таджикистан.

Адрес. Душанбе, улица Саида Носирова 33;

Телефон: +992 918 11 47 83

ҲАМКОРИҶОИ ФАРҶАНГИВУ ИЛМИИ ТОҶИКИСТОН ВА ҲИНДУСТОН

ДОСТИЕВА ДИЛАФРЌЗ-

ходими хурди илмии шуъбаи Осиеи Чанубӣ ва Шарқии Институти омӯзиши
масъалаҳои давлатҳои Осие ва Аврупои АМИТ

Пас аз ба даст овардани истиқлолияти Тоҷикистон дар соли 1991, Ҳиндустон яке аз шарикони муҳими кишвар дар соҳаҳои гуногун, аз ҷумла фарҳанг, илм ва маориф гардид. Ҳамкориҳои ду кишвар дар бахшҳои фарҳангӣ ва илмӣ дар самтҳои мухталиф густариши ёфта, тайи се даҳсолаи охир иқдоми зиёде барои ҳамкориҳои мутақобилан судманд ба миён гузошта шуданд.

Алоқаҳои фарҳангии Тоҷикистон ва Ҳиндустон аз рӯйи анъана мустақкам буданд. Пас аз фурупоиши Иттиҳоди Шӯравӣ ва истиқлолияти Тоҷикистон, Ҳиндустон барои ҳифзи мероси фарҳангии ин кишвар кумак кард. Яке аз рӯйдодҳои муҳим, ифтитоҳи Маркази фарҳангии Ҳинд дар Душанбе дар соли 2000 буд, ки ба маркази омӯзиши фарҳанг, санъат ва забони ҳиндӣ дар Тоҷикистон табдил ёфт. Ҳамчунин, дар Тоҷикистон тарҳҳои мухталифи фарҳангии Ҳиндустон, аз қабилҳои намоиши филмҳо, намоишгоҳҳо, намоишҳои рақсу мусиқӣ фаъолон рушд мекунам. Саноати синамои Ҳиндустон, бахусус Болливуд, дар Тоҷикистон маъруф аст.

Донишгоҳҳо ва муассисаҳои илмӣ Ҳинд ба ҳамкориҳои фаъол бо муассисаҳои таълимии Тоҷикистон шурӯъ карданд. Бурсияҳои ҳиндӣ барои донишҷӯёни тоҷик як омилҳои муҳими таълими таҳсил миёни кишварҳо шудааст. Донишҷӯёни тоҷик аксар вақт барои таҳсил дар бахшҳои муҳандисӣ, тиб, фанновариҳои иттилоотӣ ва гуманитарӣ дар донишгоҳҳои Ҳиндустон номнавис мешаванд.

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, Ҳиндустон, фарҳанг, илм, ҳамкорӣ, муносибатҳои байналмилалӣ, геофарҳанг

Таърихи равобити тоҷикон ва ҳиндуҳо хеле тӯлонӣ буда, аз ҷомеаи мардуми ҳиндуориёии даврони Веды ва Авесто сарчашма мегирад. Империяи Кушонӣ

ачдодони тоҷикони муосир ва бисёр халқҳои ҳиндиро муттаҳид карда, дар доираи як сохтори давлатӣ буданд ва дар асрҳои аввали пеш милод паҳн шудани дини буддӣ ва ҳиндиро дар ҳудудҳои Тоҷикистони имрӯза таъмин намуд. Аз ибтидои асри XI бо лашкаркашиҳои Маҳмуди Ғазнавӣ дар дохили давлатҳои мусулмонии асримиёнагии Ҳиндустон – Султонати Деҳлӣ ва Империяи Муғулҳо ҳамкориҳои садсолаҳо оғоз ёфт. Ғуриён, ки ҷойи Ғазнавиёнро гирифтанд, аз сулолаи тоҷикон буданд [1,437].

Асрҳои минбаъда низ то мустақилияти Тоҷикистон ҳамкориҳо дар ҳоли рушд ва баъзан таназзул қарор доштанд.

Бо шарофати соҳибистиқлолӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон мавқеъ ва манзалати худро дар арсаи байналмилалӣ пайваста устувор менамояд. Сиёсати пешгирифтаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон зери роҳбарии Президенти Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар роҳи расидан ба истиқлолият, таъмини амният, беҳбудӣ, ва рушду шукуфоии ҷумҳурӣ ба комёбиҳои назаррас ноил мегардад. Дар ин росто роҳандозӣ, татбиқ ва пешрафти сиёсати хориҷии кишвар нақши муҳим дорад [2,44].

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо аксари давлатҳои ҷаҳон равобити дипломатӣ дорад ва яке аз ин давлатҳои Ҷумҳурии Ҳиндустон мебошад, ки 28 августи соли 1992 бо он равобити дипломатӣ барқарор намуд. Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳиндустон дар самтҳои сиёсат, иқтисодиёт, иҷтимоӣ, илму фарҳанг ва ғайра ҳамкорииро ба роҳ мондаанд. Бахусус, равобити илмӣ байни Тоҷикистон ва Ҳиндустон аз соли 1992 шурӯъ шуда, ҳамасола дар ҳоли густариш қарор дорад.

Дар асоси созишномаи дахлдори байниҳукумати ҷонибҳо аз 12 декабри соли 1995 миёни ду кишвар Комиссияи муштаракӣ байниҳукуматӣ оид ба ҳамкории тиҷоратӣ иқтисодӣ ва илмӣ техникӣ фаъолият мекунад, ки механизми асосии рушди ҳамкории дучониба махсус мешавад. Дар доираи ин ҳамкорӣ имрӯз 11 ҷаласаи Комиссия баргузор гардидааст [3].

Аввалин маркази асосии ҳиндишиносӣ дар Тоҷикистон ин кафедраи филологияи Ҳинду Покистон дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Кафедраи филологияи Ҳинду Покистон соли 1983 таъсис ёфтааст ва то имрӯз дар ҷумҳурӣ маркази асосӣ тайёр кардани кадрҳои шарқшиносии маҳаллӣ доир ба адабиёти Ҳинду Покистон мебошад. [4,112]

Кафедраи мазкур аз ҷониби як қатор устодони донишманди факултети Осӣ ва Аврупои Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ташкил шудааст ва ин кафедра ҳамасола аз ҷониби сафоратхонаи Ҷумҳурии Ҳиндустон пурра дастгирӣ меёбад. Мақсади асосии ташкили кафедра, ин тайёр намудани шарқшиносони ҷавон дар самтҳои забонҳои қадимаи ҳиндӣ, инчунин адабиёти ҳинд ба шумор меравад. Бо дастгирии Сафоратхонаи Ҷумҳурии Ҳиндустон як идда аз устодони кафедраи филологияи Ҳинду Покистон Ҳ. Раҷабов, Ҳ. Қурбонов, С. Ёрова, А. Латифов барои омӯхтани курсҳои таҷрибаомӯзӣ ба Ҳиндустон равона карда шудаанд.

Дар айни замон муассисаҳои илмӣ ва илмӣ - тадқиқотии Тоҷикистон бо пажӯҳишгоҳҳои илмӣи Ҳинд, аз ҷумла бо Донишгоҳи Нехру, Донишгоҳи Деҳлӣ, Донишгоҳи Кашмири Сринагар, Донишқадаи Мавлоно Абулқалом Озод, бунёдҳои гуногуни илмӣ ва ғайра робита барқарор кардааст. Маркази тадқиқоти стратегӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Пажӯҳишгоҳи омӯзиш ва таҳлили масъалаҳои дифои Ҳиндустон робитаи қавӣ барқарор намудааст [5,72].

Асоси ҳуқуқии муносибатҳои дучониба миёни ду кишвар беш аз 73 созишномаи байнидавлатӣ, байниҳукуматӣ ва соҳавӣ ва ёддоштҳои ҳусни тафохумро дар бар мегирад, ки дар соҳаҳои сиёсат, дипломатия, иқтисод, тиҷорат, сармоягузорӣ, ҳамкории илмӣ техникӣ, кишоварзӣ, саноат, энергетика, бонкдорӣ, гумрук ва андоз, саноати нассочӣ, тиб ва фарҳанг, муносибатҳои иҷтимоӣ ва меҳнат, варзиш, муҳофизати муҳити зист, идоракунии хавфи муҳити зист ва

офатҳои табиӣ, ВАО, паҳши телевизион ва радио, амният, низомӣ ва мудофия, ҳаракати ҳавой ва ғайра[6].

Соли 2017 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон “Маркази омӯзиши Ҳиндустон” ифтитоҳ гардида, ҳамасола устодони кафедраи филологияи Ҳинду Покистони факултаи Осиё ва Аврупои Донишгоҳи миллии Тоҷикистон таҳқиқотҳои илмӣ худро дар ин маркази омӯзишӣ анҷом медиҳанд.

Ҳамкориҳои техникий иқтисодии Ҳиндустон (ИТЕС) барномаи дигаре мебошад, ки ҳамасола курсҳои омӯзиширо барои тақмили ихтисоси кормандони давлатӣ дар соҳаҳои гуногун ташкил медиҳад. Ҳар сол тибқи ин барнома садҳо кормандони вазорату муассисаҳои давлатӣ ба Ҳиндустон равона гашта, аз рӯи ихтисосашон дар курсҳои бозомӯзии махсус таҳсил мекунанд. Инчунин, мувофиқи барномаи мазкур барои кормандони давлатӣ курсҳои махсуси омӯзишии англисӣ ва компютерӣ ташкил карда шудааст. Барномаҳои ҳамкориҳои техникӣ ва иқтисодии Ҳиндустон (ИТЕС) дар соли 1964 ҳамчун барномаи кӯмаки Ҷумҳурии Ҳиндустон барои дигар кишварҳо ташкил карда шуда буд. Ҳоло барномаи мазкур доираи васеи фаъолиятро дар бар мегирад. ИТЕС барномаи махсус барои ҳамкорӣ бо созмонҳои минтақавию ҷаҳонӣ таҳрезӣ гардидааст (АСЕАН, MGC, BIMSTEC, АС, ААРДО, ВТО, КАРИКОМ, IOR-ARC) ва 161 давлатҳои Осиё, Африқо, Аврупои Шарқӣ, Амрикои Лотинӣ, Ҳавзаи Уқёнуси Ором ва давлатҳои хурди ҷазиравӣ барои ҳамкорӣ бо барномаи ИТЕС даъват карда шуд[7].

Тибқи ин барнома, Ҳиндустон имрӯз беш аз 1200 гирандагони стипендияро баррасӣ намуда, аз 47 муассисаҳои таълимиро фарогир мебошад. Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 1996 шарикии ИТЕС-и Ҳиндустон мебошад ва зиёда аз 1400 нафар олимони Тоҷикистон барои иштирок дар барномаи таълимӣ ба Ҳиндустон сафар намудаанд[8].

Дар доираи ҳамкориҳои илмиву фарҳангӣ 28 - 29 июли соли 1999, бахшида ба 90 солагии зодрӯзи фарзанди баруманди Тоҷикистон Бобоҷон Ғафуров дар шаҳри Деҳлии Ҳиндустон конфронси байналмилалӣ баргузор гардид, ки дар он олимону донишмандони кишварҳои гуногун иштирок ва суханронӣ доштанд[9]. Мақсад аз баргузории конфронси илмӣ бахшида ба зодрӯзи Б. Ғафуров дар шаҳри Деҳлии Ҳиндустон он мебошад, ки саҳми устод Б. Ғафуров дар омӯзиши илм ва фарҳанги Ҳиндустон дар солҳои 60-70-уми асри XX бағоят зиёд мебошад. Он замон Б. Ғафуров роҳбарии Институти Шарқшиносии Иттиҳоди Шӯравиро бар ўҳда доштанд ва дар конфронсҳои сатҳи байналмилалӣ, ки дар як қатор шаҳрҳои Ҳиндустон баргузор мешуд иштирок ва маърӯзаҳо мекарданд. Ҳамзамон, Б. Ғафуров яке аз аввалин шахсиятҳои донишманди тоҷик ба шумор мераванд, ки роҷеъ ба Ҳиндустон мақолаҳои илмӣ зиёд навиштаанд. Яке аз онҳо “Таъсири Ҳиндустон ба ташаккули тафаккури иҷтимоии халқҳои Осиёи Марказӣ” буда, дар хусуси таъсири фалсафаи ҳинд ба тафаккури инсон ва муносибатҳои халқҳои Осиёи Марказӣ ва Ҳиндустон маълумот медиҳад.

29 июни соли 2010 конфронси “Динамикии Муносибатҳои Ҳиндустону Тоҷикистон” таҳти роҳбарии Шӯрои Ҳиндустон оид ба масъалаи сулҳ (ICWA) ва Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон баргузор гардид. Конфронси мазкур мувофиқи Ёддошти тафохум, ки байни ICWA ва АМИТ моҳи августи соли 2006 гузаронида шуд. Дар кори конфронс аз ҷониби Ҳиндустон 5-нафар иштирокчи таҳти роҳбарии ҷаноби Судхир Деваре - директори Шӯрои ICWA иштирок намуданд. Дар кори конфронс олимони тоҷик, намоёндагони Ҳукумати Тоҷикистон ва миссияҳои муқимии дипломатии дар шаҳри Душанбебуда иштирок намуданд[10,133]. Мақсади асосии кори конфронс ин беҳтар кардани рабобити илмӣ байни Ҳукумати Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҳиндустон буда, масъалаҳо дар соҳаҳои фанҳои ҷамъияти

гуманитарӣ ба монанди таърих, санъат ва адабиёти ҳарду кишвар таҳқиқ ва мавриди баррасӣ қарор гирифтанд. Инчунин, дар ин конференс тасмим гирифта шуд, ки олимони соҳаҳои гуногун ба Ҳиндустон барои омӯзиши курсҳои махсус ва тадқиқотҳои илмиашон сафарбар карда шаванд. Имрӯзҳо зиёда аз 500 шахрвандони Ҳиндустон дар Муассисаҳои таълимии таҳсилоти олии касбии Тоҷикистон таҳсил мекунанд ва аксарияти онҳо дар Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба таҳсил фаро гирифта шудаанд. Ҳамасола Вазорати маориф ва илми кишвар тибқи квотаи чудонамудаи Ҷумҳурии Ҳиндустон 20-25 нафар донишҷӯёро ба донишгоҳҳои Ҳиндустон барои омӯзиши илмҳои замонавӣ равона месозад [10,134]. Ақсарияти донишҷӯёне, ки аз ҷониби Ҷумҳурии Ҳиндустон дар соҳаи тиб дар Донишгоҳи тиббии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо забони англисӣ таҳсил доранд. Донишҷӯёне, ки аз Тоҷикистон тариқи квотаи Ҳиндустон ба он ҷо равон карда мешаванд, дар самтҳои тиб, курсҳои омӯзиши забони англисӣ, курсҳои махсуси соҳаи ҳарбӣ ва инчунин дар корҳои илмиву тадқиқотӣ тадрис мекунанд.

Дар Донишгоҳи техникии Тоҷикистон бо номи академик Муҳаммад Осимӣ озмоишгоҳи замонави техникӣ бо ёрии молияви Ҳукумати Ҳиндустон кушода шудааст. Мактабҳои истифодабарии барқии бодӣ, ки камхарҷ ва тамоми фасли сол фаъол буда метавонанд, стансияи барқи офтобӣ бо муҳаррик (алҳол дар таҷриба бе муҳаррик истифода мешавад), бинои истиқоматии 25-ошёна бо тамоми системаҳои замонавии гармкунӣ, ҳавотозакунӣ, дастгоҳи майдакунии масолеҳи сохтмонӣ, ки аз санг якҷанд навъ масолеҳ тайёр намуда, онро ба навъҳо ҷудо месозад, аз ҷумлаи лоиҳаҳои мебошад, ки дар ин марказ коркард мешаванд. Дар озмоишгоҳ 8-навъи дастгоҳӣ оҳанбурӣ насб шудааст. Дар таҷрибаи ҷаҳонӣ алҳол 10-навъи дастгоҳӣ оҳанбурӣ маъмул аст. Ин таълимгоҳ барои бозомӯзии шогирдон хизмат карда, заминае барои рушди саноати мошинсозӣ хоҳад шуд. Зеро, дар он қисмҳои эҳтиётӣ барои мошинҳо, меҳу дигар таҷҳизоти фулузотӣ истеҳсол мешаванд. Ин озмоишгоҳ моҳи августи соли 2006 Ҳангоми сафари кории Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам, Эмомалӣ Раҳмон ба Ҳиндустон асос гузошта шуд. Бояд қайд кард, ки ташкили чунин озмоишгоҳҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рушди соҳаи мошинсозӣ, технология ва металлургия саҳми зиёде мегузорад.

Тарҷумаи асарҳо ва таълифи китобҳо яке аз омилҳои асосии рушди муносибатҳои илмӣ, фарҳангӣ, ва адабии байни ду давлат мебошад ва дар айни ҳол нисбат ба дигар соҳаҳо муносибати илмӣ-адабӣ ва фарҳангии Тоҷикистону Ҳиндустон бештар рушд кардааст. То даврони истиқлолият асарҳои адибони ҳиндзабон аввал ба забони русӣ тарҷума гашта, баъд аз забони русӣ ба забони тоҷикӣ баргардон мешуданд. Муҳаққиқи тоҷик, Ҳабибулло Раҷабов дар яке аз мақолаҳои худ “Роҷеъ ба тарҷумаҳо ва тарҷумонҳои асарҳои адибони Ҳинд дар Тоҷикистон” чунин қайд кардааст: “Адабиёти бадеӣ ҳамеша сарчашмаи муҳими дарки зиндагии ин ё он мамлакат мебошад. Аз солҳои панҷоҳуми асри гузашта дар ҷумҳурии мо пайваста тарҷума намудани асарҳои адибони Ҳинд ва адибони дигари кишвари хориҷӣ, танҳо аз забони русӣ буд, чунки дар Тоҷикистон ҳанӯз тарҷумонҳое набуданд, ки забонҳои ҳиндустаниро донанд то ин, ки мустақим асарҳои бадеиро аз забони асли тарҷума намоянд. Ҳамин тариқ, забони русӣ нақши забони миёнаравро миёни Ҳиндустону Тоҷикистон ва Покистону Тоҷикистон иҷро менамуд. Дар замони истиқлолият ақсари асарҳои адибони Ҳиндустон бо ташаббуси кафедраи филологияи Ҳинду Покистони Донишгоҳи Миллии Тоҷикистон ба забони тоҷикӣ тарҷума ва дастрас мегардид.

Таъсиси маркази татбиқи технологияҳои гуногуни муосири Ҳиндустон ва Тоҷикистон, яке аз иқдомҳои муҳим барои ба сатҳи нав баровардани ҳамкориҳои судманди ду кишвар ба ҳисоб меравад. Мақсади баланд бардоштани сифати

таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар он аст, ки аз ҷониби Ҳукумати Ҳиндустон, чи тавре, ки дар боло қайд кардем теъдоди квотаҳоро бештар карданд ва донишҷӯёни мо тариқи ин квотаҳо барои таҳсилот ба Ҷумҳурии Ҳиндустон сафарбар гардиданд, то мутахассиси хубтаре шаванд, инчунин баҳри омӯхтани технологияҳои муосири замонавиро аз худ намоянд. Ташкил шудани макази технологи байни Ҳукумати Ҳиндустон ва Тоҷикистон яке аз ҳадафҳои судманди ин ду кишвар ба ҳисоб меравад. Дар ин марказ як иддае аз шахрвандон мо соҳиби ҷойи кор ва мутахассиси баланди ин соҳа дар Тоҷикистон мешаванд.

Рафтуомади аҳли адаб ва иштироки фаъоли муҳассилон ва мутахассисони Тоҷикистон дар доираи барномаҳои таълимӣ ва омӯзишии ин кишвар тавассути лоиҳаи байналмилалӣ он ба мисли “АРТЕСН”, “ИТЕС” ва ғайраҳо, ки то ҳол идома доранд, аз омили шинохт ва дӯстии ҳар ду кишвар дониста мешавад[11,3]. Асосан тавассути барномаҳои номбурдашуда равобита илмию фарҳангии Тоҷикистон ва Ҳиндустон густариш меёбанд. Аз тарафи барномаҳои мазкур квотаҳо ташкил карда мешаванд, ки барои донишҷӯёни Тоҷикистон барои омӯхтани курсҳои забони англисӣ, бозомӯзии технологияҳои муосир дар сафоратхонаи Ҳукумати Ҳиндустон ва базаи дигарашон ба Ҳиндустон барои курси тақмили ихтисос равона карда мешаванд.

Маркази дигари илмию фарҳангии ба номи адиб ва тарҷумони маъруфи Раҳул Санкритян бо ташаббуси Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон ва Сафоратхонаи Ҷумҳурии Ҳиндустон соли 2018 дар Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ ифтитоҳ гардид[12]. Сабаби дар Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон ифтитоҳ ёфтани гӯшаи мазкур хизматҳои шоистаи Раҳул Санкритян дар тадқиқ ва омӯзиши илму адабиёти Тоҷикистон дар Ҳиндустон мебошад. Раҳул Санкритян замоне дар Иттиҳоди Шӯравӣ ба таърихи илму фарҳангӣ халқҳои Осиёи Марказӣ, махсусан тоҷикон шиносӣ пайдо карда, дар муаррифии фарҳангу тамаддун ва илму бузургони мо саҳми босазое кардааст. Маркази мазкур имрӯз ҳамчун маркази тадқиқоти ва омӯзишӣ ба ҳисоб рафта, дар омӯзиши илмҳои гуногун аз ҷумла адабиёт, таърих ва иқтисодиёту сиёсати Ҳиндустон фаъолият мекунад.

Маркази дигари омӯзиши ҳиндишиносӣ дар Тоҷикистон ин кафедраи филологияи ҳиндии Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳо ба номи Сотим Улуғзода мебошад. Он соли 2018 фаъолияти худро ба роҳ мондааст[13,20-26]. Бояд қайд кард, ки дар кафедраи мазкур устодони ин донишгоҳ донишҷӯёни тоҷикро аз фанҳои забон ва адабиёти ҳинд дарс мегиранд, инчунин ҳуди устодон ба таъриху фарҳанг ва адабиёти қадимаи ҳинд ошноӣ пайдо мекунанд. Ҳамзамон, устодони кафедраи филологияи Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳо ба номи устод Сотим Улуғзода ба тарҷумаи китобҳои ҳиндӣ низ машғуланд. Бо дастгирии сафорати Ҷумҳурии Ҳиндустон ва Ҷамъияти дӯстии Ҷумҳурии Тоҷикистону Ҳиндустон дар донишқада ва қолчаҳои омӯзгорӣ шаҳрҳои Панҷакент, Конибодом ва Хоруғ низ гӯшаҳои омӯзишии Ҳиндустон таъсис ёфта, фаъолият мекунанд.

Маркази дигари илмӣ - фарҳангии Ҳиндустон ба номи Свами Вивекананда дар назди сафоратхонаи Ҳиндустон дар Тоҷикистон фаъолияти худро ба роҳ мондааст, ки дар марказ дарсҳои забони ҳиндӣ ва санскритӣ аз ҷониби устодони ботаҷрибаи ҳиндустонӣ ба таври ройгон дарс дода мешавад [14]. Ин марказ ба хотири бузурдошти Свами Вивекананда ташкил шудааст ва дар назди сафоратхонаи Ҳиндустон ду забон (санскритӣ ва ҳиндӣ)-ро ба хоҳишмандон тариқи ройгон меомӯзонад ва бо маблағгузориҳои Ҷумҳурии Ҳиндустон фаъолият мекунад.

Таърихи тӯлонӣ ва пурсамари ҳамкориҳои илмӣ Тоҷикистону Ҳиндустон, ки хеле пеш аз барқарорӣ муносибатҳои расмӣ дипломатӣ дар соли 1992 оғоз ёфтааст, имрӯз марҳалаи нави рушди фаъолро аз сар мегузаронад. Ҳарчанд ҳамкориҳои расмӣ

дар даврони истиқлоли Тоҷикистон оғоз шуда бошад ҳам, решаҳои равобити илмӣ ба садсолаҳо рост меоянд, ки бозгӯи равобити таърихиву фарҳангии ду минтақа аст. Дар замони Шӯравӣ робитаҳои муайяни илмӣ вучуд доштанд, аммо пас аз пошхӯрии ИҶШС ин робитаҳо ба далели майлу хоҳиши ҳар ду кишвар ба навсозӣ ва рушди инноватсионӣ тақони нав пайдо карданд.

Ҳамкориҳои имрӯза доираи васеи соҳаҳои илмиро фаро мегирад. Ба соҳаҳои кишоварзӣ (аз ҷумла коркарди навъҳои зироатҳои тобовар ба иқлими Тоҷикистон), энергетика (бо таваҷҷӯҳ ба манбаъҳои барқароршавандаи энергия, тадқиқоти гидроэнергетика ва энергияи офтоб), геология ва сейсмология (бо назардошти ҷаҳолияти сейсмикӣ дар минтақа), тиб (тадқиқоти муштарак дар соҳаи бемориҳои сироятӣ ва илми тибби анъанавӣ), таваҷҷӯҳи махсус зоҳир карда мешавад.

Донишгоҳҳо ва пажӯҳишгоҳҳои илмии Ҳиндустон дар лоиҳаҳои муштарак бо ҳамкасбони тоҷик ҷаҳолана ширкат меварзанд, мубодилаи кадрҳои илмӣ, таҷриба ва технологияро ба роҳ мондаанд. Маблағгузориҳои тадқиқоти муштарак ҳам аз ҳисоби буҷети давлатии ҳар ду кишвар ва ҳам бо дастгирии созмонҳои байналмилалӣ, аз қабили ЮНЕСКО ва ғайра сурат мегирад. Барномаҳои табодули донишҷӯён ва омӯзгорон нақши муҳим дошта, ба таҳкими нерӯи илмӣ ва табодули дониш мусоидат мекунанд. Илова бар ин, конференҳо, симпозиумҳо ва семинарҳои муштарак илмӣ гузаронида мешаванд, ки дар онҳо мутахассисони Тоҷикистону Ҳиндустон метавонанд натиҷаҳои тадқиқоти худро муаррифӣ намуда, самтҳои ояндадори қори муштаракро баррасӣ намоянд.

Ташаккули ҳамкориҳои илмиву фарҳангии ин ду кишвар рушди фарогири илми тоҷик ба шумор меравад. Мустаҳкам шудани алоқаҳои илмӣ ва фарҳангӣ ба афзоиши ҳамфикрӣ ва боварии байни ҳар ду мамлакат мусоидат карда, омилҳои муҳими инкишофи муносибатҳои иқтисодӣ, фарҳангӣ ва сиёсӣ мебошад. Тадқиқоти муштарак мушкilotи мушаххасеро, ки Тоҷикистон ва Ҳинд доранд, ҳаллу фасл намуда, ба беҳтар шудани сифати зиндагии мардуми ҳар ду кишвар мусоидат мекунад. Дар оянда ҳамкориҳои боз ҳам зичтари илмиву фарҳангӣ пешбинӣ карда мешавад, ки ба ноил шудан ба мақсадҳои умумӣ ва ҳалли проблемаҳои глобалӣ нигаронида шудааст. Ин ҳамкорӣ мисоли дурахшони он аст ва илму фарҳанг барои мустаҳкам намудани муносибатҳои байналхалқӣ ва пешрафт ҳамчун қупрук хизмат карда метавонад.

АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА:

1. Синха Н.К., Банерджи А.Ч. История Индии/ пер.с.англ- М., 1954.- 437.с
2. Бойматов У.М. Ҳамкориҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, ва фарҳангии Тоҷикистон ва Ҳиндустон дар даврони истиқлолият.- Душанбе, 2018. С.44.
3. Отношения Таджикистана с Индией.Электронный источник// <http://mfa.tj/ru/main/view/26/> [Дата обращения: 02.03.2025]
4. Ҳамидова С.Ф. “Нерӯи Нарм”-и Ҳиндустон ва татбиқи он дар равобит бо Ҷумҳурии Тоҷикистон// Осиё ва Аврупо.- №-3 (15).- С.112-117
5. Убайдуллоев З.Ф. Индия и таджикистан: отношения в современный период и перспективных их развития// Индийское исследование в транах СНГ (Материалы научной конференции). – М.-2007.- С.72
6. Отношения Таджикистана с Индией. Электронный источник // <http://mfa.tj/ru/main/view/26/> [Дата обращения: 02.03.2025]
7. Стипендия ICCR для таджиков.Электронный источник//<http://www.eoidushanbe.gov.in/page/iccr-scholarship-for-tajiks/> [дата обращения:25.02.2025]

8. Программа ШЕУС- движущая сила внешней политики Индии. Электронный источник//<https://avesta.tj/2021/01/26/programma-itec-dvizhushhaya-sila-vneshnej-politiki-indii/> [дата обращения: 15.03.2025]
9. India to take an active interest in Central Asian region. EIR volume 26, N 35, 1999 Aug. 20, p.66, and p.50
10. Суфиев С.Н. Робитаҳои Фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Ҳиндустон дар даври истиқлолият\Осиё ва Аврупо. -2019. -№3.-133-135
11. Раҳмонов М. Тоҷикистон ва Ҳиндустон имкониятҳое, ки ба таҳкими ҳамкоримҳо мусоидат мекунад// Минбари Халқ. 2018.- с.3
12. Раҳул Санкритиян – сафири фарҳангии тоҷикон дар Ҳиндустон Манбаи электронӣ// <http://osiyoavrupo.tj/index.php/component/k2/item/554-ra-ul-sankritiyan-safiri-far-angi-to-ikin-dar-induston> [Санаи муроҷиат: 11.03.2025]
13. Душанбиева Н. Сотрудничество Индии и Таджикистана в области наука и культуры// Азия и Европы.- Душанбе, 2021.- №3(7).- с.20-26.
14. Деятельность Культурного центра Свами Вивекананды (SVCC) Электронный источник//<https://www.eoidushanbe.gov.in/page/iccr-activities> [дата обращения: 13.03.2025]

КУЛЬТУРНЫЕ И НАУЧНЫЕ СОТРУДНИЧЕСТВА ТАДЖИКИСТАНА И ИНДИИ

После обретения независимости Таджикистана в 1991 году, Индия стала одним из важных партнеров страны в различных сферах, включая культуру, науку и образование. Сотрудничество между двумя странами в культурной и научной областях развивалось в разных направлениях, и за последние три десятилетия было установлено множество взаимовыгодных инициатив.

Культурные связи между Таджикистаном и Индией традиционно были сильными. После распада Советского Союза и обретения независимости Таджикистана, Индия предложила помощь в сохранении культурного наследия страны. Одним из наиболее значимых событий стало открытие индийского культурного центра в Душанбе в 2000 году, который стал центром индийской культуры, искусства и языка в Таджикистане. Также в Таджикистане активно развиваются различные индийские культурные проекты, такие как кинопоказы, выставки, танцевальные и музыкальные представления. Индийская киноиндустрия, в частности Болливуд, пользуется большой популярностью в Таджикистане.

Индийские университеты и исследовательские учреждения начали активно сотрудничать с таджикскими учебными заведениями. Индийские стипендии для таджикских студентов стали важным фактором для образовательного обмена между странами. Таджикские студенты часто поступают в университеты Индии, чтобы изучать такие дисциплины, как инженерия, медицина, информационные технологии и гуманитарные науки.

Ключевые слова: Таджикистан, Индия, культура, наука, сотрудничество, международные отношения, геокультура

CULTURAL AND SCIENTIFIC COOPERATION BETWEEN TAJIKISTAN AND INDIA

Since Tajikistan gained independence in 1991, India has become one of the country's important partners in various fields, including culture, science and education. Cooperation between the two countries in the cultural and scientific fields has developed in various

directions, and many mutually beneficial initiatives have been established over the past three decades.

Cultural ties between Tajikistan and India have traditionally been strong. After the collapse of the Soviet Union and Tajikistan's independence, India offered assistance in preserving the country's cultural heritage. One of the most significant events was the opening of the Indian Cultural Centre in Dushanbe in 2000, which became the centre of Indian culture, art and language in Tajikistan. Various Indian cultural projects, such as film screenings, exhibitions, dance and music performances, are also actively developing in Tajikistan. The Indian film industry, particularly Bollywood, is very popular in Tajikistan.

Indian universities and research institutions have begun to actively cooperate with Tajik educational institutions. Indian scholarships for Tajik students have become an important factor in educational exchange between the countries. Tajik students often enroll in Indian universities to study such disciplines as engineering, medicine, information technology and humanities.

Keywords: Tajikistan, India, culture, science, cooperation, international relations, geoculture

Маълумот дар бораи муаллиф: Достиева Дилафруз Маҳмадуллоевна, ходими хурди илмӣи шуъбаи Осиёи Ҷанубӣ ва Шарқии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ.Суроға: ш. Душанбе, хиёбони Рудаки 33. Телефон:110884188. E.mail sharqimiyona@gmail.com.

Сведения об авторе: Достиева Дилафруз Махмадуллоевна, младший научный сотрудник отдела Южной и Восточной Азии Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ.Адрес: г. Душанбе, проспект Рудаки 33. Телефон: 110884188. E. mail. sharqimiyona@gmail.com.

About the author: Dostieva Dilafruz Makhmadulloevna, Junior Researcher Department of South and East Asian, Institute for the Study of Problems of Asian and European Countries, National Academy of Sciences of Tajikistan, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue 33. Phone: 110884188. E. mail. sharqimiyona@gmail.com.

ОСИЁИ МАРКАЗӢ ДАР МАСИРИ ҲАМГИРОӢ: ШАКЛГИРӢ ВА ДУРНАМО

ШАРИФОВ ИСКАНДАР ИБРОҲИМОВИЧ-

ходими илмӣи шуъбаи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақили Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ

Дар мақолаи мазкур оид ба раванди мустақили ҳамгирӣ миёни кишварҳои Осиёи Марказӣ муаллиф ибрази андеша намудааст. Муаллиф дар о назар аст, ки наметавон таъкид намуд, ки ҳамгирӣ миёни кишварҳои Осиёи Марказӣ мавҷуд набуд ва ё шакл нагирифтааст. Муаллиф мутмаин аст, раванди ҳамгирӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ баъди ба даст овардани истиқлолияти давлатии ҳар кадоми онҳо шурӯъ шудааст. Дар нишастҳои сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ, ки соли 1993 дар Остона, Ишқобод ва Тошканд аввалин кӯшишҳои ба вуҷуд овардани ҳамгирӣ миёни кишварҳои минтақа шурӯъ шудааст. Дар давоми се даҳсолаи сипаришуда давлатҳои минтақа бо сафарбар кардани иқтидор, тавонмандиро ва иродаи сиёсии ҳеҷ тавонистанд раванди ҳамгироии минтақавиро ба вуҷуд оваранд. Раванди ҳамгирӣ бо баргузор шудани аввалин Воҳурии маишаратии сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ дар Тошканд боз суръат пайдо карда, то имрӯз ба нишастҳои доимӣ табдил ёфтааст ва талошҳои кишварҳоро ба ҳамгирӣ мусоидат намуда истодааст.

Калидвожаҳо: *Осиёи Марказӣ, ҳамгирӣ, Қазоқистон, Қирғизистон, Туркменистон, Тоҷикистон, Ўзбекистон, Воҳурии маишаратӣ, тавонмандӣ, иқтидор*

Давлатҳои Осиёи Марказӣ тавонмандиҳои бузурги барпо намудани ҳамгироии сиёсӣ ва иқтисодӣ, амнияти фарҳангӣ доранд. Дар ҳудуди Осиёи Марказӣ, ки қариб 4 млн км² –ро ташкил медиҳад, зиёда аз 80 млн нафар зиндагӣ мекунанд, ки 20% аҳолии ИДМ - ро ташкил медиҳад. То имрӯз захираҳои ғании энергетикӣ ва дигар захираҳои стратегӣ, иқтисодии пурқуввати кишоварзӣ (тибқи маълумоти Ташкилоти Озуқа ва кишоварзии Созмони Милали Муттаҳид, аз рӯи истеҳсоли гандум дар соли 2021 Қазоқистон дар ҷойи 15 –ум, Ўзбекистон дар ҷойи 24-ум, Туркменистон дар ҷойи 46-ум, Тоҷикистон дар ҷойи 56-ум ва Қирғизистон дар ҷойи 65-ум қарор доранд)[14], нақши муҳими онро дар иқтисодиёт ва геополитика арзёбӣ намудааст. Тавонмандии умумии захиравӣ яке аз омилҳои асосист, ки кишварҳои минтақаро ба ҳамгирӣ водор месозад. Дар минтақаи Осиёи Марказӣ миқдори зиёди захираҳои энергетикӣ, аз қабилҳои газ, нафт, уран ва ангишт ҷамъ шудаанд. Осиёи Марказӣ аз ҷиҳати истеҳсоли ангишт дар ҷаҳон ҷойи 10-ум, аз ҷиҳати истеҳсоли барқ ҷойи 19-ум, аз ҷиҳати захираҳои газ ҷойи намоёнро ишғол менамояд, зеро дар раёдабандии ОПЕК, Туркменистон аз ҷиҳати захираи газ дар ҷойи 5-ум, Қазоқистон дар ҷойи 19-ум ва Ўзбекистон дар ҷойи 22 - ум қарор дорад. Захираи нафтро мутахассисон дар Осиёи Марказӣ 15-31 миллиард баррел баҳо додаанд, ки 7.2 фоизи захираи нафти ҷаҳонро ташкил медиҳад[15]. Бештар аз 50% -и урани ҷаҳонро кишварҳои Осиёи Марказӣ тавлид мекунанд. Аз ҷумла, тибқи омили Ассотсиатсияи ҷаҳонии ҳастай (WNA) аз ҷиҳати ситеҳсоли уран Қазоқистон бо 45% дар ҷойи аввал ва Ўзбекистон бо 7% дар ҷойи панҷум қарор дорад[16]. Аз рӯи ҳаҷми умумии истихроҷи тилло (Ўзбекистон – 101.6 тонна, Қирғизистон –24.3, Қазоқистон – 78.4 тонна, Тоҷикистон – 8.46 тонна) дар ҷаҳон яке аз ҷойҳои намоёнро ишғол мекунанд[12].

Вобаста ба ин, замон тақозо мекунанд, ки ҳамгирӣ бояд бар пояи ҳамкориҳои бисёрҷониба дар Осиёи Марказӣ ташаккул ёбад ва инчунин нуқтаи ибтидоии ҳалли мушкилот дар минтақа арзёбӣ гардад. Ба мақсад мувофиқ аст, ки ҳамгироии кишварҳои Осиёи Марказӣ дар асоси низоми бисёрҷониба сурат гирад. Кишварҳои минтақа бояд дарк кунанд, ки маҳз тавассути ҳамгирӣ метавонанд ба сатҳи беғаразӣ дар муносибатҳои дуҷониба ноил шаванд. Ба ин мақсад ҳангоми таъмини ҳамкориҳои тарафайн бояд хусусиятҳои хоси минтақа ба назар гирифта шаванд. Таъмини сиёсати муносиб дар муносибатҳои тиҷоратӣ иқтисодӣ дар ҷараёни интеграция, ки барои он: пеш аз ҳама, якҷоя таҳия намудани ҳатҳои нави қулайи шабакаи нақлиётӣ логистикӣ; дуюм, барои сокинони вилоятҳои назди сарҳадӣ, сарҳадхоро пурра боз карда, муҳлати сафари бидуни раводидро таъмин намояд; сеюм, фаъолияти он дар бахшҳои фарҳангу гуманитарӣ, амниятӣ субот самарабахш аст. Пеш аз ҳама, хоҳиши кишварҳои минтақа барои ба даст овардани самаранокии баланд омили аввалиндараҷа мебошад. Омодагӣ ва саъю кӯшиши содиқона ба ҳамкориҳои амалӣ, инчунин ҳисси масъулияти ҳамаи кишварҳои Осиёи Марказӣ барои ояндаи муштарак заминаи устувор ва гавари рушди устувор ва шукуфоии минтақа мебошанд. Зеро кишварҳои минтақа ба принципҳои ҳамсоягии неқ ва ҳамкориҳои мутақобилан судманд пойбанд мебошанд. Чунки кишварҳои минтақа бар пояи принципҳои ҳамсоягии неқ ва ҳамкориҳои мутақобилан судманд метавонанд минбаъд дар соҳаҳои тиҷоратӣ иқтисод, нақлиёти коммуникатсия, фарҳангӣ гуманитарӣ ва ҳамчунин дар масъалаҳои амниятӣ субот тавонмандиҳои худро амалӣ созанд. Аз ин ҳама – ҳам кишварҳои Осиёи Марказӣ ва ҳам дигар кишварҳо баҳра хоҳанд бурд[8].

Пӯшида нест, ки имрӯз баъзе минтақаҳои ҷаҳон ба майдони бозиҳои муосири геополитикӣ табдил ёфтааст. Ин раванд Осиёи Марказиро низ дар канор нагузошт. Ин вазъият ҳамгироии байниҳамдигарии ҷумҳуриҳои бародариро то андозае душвор гардонид. Дар зери таъсири таҳдидҳои беруна ва дохила муносибатҳои наздики байни ҳамсоиягии онҳо, аз ҷумла механизмҳои ҳамкории гуногунҷабҳа, сиёсатгузорӣ, шаклгирии сиёсати дохиливу хориҷӣ, қонунмандиву қонунгузорӣ ва ҳатто суверенитети онҳо санҷида шуд[13].

Масъалаи ҳамгирӣ аз ӯғози истиқлолияти сиёсии кишварҳои минтақаи Осиёи Марказӣ ҳамчун зарурати таъхиринопазири идомаи ҳамкории таърихӣ матраҳ мегардад, вале он дар сатҳи коршиносӣ, илмӣ, ва сиёсӣ ба таври амиқ омӯхта нашудааст. Зиеда аз он ҳуди мафҳуми ҳамгирӣ ба тариқи мухталиф тафсир мегардад. Ягон кишвар намеҳадад, ки ҷиҳати роҳандозии амалии он аз баъзе салоҳиятҳои миллӣ даст кашида, нақш ва мақоми сохторҳои байнидавлатиро тақвият бахшанд. Вале ин маънои онро надорад, ки кишварҳои мустақили Осиёи Марказӣ барои умқи ҳамкорӣ ва расидан ба ҳамгироии минтақавӣ кӯшиш накарда бошанд[9]. Раванди ҳамгирӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ баъди ба даст овардани истиқлолияти давлатии ҳар кадоми онҳо шурӯъ шудааст. Марҳилаи аввали талошҳо барои ҳамгирӣ дар доираи созмони Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил шурӯъ шуда, баъдан ба раванд хусусияти сирф минтақавӣ пайдо кард. Барои мисол, дар нишасти сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ соли 1993 дар Ишқобод ва Тошканд аввалин кӯшишҳои минтақа шурӯъ шуда буданд. Дар натиҷа соли 1993 Иттиҳоди иқтисодии Осиёи Марказӣ таъсис ёфт, ки дар доираи он ҳуҳуди панҷоҳ лоиҳаи муштарак таҳия шуда буданд. Иттиҳоди иқтисодии Осиёи Марказӣ баъдан ба Созмони ҳамкории Осиёи Марказӣ табдил дода мешавад, ки қадам аз ҳамгироии иқтисодӣ ба ҳамгироии сиёсӣ буд. Мутаасифона бо аъзо шудани Федератсияи Русия ба ин созмон он хусусияти сирф минтақавии худро аз даст медиҳад ва раванди ҳамгирӣ қатъ мегардад[10]. Раванди раванди ҳамгирӣ дар Осиёи Марказӣ натиҷаи равандҳои ҷаҳонӣ дар системаи муносибатҳои байналмилалӣ ба ҳисоб меравад, ки ба интернационализатсияи ҳаёти иҷтимоӣ, баланд шудани сатҳи вобастагии ҳамдигарии кишварҳо ва эҳтиҷоти давлатҳои иштироккунанда ба таҳкими давлатдорӣ миллии худ, амният ва муқовимат ба таҳдидҳои ҷаҳонӣ мебошад. Ноил шудан ба ин мақсадҳо, пеш аз ҳама ҳамгироии сиёсиву иқтисодӣ, амниятиву экологӣ ва заминаҳои ҳуқуқиро талаб мекунад. Қазоқистон ташаббускори асосии равандҳои ҳамгирӣ дар доираи ИДМ ва инчунин дар минтақаи Осиёи Марказӣ мебошад. Президенти собиқи Ҷумҳурии Қазоқистон Нурсултон Назарбоев борҳо кишварҳои Осиёи Марказиро даъват кардааст, ки захираҳои худро муттаҳид созанд, иқтисодҳои муассир ва ба ҳам алоқамандро эҷод кунанд, ки иқтидор ва натиҷаҳои якҷояшон дар иқтисоди ҷаҳонӣ эътироф карда шаванд ва сифати баланди зиндагии мардумро таъмин кунанд. Ташаббуси Қазоқистон оид ба таъсис ва татбиқи ҳамгироии давлатҳои Осиёи Марказӣ ба шартҳои бунёдӣ – муштаракоти таърихӣ, ҷуғрофӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ, забонӣ ва динии минтақа асос ёфтааст [5,154]. Мақсади асосии стратегияи иқтисодии давлатҳои Осиёи Марказӣ ташкили фазои ягонаи иқтисодӣ, минтақаи ягонаи тичоратӣ ва гумрукӣ, иттиҳоди ягонаи асбоб ва стратегияи ягонаи иқтисодӣ мебошад. Ба гуфтаи коршиносони қазоқистонӣ, кишварҳои Осиёи Марказӣ бо таҷрибаи муштаракӣ таърихӣ худ потенциали як минтақаи тавоно ва мустақил шуданро доранд ва дар 500 соли охир ин минтақа барои иқтисоди ҷаҳонӣ аҳамияти стратегӣ пайдо кардааст. Осиёи Марказӣ бозори ҷаҳониро бо молҳои пурқиммат, нефту газ, маъдан ва ашёи хоми хоҷагии қишлоқ таъмин менамояд. Ба эътиқоди коршиносон, ҳамгирӣ дар ин минтақа дар шароити

чаҳонишавии имрӯза самараноктарин роҳи истиқлолияти ҳарбию сиёсӣ ва иқтисодии давлатҳои Осиёи Марказӣ мебошад[2,240].

Аз ҷиҳати таърихӣ Осиёи Марказӣ минтақаи мебошад, ки аҳолии он ҳазорҳо сол боз дар ҳамфикрии ҳаёти иҷтимоӣ зиндагӣ мекунанд. Ин минтақа на танҳо аз лиҳози сохтори табиӣ ҷуғрофӣ як минтақаи мусоид, балки аз нигоҳи сиёсӣ ва идеологӣ низ яке аз нуқтаҳои муҳими геополитикаи ҷаҳон аст. Муносибатҳои дипломатӣ миёни кишварҳои минтақа – Қазоқистон, Қирғизистон, Туркменистон, Тоҷикистон, Ўзбекистон омилест, ки имрӯз равандҳои геоидеологӣ дар ин минтақа ба сатҳи нав баромадааст. Даъватҳои Русия ва Чин, ки шарикони наздики стратегияи кишварҳои ин минтақа ҳастанд, ба равобит ва равандҳои геоидеологӣ кишварҳои Осиёи Марказӣ таъсири муҳим доранд. Лоихаи “Як камарбанд, як роҳ”, ки аз ҷониби Ҷумҳурии Мардумии Чин барои ҳамкорӣ ва муттаҳид шудани ҳудуди 60 кишвари 3 қитъаро пешбинӣ ва пешбарӣ мекунад, он на танҳо соҳаи иқтисод балки соҳаи иҷтимоӣ, аз ҷумла идеологӣ, тарбиявӣ ва дигар соҳаҳои дигарро низ фаро мегирад. Аммо бе иштироки минтақаи Осиёи Марказӣ ин тарҳи ҚМЧ ғайриимкон аст. Дар ҳудуди Осиёи Марказии ҳозира динҳои ҷаҳони қадим – зардуштӣ ва буддӣ пайдо шуданд. Фарҳанги шаҳришинӣ, давлатдорӣ сохторҳои аввалин давлату империяҳо дар ин минтақа шакл гирифтаанд. Мовароуннаҳр (байни Амударё ва Сирдарё) таърихан марказе буд, ки дар он тамаддунҳои гуногун, минтақаҳои фарҳангӣ ва динҳои ҷаҳонӣ арзи вуҷуд доштанд ва хати алоқаи марказии Роҳи бузурги абрешим буд. Тавассути он на танҳо мубодилаи пай дар пайи мол, балки дониш, идея, кашфиётҳои маънавӣ низ интиқол меёфт, ба амал омад. Дар таърихи рушди ин минтақа равандҳои ҳамгирӣ, ки ба марҳалаи кунунии ҷаҳонишавӣ хосанд, мушоҳида шудааст[7]. Муколамаи мунтазами байналмилалӣ ва робитаи байни тамаддунҳо ба ташаккули ҷанбаҳои хоси тафаккури милли, аз қабili таҳаммулпазирии динӣ, ҷаҳонбинии дигар халқу фарҳангҳо, омодагӣ ба азхудкунии дастовардҳои мусоидат намуд. Аз ин лиҳоз, мардуми Осиёи Марказӣ майл ва зарфияти хоси ширкат дар ҳамкориҳои байналмилалӣ ва равандҳои ҷаҳонишавӣ доранд. Аммо дар даврони рушди босуръати ҷаҳони муосир онҳо дар пайвастан ба ҷомеаи ҷаҳонӣ ба баъзе душвориҳои бесобиқа дучор омадаанд. Ташкили давлатҳои нави мустақил дар Осиёи Марказӣ ва шомил шудан ба муносибатҳои байналмилалӣ ва иқтисодии ҷаҳонӣ дар замоне сураат гирифт, ки ҷаҳоншавӣ суръати бесобиқаро касб карда буд. Ин вазъият барои дигар кишварҳои, ки институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва иқтисод нисбатан мӯътадил мебошанд, мушкилоти ҷиддиро ба бор овардааст. Гузашта аз ин, муносибатҳои иқтисодии байни кишварҳои минтақа қомилан навад. Ба эътиқоди бисёре аз таҳлилгарон, “Осиёи Марказӣ як бозингари қалидӣ дар шохмоти ҷаҳонии қудрат боқӣ мемонад”[6,96].

Вайрон шудани муносибатҳои иқтисодии пештар муқарраршуда, ин мамлакатҳоро маҷбур кард, ки дар шароити рақобати тезу тунд дар дарсиёти ҷаҳонӣ ва бозори ҷаҳонӣ бо ҳамдигар ва дигар мамлакатҳои муносибатҳои хориҷии хешро қомилан аз сифр барқарор наоянд. Ҳамин тавр, дар маркази Аврусиё, ба ибораи Збигнев Бжезинский, дар “қамони ноустуворӣ” мамлакатҳои ба вуҷуд омадаанд, ки дар марҳилаи ибтидоии роҳи рушди мустақил онҳоро лозим аст, ки аз имтиҳонҳои бузург гузаранд[3,45]. Пас аз истиқлолияти кишварҳои минтақаи Осиёи Марказӣ масъалаи интихоби роҳи худ ва муайян кардани стратегияи рушд дар асоси вимоҳҳои минтақа, интихоби ин роҳ масъалаи асосӣ ва таъхирнопазири умумии ин кишварҳо буд. Агар мо равишҳои марбут ба рушди кишварҳои минтақаро аз давраи ба даст омадани истиқлолият таҳлил кунем, бисёр нуқтаҳои муштарак ба ҳам алоқамандро мебинем. Аз вазъияти идеологӣ ҳодисаҳои, ки мамлакатҳо аз ҳамдигар тафовути қатъӣ доранд ва ҷиҳатҳои харобиовари ин раванд дар равандҳои

идеологии ҷумҳуриҳо инъикос наёфтаанд. Таҳлили мунтазами дидгоҳҳои муштарак, ки ба ҳадафи умумии ин кишварҳо оварда мерасонад, ба рушди муназзами кишварҳои Осиёи Марказӣ хидмат хоҳад кард. Муносибатҳои байниҳамдигарии кишварҳо, муносибатҳои наздики ҳамсоягӣ, ҳамкорӣ дар ҳама соҳаҳо, дар навбати худ, ба рушди геоидеологии давлатҳои ин минтақа мусоидат мекунанд. Зарурати омӯзиши муносибатҳо, робитаҳо ва равандҳоро ҳамчун система ба вуҷуд меорад[1, 17].

Вақте ки интегратсияи иқтисодӣ ба вуҷуд ояд, пас ҳатман интегратсияи сиёсӣ ба вуҷуд хоҳад омад. Тавонмандии иқтисодии кишварҳои минтақа барои ба вуҷуд овардани ҳамгироии иқтисодӣ басанда буда, танҳо механизмҳои ҳуқуқӣ ва идорӣ бояд коркард карда шаванд. Таҷрибаи Иттиҳоди Аврупо чунин буд, ки аввал онҳо ҳамгироии иқтисодӣ ба вуҷуд овардан ва минбаъдан дар заминаи он ҳамгироии сиёсӣ ба вуҷуд омад. Аз ин рӯ, дар соли 2024 суръат гирифтани раванди ҳамгироии минтақавӣ имкони васеъ барои фароҳам овардани ҳамгироии иқтисодӣ миёни кишварҳои минтақаро тавлид намуд. Бухрони Украина, Ховари Миёна ва мушкилиҳо дар самти ҳамлу нақли молу коло тариқи киштиҳо ва коҳиш ёфтани роҳҳои баҳрӣ имкони ба вуҷуд овардани роҳҳои алтернативӣ тариқи минтақаи Осиёи Марказӣ ба вуҷуд омадааст ва диққати қудратҳои минтақавӣ ва ҷаҳонро рӯ ба минтақаи Осиёи Марказӣ нигаронидааст. Аз ин имконият истифода бурдани кишварҳои Осиёи Марказӣ ҳамгироии иқтисодиро миёни кишварҳо таъмин мекунанд. Маҷмӯи маҳсулоти дохилии минтақа дар соли 2024 бештар аз 400 млрд доллари амрикоиро ташкил намуд, ки аз нишонаҳои истиқлолияти иқтисодии минтақа дарак медиҳад. Чунин тенденсияи рушди минтақа раванди ҳамгироии иқтисодии минтақаро метезонад. Бо тамоми тавонмандии мавҷуда барои арзи вуҷуд кардани як ҳамгирой хатарҳои беруна, дохилӣ ва эҳтимолӣ доимо монеа эҷод кардаанд. Ҳамзамон дар ҳолати ҳозира набудани манфиати муштарак ва дидгоҳи ягона нисбати ҳамгирой дар минтақа, амалӣ намудани онро мушкул кардааст. Ҳамчунин давлатҳои минтақа дар марҳалаи аввали истиқлолияти сиёсӣ, роҳҳои гуногуни рушдро интихоб намуда, нисбат ба ҳамгироии минтақавӣ аҳамияти кам зоҳир кардаанд. Аммо имрӯз омилҳои мавҷуданд, ки манфиатҳои муштарак ва дидгоҳи ягонро ба вуҷуд меоварад. Аз ҷумла, *мубориза бо терроризм, экстремизми байналхалқӣ ва сепаратизм; *мубориза бо қочоқи маводи мухаддир; *мубориза бо хатарҳои эҳтимолӣ, аз ҷумла, вирусҳо, офатҳои табиӣ; *проблемаи норасоии об дар минтақа ва ҷаҳон; *зиёд гардидани талабот ба энергияи сабз дар сайёра *бунёди бозори озоди иқтисодӣ, ки проблемаҳои иқтисодии минтақаро ҳаллу фасл менамояд; *паст кардани вобастагии хориҷӣ; *бунёди инфрасохторҳои ягонаи амниятӣ ва мудофиавӣ; *мубориза ба таъсири манфии раванди ҷаҳонишавӣ; *дар асосӣ шарикии стратегӣ, мусоидат намудан ба ҳамгироии иқтисодӣ; ва ғайраҳо.

Мо гуфта наметавонем, ки ҳамгирой миёни кишварҳои Осиёи Марказӣ набуд ва ё шакл нагирифтааст. Зеро раванди ҳамгирой дар минтақаи Осиёи Марказӣ баъди ба даст овардани истиқлолияти давлатии ҳар кадоми онҳо шурӯъ шудааст. Дар нишасти сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ, соли 1993 дар Ишқобод ва Тошкент аввалин кӯшишҳои ба вуҷуд овардани ҳамгирой миёни кишварҳои минтақа шурӯъ шудааст. Аммо дар давоми се даҳсолаи минбаъдаи рушди муштарак, ҳамгироии сиёсӣ иқтисодӣ бо сабабҳои гуногун ва ба мо номаълум тавлид наёфт, ки манфиатҳои миллии ҳамаи кишварҳо ва амниятии минтақаро таъмин намояд. Аз соли 2017 кишварҳои Осиёи Марказӣ сиёсати мӯътадилтаре пеш гирифта шуда, натиҷаҳои мусбат ба даст омадааст. Элитаҳои сиёсии минтақа умедворанд, ки тавассути Вохӯрии машваратии сарони кишварҳои Осиёи Марказӣ ҳамгироиро густариш диҳанд. Дар нахустин вохӯрии машваратӣ, ки 15 март соли 2018 дар

шаҳри Остонаи Ҷумҳурии Қазоқистон баргузор гардид, вазифаҳои зерин ба мувофиқа расиданд: аввал, ҷустуҷӯи захираҳои нав ва механизмҳои амалии густариши ҳамкориҳои самарабахши минтақавӣ дар таъмини амният ва субот дар Осиёи Марказӣ; дуюм, таҳияи барномаҳои мушаххас – “харитаҳои роҳ”-и шарикӣ дар бахшҳои тиҷорату иқтисод, инноватсия, сармоягузорӣ, нақлиёту коммуникатсия, бонку молия, обу энергетика ва фарҳангию гуманитарӣ; сеюм, доир ба масъалаҳои мубрами байналхалқӣ ва минтақавӣ табодули васеи афкор, мувофиқа кардани мавқеи ягона оид ба онҳо ва пешбурди он дар доираи СММ, ИДМ, СҲШ ва дигар созмонҳои байналмилалӣ[4].

Ба ин муносибат 29 ноябри соли 2019 дар шаҳри Тошканди Ҷумҳурии Ўзбекистон Воҳӯрии машваратии дуҷуми сарони кишварҳои Осиёи Марказӣ баргузор гардид. Дар мулоқот раҳбарони кишварҳои Осиёи Марказӣ ба мувофиқа расиданд, ки муколама ва шарикиро дар самтҳои афзалиятнок бо истифода аз иқтисодии бузурги иқтисодии минтақа густариш диҳанд. Тибқи ин созишнома: монеаҳои тиҷоратии байни мамлакатҳоро бартараф намуда, кооператсияи саноатро боз ҳам мустаҳкам намоянд; татбиқи лоиҳаҳои бузург ба навсозии инфрасохтори энергетикӣ ва тавсеаи имконоти транзити минтақа; ташкили системаи самарабахши минтақавии долонҳои иқтисодӣ ва нақлиётӣ; истифодаи муштаракӣ захираҳои об, рафъи оқибатҳои манфии тағйирёбии иқлим ва мубориза бо хатарҳои экологӣ; ҷалби технологияҳои инноватсионӣ ва ҷорӣ намудани принципҳои “иқтисоди сабз”; дастгирии муколамаи фаъоли байни кишварҳои минтақа, мунтазам гузаронидани чорабиниҳои муштарак дар соҳаҳои илм, маориф, сайёҳӣ, фарҳанг ва варзиш; ҳифз ва тарғиби васеи арзишҳо ва анъанаҳои муштарак, ки халқҳои Осиёи Марказиро муттаҳид мекунанд ва татбиқи барномаҳои муштаракро дар назар дошт. Ҳамзамон масъалаҳои ҳамкориҳои бисёрҷониба ҷиҳати таъмини амният ва субот дар минтақа баррасӣ шуданд. 6 августи соли 2021 дар минтақаи миллии сайёҳии Авазаи Туркменистон Воҳурии машваратии сеҷуми сарони кишварҳои Осиёи Марказӣ 21 июли соли 2022 дар шаҳри Чолпон-Атаи Қирғизистон Воҳурии машваратии чоруми сарони кишварҳои Осиёи Марказӣ ва 13-14 - уми сентябри соли 2023 дар шаҳри Душанбе, пойтахти Тоҷикистон Воҳурии машваратии панҷуми сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ баргузор гардид. Дар минтақа пешниҳоду ташаббусҳои муҳиму дахлдор, ҳамчунин созишномаҳо оид ба ҳамкорӣ дар соҳаҳои тиҷорату иқтисод, нақлиёт, “иқтисоди сабз”, энергетика, об ва экология ба имзо расиданд. 9-уми августи соли 2024 дар Қазоқистон Воҳурии машваратии шашуми сарони кишварҳои Осиёи Марказӣ баргузор гардид, ки нисбат ба дигар нишастҳои қаблӣ аҳамияти калон дошт, зеро дар натиҷаи ин нишаст 8 санади нави ҳамкори миёни кишварҳои Осиёи Марказӣ ба имзо расиданд. Аз ҷумла, Изҳороти муштаракӣ сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ аз рӯи натиҷаҳои Воҳӯрии машваратии шашуми сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ; Консепсияи рушди ҳамкориҳои минтақавии “Осиёи Марказӣ-2040”; Харитаи роҳ оид ба рушди ҳамкориҳои минтақавӣ барои солҳои 2025-2027; Қарори Воҳӯрии машваратии шашуми сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ “Дар бораи мукофотонидани Мирзиёев Ш.М., Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон бо “Нишони фахрии сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ”; Нақшаи ҳамкориҳои саноатии давлатҳои Осиёи Марказӣ барои солҳои 2025-2027; Ёддошти тафохум оид ба рушди марказҳои нақлиётӣю логистикӣ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ; Баёнияи Остонаи Воҳӯрии машваратии шашуми сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ; Баёния аз рӯи натиҷаҳои воҳӯрии якуми вазирони энергетикаи давлатҳои Осиёи Марказӣ қабул гардиданд[11]. Ҳарчанд Воҳурии машваратии сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ ба рушди ҳамкориҳои кишварҳои Осиёи Марказӣ таъсир мегузорад, аммо натоиҷи ҳамгироии қавӣ, ки кишварҳои минтақа интизори он ҳастанд, ҳанӯз пурра ташаккул наёфтааст.

Қарор аст, дар ҷаҳорҷӯби мулоқотҳои оянда масъалаҳои дигари ин соҳа ва рушди минтақа баррасӣ шаванд.

Вазъияти ҳозираи сайёра ва шакли низоми нави ҷаҳонӣ кишварҳои минтақаро водор намуда истодааст, ки нисбат ба ҷимғирӣ бетараф набошанд. Зеро дар шароити ҷаҳонишавии имрӯза, самараноктарин роҳи таъмини амнияти давлативу минтақавӣ ва иқтисодӣ, ҷамғирӣ ба ҳисоб меравад. Ин таҷриба аллакай исботи худро дошта, давлатҳои Осиёи Марказиро барои бунёди ҷамғироии сиёсӣ, иқтисодӣ ва идеологӣ, аз ҳар вақта бештар тақаззо менамояд. Ноил шудан ба ин ҳадафҳо, пеш аз ҳама ҷамғироии сиёсиву иқтисодӣ, амниятиву экологӣ, заминаҳои ҳуқуқиву расмиётӣ ва фурсатро талаб менамояд. Дар ин замина ташаббускориро раванди асосии ҷамғирӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ унвон кард. Тағйиротҳо дар сиёсати ҷаҳонӣ ва вайрон шудани мувозинати қувваҳо дар ҷаҳон муҳимияти Осиёи Марказиро барои чанд абарқудрат исбот намуд, ки формати ҳамкориҳои гуногун бо давлатҳои Осиёи Марказиро ба вуҷуд овард. Аз ҷумла, “Осиёи Марказӣ+Русия”, “Осиёи Марказӣ+Япония”, “Осиёи Марказӣ+Хитой”, “Осиёи Марказӣ + Америка”, “Осиёи Марказӣ+Иттиҳоди Аврупо”, “Осиёи Марказӣ+Германия”, “Осиёи Марказӣ + Давлатҳои Арабии Халиҷ” ва ғайраҳо. Формати ҳамкориҳои дар боло зикр шуда, раванди ҷамғироии мустақилро дар минтақа душвор месозад. Зеро дар минтақа манфиат ва қувваҳои гуногуни мамлакатҳои болозикр ворид шуда, суръати ҷамғироиро коҳиш медиҳанд. Дар чунин шароит набудани ҷамғироии мустақам ва надоштани ҳадафҳои ягона, бесарусомони пешгӯинашаванда Осиёи Марказиро интизор аст. Ҷамзамон ба андешаи бисёре аз таҳлилгарон, дар ҳар шароит “Осиёи Марказӣ ҳамчун як бозингари калидӣ дар тахтаи шохмот боқӣ мемонад”. Дар ин ҳангом элитаи сиёсӣ ва илмӣ кишварҳои минтақа аз тамоми имкониятҳои мавҷуда истифода бурда, барои бунёди як ҷамғироии ҷавобгӯ ба таҳдидҳо ва хатарҳои эҳтимолӣ ба субот ва амнияти минтақаи Осиёи Марказӣ чораҳои зарурӣ андешанд. Шакл гирифтани чунин ҷамғирӣ имкониятҳои васеи ҳамкориро миёни кишварҳо тавлид месозад, ки иқтисодии минтақаро дар сиёсати ҷаҳонӣ ва иқтисодиёт рақобатпазир менамояд. Ҷамғироии кишварҳои Осиёи Марказӣ фазои ягонаи иқтисодӣ, минтақаи ягонаи тиҷоратӣ ва гумрукӣ, минтақаи тавоно ва мустақилро дар геополитикаи ҷаҳон меофарад. Аҳамияти ҷамғироии панҷ кишвар барои минтақа ва ҷаҳон месобиқа буда, чунин ҷамғирӣ як нерӯи мустақили муттаҳидкунандаи Шарқу Ғарб дар масири “Роҳи бузурги абрешим”-ро ташкил медиҳад ва аз хунсо шудани бисёр хатарҳои эҳтимолӣ аз ҷумла монеа эҷод намудан ба интиқоли маводи мухаддир, густариши терроризм ва экстремизм, хизмат мекунад.

АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Мухаев.Р.Р, Основа политологии, -М.: Дрофа , 1996, 17-стр
2. Назарбаев Н.А. Критическое десятилетие. – Алматы: Атамұра.- 2003. – 240 с.
3. Нартов.Н.А, Геополитика, -М.: Унити 2000.- 45с.
4. Mirziyoyev Sh. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2-jild. – T.: “O‘zbekiston”.- 2018. -С. 350
5. Искаков И.Ж.. Евразийская интеграция как ответ вызовам глобализации // Евразийская интеграция: экономика, право, политика. – 2012. – № 11. – С. 149-154.
6. Edwards M. The New Great Game and the new great gamers: disciples of Kipling and Mackinder // Central Asian Survey. 2003. – Vol. 22, N 1, March. – P. 96.
7. Markaziy Osiyoda Geomafkuraviy Jarayonlar Rivojlanishining Ayrim O‘ziga Xos Xususiyatlari. Avalova Gulshod Murodullayevna. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Scientific Journal Impact Factor. VOLUME 1 | ISSUE 11, 2021

8. Omonov B.N. Markaziy Osiyo Mamlakatlarida Mintaqaviy Integratsiya – Muammolar Yechimini Asosiy Omili// “Yangi O‘zbekiston huquqiy, dunyoviy va ijtimoiy davlat sifatida rivojlanishining ijtimoiy, falsafiy, iqtisodiy va siyosiy masalalari”, May, 2024
9. Шарипов А. Таърихи ҳамгирой дар Осиёи Марказӣ: мушкilot ва дурнамои он. Манбаи электронӣ// <https://mo.tnu.tj/tj/tarihi-amgiro-dar-osiyo-markaz-mushkilot-va-durnamo-on/> [Санаи дархост: 05.03.2025]
10. Шарифов И. Истиқлоли геополитикии давлатҳои Осиёи Марказӣ ва мақоми ҳамгирой дар он. Манбаи электронӣ//<https://amit.tj/tj/istikloli-geopolitikii-davlatkhoy-osiyo-markazi-va-makomi-khamgiroi-dar> [Санаи дархост: 05.03.2025]
11. Дар Остона сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ 8 санади нав ба имзо расонданд. Манбаи электронӣ//<https://sputnik.tj/20240809/ostona-saroni-davlatkhoy-osiyo-markazi-sanad-nav-imzo-1063874903.html> [Санаи дархост: 05.03.2025]
12. 40 стран – лидеров по добыче золота в мире. Манбаи электронӣ//<https://top-rf.ru/places/71-rejting-stran-mira.html> [Санаи дархост: 18.02.2025]
13. Malik Mansur. Markaziy Osiyo: Integratsiya haqida gap ko'p, ammo iroda yo'q. Манбаи электронӣ// <https://www.amerikaovozi.com/a/central-asia-integration-eu/4967003.html> [Санаи дархост: 18.01.2025]
14. Crops and livestock products. Food and Agriculture Organization of the United Nation (1 января 2023). Манбаи электронӣ// <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/6e04f2b4-82fc-4740-8cd5-9b66f5335239/content> [Дата обращения: 15 января 2025]
15. OPEC Annual Statistical Bulletin 2020. Архивировано 8 января 2021 года. Манбаи электронӣ// <https://www.opec.org> [Санаи дархост: 11.02.2025]
16. World Uranium Mining Production. World Nuclear Association (11 ноября 2022). Манбаи электронӣ// <https://world-nuclear.org/information-library/nuclear-fuel-cycle/mining-of-uranium/world-uranium-mining-production> [Санаи дархост: 12.02.2025]

ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ НА ПУТИ ИНТЕГРАЦИИ: СТАНОВЛЕНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Данная статья посвящена самостоятельному процессу интеграции стран Центральной Азии. Как считает автор, невозможно утверждать о том, что между странами Центральной Азии не было интеграции или что она не сформировалась. По мнению автора процесс интеграции в Центральноазиатском регионе начался после обретения каждой из них государственной независимости. На встрече глав государств Центральной Азии в 1993 году в Ишкабаде и Ташкенте начались первые попытки создания интеграции между странами региона. За последние три десятилетия государства региона смогли обеспечить региональную интеграцию путем мобилизации своего потенциала, возможностей и политической воли. Консультативная встреча глав государств Центральной Азии в Астане вновь набрала обороты и сегодня приобрела постоянный характер, способствуя усилиям стран на пути к интеграции.

Ключевые слова: *Центральная Азия, интеграция, Казахстан, Кыргызстан, Туркменистан, Таджикистан, Узбекистан, Консультативная встреча, возможности, потенциал*

CENTRAL ASIA ON THE PATH OF INTEGRATION: FORMATION AND PROSPECTS

This article is devoted to the independent process of integration of the countries of Central Asia. We cannot say that there was no integration between the countries of Central Asia or that it did not take shape. Because the process of integration in the Central Asian

region began after each of them gained state independence. At the meeting of the heads of state of Central Asia in 1993 in Ishkabab and Tashkent, the first attempts to create integration between the countries of the region began. Over the past three decades, states in the region have been able to achieve regional integration by mobilizing their potential, capabilities and political will. The consultative meeting of the heads of state of Central Asia in Astana has once again gained momentum and today has acquired a permanent character, contributing to the efforts of countries on the path to integration.

Key words: *Central Asia, integration, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan, Tajikistan, Uzbekistan, consultative meeting, opportunities, potential*

Маълумот дар бораи муаллиф:

Шарифов Искандар Иброҳимович, ходими илмии шӯъбаи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақили Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупо – и АМИТ. Суроға: ш. Душанбе, н. Сино, кӯчаи А. Навоӣ 27/2. Тел: 928083451. E-mail: iskandarsharifi10@mail.ru

Сведения об автор:

Шарифов Искандар Ибрагимович. научный сотрудник отдела Содружества Независимых Государств Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ. Адрес: г. Душанбе, н. Сино, улица А. Навои 27/2. Тел: 928083451. Электронная почта: iskandarsharifi10@mail.ru

About the author:

Sharifov Iskandar Ibrohimovich. researcher, Department of the Commonwealth of Independent States Institute for the Study of Asian and European Countries. Address: Dushanbe, Sino, st A. Navoi 27/2. Tel: 928083451. E-mail: iskandarsharifi10@mail.ru

**ПРОБЛЕМА ДЕФИЦИТА ПРЕСНОЙ ВОДЫ В КОНТЕКСТЕ
МЕЖДУНАРОДНОЙ ПОЛИТИКИ**

АЗИЗЗОДА ГАЙРАТ –

соискатель кафедры международных отношений ТГУПБП

В данной статье рассматриваются вопросы, которые связаны с проблемой дефицита пресной воды в контексте международной политики. Автором отмечено, что политика воды, или гидрополитика, быстро становится предметом исключительной важности в общей области экологической политики и конфликтологии.

Поскольку вода является самым жизненно важным ресурсом для всего живого, ее внутренняя ценность стоит гораздо больше, чем самый большой в мире драгоценный камень, ее потребность более ощутима, чем нефть или сталь, и ее необходимость более фундаментальна, чем любой другой элемент на земле.

Ключевые слова: *международная политика, водные проблемы, количество воды, экологическая политика, гидрополитика, пресноводные ресурсы, дефицит пресной воды, населения, экономическая развития, окружающая среда.*

На заре двадцать первого века экологические проблемы, включая повсеместное выщелачивание почв американского Среднего Запада, перенаселение Индийского субконтинента, эпидемии СПИДа и малярии в Западной Африке, загрязнение воздуха в Юго-Восточной Азии, вырубку лесов в Латинской Америке, нехватка воды на Ближнем Востоке, глобальное потепление и массовое вымирание во всем мире, в частности и природы, оказывают все более значительное влияние на характер международной политики. Как заявил Роберт Д. Каплан, “человек бросает вызов природе, выходя далеко за ее пределы, и природа начинает мстить”[1,54].

Масштабы, характер и социальные последствия “мести” природы остаются центральным вопросом для развивающегося исследования экологической политики.

Преодолевая границы дисциплинарных исследований, экологические переменные перешли от своих истоков в школах биологии, химии и экологии и закрепились в сферах политологии, экономики и международных отношений (IR) [2,204]. За последние два десятилетия вопросы, касающиеся природной среды и деградации окружающей среды, были связаны с политическими оценками социальной, экономической и политической стабильности [3,3]. Из различных мировых экологических политических переменных дефицит пресной воды в настоящее время является, пожалуй, наиболее актуальной экологической проблемой. Проще говоря, выходя за узкие рамки политической и экономической стабильности, биологическая жизнь сама по себе неразрывно зависит от наличия пресной воды. Без нее жизнь на Земле не могла бы развиваться или выживать. Питер Х. Глик, директор Глобального экологического проекта Тихоокеанского института исследований развития окружающей среды и безопасности в Калифорнии, утверждает, что “благополучие человека, здоровье и функции экосистем, даже экономика и политика - все зависит от того, сколько, когда и где имеется вода”[4,9]. Наше стремление к воде ненасытно и универсально, а ее воздействие абсолютно. Неудивительно, что серьезные и фундаментальные экологические и социальные проблемы возникают, когда доступность пресной воды становится недостаточной, или ограничена в использовании, географически неравномерно распределена или загрязнена. В основе этих предположений лежит общее убеждение, что роль пресной воды в развитии этого столетия будет столь же важной, как роль нефти в развитии предыдущего столетия.

Политика воды, или гидрополитика, быстро становится предметом исключительной важности в общей области экологической политики и конфликтологии. Однако в целом эта область находится на стадии зарождения. В то время как научные и экологические исследования продолжают предсказывать вполне реальную вероятность серьезного глобального дефицита воды в ближайшие полвека, политические последствия, как с точки зрения государственной безопасности и международной стабильности, так и общей связи между глобальными экологическими изменениями и политической и государственной безопасностью, понимаются не так четко. Практические и теоретические вопросы многочисленны, и хотя в настоящее время существует много научных данных о глобальных экологических изменениях и нехватке воды, существует общий дефицит знаний относительно политической, военной и силовой составляющих эколого-политического уравнения. По словам Томаса Хомера-Диксона, политические прогнозы относительно изменения окружающей среды и общая “литература по конкретным связям между изменением окружающей среды и острыми конфликтами удивительно тонка” и крайне ограничена по охвату[5,81].

Тем не менее, наметившаяся тенденция глобальной деградации окружающей среды продолжает укреплять мнение о том, что дефицит воды, наряду с другими экологическими проблемами, обязательно станет неотъемлемо важным фактором на политической арене. Питер Глик утверждает, что “в настоящее время аналитики в области безопасности должны сосредоточиться на том, когда и где наиболее вероятно возникновение конфликтов, связанных с ресурсами, а не на том, могут ли экологические проблемы способствовать нестабильности и конфликтам”[6,65]. Окружающая среда больше не является благотворным фактором: она стала одновременно фундаментальным стержнем наших политических и экономических успехов и потенциальной ахиллесовой пятой их дальнейшего коллективного развития.

Дело в том, что вода является самым жизненно важным ресурсом для всего живого, ее внутренняя ценность стоит гораздо больше, чем самый большой в мире

драгоценный камень, ее потребность более ощутима, чем нефть или сталь, и ее необходимость более фундаментальна, чем любой другой элемент на земле. Поскольку мы, как просто разумные животные, физически умираем без нее, и поскольку наши социальные, политические и экономические системы зависят от ее устойчивого использования, глобальное распределение воды, расположение, глубина и чистота ее резервуаров, а также количество, доступное для потребления, быстро становятся вопросами выживания и конфликтов между людьми, сообществами, государствами и системами. “Мы - создания воды, - пишет Лейф Олссон, - зависящие не только от ежедневного, даже ежечасного потребления воды для поддержания потока жизни в наших телах, но и от сохранения потока воды в структуре построенных нами обществ и в биосфере, составляющей нашу единственную базовую систему жизнеобеспечения”[7,3]. Пресноводные ресурсы, особенно в случаях, когда их меньше, чтобы разделить между различными заинтересованными сторонами, то есть в случаях, когда их не хватает, являются основополагающими для дальнейшего благополучия и развития экономических и политических институтов государства. Когда воды становится меньше, все формы экономической деятельности (от сельскохозяйственной до промышленной) оказываются под потенциальной угрозой, что имеет очевидные последствия для политической стабильности и военной безопасности. Соответственно, в определенных условиях ресурсного давления и дефицита воды пресная вода становится вопросом высокой политики для государства, ресурсом жизненно важного политического значения.

Чтобы понять, как гидрополитика может повлиять на стабильность будущих политических систем, мы должны оценить, насколько актуальными станут водные вопросы в ближайшие десятилетия. Другими словами, мы должны оценить и ответить на фундаментальный вопрос: “Действительно ли существует возникающая нехватка пригодной для использования воды в мире?”. Короткий ответ - да. Дефицит воды становится все более острой проблемой и будет играть все большую роль в определении и формировании межгосударственных отношений в наступающем столетии, переводя вопрос наличия и использования пресной воды в сферу высокой политики. Пожалуй, есть два основных показателя, которые помогают укрепить это утверждение: растущее население планеты и растущая потребность в воде для производства продуктов питания и экономического развития. Действительно, количество воды, доступной для потребления, зависит от того, сколько людей претендует на этот конкретный источник. Поэтому численность населения является критической переменной в определении будущего дефицита и нехватки воды. В 1850 году на Земле проживал 1 миллиард человек, что примерно соответствует численности населения современного Китая. По состоянию на 2023 года общая численность населения Земли оценивалась в 8,14 миллиарда человек, и это число увеличивалось с общей скоростью более 100 миллионов в год [8,17]. Хотя авторы приводят различные прогнозы численности населения на 2050 год, большинство сходится во мнении, что к середине столетия на планете будет проживать примерно 9 или 10 миллиардов человек, причем основной прирост будет происходить в так называемых развивающихся регионах нашей нынешней политической системы [9]. Усугубляет очевидную проблему простого глобального перенаселения тот факт, что большая часть развивающегося мира, где прогнозируется возможное удвоение населения в ближайшие пятьдесят - сто лет, уже находится в состоянии дефицита воды[10]. В настоящее время 1,6 млрд. людей не имеют доступа к электричеству, а 2,4 млрд. человек не имеют доступа к современным видам топлива для приготовления пищи и отопления. [11,24] Цели Декларации Тысячелетия в области искоренения нищеты и обеспечения доступа к пресной воде должны быть поддержаны с целью их осуществления. В этом плане значительный прогресс может быть достигнут путем передачи технологии, научных программ и биотехнологии для обеспечения чистой водой и улучшения санитарных условий в общинах в развивающихся странах. Мы

считаем, что принятия необходимых мер, с использованием научных программ по обеспечению чистой водой и улучшения санитарных условий в общинах и сельских хозяйствах является требованием времени. Мы убеждены, что основные цели могут быть достигнуты посредством развития и укрепления человеческого и институционального потенциала для эффективного управления водохозяйственными субъектами во многих развивающихся странах[11,37].

Второй показатель грядущего глобального водного кризиса тесно связан с ростом населения и несущей способностью человека. Он включает в себя расчет и оценку того, сколько глобальных водных ресурсов потребуется для пропитания растущего населения в будущем [12,13], и определение того, сколько воды будет выделено для поддержания экономического роста и национального развития. Важно повторить, что по мере роста численности населения, развития и модернизации национальных экономик растут требования и ожидания среднестатистического гражданина. Продовольствие и экономическое развитие взаимосвязаны, поскольку, как показывает история, жители более богатых стран, как правило, потребляют больше продовольствия, чем жители более бедных стран [13,9]. По прогнозам Продовольственной и сельскохозяйственной организации Объединенных Наций (ФАО), к 2030 году общий спрос на сельскохозяйственную продукцию будет на 60 процентов выше, чем сегодня (85 процентов от этого общего объема приходится на развивающиеся регионы мира), что потребует увеличения использования орошаемой воды на 14 процентов и увеличения количества пахотных земель на 13 процентов[14,39]. В этих цифрах используется предписанное ФАО минимальное потребление калорий, необходимое для здоровой и продуктивной жизни, которое в настоящее время составляет примерно 2 250 калорий на человека в день. Если предположить, что эта ежедневная потребность останется неизменной, то для пропитания 9 миллиардов человек потребуется производство примерно 21 триллиона потребляемых калорий в день, что значительно превышает нынешнее чистое производство калорий, составляющее примерно 14 триллионов калорий в день[15,60]. Более того, эти цифры основаны на минимально необходимом потреблении калорий и не учитывают желаемое потребление калорий более богатым населением растущих экономических держав. Если будущее поколение богатых азиатов будет потреблять столько же, сколько нынешнее поколение североамериканцев, эти цифры будут гораздо выше. В любом случае, будущие потребности сельского хозяйства, безусловно, потребуют увеличения потребления воды и дальнейшей эксплуатации ресурсов. Таким образом, пресноводные ресурсы, особенно в тех случаях, когда их нехватка становится актуальной проблемой, становятся вопросами высокой политики, считающимися жизненно важными для дальнейшего выживания государства, и тем самым влияют на вероятность конфликта за оставшиеся ресурсы.

Список использованной литературы

1. Robert D. Kaplan, "The Coming Anarchy," *Atlantic Monthly* 273/2, February 2014: p. 54. .
2. Myers N. *Ultimate Security: The Environmental Basis of Political Stability* (Washington, DC: Island Press, 2016), 308 pp.
3. Ohlsson L. "The Role of Water and the Origins of Conflict," in *Hydropolitics: Conflict over Water as a Development Constraint*, Leif Ohlsson, ed. (London, UK: Zed Books, 2020), p. 3. .
4. Peter H. Gleick, *The World's Water 2000-2001: The Biennial Report on Freshwater Resources* (Washington, DC: Island Press, 2020), - 300 p.
5. Thomas F. Homer-Dixon, "On the Threshold: Environmental Changes as Causes of Acute Conflict," *International Security* 16/2, 1991, pp 76-116;
6. Концепция по рациональному использованию и охране водных ресурсов в Республики Таджикистан. Изд. «Дониш». – Душанбе: 2020. – с. 65.
7. Ohlsson, "The Role of Water and the Origins of Conflict," p. 3.

8. Пулатов Я.Э. и др. Аналитический обзор «Состояние и перспективы ИУВР в Республике Таджикистан», ПРООН, Душанбе: 2021. – с. 17]
9. Программа развития водного сектора Таджикистана на 2010-2025 годы, ММиВРРТ, Душанбе: 2009
10. Международная конференция высокого уровня по среднесрочному всеобъемлющему обзору хода выполнения Международного десятилетия действий «Вода для жизни», 2005-2015. Под общей редакцией Хамрохона Зарифи, -Душанбе: “Ирфон”, 2010. -С.24
11. Edward O. Wilson, The Future of Life (New York, NY: Vintage Books, 2022), pp. 23.
12. Сборник избранных соглашений касательно вопросов управления водными ресурсами в бассейне реки Амударьи /проект ЮСАИД «Адаптация управления трансграничными водными ресурсами в бассейне Амударьи к возможным изменениям климата» // Ташкент 2017. – с. 13
13. Mittelstaedt M. "The Larder is Almost Bare," The Globe and Mail (May 22, 2019), p. F9
14. Окимбеков У. В. Афганистан: проблемы совместного использования вод трансграничных рек / Ж. Азия и Африка сегодня: М. №10, 2013. -С.39-43;
15. Арифов Х.О., Арифова П.Х. Дипломатия, создание “пакета выгод” и развитие международного права- ключ к решению проблемы справедливого использования водно-энергетических ресурсов. Душанбе Ирфон 2011.- С.60

МАСОИЛИ НОРАСОИИ ОБИ ТОЗА ДАР ҚАРИНАИ СИЁСАТИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

Дар мақола масъалаҳои вобаста ба норасоии оби тоза дар контексти сиёсати байналмилалиро мавриди баррасӣ қарор дода мешавад. Дар мақола кайд карда мешавад, ки сиёсати оби ғидросиёсат босуръат ба мавзуи умумии махсусан муҳими сиёсати экологии ва низоъшиносии табдил меёбад. Азбаски об ҳаётан муҳимтарин манбаи тамоми ҳаёт аст, арзиши дохилии он аз бузургтарин санги гаронбаҳои ҷаҳон арзишмандтар аст, ниёзи он аз нафт ё пӯлод дида бештар аст ва зарурати он аз ҳама унсурҳои дигари рӯи замин муҳимтар аст.

Калидвожаҳо: сиёсати байналмилалӣ, мушкilotи об, миқдори об, сиёсати экологӣ, гидрополитика, захираҳои оби тоза, касри оби тоза, аҳоли, рушди иқтисодӣ, муҳити зист.

THE PROBLEM OF FRESHWATER SCARCITY IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL POLITICS

This article discusses issues related to the problem of fresh water scarcity in the context of international politics. The author noted that the policy of water, or hydropolitics, is rapidly becoming a subject of exceptional importance in the general field of environmental policy and conflictology. Because water is the most vital resource for all life, its intrinsic value is worth far more than the world's largest gem, its need is more palpable than oil or steel, and its need is more fundamental than any other element on earth.

Keywords: international politics, water problems, quantity of water, environmental policy, hydropolitics, freshwater resources, fresh water deficit, population, economic development, environment.

Маълумот оид ба муаллиф:

Азиззода Ғайрат-унвонҷӯи кафедраи муносибатҳои байналмилалӣи ДДҲБСТ. e-mail: aziz-1773@mail.ru. Тел.927452105

Информация об авторе

Азиззода Ғайрат- соискатель кафедры международных отношений ТГУПБП. e-mail: aziz-1773@mail.ru Тел.927452105

Information about Author:

Azizzoda Gayrat- Applicant of the Department of International Relations, TSULBP. e-mail: aziz-1773@mail.ru . Тел.927452105

РАВАНДИ МУҲОЧИРАТ ДАР ДАВЛАТИ ТУРКИЯ

МАҲМАДБЕКЗОДА МОӢНШО ШОДМОН-

сарходими калони илмий Шуъбаи Шарқи Миёна ва Наздики

Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ, доктори
илмҳои сиёсӣ,

Дар мақола дар заминаи таҳлил ва арзёбии равандҳои муҳоҷирати меҳнатии шаҳрвандони Туркия ба хориҷи кишвар ва шаҳрвандони хориҷӣ ба ҳудуди он омилҳои аз кишвари интиқолдиҳанда ва кишвари қабулкунандаи муҳоҷирони меҳнатӣ табдил ёфтани он нишон дода мешаванд. Таъкид мегардад, ки маҳз саҳми муҳоҷирони меҳнатии Туркия дар хориҷа яке аз омилҳои асосии вусъатёбии неруи иқтисодии он маҳсуб меёбад.

Калидвожаҳо: кишвари интиқолдиҳанда, кишвари қабулкунанда, муҳоҷирати меҳнатӣ, неруи корӣ.

Мамлакатҳои Шарқи Наздик минтақахое мебошанд, ки баъди Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ дигаргуниҳои амиқи сиёсӣ ва иқтисодиро аз сар гузаронидаанд. Дар баробари равандҳои умумии тағйироти иҷтимоӣ ва ҷаҳонишавӣ, тамоми кишварҳои ин минтақа амалан бо деколонизатсия, ташаккули босуръати давлатҳои нави миллӣ, низоъҳои вобаста ба дастрасӣ ба захираҳои нафт ва дигар манобеъи табииро паси сар намудаанд.

Баъзе кишварҳои минтақаи мазкур, махсусан давлатҳои аз нафт ғаниии минтақаи Халиҷи Форс, ғавқулода сарватманд гардиданд. Кишварҳои дигар, аз ҷумла Шохигарии Африқо ва ноҳияҳои Кӯлҳои бузург, аксаран бо зӯроварӣ, ғафрии тоқатфарсо ва ақибмондагии доимӣ мувоҷеҳ мебошанд. Дигар давлатҳо, аз қабili Туркия ва давлатҳои Африкаи Шимолӣ, ҳамчун кишварҳои дорои мавқеи мутаваассит, нишондиҳандаҳои миёнаи рушд ва зӯроварии нисбатан камтар тавсиф мешаванд.

Чунин шароит ва имконоти мутафовит боиси шаклгирии равандҳои мухталифи муҳоҷират шудаанд. Дар ҳоле ки Мағриб ва Туркия ба манбаи асосии муҳоҷирони корӣ ба Аврупо мубаддал шудаанд, минтақаи аз нафт ғаниии Халиҷи Форс ба ҳайси оҳанрабои ҷаҳонӣ барои ҷалби муҳоҷирони кишварҳои ғайришарқи Наздик ва Африқои Шимолӣ (MENA), ҷануби саҳрои Саҳраи Африқо ва гурӯҳҳои мухталифи давлатҳои осиеӣ табдил ёфтаанд [4].

Дар аввал, самти асосии муҳоҷират ба хориҷа минтақаи Европа буд,

Баъдан, пас аз бӯҳрони нафти соли 1973 ва дар пайи он раванди таназзул дар Аврупо, муҳоҷират асосан дар шакли муҳоҷирати оилавӣ идома ёфт [2]. Солҳои охир муҳоҷират аз давлати Туркия ба Европа шадидан коҳиш ёфтааст. Ҳол он ки, Туркия аз соли 1960 то соли 1990 манбаи асосии муҳоҷират ба Иттиҳоди Аврупо аз кишварҳои ғайри узви он буд. Баъдан Туркия ба марҳалаи табдилёбии самти муҳоҷират ворид шуд. Дар натиҷаи суботи нисбатан баланди сиёсӣ ва рушди босуръати иқтисодӣ, он аз кишвари ирсолкунандаи муҳоҷирони меҳнатии муваққатӣ ба кишвари қабулкунандаи муҳоҷирони меҳнатӣ бо сукувати доимӣ табдил ёфт. Аз нимаи дуҷуми соли 1990 ҷойи Туркияро ҳамчун содиркунандаи асосии муҳоҷирони меҳнатӣ ба Европа яке аз кишварҳои ғайри узви он давлати Марокаш гирифт.

Бӯҳрони нафти соли 1973 ба сохтори муҳоҷирати байналмилалӣ таъсири

назарраси дарозмуддат расонид. Дар минтақаи аз нафт ғании Халиҷи Форс Туркия ҳамчун оҳанрабои ҷаҳонии муҳочират зухур намуд. Болоравии якбораи қимати нафт захираҳои молиявиро барои татбиқи тарҳҳои бузурги сохтмонӣ ва зербиноӣ, ки кироияи ҳазорон нафар коргарони хориҷиро тақозо мекунанд, ба вуҷуд овард. Иқтисоди босуръат рушдбандаи кишварҳои Халиҷи Форс дар аввал муҳочиронро аз мамлаки Миср, Судон, Фаластин, Сурия, Урдун ва Яман ҷалб мекард. Ин кишварҳо дар наздикии Халиҷи Форс воқеъ мебошанд ва аз солҳои 1960 инҷониб мисли давлатҳои Мағриб ва Туркия ба системаҳои муҳочирати аврупоӣ - баҳримиёназаминӣ ворид нашуда буданд. Муҳочират аз Мағриб ва Туркия ба Халиҷи Форс ҳанӯз ҳам хеле маҳдуд аст. Кишварҳои Халиҷи Форс, инчунин ҷалби муҳочиронро аз кишварҳои ҳамсояи Африқо, аз ҷумла Сомалӣ, Эритрея ва Эфиопия шуруъ карданд. Ҳамзамон, дар Африқои Шимолӣ дар атрофи Либии аз нафт ғанӣ системаи муҳочирати зерминтақавӣ ба вуҷуд омад.

Дар солҳои 70-ум шоҳигарии Халиҷи Форс аз пайомадҳои сиёсии эҳтимолии афзоиши шумораи муҳочирони араб бештар ба ташвиш афтоданд. Махсусан, фаластинӣ ҳамчун унсури таҳрибкор ҳисобида мешуданд. Онҳо дар кушишҳои коршиканӣ дар қонҳои нафти Арабистони Саудӣ ва дар низоҳои шахравандии Урдун ва Либия саҳм доштанд.

Дар тӯли қарнҳо, империяҳои Шарқи Наздик ва Африқои Шимолӣ муҳочират ва интиқоли аҳолиро ҳамчун абзори стратегӣ барои таъмини эътидол ва назорати заминҳои нав забтшуда истифода мебарданд. Масалан, дар баробари тавсеа ёфтани империяи Усмонӣ, ҳукумати Туркия ба тобеҳои мусулмони худ амр меод, ки дар сарзаминҳои ба тозагӣ забтшуда сокин шаванд. Ин раванд дар таърих бо номи “сурғун” маълум аст [5]. Дар садаи охири мавҷудияти Империяи Усмонӣ аз солҳои 1820 то солҳои 1920 тақрибан 5 миллион нафар дар он ҷо паноҳгоҳ меҷустанд, ҳамзамон чандин миллион нафар аз онҳо фирор карданд. Маҳдуд шудани қаламрави Империяи Усмонӣ ва ба ҷойи он таъсис ёфтани давлатҳои нави миллий, ташаккули сиёсати афзалиятҳои миллиро дар қиблаи худ дошт. Ҳамзамон, рондани «беғонаҳо» ва меҳмоннавозӣ нисбати намоёнҳои «миллати худ» муносибати миллиро нисбат ба муҳочират инъикос мекард ва боиси ҷойивазкунии аҳолии гардид, масалан, «табодули аҳолии» байни Юнон ва Туркия дар солҳои 1923-24, ки садҳо ҳазор нафар кӯчонида шуданд.

Раванди бархӯрд бо муҳочират аз диди ҷанбаи миллий бештар дар сиёсати муҳочирати давлатҳо шакл гирифтааст. Таъсиси Ҷумҳурии Туркия аз ҳокимстари Империяи Усмонӣ дар ибтидои солҳои 1920 аллакай боиси истифодаи муҳочират ҳамчун воситаи ташаккули ҳуввияти миллий гардид: гурӯҳҳои этникӣ, ки ҳамчун як қисми Империяи бисёрмиллати Усмонӣ эътироф шуда буданд, аз ҷумла юнониҳо ва армениҳо ронда ё мавриди таъқиб қарор гирифтанд, дар ҳоле ки мардуми турк ва мусулмони суннимазҳабро ҳамчун сокини муқими пазируфтанд [2]. Дар соли 1934 Туркия Қонунро дар бораи кӯчонидан (муҳочират) қабул кард. Тибқи он муҳочират ва сукувати туркҳои этникӣ аз қаламравҳои қаблан дар ҳайати Империяи Усмонӣ шомилбуда, ба Ҷумҳурии Туркия маҷозӣ гардид [5]. Ин сиёсат то кунун идома дорад. Биёд ба хотир оварем, ки чӣ тавр дар солҳои 1980-ум 310000 туркҳои этникӣ барои раҳӣ ёфтанд аз таъқибот, аз Булғористон ба Туркия рафтанд, гарчанде, ки аксари онҳо баъдан ба Булғористон бозгаштанд.

Ҷои таъкиди махсус ҳаст, ки дар нимаи дуюми асри гузашта Туркия кишвари пешрафта набуд ва ҳамасола беш аз 5-6 миллион шахраванди Туркия барои дарёфти пул ва таъмини хонаводаҳои худ ба хориҷа сафар мекарданд.

Бояд таъкид кард, ки Туркия ба қатори мамлакатҳои дохил мешавад, ки аз ҳисоби муҳочирати хориҷии аҳолии худ тавонист ба таври назаррас иқтисодӣ

худро рушд диҳад. Давоми солҳои 1970 – 1973 қисми зиёди аҳолии бекор аз Туркия ба мамлакатҳои тараққикардаи Европай Ғарбӣ рафт. Дар баробари ин, ба Туркия сармоягузориҳои хориҷӣ ҷалб гардиданд, ки ба рушди иқтисод равона карда шуданд. Дар давоми солҳои 1961 – 1979 беш аз 1 миллион нафар коргарон ба хориҷа баромада рафтанд. Мушкилоти шуғл аз ҳисоби ба хориҷа баромада рафтани муҳоҷирони туркӣ андаке фурунишонда шуд. Маблағҳои аз хориҷа фиристодаи муҳоҷирони меҳнатии Туркия дар соли 1969 141 миллион доллар, соли 1971 – 471 миллион доллар, соли 1974 – 1,4 миллиард доллар, соли 1975 – 1,3 миллиард долларро ташкил карданд, ки ин ҳиссагузориҳои муҳиме дар тавозуни бюҷетии мамлакат маҳсуб меёфт [3]. Дар робита бо сатҳи пасти ҶИДП (15 ҶИДП солона), на ҳамаи муҳоҷирон маблағҳоро ба воситаи бонкҳо ба ватанашон ирсол менамуданд. Дар натиҷаи бӯҳрони соли 1973 аз Ҷумҳурии Федеролии Олмон (ҶФО) муҳоҷирони туркӣ хориҷ карда шуданд, ки ин воридоти пулиро коҳиш дод ва боиси афзоиши касри бюҷетии Туркия гардид.

Туркия кайҳо боз тавонист, ки ҶФО маҳдудиятро барои интиқоли пул аз ҷониби муҳоҷирони меҳнатии туркӣ лағв кунад. Дар натиҷаи гуфтушуниди соли 1972 дар байни Олмон ва Туркия, оид ба таъсис додани фонди қарзӣ шартнома ба имзо расид. Дар соли 1976 дар ҳисоби фонди аллакай 38 миллиард лир буд. 70 ҶИДП фондро дар шакли қарз барои эҳтиёҷоти нави маблағгузориҳои асосӣ додан мумкин буд, ба шарт ки 30 ҶИДП онро муҳоҷирони меҳнатии турк фарогир бошанд. Муҳоҷирони меҳнатии турк, ки меҳостанд маблағи худро дар Туркия барои роҳандозии тиҷорати хурд сармоягузорӣ кунанд ва аз хидматҳои ин фонд истифода баранд, маҷбур буданд, ки як қисми музди меҳнати худро дар Бонки марказӣ гузоранд, ки 30 ҶИДП манобеи фонди мазкур ба онҳо гузаронида мешуд. Соли 1976 дар Олмон қариб 1,5 миллион нафар муҳоҷирони меҳнатии туркӣ зиндагӣ мекарданд.

Маблағҳое, ки муҳоҷирони меҳнатии Туркия дар Европай Ғарбӣ ба даст меоварданд, қариб пурра дар ҳамин мамлакатҳо масраф карда мешуданд, ҳатто маблағҳои сарфакардаи онҳо низ дар банкҳои ин мамлакатҳо нигоҳ дошта мешуданд, ки ин барои буржуазияи Европа ҶИДП аз ҳад зиёдеро таъмин менамуд.

Муҳоҷирони меҳнатии Туркия дар хориҷа ду шакли маблағгузориҳо барои сармоягузориҳои яққояро барои ватани худ пешбинӣ менамуданд:

1. Ширкатҳои саҳомии начандон калон.
2. Кооперативҳои истеҳсолии кишоварзӣ.

Пешбинӣ мегардид, ки тавассути бунёд намудани корхонаҳои алоҳидаи саноатӣ ва дигар объектҳо дар Туркия, муҳоҷирони меҳнатӣ пас аз бозгашт ба ватани худ барои шуғли худ имконият фароҳам меоранд.

Дар ҷавоб ба норасоии шадиди қувваи корӣ дар кишварҳои Аврупои Шимолӣ дар давраи барқарорсозии баъд аз ҷанг Туркия бо Олмон (1961), Нидерландия (1964), Бельгия (1964), Австрия (1964), Фаронса (1965), Шветсия (1967) як қатор созишномаҳои дуҷонибаи содироти қувваи корӣ ба имзо расонд. Мувофиқи созишномаҳои мазкур муҳоҷирони меҳнатӣ баъди ду сол бояд ба Ватан бармегаштанд. Ҳукумати он замон амалкунандаи Туркия муҳоҷирони меҳнатиро як имкони иқтисодӣ барои Туркия барои рафти мушкилоти бекорӣ ва камбудии маблағи хориҷӣ аз ҳисоби даромад ва интиқоли пули муҳоҷирон медонист. Пешбинӣ карда мешуд, ки муҳоҷирати меҳнатӣ тавассути табодули таҷриба ва донишҳои техникаӣ дар хориҷи кишвар азхудкардаи муҳоҷирони баргашта ба Туркия нафъи дарозмуддат меорад [3]. Туркия барои ҳавасмандгардонии истифодаи интиқоли маблағҳо ва захираҳои инсонӣ зимни таҳияи нақшаҳои амал барномаҳои гуногунро

таҳия намуд. Дар ин ҷода Туркия муваффақ шуд, зеро ин кишвар тавонист мушкилоти рушди иқтисодӣ ва вазъи молиявии ҷомеаро ҳал кунад.

Вақте ки мӯҳлати расмии будубоши муҳоҷирони меҳнатии Туркия (2 сол) дар соли 1973 ба охир расид, Олмон натавонист муҳоҷирони меҳнатии туркро ба ватанашон баргардонад. Ҳоло дар кишварҳои Иттиҳоди Аврупо (ИА) беш аз 4,5 миллион нафар туркон ба сар мебаранд. Истифодаи диаспора ба ҳайси намоёндагони худ дар Иттиҳоди Аврупо ҳадафи асосии сиёсати Туркия дар ин самт ба назар мерасад. Қабл аз ин, вақте ки теъдоди зиёди туркҳо барои оянда кор мекарданд, Туркия маблағҳои интиқолии муҳоҷирони меҳнатии худро ҳамчун яке аз манбаъҳои рушди иқтисодӣ бомуваффақият истифода мебард. Маҳз ҳамин равиш дар сиёсати муҳоҷират аст, ки бисёре аз кишварҳои Осиёи Марказӣ ва Аврупо талош доранд, ки онро такрор кунанд.

Ҳамин тариқ, бо шарофати он ки муҳоҷирони меҳнатии туркия дар баробари кӯмаки молӣ ба наздикону дӯстони худ, талош мекарданд, ки таҷҳизоти ҷадид ва фанновариҳои нав ва муҳимтар аз ҳама донишҳои пешқадами дар хориҷ аз кишвар гирифтаашонро ба ватан биёранд. Ин ба Туркия имкон дод, ки худро аз як кишвари донори муҳоҷир ба як кишвари мизбони дорои иқтисоди пешрафта ва дорои тавоноии қабули 2-2,5 миллион нафар муҳоҷири меҳнатии хориҷӣ табдил диҳад.

Туркия бешубҳа ягона кишвари минтақа нест, ки дар сиёсати муҳоҷирати худ меъёрҳои миллию этникиро татбиқ мекунад.

Муҳоҷират тавассути Ховари Миёна, кишварҳои Африқои Шимолӣ ва Ғарбӣ ба Аврупо аз кишварҳои африқоии воқеъ дар ҷанубии Саҳара аз тариқи Мавритания, Марокаш, Алҷазоир ва Либия (ниг. De Naas 2008a) [1], аз Осиёи Марказӣ тавассути Туркия ва аз Шоҳигарии Африка тавассути Яман ба кишварҳои Халиҷи Форс афзудааст. Чунин «муҳоҷирати транзитӣ» манбаи ташаннуҷи қобили мулоҳиза аст. Ҳукуматҳои Аврупо ба кишварҳои Африқои Шимолӣ ва Ховари Миёна фишор меоранд, то онҳо марзҳои худро назорат кунанд ва ҷилави муҳоҷирати ғайриқонуниро гиранд. Аммо ин кишварҳо аксар вақт намеҳоянд нақши марзбони Аврупоро иҷро кунанд.

Дар кишварҳои Аврупои Ҷанубӣ, аз қабилҳои Испания, Итолиё ва Малта нигарониҳои афзояндаи аҳли ҷомеа ва сиёсатмадорон аз муҳоҷирати ғайриқонунӣ аз Африқо дар охири соли 1990 боиси афзоиши назорати марзҳои заминӣ ва баҳрӣ аз ҷониби кишварҳои Иттиҳодияи Аврупо гардид. Ҷиҳати боздошти киштиҳое, ки аз Африқои Ғарбӣ ба ҷазираҳои Канар меоянд, ФРОНТЕКС (Агентии назорати сарҳадҳои ИА) ҳатто кори гаштзании соҳилҳои Сенегал ва Мавританияро шурӯъ кард. Кишварҳои аврупоӣ фишорро болои кишварҳои Африқои Шимолӣ ва Ғарбӣ пурзӯр карданд, то ин ки онҳо дар раванди мубориза бо муҳоҷирати ғайриқонунӣ ҳамкорӣ намоянд. Дар навбати худ, Испания ба кишварҳои африқоӣ ба маблағи чанд миллион евро кумак расонд ва иҷозат дод, ки шумораи муайяни коргарони боихтисос ва беихтисоси африқоӣ ҷалб карда шаванд. Италия ба Либия дар кори гаштзании сарҳад, инчунин боздошт ва ихроҷи муҳоҷирони бидуни санад, ба шумули паноҳҷӯён, ғаёлона кумак мекард[6].

Аммо ин иқдоми назоратӣ натавонистанд муҳоҷиратро масдуд кунанд, чунки талабот ба қувваи корӣ дар соҳаи кишоварзӣ, сохтмон ва хизматрасонӣ дар Аврупо ҳанӯз вуҷуд дорад. Назорати сарҳадҳои Саҳара ва Баҳри Миёназамин, бинобар тӯлонӣ буданашон, фасод ва дастгирии шабакаҳои муҳоҷиратӣ ва ашхоси интиқолдиҳандаи онҳо амалан ғайриимкон ба назар мерасад [1]. Ҳамин тариқ, натиҷаи асосии пурзӯр кардани гаштзании сарҳадӣ ҳамин шуд, ки масирҳои

муҳоҷиратии хушкӣ ва баҳрӣ тағйир ёфтанд ва акнун муҳоҷирон маҷбуранд, ки масирҳои нисбатан дарозтар ва хатарноктарро интихоб кунанд.

Сарфи назар аз он ки дар сухан «мубориза алайҳи муҳоҷирати ғайриқонунӣ» эълон мешавад, чунин ба назар мерасад, ки на давлатҳои Европа ва на Африқо ба масдуд кардани он содиқона манфиатдор намебошанд. Дар пасманзари суханони моҷароҷӯёна кам касоне эътироф мекунанд, ки иқтисоди кишварҳои пазириянда ва фиристандаи муҳоҷирон аз лиҳози сохторӣ тобеи ҳамдигар шудаанд, баъзеи онҳо ба нуруи кории муҳоҷирон ниёз доранд ва баъзеи дигари онҳо ба маблағҳое, ки муҳоҷирон интиқол медиҳанд. Дар кишварҳои пазириянда байни сиёсати маҳдудкунандаи муҳоҷират ва талабот ба қувваи корӣ дар бозорҳои меҳнати расмӣ ва ғайрирасмӣ Аврупо номутаносибии афзоишёбанда мушоҳида мегардад. Барои давлатҳои африқоӣ муҳоҷират ҳамчун як воситаи ҳифозатии сиёсӣ-иқтисодӣ хизмат мекунад. Маблағҳои ирсолнамудаи муҳоҷирон мансабдоронро водор месозанд, ки саҳми воқеии муҳоҷирати меҳнатиро дар коҳиш додани сатҳи камбизоатӣ ва рушди иқтисодӣ дарк кунанд. Бинобар ин, чунин ба назар мерасад, ки аксарияти кишварҳои африқоӣ зоҳиран стратегияи пайвастан ба “мубориза алайҳи муҳоҷирати ғайриқонунӣ”-и аврупо ро интихоб мекунанд, вале дар асл масъалаи муҳоҷиратро ҳамчун воситаи муомила дар музокирот оид ба дарёфти кумақҳо, бурсияҳои муҳоҷиратӣ ва танзими муносиботи иқтисодӣ истифода мекунанд.

АДАБИЁТ:

1. De Haas H. (2008a) «The Myth of Invasion – The Inconvenient Realities of African Migration of Europe», Third World Quarterly 29 (7), 1305-22.
2. Kirisci, K. (2007). «Turkey: A Country of Transition from Emigration from to Immigration». Mediterranean politics, 12:1, 91-97; 99.
3. Прокопович А.И. Социально-экономический проблемы миграции турецких рабочих в страна западный Европы, Турция: история, экономика, политика-М., 1984-С.235. С.238.
4. Стивен Каслс, Хейн де Хаас и Марк ДЖ. Миллер Век миграции международное движение населения в современном мире .с 251-254.г. Москва 2022.
5. Tekeli, I. (1994) «Involuntary displacement and the problem of the resettlement in Turkey from the Ottoman Empire to the present* in Shami, S. (ed) Population Displacement and Resettlement: Development and Conflict in the Middle East (New York: Center for Migration Studies».
6. Hamood, S. (2006) African Transit Migration through Libya to Europe: The Human Cost (Cairo: FMRS, The American University in Cairo).

МИГРАЦИОННЫЙ ПРОЦЕСС В ТУРЦИИ

В статье на основе анализа и оценки процессов трудовой миграции граждан Турции за рубеж и иностранных граждан на ее территорию показаны факторы, превратившие ее из страны отправления в страну приема трудовых мигрантов. Подчеркивается, что вклад турецких трудовых мигрантов за рубежом является одним из основных факторов расширения ее экономического потенциала.

Ключевые слова: страна отправления, страна приема, трудовая миграция, рабочая сила.

MIGRATION PROCESS IN TURKEY

Based on the analysis and assessment of the processes of labor migration of Turkish citizens abroad and foreign citizens to its territory, the article shows the factors that have transformed it from a country of departure to a country of reception of labor migrants. It is emphasized that the contribution of Turkish labor migrants abroad is one of the main factors in the expansion of its economic potential.

Keywords: country of departure, country of reception, labor migration, labor force.

Маълумот оид ба муаллифон:

Махмадбекзода Моёншо Шодмон, доктори илмҳои сиёсӣ, сарҳодими илмӣ Шуъбаи Шарқи Миёна ва Наздики Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ.

Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33. тел.: +992907839645, E-mail: sorbon4@inbox.ru

Сведения об авторе:

Махмадбекзода Моёншо Шодмон, доктор политических наук, главный научный сотрудник Среднего и Ближнего Востока Института изучения проблем Азии и Европы НАНТ. Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33

Тел: +992907839645, Электронная почта: sorbon4@inbox.ru.

Information about Author:

Mahmadbekzoda Moyonsho Shodmon,

Candidate of Political Sciences, Senior Researcher, the Middle and Near East department at the Institute of studying of the problems of Asian and European countries of the NAST. Address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue, 33. phone: +992907839645, Email: sorbon4@inbox.ru

**БА САРИ ҲОКИМИЯТ ОМАДАН ВА ИБТИДОИ ФАЪОЛИЯТИ СИЁСИИ
МУСТАФО КАМОЛ ОТАТУРК**

ЗИЁЕВ СУБХИДДИН НАСРИЕВИЧ-

Мудири шуъбаи Шарқи Миёна ва Наздики Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ,
номзади илмҳои филология
НЕЪМАТОВА ШАВКИЯ-
магистранти курси 2 Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ

Дар мақолаи мазкур вазъияти сиёсӣ ва иқтимоӣ Туркия то ба сари қудрат омадани Мустафо Камол Отатурк ва инчунин ибтидои фаъолияти сиёсӣ ӯ мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Ба сари ҳокимият омадан ва ибтидои фаъолияти сиёсӣ Мустафо Камол Отатурк дар замоне ба вуқӯ пайваست, ки туркҳо дар парешониву дар берсарусомонӣ қарор доштанд. Ӯ бо тамоми каму кистӣ ва вазъи муташанниҷ нигоҳ накарда, ҳамеша барои таҳкими давлати миллӣ ва сарҷамъ намудани халқи Туркия талошҳои зиёд намудааст. Бояд гуфт, ки ободиву озоиштагӣ ва нешрафти имрӯзаи Туркия аз хизматҳои шоистаи Мустафо Камол Отатурк сарчашма гирифтааст.

Мустафо Камол тасодуфӣ нешвои ҳаракати озодихоҳӣ дар мамлакате нагашта буд, ки дар Ҷанги якуми ҷаҳон ба шикасти ҳалокатовар рӯ ба рӯ гашта, дар ҳоли табоҳ қарор дошт, миллати аз худсарӣ бедодгариҳои беақлонаи ҳокимон ба мазлумият гирифта нагашта дар симои Камол ягона нешвоеро медид, ки ҳисси баланди ватандӯстӣ, заковат, хирад, ирода, маҳорати муттаҳидсозии халқ ва армияро дар мубориза баҳри ҳокимияти устувор, баланд бардоштани шаъну шарафи Туркия дар арсаи байналхалқӣ ҷорӣ кардани тартибу низом дар ҷомеа ва доир кардани навсоҳаи деринтизорро доро буд.

Калидвожаҳо: Мустафо Камол Отатурк, Туркия, ҳокимият, сиёсат, вазъияти иқтимоӣ, қудрат, империя, миллат.

Ҳар як давлату миллат дар тули садсолаву ҳазорсолаҳо дорои як шахсияти вижае мегардад, ки тақдири он давлату он миллат ба ҳамон нафар вобастагии зиёд дорад. Барои таъсиси давлати Туркия нақши Мустафо Камол Отатурк хеле назаррас аст ва истилоҳи “ота” ва “турк” низ маънии падари туркҳо будани Камолро ифода мекунад.

Бояд гуфт, ки атрофи ин масъала асарҳои хеле зиёд офарида шудааст ва дар доираи як мақолаи илмӣ ҳамаи онро ҷой кардан ғайри имкон аст.

Роҷеъ ба барпо шудани Ҷумҳурии Туркия низ асарҳои зиёде навишта шудаанд, сарчашмаи асосӣ дар омӯзиши ин мавзӯ конституцияҳои солҳои 1924 ва 1937 ба ҳисоб мераванд, ки онҳо қонунҳои асосии Туркия мебошанд. Гурӯҳи дигари сарчашмаҳо ҷаҳоншиносон ва хотироти ҳади Мустафо Камол Отатурк ва ходимони сиёсии ҳамзамонони Камол ташкил медиҳанд, ки ҳар кадоми онҳо дар таърихи Туркия саҳми арзандаи худро гузоштаанд.

Шахсияти Мустафо Камол барои аҳли сиёсат ва таърихшиносон шинохта мебошад. Ҳар касе, ки қангоми дар ҳаёт будан бо ӯ вохӯрдааст, иброн меорад, ки барои Туркия маҳз ҳамин гуна шахсе лозим аст, ки қодир бошад, манфиатҳои мамлакати худро ҳифз намуда, дар сиёсат ба бисёр чизҳо муваффақ гардад. Таърихи ҳаёти ин сиёсатмадор, аксар одамонро, ки бо ӯ рӯ ба рӯ гаштаанд, бетараф гузошта наметавонад. Ғайр аз ватани худ, Камол дар таърихи Руссия осори бузург боқӣ гузоштааст, баҳогузори ва фаъолияти ӯро амалан дар қорҳои илмии ҳар кадом шарқшиносон дарёфт намудан мумкин аст.

Тавсифи Камол дар ҳама сарчашмаҳо мухталиф аст: аз ҷонибдории гарму ҷӯшон то айбдоркунанда. Дар бораи ӯ чизе ки нагӯянд, набояд ҷасурӣ, нотарсӣ, мақсаднокии ӯро фаромӯш сохт ва бояд иқрор шуд, ки ӯ дар таърихи Туркия саҳми хеле босазое дорад. Пайдоиши чунин шахсият дар таърихи умумиҷаҳонӣ ва равандҳои ҷаҳонии ибтидои асри XX марбут мебошад.

Роҷеъ ба сари қудрат омадани Мустафо Камол аз он оғоз меёбад, ки ҷанг ба анҷом мерасид. Вазъи дохилии Туркия ниҳоят ҳузновар буд. Чаро интизор шудан лозим меомад? Тамоми иқтисодиёт, истеҳсолот, хоҷагӣ дар ҳоли бесарумонӣ қарор дошт. Ба пойтахт чӣ мешуда бошад? Ин саволҳо мудом Мустафо Камол ба худ меод. Ӯ вақти бештари худро дар Истамбул гузаронида, ҳар рӯз дар вохӯриҳои гуногуни қорӣ иштирок карда, ғояҳои худро паҳн карда, ҳамчун ходими фаъл боқӣ дар талош буд. Ӯ намерофт бо чунин вазъи барои туркҳо таҳқиромез тан диҳад. Ӯ бо ҳамон гурӯҳи одамон, мансуб буд, ки амал кардан меҳостанд[1,142].

Пойтахт дар вазъи қашшоқӣ қарор дошт, тамоми шаҳрро ҷунониҳо, англисҳо пур карда буданд. Муносибати онҳо бо туркҳо таҳқиромез буд, онҳо ба қатори одамон ҳисоб намекарданд. Ин аз он лиҳоз буд, ки онҳо Истамбулро шаҳри худ ҳисобида, онро баргардондан меҳостанд.

Мустафо Камол тасмим гирифт, ки дар Истамбул монда, ба сиёсат машғул мешавад. Дар қору амалҳои худ ӯ ба кӯмаки одамони ба худ наздик умед мебаст. Ӯ саҳмиядори рӯзномаи «Минбар» гардида, минбари онро бо мақсадҳои ташвиқоти пешазинтихоботӣ истифода мекард; ӯ мунтазам дар саҳифаҳои рӯзнома баромадҳо карда, мақолаи худ «Суҳбатҳо бо афсарон ва камондорон»-ро, ки соли 1915 дар София навишта буд, ҷоп карда, бисёр мақолаҳо ва ҳуҷҷатҳо дар рӯзнома ҷоп мекард, як мақсад дошт. Пешравиҳои Камол дар рӯзнома номаҳо, нуқтаҳо, фикрҳои Камол интишор мешуданд, ба шахсияти ин сиёсатмадор аҳамияти калон дода мешуд.

«Минбар» муваффақиятҳои муайянеро ба даст оварда бошад ҳам, фаъолиятиашро 22 декабр дар ҳол баъди парокандашавии парламент қатъ кард. Воситаҳои сиёсии ҳал ба нокомӣ дучор гаштанд. Соли 1918 якранг нагузашт. Ба имзои сулҳ нигоҳ накарда, тақдири Туркия ба таври қатъӣ ҳал нагашта буд. Ба он

хатари ба қисматҳои хурд тақсимшавӣ таҳдид мекард, ки мебоист ба ихтиёри давлатҳои гуногуни аврупоӣ мегузаштанд. Танҳо комёбӣ метавонист садди ин роҳ шавад. Камол мекушид, бо халқ робитаи зич пайдо карда, дар ҳокимият боло барояд, меҳост ба кӯмаки наздиконаш султон ва ҳокимияти ӯро аз байн барад, низоми нави сиёсиро созмон диҳад, вале ҳамаи ин ниятҳо барор намегирифтанд [3, 182].

Дузидани султон низ муваффақият наовард, ӯ меҳост, одамонро оиди наздик шудани фалокат хабардор кунад, лек дар пойтахт ин амалро дуруст ба роҳ мондан душвор буд. Он гоҳ ӯ қарор дод, ки амалиётҳои худро ба Анатолия гузаронда, онҷо ба ҳама оиди ин фалокат, ки ба сари мамлакат омада истодааст, иттилоъ диҳанд. Вобаста ба он, ки ба мансаби вазири бузург Фаридпошо баромада буд, таъқиботи юнонистҳо оғоз ёфт. Вазири нав ниҳоят ҷасуру қатъӣ буд, корро кашол надода, дар тури 48 соат одамони ӯ 22 юнонистҳоро ба ҳабс гирифтанд.

Бисёриҳоро ба қатл расониданд ва бадарға карданд. Ғайр аз ин, аз Туркия рондани бисёр халқҳо оғоз ёфт, доираи одамони Камол торафт танг ва маҳдуд шуда, қариб ҳама ба дасти вазири нав афтоданд. Вале ба ҳуди Камол омад кард, ӯро ба туфайли ғалабаҳои бадастовардаш дар солҳои Ҷанги якуми ҷаҳон қаҳрамон муаррифӣ мекарданд. 20 март мақола таҳти унвони «Мустафо Камол Пошо» ба таърифи расид, ки дар он генерал ҳамчун командири «ҷавон, қаҳрамон, далеру ҷасур» тавсиф карда мешуд. Аммо дӯстони боқимондаи ӯ чун «шахсони разил» ва «сарварони роҳзанон» номбар карда мешуданд.

Ин генералро ба қаҳру ғазаб оварда, ӯ бо мактуб ба вазири ҳарбӣ муроҷиат кард, вале нома ба ӯ нарасид, ба матбуот бошад, он зуд дастрас шуд. Дар ибтидои соли 1919 хабарнигори ин мақола ба ҳабс гирифта шуд. Ба зудӣ Камол ба супориши махсус ба Анатолия фиристода шуд. Дар воҳурии шахсӣ Фаридпошо хизматҳои бузурги Камолро эътироф карда, ӯро нозири армияи 9-ум таъин мекунад, ки ин масъулиятро барои тартиботи ҷамъиятӣ дар минтақаи Самсун дар соҳилҳои баҳри Сиёҳ дар назар дошт.

Дар сарчашмаҳои ин таъйинот ҳокимияти англисӣ қарор дошт. комендантҳои ҳарбӣ аз ҳукумати Усмонӣ талаб намуд, ки оиди таъмини тартиботи ҷамъиятӣ дар Анатолия, аз ҷумла, дар минтақаи Самсун тадбирҳо андешад. Дар ин минтақа, дар шимолу шарқии Анатолия юнониҳо азм доштанд, давлати мустақил барпо намоянд, ки он аз Синоп то Ризо, бо дарозии дусад километр мебоист ҳудуд медошт [7, 87-91].

Бо ин мақсад, юнониҳо комиссияи махсус таъсис дода буданд. Вале фармондеҳи вақт барои таъмини беҳатарӣ ёрмандӣ мепурсид. Номзатҳои Камол дар муносибати ҳарбӣ бебаҳс буд. Аз лиҳози сиёсӣ ҳукумати Усмонӣ барои эътироз ҳеҷ сабаби ҷиддӣ надошт: ӯ шахси бадҷаҳл ва мағрур буд, вале вафодории ӯ ба султон ҳеҷ шубҳаро ба миён намеовард. Аз пойтахт дур кардани ӯ эҳтимол як андоза барои онҳое, ки аз маъруфияти генерали ҷусту ҷолок хавф мебарданд, мувофиқ ҳам буд, аз ҷониби иттифоқчиён низ ягон ҳел эътироз дида намешуд. Италиягӣҳо ҳатто таъиноти генералро табрик намуданд. Пеш аз Истанбулро тарк кардани генерал Камол ӯ аз ҷониби Султон қабул карда шуд [8].

«Генерал шумо барои мамлакат аллакай кори зиёдеро иҷро кардед. Корнамоиҳои шумо дар ин китоб дохил карда шудааст. Султон китобро нишон дод, ки онро акнун ба хотима расонда буд. Дар ин бора фаромӯш кунед! Он кореро, ки шумо бояд акнун кунед, ҳеле муҳимтар аст Пошо! Шумо метавонед мамлакатро наҷот диҳед». Мақсад равшан буд. Воҳидиддин, ки бо имзои худ Камолро бо соати миллӣ сарфароз гардонида буд, ба Анатолия генералро равшан кардани буд, ки мебоист ҳокимияти императориро устувор мегардонд. Камол ба тарзи низомӣ: Барои боварии шумо минатдорӣ изҳор мекунам. Шуморо бовар мекунонам, ки аз уҳдаи

ичрои ин супориш мебароям”. Воҳидиддин ва Камол ҳеҷ гоҳ якдигарро баъди ин вохурӣ намебинанд. Бо ин суханон султон тақдири минбаъдаи империяро муайян сохта, ҳама ваколатҳои идоракунии империяро шахсан ба дасти Мустафо Камол супорид [9, 35].

Вазъи мамлакат шиддат мегирифт, ҳодисаҳои баамалмеомада ба сокинони он таъсир мекарданд. Баъди Измирро ишғол кардани юнониҳо дар пойтахт исёнҳо, норозигиҳо, гирдиҳамоиҳо, мубориза барои озодӣ авҷ гирифтанд. Бо аломати эътироз ҳукумат ба истеъфо рафт. Дар ноҳияҳои гуногун норозиён бо ҳам муттаҳид шуда, сӯйи майдони асосии Истамбул роҳ пеш гирифтанд.

Ҳукумати англисӣ маҷбур шуд, ба ором кардани ватандӯстони исёнгар даст занад, барои ин кор ба онҳо панҷ рӯз лозим шуд. Дар баромадҳои худ онҳо бовар мекунонданд, ки баҳри якпорчагии Туркия ҷидду ҷаҳд кунанд ва «Истилоҳи Измир» зери фишори Ҷорҷ Клемансон ба роҳ монда шудааст. Намояндагони ҳокимияти англисӣ «Ҷамъияти дӯстони Британияи Кабир»-ро созмон дода, ба он муваффақ шуданд, ки ба он ходимони намоён дохил шаванд. Баъди ин туркҳо дигар зидди протекторати англисҳо, ки ба зудӣ баъди ин воқеаҳо барқарор гардид, дигар баромад намекарданд [10, 86].

Дари ин давра Мустафо Камол ба Анатолия раҳсипор мешавад. Ӯ дигар дар тули ҳашт соли дуру дароз, то соли 1927 Истамбулро надид. Ӯ ин шаҳрро бо дили кушод, хушбахтона тарк кард. Дар ҷойи нав Мустафо аз ҳаёлотҳои кӯҳнаи худ ҷудо шуда, ба камол расида, таҷрибаи сиёсӣ андухт. Англисҳою юнониҳо истилои Ҷамъияти Измирро идома медоданд. Камол ғурсатро беҳуда намегузаронд. Ӯ бо дӯстону ҷонибдорони худ дар Истамбул мукотибаро ба роҳ монда буд. Баъди вохӯрии расмӣ капитани англис Л. Хёрст бо Камол англис дар амалу рафторҳои генерали турк баъзе чизҳоро дарк карда, дар ин бора Ҷамъияти Туркия хабар дод. Вазирҳои ҳарбӣ ба англисҳо иттиҳод карда, аз Камол хоҳиш карданд, ки таъҷилӣ ба пойтахт баргардад.

Камол ҳамон лаҳза ба вазир барқия фиристода, хабар медиҳад, ки «Бинобар набудани сӯзишвории ангиштӣ ва бензин ӯ имкони баргашта омадан надорад...» ва илова карданд: «Ман аз шумо хоҳиш менамоям, сабаби ба Истамбул баргаштани маро нишон диҳед» ҳамин тавр Камол ба супориши вазир иттиҳод накарда, чунин вонамуд кард, ки аз ин кор саркашӣ карданӣ нест, вале бинобар набудани сӯзишворӣ ин корро карда наметавонад, як муддати муайян Камол бо ҳамин барқия фиристониҳо корро кашол дод.

Лоихаи Камол, Рауф ва Фуад Камилан равшан буд: барои наҷот додани ватан созмон додани ҳукумати озоди миллӣ дар Анатолия зарур буд, зеро ҳукумати қонунӣ бо душманон ҳамкорӣ дорад. Оё ин давлат аз Амасси инқилобӣ буд? Не аз афташ ватандӯстона буд: Султон зери танқид қарор нагирифта буд, он вақте ки Алӣ Фуад ба Анқара бармегардад, Камол ва Рауф ба Эрзурум раҳсипор мешаванд, то ки конгресси музофотҳои шарқии Анатолия ширкат намоёнд, минбаъд барои Камол давраи мураккаб оғоз ёфт, зеро сафирони англис мудом аз ҳокимияти туркӣ талаб мекарданд, ки Камолро ба Истамбул баргардонанд, вале ҳар дафъа талаби онҳо рад карда мешуд.

Конференсияи сулҳи Париж пурра ба нокомӣ дучор шуд, вакилони турк дар Фаронса зиёдаи эълон шуданд. Фаридпошо ба истеъфо рафт. Ин ба Камол саҳт таъсир кард, ӯ аз чунин сурат гирифтани воқеаҳо саҳт руҳафтада гашт ва ба муборизаи тулонӣ нигоҳ накарда, аз карьераи ҳарбӣ дур шуда, ба Эрзурум рафт, ки онҷо Ассотсиатсияи ҳифзи ҳуқуқҳои миллии Эрзурум ба ӯ мансаби президентиро пешниҳод намуда буд. 23 июли соли 1919 Мустафо Камол президенти Ассотсиатсия гардид.

Ў ба афзоиш додани баромадҳои миллатгароён дар ҳама ҳудудҳо муваффақ гашт, аммо ташкил кардани муқовимати миллий кори ниҳоят мураккабу душвор буд. Ў ҳама ҷидду ҷаҳди худро барои ҳалли масъалаҳои муҳими сиёсӣ равона мекард, баъди чанд муддат ӯ ба Конгресси Сивас равон гашт ва ба ҳалли баъзе проблемаҳо ба нафъи худ муваффақ шуд. Яке аз ғалабаҳои муҳим ташаккул додани ҳаракати миллий дар Сивас буд. Камол ба султон барқия фиристода, хоҳиш кард, ки ӯ ҳаракати миллий-озодихоҳиро дастгирӣ намояд ва дар сурати даст кашидан аз ин иқдом ҳама масъулияти ин кор ба души ӯ меафтад, ҳамин тавр Камол ба султон дигар роҳи интиҳоб карданро нагузошт.

Ба сари ҳокимият омадан ва ибтидои фаъолияти сиёсии Мустафо Камол Отатурк дар ҳамин замон ба вуқӯъ пайваста, бо тамоми каму кистӣ ва вазъи муташанниҷ ӯ нигоҳ накарда пайваста барои сохтани як давлати миллий ва аз бунбасти баровардани халқи Туркия ҷоннисориҳои зиёд намудааст. Бояд гуфт, ки ободиву озоиштагӣ ва пешрафти имрӯзаи Туркия аз хизматҳои шоистаи Мустафо Камол Отатурк сарчашма гирифтааст.

Мустафо Камол тасодуфӣ пешвои ҳаракати озодихоҳӣ дар мамлакате нагашта буд, ки дар Ҷанги якуми ҷаҳон ба шикасти ҳалокатовар рӯ ба рӯ гашта, дар ҳоли табоҳ қарор дошт, миллати аз худсарию бедодгариҳои беақлонаи ҳокимон ба мазлумият гирифтагашта дар симои Камол ягона пешвоеро медид, ки ҳисси баланди ватандӯстӣ, заковат, хирад, ирода, маҳорати муттаҳидсозии халқ ва армияро дар мубориза баҳри ҳокимияти устувор, баланд бардоштани шаъну шарафи Туркия дар арсаи байналхалқӣ қорӣ кардани тартибу низом дар ҷомеа ва доир кардани навоҳаи деринтизорро доро буд.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Ататюрк Кемаль. Избранные речи и выступления. М., 1966. 321 с.
2. Ататюрк Мустафа Кемаль. Путь новой Турции. 1919-1927. Т. 1, 3. - М., 1929-1934.
3. Гасратян М. А., Орешкова С. Ф., Петросян Ю. А. Очерки истории Турции. - М.: Наука, 1983.-182 с..
4. Голобородько. И. И. (Южанин И.) Старая и новая Турция. Изд. IV. М. 1913. - С. 500.
5. Кемаль М. Путь новой Турции. (1919-1938). Т. IV. М. 1929-1934. -С. 300.
6. Миллер А.Ф. Вступительная статья// Кемаль Ататюрк. Избранные речи и выступления. М., 1966.
7. М. Гасратян, А. Жердев, О. Жигалина. Турция между Европой и Азией. Итоги европеизации на исходе XX в. 2001.-291 с.
8. В. И. Данилов, Петр Павлович Моисеев, Светлана Филипповна Орешкова. Турция: актуальные проблемы новой и новейшей истории. -М., 1983. Турция: история, экономика, политика. - М., 1984.
9. Ульченко Н.К. Экономика Турции в условиях либерализации. - М., 2002.

ПРИХОД К ВЛАСТИ И НАЧАЛО ПОЛИТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МУСТАФЫ КЕМАЛЯ ОТАТЮРКА

В статье рассматривается политическая и социальная ситуация в Турции до прихода к власти Мустафы Кемалья Ататюрка, а также начало его политической карьеры. Приход к власти Мустафы Кемалья Ататюрка и начало его политической карьеры пришлось на период, когда турки пребывали в смятении и неразберихе. Несмотря на все трудности и напряженные ситуации, он всегда прилагал большие усилия для укрепления национального государства и объединения турецкого народа. Важным является то, что в период правления Ата-тюрка процветал мир и прогресс. Таким образом заслуга Ата-тюрке в развитие страны огромен.

Мустафа Кемаль не случайно стал лидером освободительного движения в стране, потерпевшей катастрофическое поражение в Первой мировой войне и находившейся в состоянии разрухи. Народ, угнетаемый произволом, а также бессмысленной несправедливостью своих правителей, видел в Кемале единственного лидера, обладавшего высоким чувством патриотизма, умом, мудростью, волей, способностью объединить народ и армию в борьбе за прочную власть, поднять уровень чести Турции на международной арене, навести порядок в обществе и осуществить долгожданную революцию, за благо народа.

Ключевые слова: Мустафа Кемаль Ататюрк, Турция, правительство, политика, социальное положение, власть, империя, нация.

THE COME TO POWER AND THE BEGINNING OF THE POLITICAL ACTIVITY OF MUSTAFA KEMAL OTATURK

The article describes the political and social situation in Turkey before coming of Mustafa Kemal Ataturk into power, as well as the beginning of his political activity careers. The coming to power and the beginning of Mustafa Kemal Ataturk's political activity occurred at a time when the Turks were in turmoil and muddle. Despite all the difficulties and tense situations Mustafa Kemal at all times made great efforts to strengthen the national state and unite the Turkish people. It should be mentioned that the prosperity, peace and progress of today's Turkey originated from the meritorious services of Mustafa Kemal Ataturk.

Indeed, Mustafa Kemal did not accidentally become the leader of the freedom movement in a country that had suffered a catastrophic defeat in the First World War and was in a state of ruin. The nation, oppressed by the arbitrariness and senseless injustice of its rulers, saw in Kemal the only leader who possessed a high sense of patriotism, intelligence, wisdom, will, and the ability to unite the people and the army in the struggle for stable power, to raise Turkey's honor in the international arena, to establish order in society, and to create a long-awaited new era.

Keywords: Mustafa Kemal Ataturk, Turkey, government, politics, social situation, power, empire, nation.

Маълумот дар бораи муаллифон:

Зиёев Субҳиддин Насриевич, номзади илмҳои филология, мудири шуъбаи Шарқи Миёна ва Наздики Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33. Телефон: 927040908. Почтаи электронӣ: rakesh-23@mail.ru.

Неъматова Шавкия - магистранти соли 2-юми Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, н. Фирдавсӣ, Телефон: 551116635. E-mail: shavkiya@mail.ru

Сведения об авторах:

Зиёев Субҳиддин Насриевич, кандидат филологических наук, заведующий отделом Среднего и Ближнего Востока Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ. Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33. Тел.: +992 92-704-09-08; E-mail: rakesh-23@mail.ru.

Неъматова Шавкия - магистрант 2 курса Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ. Адрес: Республика Таджикистан, город Душанбе, ул. Академия городок. Электронная почта: ibrohim@gmail.com. Тел.: (+992) 551116635. E-mail: shavkiya@mail.ru

About the authors:

Ziyoev Subhiddin Nasrievich, candidate of philological sciences, head of the Middle and Near East department of the ISPAEC NAST. Address: 734025, Republic of Tajikistan, sh. Dushanbe, Rudaki Avenue, 33. Tel.: +992 92-704-09-08; E-mail: rakesh-23@mail.ru

Nematova Shavkiya - 2nd year Master's student of the Institute for the Study of Asian and European Problems of the National Academy of Sciences of Tajikistan. Address: Republic of Tajikistan, Dushanbe, Academy Town. Tel.: (+992) 551116635. E-mail: shavkiya@mail.ru

ҶАНБАҲОИ МУҲИМИ ҲАМКОРИҲОИ ТОҶИКИСТОН ВА АРАБИСТОНИ САУДӢ

ОДИНАЕВ АБУҲАЛИМ СИЯҲМАРДОВИЧ-

ходими пешбари илмӣи Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ

МЕЛИКОВА ГУЛНОРА ХИКМАТУЛЛОЕВА-

магистранти соли 1-юми Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ

Дар ин мақола, ҷанбаҳои муҳими ҳамкориҳои Тоҷикистон ва Арабистони Саудӣ мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки яке аз кишварҳои муҳими Осиёи Марказӣ мебошад, ҳамкориҳои худро бо кишварҳои Шарқи Миёна ва Наздик бо суръат афзоиш медиҳад. Пас аз ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ, Тоҷикистон бо 186 кишвар дар ҷаҳон ёддошти тафохум ва муносибатҳои гуногунсоҳаро барқарор кардааст. Дар давоми 33 соли истиқлолият, Тоҷикистон дар соҳаҳои иқтисодӣ, тибқи ҳақ, илмӣ, фарҳангӣ, сайёҳӣ ва сиёсӣ бо Шӯҳрияти Арабистони Саудӣ ба дастовардҳои зиёде ноил шудааст.

Ҳоло, ҷаҳони араб, хусусан Арабистони Саудӣ, Тоҷикистонро ҳамчун кишвари мустақил шинохта, аз дастовардҳо ва таъаббусҳои он дар сатҳи байналмилалӣ дастгирӣ менамояд. Аз ин рӯ, равобиту ду кишвари дӯст дар ин раванд пешқадам ҳисобида мешавад ва имкониятҳои бузургӣ баланд бардоштани ҳамкориҳо ва рушди он дар самтҳои гуногун низ мавҷуданд.

Калидвожаҳо: Ҷумҳурии Тоҷикистон, Шӯҳрияти Арабистони Саудӣ, Фонди Рушди Саудӣ, Соли байналмилалӣ ҳифзи тиряхҳо, Шӯрои ҳамкориҳои Халиҷи Форс, Муносибатҳои дипломатӣ, Вазорати маориф, илм, фарҳанг, сайёҳат, иқтисод ва сиёсат.

Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз кишварҳои меҳварии Осиёи Марказӣ буда, ҳамкориҳои худро бо кишварҳои Шарқи Миёна ва Наздик афзоиш медиҳад ва ин ҳамкориҳо ба самти рушди соҳаҳои муҳими байналмилалӣ равона гардидааст. Сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон баъди истиқлолият дар самти ҳамкорӣ ва барқарории муносибатҳои байналмилалӣ хеле рушд кардааст. Ин ҳамкориҳо ҳамчун нишонаи муҳими дӯстӣ арзёбӣ гардида, барои пайдор намудани равобит пайваста таъкид менамояд. Аз ин рӯ, ҳамкориҳои фарҳангӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва иқтисодии Тоҷикистон бо дигар давлатҳо дар давоми 33 соли Истиқлолият ба дастовардҳои баланди байналмилалӣ ноил гардидаанд.

Ҳоло Тоҷикистон бо 186 кишвар муносибатҳои гуногунсоҳаро барқарор кардааст ва ин муносибатҳо соҳаҳои иқтисодиву тиҷоратӣ, геофарҳангӣ, сиёсӣ, дипломатӣ ва ҳамгироиро фаро мегиранд [11]. Дар миёни кишварҳои ҷаҳон, Шохигарии Арабистони Саудӣ ҳамчун яке аз кишварҳои муҳим ҷойгоҳи хосе дорад. Мавриди тазаккур аст, ки баъди ба даст овардани истиқлолияти Тоҷикистон дар соли 1991, Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Шохигарии Арабистони Саудӣ муносибатҳои дуҷонибаи худро дар соҳаҳои гуногун рушд ва таҳким бахшиданд. Бояд ёдовар шуд, ки ҳамкориҳои дипломатии Арабистони Саудӣ бо Тоҷикистон дар соли 1992 оғоз ёфт, гарчанде ки ҳамкориҳо дар давраи собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ғайри мустақим барқарор буданд. Тоҷикистон бо ҳамаи кишварҳои ҷаҳон, аз ҷумла давлатҳои араб ҳамкориро тақвият бахшид ва Арабистони Саудӣ дар меҳвари ин раванд пешқадам ҳисобида мешавад.

Ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои араб бахусус Шохигарии Арабистони Саудӣ дар асари Саидов З.Ш. бо номи “Внешняя политика Республики Таджикистан (1991-2017)” чунин тавсиф шудааст: “Ҷумҳурии Тоҷикистон бо таваҷҷуҳи зиёд ба сармоягузори кишварҳои арабии Халиҷи Форс, аз ҷумла Шохигарии Арабистони Саудӣ, Давлати Қатар, Давлати Кувайт ва Аморати Муттаҳидаи Араб, барои лоиҳаҳои иқтисодии муҳим, ки аҳаммияти миллий ва минтақавӣ доранд, истиқбол мекунад. Ин кишвар кӯшиш мекунад, ки ҳамкориҳои мутақобилан судмандро бо кишварҳои ин минтақа васеъ кунад. Ҷумҳурии Тоҷикистон барои таҳкими равобит бо кишварҳои арабӣ, ҳамкориҳоро бо созмонҳои минтақавӣ, аз ҷумла Лигаи давлатҳои араб, рушд медиҳад. Ин кишвар бо дарназардошти нуфуз ва аҳамияти байналмилалӣ Ҷумҳурии Мисри Араб дар сиёсати минтақавӣ ва ҷаҳонӣ, ба густариши муносибатҳои ҳамкорӣ бо ин давлат низ ҳавасманд аст” [2,113]. Тоҷикистон, бо мақсади таҳкими муносибатҳои гуногунсоҳаи мутақобилан муфид бо кишварҳои араб ва исломӣ, махсусан дар соҳаи ҳамкориҳои тиҷоративу иқтисодӣ ва сайёҳӣ манфиатдор аст.

Пас бояд эътироф намуд, ки робитаи дуҷонибаи кишварҳо асосан тавассути муносибатҳои дипломатӣ, яъне ба расмӣ даромадани дӯстии дутарафа дар арсаи ҷаҳонӣ бо иштироки раисони давлатҳо сурат мегирад. Аз ин ҷиҳат, равобити хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кӯшиш ва талошҳои пайвастаи Асосгузори миллат – Пешвои миллий, Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аҳамияти бузург ва намоён доранд.

Бояд тазаккур намуд, ки Тоҷикистон то соли 1991 ҳамчун як ҷузъи Иттиҳоди Шӯравӣ (СССР) буда бо кишварҳои хориҷӣ, аз ҷумла Арабистони Саудӣ, муносибатҳои мустақими дипломатӣ ё иқтисодӣ надошт. Робитаҳои байналмилалӣ Тоҷикистон тавассути ҳукумати марказии ИҶШС дар Маскав назорат мешуд. Аз ин ҷиҳат, равобити Тоҷикистони Шӯравӣ бо Шохигарии Арабистони Саудӣ хеле маҳдуд буд. Ба ин маънӣ, метавон гуфт, ки то соли 1990 байни ин ду кишвар муносибатҳои мустақими дипломатӣ вучуд надошт.

Баъди ба даст овардани истиқлолият, 11-уми январи 1992, Шохигарии Арабистони Саудӣ аввалин кишвар дар байни кишварҳои араб буд, ки Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистонро расман эътироф кард. 22-юми феввали соли 1992, байни ин ду кишвари дӯст робитаҳои дипломатӣ барқарор гардиданд [9].

Ба таърихи муносибати муносибатҳои дипломатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Шохигарии Арабистони Саудӣ назар кунем, мебинем, ки дар давоми 33 соли ҳамкорӣ дар соҳаҳои иқтисодӣ, тиҷоратӣ, илмӣ, фарҳангӣ, сайёҳӣ ва сиёсӣ рушд кардааст.

Ҷаҳони араб Тоҷикистонро ҳамчун кишвари мустақил мешиносанд ва аз дастоварду ташаббусҳои он хушнуданд. Онҳо ба роҳбарияти Тоҷикистон эътироми

махсус доранд, ки ин нишонаи эҳтиром ба давлат ва давлатдории миллии тоҷикон мебошад. Масалан, собиқ Шоҳи Арабистони Саудӣ, Абдуллоҳ ибни Абдулазиз Оли Сауд, изҳор дошта буд, ки «Мо, ҷаноби Президент, Шуморо бештар аз ҳар каси дигар дӯст медорем ва эҳтиром мекунем, зеро Шумо бо сиёсати хирадмандона ва амалҳои қатъии худ дар кишвари худ сулҳу суботро барқарор кардед ва миллататонро аз варшикастагӣ наҷот додед. Масъулияти сарнавишти халқи бародари моро, ки бо таърихи қадим ва фарҳанги ғаниаш шӯҳрат дорад, бар дӯши Шумо вогузор шудааст. Иштироки Шумо дар нишастии 10-уми сарони давлатҳои аъзои Созмони Конфронси Исламӣ — ин арҷгузори ба саҳми таърихӣ ҳамватанони шумост» [7].

Рушди муносибатҳои дӯстӣ, ҳамкорӣ ва ҳамгирӣ яке аз афзалиятҳои асосии сиёсати хориҷии Тоҷикистон боқӣ мемонад. Ҷумҳурии Тоҷикистон барои дастрасӣ ба бозорҳои босуръат инкишофёбандаи сармоя, технология, ашёи хом ва маҳсулоти саноатӣ, ҳамчунин барои рушду таҳкими ҳамкориҳои мутақобилан судманд бо кишварҳои араб ва Осиёи Ҷануби Шарқӣ, ба монанди Арабистони Саудӣ, Қатар, Кувайт, Баҳрайн, Миср, Алҷазоир, Аморотӣ Муттаҳидаи Араб, Ветнам, Индонезия, Малайзия, Ҷумҳурии Корея ва Япония, ин самтҳоро ҳамчун афзалиятнок медонад [3, 27; 159].

Ҳамкориҳои ду кишвар, Тоҷикистон ва Арабистони Саудӣ, дорои зарфият ва шабоҳати зиёде мебошад. Ва махсусан, нигарониҳои ду кишвари дӯст аз хатарҳо ва рӯйдодҳои даҳсолаҳои охир нишон медиҳад, ки ҳарду кишвар тавонистаанд ваҳдати миллии худро аз ҳодисаҳои манфии минтақа муҳофизат кунанд ва ин хатарҳоро дар муддати кӯтоҳ ба манфиати миллии худ табдил диҳанд. Барои намуна, метавон омилҳои хориҷии ҳодисаҳои солҳои 90-уми охири асри гузашта, ки Тоҷикистонро тадбирҳои сулҳҷӯна ва инсонпарваронаи Пешвои миллат наҷот дод, ёдовар шуд. Пасон ҳамчунин, Шоҳигарии Арабистони Саудӣ дар рӯйдодҳои охири ҷаҳони муосир, махсусан дар пешгирии хатарҳои ҷунбишҳои мардумии "Баҳори араб", тавонист мавҷи ин ҳодисаро ба манфиати миллии кишвараш баргардонад ва амну суботро барқарор кунад. Зеро, заиф будани ваҳдати миллии баъзе кишварҳои араб ба абарқудратҳои имконият фароҳам овард, то бо баҳонаи риояи принципҳои демократӣ ба бетартибӣ бенизомии минтақа ворид шаванд ва баъзеҳо суқут карданд [1, 189].

Махсусан, Шоҳ Абдуллоҳ ибни Абдулазиз, 18-уми март соли 2011, барои пешгирии паҳншавии эътирозҳо як қатор чораҳоро эълон кард. Ин чораҳо ба мубориза бо ғасод, ҷудо кардани миллиардҳо доллар барои баланд бардоштани маош, таъмини ҳазорҳо ҷойи корӣ ва сохтани ним миллион манзил барои бекорон, кормандон ва донишҷӯён шомил буданд. Низор Маданӣ, собиқ вазири давлатии қорҳои хориҷии Арабистони Саудӣ, дар як мусоҳибаи телевизионӣ изҳор дошта буд, ки "пайгирии дақиқи рӯйдодҳо, кӯшиш барои дур кардани кишвараш аз ворид шудан ба ин ҳодисаҳо, ҳифзи амният ва суботи кишвар ва бодикқат пайгирӣ кардани воқеаҳо муҳим аст, зеро ҳар ҳодиса, ки ба минтақа таъсир мерасонад, манфӣ ё мусбат, ба ҳамаи кишварҳои минтақа низ таъсир мерасонад" [4]. Инчунин, Фараж ал-Аклук, нависанда ва таҳлилгари сиёсии араб, таъкид кард, ки Шоҳигарии Арабистони Саудӣ ва кишварҳои Халиҷи Форс дар сурати афрӯхтани оташи низоъҳои мазҳабӣ, гуруҳӣ ва сиёсӣ, бузургтарин зарардидагон хоҳанд буд. Ӯ инчунин зикр намуд, ки Шоҳигарии Арабистони Саудӣ бо ислоҳоти таъҷили мардумашро аз мавҷи Баҳори араб муҳофизат намуд [14].

Ҳамчунин кишварҳои араб, аз ташаббусҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон пайваста ҷонибдорӣ менамоянд. Ҷумҳурии Тоҷикистон барои саҳмгузори дар ҳалли масъалаҳои глобалии иқлим, ташаббусҳои зиёдеро дар сатҳи ҷаҳонӣ ва минтақавӣ амалӣ мекунад [6]. Ҳадафи аз ин ташаббусҳо кӯмак расонидан

дар пешгирии паёмадҳои манфии тағйирёбии иқлим ва тақвияти ҳамкориҳо дар ҳалли масъалаҳои экологӣ, махсусан обшавии пиряхҳо дар сатҳи минтақа ва ҷаҳон мебошад. Кишварҳои араб, ҳатарҳои ҷиддии обшавии пиряхҳоро пайгирона меомӯзанд ва барои пешгирии чунин мушкилҳои ҷаҳонӣ чораҳои заруриро меҷӯянд. Фотима Бадавӣ, хабарнигори мисрӣ, дар рӯзномаи "ал-Хабар Ал-Явм" таъкид кардааст, ки ташаббуси Президенти Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, барои эълон кардани соли 2025 ҳамчун Соли байналмилалӣ ҳифзи пиряхҳо, аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ бо тамоми қувват дастгирӣ ёфтааст [15]. Ин дастгириро роҳбарони ширкаткунанда дар нишаст Шӯрои ҳамкориҳои Халиҷи Форс ва кишварҳои Осиёи Марказӣ (C5) натиҷаҳои Форуми муколимаи Баҳрайн бо номи "Шарқу Ғарб барои ҳамзистии башарӣ", ки дар соли 2022 дар Манама баргузор гардид, баҳои баланд доданд. Ҳамзамон рӯзи чоршанбеи 19.07.2023, дар шаҳри Ҷидда баёнияи муштаракро дар ҷамъбасти нишаст таҳти раёсати валиаҳд ва нахуствазири Шохигарии Арабистони Саудӣ, шохзода Муҳаммад ибни Салмон ибни Абдулазиз Оли Сауд дар "Маркази конфронси байналмилалӣ шох Абдулло дар Ҷидда" баргузор шуд, ин масъала дубора таъкид гардид. Маҷлис ба 20 натиҷа расид, ки дар банди 11-уми он, Сарони давлатҳо аҳамияти густариши ҳамкорӣ дар соҳаи муҳити зист, тағйирёбии иқлим, ҳифзи пиряхҳо ва захираҳои об ва ҷалби бештари сармоягузориҳо ба бахшҳои муҳими иқтисоди Осиёи Марказӣ барои мутобикшавӣ ба тағйири иқлим тавассути ҳамгирӣ ва ҳамкорӣ дар масъалаҳои ҳатарҳо ва оқибатҳои офатҳои табиӣ байни ду ҷонибро таъкид карданд [5].

Муносибатҳои сиёсӣ байни Тоҷикистон ва Арабистони Саудӣ дар сатҳи баланд қарор доранд ва пайваستا рушд ва таҳким меёбанд. Нишони ин ҳамкорӣ дар сафарҳои расмӣ ва кории солҳои 1997, 2001, 2005, 2016, 2017, 2023 ва 2024, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Шохигарии Арабистони Саудӣ сурат гирифт. Ин сафарҳо дар таҳкими муносибатҳои дуҷониба нақши муҳим ва таъсиргузор доштанд. Инчунин иштирок дар мулоқоти ҷавулодаи сарони давлатҳои аъзои Созмони Конфронси Исломӣ ба шаҳри Макка сафари расмӣ анҷом доданд. Дар доираи ин сафарҳо, мулоқоту музокироти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Подшоҳ ва Валиаҳди Арабистони Саудӣ, ҳамчунин, вохӯриҳо бо дигар шахсони баландпояи он кишвар баргузор шуданд, ки барои таҳкими муносибатҳои дуҷонибаи Тоҷикистон бо ин давлат заминаи мусоид фароҳам оварданд [9].

Заминаи ҳуқуқии муносибатҳои Тоҷикистон ва Шохигарии Арабистони Саудӣ аз оғози истиқлолият санадҳои зерин ташкил медиҳанд:

1. Созишномаи умумии ҳамкорӣ дар соҳаҳои иқтисод, тиҷорат, сармоягузорӣ, техника, фарҳанг, варзиш ва корҳои ҷавонон байни ҳукуматҳои ду кишвар 21 майи соли 2003 ба имзо расид.
2. Созишномаи байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Шохигарии Арабистони Саудӣ, ки ба канорагирӣ аз андозбандии дукарата ва пешгирии саркашӣ аз супоридани андозҳо аз даромад ва сармоя равона шудааст, 13 майи 2014 дар Риёз имзо шудааст.
3. Ёддошти тафохум дар бораи ҳамкориҳои дуҷонибаи сиёсӣ байни Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати корҳои хориҷии Шохигарии Арабистони Саудӣ 31 марти 2014, ҳангоми сафари расмӣ Вазири корҳои хориҷии Тоҷикистон ба Шохигарӣ, имзо шуд.
4. Протоколҳои ҷаласаи аввалини Комиссияи байниҳукумати муштараки Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Мамлакатаи Арабистони Саудӣ дар бораи ҳамкориҳои иқтисодӣ, тиҷоратӣ ва илмӣ-техникӣ.

Ҳоло лоиҳаҳои чандин санадҳои дигаре, ки дучониба мебошанд, дар ҳоли баррасӣ аз ҷониби тарафҳо қарор доранд:

- 21-22-уми феввали соли 1992, сафари расмӣ шоҳзода Сауд ал-Файсал - Вазири корҳои хориҷии Арабистони Саудӣ, ба Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- 30 июн то 2-уми июли соли 1997 - сафари расмӣ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон - Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Шоҳигарии Арабистони Саудӣ;
- 8-10-уми декабри соли 2001 боздиди расмӣ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон - Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз Шоҳигарии Арабистони Саудӣ;
- 21-уми майи соли 2003 - сафари расмӣ Низор ибни Убайди Маданӣ - муовини аввали Вазири корҳои хориҷии Шоҳигарии Арабистони Саудӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- 5-8-уми декабри соли 2005 - сафари муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон - Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати иштирок дар нишасти ғайринавбатии сарони давлатҳои аъзои Созмони Ҳамкории Исломӣ ба шаҳри Макка;
- 19-уми майи соли 2009 - сафари Ҳамроҳон Зарифӣ - собиқ Вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Шоҳигарии Арабистони Саудӣ;
- 31-уми октябр - аввали ноябри соли 2010 - сафари амир Холид ибни Сауд - Муовини вазири корҳои хориҷии Арабистони Саудӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- 8-10-уми сентябри соли 2011 – ташрифи ҷаноби Сауд ибни Саид ал-Матҳамӣ - Вазири давлатӣ ва узви Шӯрои вазирони Шоҳигарии Арабистони Саудӣ ҷиҳати иштирок дар чорабиниҳои ҷашни баҳшида ба 20-умин солгарди Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- 6-8-уми майи соли 2012 - сафари доктор Абдулазиз ал-Аммор - Вазири авқоф ва корҳои исломии Шоҳигарии Арабистони Саудӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- 28-29-уми март 2013 – сафари шоҳзода Абдулазиз ибни Абдуллоҳ Оли Сауд, Муовини аввали вазири корҳои хориҷии Шоҳигарии Арабистони Саудӣ, барои иштирок дар нишасти XI вазирони корҳои хориҷии Муколамаи ҳамкории Осиё. Дар доираи ин чорабинӣ, шоҳзода аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷаноби Олӣ Эмомалӣ Раҳмон, ба ҳузур пазируфта шуд.
- 30 март - 1 апрели 2014 сафари расмӣ Сирочидин Аслов - Вазири корҳои хориҷии Тоҷикистон ба Шоҳигарии Арабистони Саудӣ;
- 25-ум январӣ 2015 – сафари кории Азим Иброҳим, Муовини Сарвазирӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Шоҳигарии Арабистони Саудӣ. Дар рафти ин сафар, Муовини Сарвазир паёми таъзия ва ҳамдардии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷаноби Олӣ Эмомалӣ Раҳмонро ба Подшоҳи нави Шоҳигарии Арабистони Саудӣ, Салмон ибни Абдулазиз Оли Сауд, дар робита ба вафоти Подшоҳ Абдуллоҳ ибни Абдулазиз расонид.
- 9-11 июни 2015 – сафари ҳайати Саудӣ, ки таҳти роҳбарии доктор Муҳаммад ас-Сауд, Муовини вазири обу барқи Шоҳигарии Арабистони Саудӣ, баргузор шуд, бо мақсади иштирок дар Конфронси байналмилалӣ сатҳи баланд, ки ба натиҷаҳои таъбиқи даҳсолаи байналмилалӣ амал "Об барои ҳаёт" бахшида шудааст.

Бояд таъкид кард, ки зиёратҳои бардавоми сатҳи баланди ду кишвар таъсири амиқ ба сатҳи робитаҳои иқтисодӣ тижоратӣ кишварҳо хоҳад расонд, зеро имкониятҳои зиёди ҳамкорӣ вучуд доранд,

Бояд таъкид кард, ки зиёратҳои доимии сатҳи баланди ду кишвар таъсири амиқ ба робитаҳои иқтисодӣ ва тижоратӣ онҳо хоҳанд гузошт, зеро имкониятҳои зиёди ҳамкорӣ мавҷуданд ва дар оянда ба муносибатҳои сиёсии ду кишвар ҷавобгӯӣ хоҳад буд. Гарчанде, ҳаҷми мубодилаи мол миёни Тоҷикистон ва Арабистони Саудӣ дар давоми солҳои 2014 дар умум ба 588 ҳазор доллари ИМА расида бошад, ҳоло кушиш барои баланд бардоштани сатҳи ҳамкориҳо нигаронида шудааст.

Дар ин асно, Фонди саудӣ барои рушдро ҳамчун яке аз созмонҳои молиявии муҳими Шоҳигарии Арабистони Саудӣ, дар маблағгузориҳои лоиҳаҳои инфрасохториҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон иштирок мекунад, саҳмгузор шуморид.

Аз ин лиҳоз, ҳамкории ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистону Арабистони Саудӣ аз соли 2002 инҷониб бо Фонди Рушди Саудӣ то имрӯз ба 7 Созишномаи қарзӣ расидаанд, ки ҳамагӣ ба маблағи 220,122 млн. риёли Саудӣ расонидааст ва қарз асосан барои рушди соҳаи маориф, тандурусти ва сохтмони роҳҳои Тоҷикистон равона карда шудаанд.

Аз ин лиҳоз, ҳамкории ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бо Фонди Рушди Арабистони Саудӣ аз соли 2002 то имрӯз ба имзои 7 Созишномаи қарзӣ расидааст, ки маблағи умумии онҳо 220,122 миллион риёли Саудӣ мебошад. Ин қарзҳо асосан барои рушди соҳаҳои маориф, тандурусти ва сохтмони роҳҳо дар Тоҷикистон равона шудаанд.

Инчунин дар поён ба дигар бахшҳои ҳамкорӣ метавон ишора намуд:

Ҳамкории фарҳангӣ:

Фарҳанг ҳамчун воситаи муфид ва муассир дар дипломатия метавонад муносибатҳои байни кишварҳоро таҳким бахшад. Робитаҳои фарҳангӣ ва дипломатӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Шоҳигарии Арабистони Саудӣ 33 сол аст, ки бо шакли хубу аъло идома дорад. Ҳар ду кишвари дӯст барои рушди ҳамкорӣҳои фарҳангӣ, ҷашнвораи муштараки фарҳангӣ ташкил карданд, ки дар он дастаҳои ҳунарии кишварҳо дар шаҳри Душанбе иштирок намуданд. Ин чорабинӣ ба 30-солагии муносибатҳои дипломатӣ бахшида шуда буд. Ин ҷашнвора, ки рӯзи 12 ноябри соли 2022 дар Театри опера ва балети ба номи С.Айнӣ баргузор шуд, бо иштироки дастаҳои ҳунарии Тоҷикистон ва Арабистони Саудӣ баргузор гардид. Дар оғози ҷашнвора, Валид ибни Абдураҳмон ар-Рушайдон, сафири фавқулода ва мухтори Шоҳигарии Арабистони Саудӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва М. Шарифзода, муовини Вазири фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон, суханронӣ намуда, дар бораи таърих ва аҳамияти ин муносибатҳо, инчунин ҳолат ва дурнамои рушди онҳо маълумоти мушаххас пешниҳод намудаанд [16].

Ҳамкории илмӣ ва маориф:

Ҳамкорӣҳои илмӣ ва маориф миёни ду кишвар дар соҳаҳои гуногун ба дастовардҳои назаррас расидаанд. Вақте ки Созишномаи ҳамкорӣ байни Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати таҳсилоти олии Шоҳигарии Арабистони Саудӣ имзо шуд, мақсади он мусоидат ба мубодилаи таҷриба ва дониш байни муассисаҳои таълимии ин ду кишвар буд.

Ба ин муносибат, 25-уми ноябри соли 2022 дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ҳамоиш баргузор гардид, ки ба сисолагии барқарории муносибатҳои дипломатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Шоҳигарии Арабистони Саудӣ бахшида шуда буд. Дар ин ҳамоиш собиқ ректори донишгоҳ Қобилҷон Хушваҳтзода, Сафири Фавқулода ва Мухтори Шоҳигарии Арабистони Саудӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Валид ибни Абдурраҳмон ар-Рушайдон ва устодону донишҷӯёни донишгоҳ иштирок намуданд. Дар ифтитоҳи ҳамоиш, Ректори донишгоҳ Қобилҷон Хушваҳтзода таъкид кард, ки ҳамкории байнипарлумонии Тоҷикистон ва Арабистони Саудӣ яке аз самтҳои муҳими муносибатҳои ду кишвар ба ҳисоб меравад. Ӯ афзуд: «Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Бонки Исломии Рушд ва Сандуқи Саудӣ оид ба рушд дар соҳаҳои тандурусти, маориф, инфрасохтори роҳ, энергетика, кишоварзӣ ва дигар бахшҳо ҳамкории самарабахшро ба роҳ мондааст» [13].

Ҳамчунон Валид ибни Абдурраҳмон ар-Рушайдон, Сафири Фавқулода ва Мухтори Шоҳигарии Арабистони Саудӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, изҳор намуд, ки бо дастгирии сарони ду кишвари дӯст, муносибатҳои сиёсӣ дипломатӣ дар тӯли 30 сол барқарор гардида, пайвандҳои дӯстиву бародарӣ таҳким ёфтаанд. Ӯ илова намуд, ки «Кишвари ман ба татбиқи нақшаҳои рушди Тоҷикистон тавассути роҳандозии лоиҳаҳои гуногун дар саросари кишвар тавачҷуҳи зиёд дорад. Бунёди Саудии Рушд аз соли 2003 бо ниҳодҳои давлатии Тоҷикистон ҳамкориҳои худро оғоз намуда, дар ин муддат барои лоиҳаҳои инфрасохторӣ дар Тоҷикистон 174 миллион доллари ИМА, ки баробар ба 1 миллиарду 936 миллион сомонӣ мебошад, қарзҳои имтиёзнок ҷудо кардааст. Ин маблағҳо ба бахшҳои беҳдошт, маориф, нақлиёт ва обёрӣ равона гардидаанд» [13].

Ҳамкориҳои сайёҳӣ:

Ҳамкориҳои сайёҳӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Шоҳигарии Арабистони Саудӣ дар солҳои охир ба таври назаррас рушд мекунад. Ҳар ду кишвар бо мероси фархундаи фарҳангӣ ва табиати беназир метавонанд барои сайёҳон ҷолиб бошанд. Тоҷикистон бо манзараҳои кӯхистонӣ, кӯлҳои зебо ва мероси фарҳангии бойи худ метавонад тавачҷуҳи сайёҳони саудиро ҷалб кунад. Таъкид шудааст, ки барои ҷалби бештари сайёҳон аз Шоҳигарии Арабистони Саудӣ, рушди инфрасохтори сайёҳӣ ва пешниҳоди хизматрасониҳои муосир метавонад кӯмак расонад. Ғайр аз ин, таҷрибаи Арабистони Саудӣ дар соҳаи сайёҳӣ метавонад барои Тоҷикистон манбаи омӯзиш бошад.

Ҳамасола, ҳазорон зоирони тоҷик барои иҷрои маросими ҳаҷ ва умра ба Арабистони Саудӣ сафар мекунад. Ин сафарҳо на танҳо аҳамияти динӣ доранд, балки ба таҳкими робитаҳои фарҳангӣ байни мардумони ҳар ду кишвар низ кӯмак мерасонанд. Дар маҷмӯъ, ҳамкориҳои Тоҷикистону Арабистони Саудӣ дар марҳилаи нави рушд қарор доранд ва имкониятҳои зиёде барои васеъ кардани онҳо мавҷуданд.

Ҳачунон Валид ибни Абдурраҳмон ар-Рушайдон, сафири Фавқулода ва Мухтори Шоҳигарии Арабистони Саудӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, изҳор карда буд, ки қарорҳои Ҳукумати Тоҷикистон дар бораи иҷозати вуруд ба шаҳрвандони Арабистони Саудӣ бидуни раводид, ба афзоиши теъдоди сайёҳони саудӣ, ки меҳонад ин кишвари зебо ва бо манзараҳои дилфиребро боздид кунанд, таъсири мусбат мерасонад. Ӯ инчунин афзуд: «Ин омил нишон медиҳад, ки ҳамкориҳои сайёҳӣ бо иштироки ҳаёти сайёҳии Тоҷикистон дар Намоишгоҳи байналмилалии «Гардишгари Риёз» дар моҳи майи соли 2021 ва таъсиси нахустин Форуми сайёҳии Арабистони Саудӣ ва Тоҷикистон дар шаҳри Душанбе дар моҳи июли соли 2022, бо суръат рушд мекунад» [13].

Ҳамкориҳои иқтисодӣ:

Ҳамкориҳои иқтисодӣ байни кишварҳо барои рушди манфиатҳои иқтисодӣ тавассути созишномаҳои тиҷоратӣ, корхонаҳои муштарак ва захираҳои умумӣ сурат мегирад. Аз ин рӯ, ҳамкориҳои иқтисодӣ байни Тоҷикистон ва Арабистони Саудӣ дар солҳои охир ба сатҳи нави ҳамкорӣ расидааст ва ба таври назаррас рушд мекунад. Аз соли 2003, Бунёди Саудии Рушд дар татбиқи лоиҳаҳои инфрасохторӣ дар Тоҷикистон саҳм мегузорад. То имрӯз, ин бунёд барои лоиҳаҳо дар соҳаҳои тандурустӣ, маориф, нақлиёт ва обёрӣ қарзҳои имтиёзноки умумии 174 миллион доллари ИМА ҷудо кардааст.

Илова бар ин, 2,9 миллиард сомонӣ Бонки осӣи сармоягузориҳои инфрасохторӣ, 1,6 миллиард сомонӣ Бонки исломии рушд, 1,1 миллиард сомонӣ Фонди Саудии рушд, 272 миллион сомонӣ Хазинаи ОПЕК оид ба рушди

байналмилалӣ ва 180 миллион сомонӣ Фонди Кувайтии рушди иқтисодии арабӣ қарзҳои имтиёзнок низ пешниҳод кардаанд [12].

Барои таҳкими ҳамкориҳои иқтисодӣ, фарҳангӣ, тиҷоратӣ ва илмиву техникӣ, Комиссияи муштраки Тоҷикистону Арабистони Саудӣ таъсис ёфтааст. Ҷаласаи нахустини ин комиссия дар соли 2013 дар шаҳри Душанбе баргузор шуд, ки ин иқдом зарурияти худро нишон дод. Дар доираи сафари Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва воҳӯрӣ бо валиаҳд ва вазири дифои Шохигарии Арабистони Саудӣ, шоҳзода Муҳаммад ибни Салмон, дидор ва мулоқот намуд. Дар ин мулоқот, шоҳзода Муҳаммад бин Салмон Оли Сауд ба нокифоягии ҳамкориҳои иқтисодӣ ва тиҷоратӣ байни ду кишвар ишора кард.

Бо истифода аз тамоми имкониятҳои иқтисодӣ, сармоягузорӣ ва сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Шохигарии Арабистони Саудӣ, дар ояндаи наздик метавонем шоҳиди рушди босуръати муносибатҳои ин ду кишвар дар ин бахшҳои муҳим бошем. Зеро, ҷалби сармоягузори мустақим аз муассисаҳои молиявӣ ва ширкатҳои бузурги Шохигарии Саудӣ барои рушди иқтисодии истеҳсолӣ ва ворид кардани технологияи муосир дар соҳаҳои нақлиёт, энергетика, нассочӣ, коркарди сангҳои қимматбаҳо, масолеҳи сохтмон, маводи хӯрокворӣ, дорусозӣ, ва сохтани маҷмааҳои сайёҳӣ ва меҳмонхонаҳои замонавӣ хеле муҳим аст [8].

Бояд зикр кард, ки дар моҳи декабри соли 2022, вазири сармоягузори Арабистони Саудӣ, Халид Фаллоҳ, ба Тоҷикистон ташриф оварда, дар мулоқот бо Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, масъалаҳои гуногуни ҳамкориҳои иқтисодӣ ва сармоягузорию баррасӣ намуд. Рушд ва тавсеаи ҳамкорӣ дар соҳаҳои тиҷорат ва иқтисод яке аз самтҳои асосии тадбирҳои муштраки Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Шохигарии Арабистони Саудӣ мебошад. Дар шаҳри Душанбе, Форуми сармоягузори Тоҷикистону Арабистони Саудӣ баргузор гардид, ки дар он имкониятҳои сармоягузорӣ дар соҳаҳои гуногун, аз ҷумла саноати сабук, нақлиёт, кишоварзӣ, энергетика, дорусозӣ ва хӯрокворӣ баррасӣ гардид [17]. Ҳамкориҳои иқтисодии Тоҷикистону Арабистони Саудӣ марҳилаҳои гуногунро тай карда, дар ҳолати рушд қарор доранд ва бо кӯшишҳои муштрак метавонанд ба сатҳи баландтар расанд.

Бо дарназардошти рушди ҳамкориҳои тарафайн дар даври истиқлолият, метавон таъкид намуд, ки равобити Тоҷикистон ва Арабистони Саудӣ дар марҳилаи сифатан хуби ҳамкорӣ қарор дорад [8]. Сатҳи ҳамкориҳо барои рушди иқтисодӣ, сайёҳӣ ва тиҷории кишварҳо мусоидат мекунад ва ин равобит барои таъмини манофеи мутақобилан судманд ва наздикшавии мардуми ду кишвар истифода гардад. Ҳоло кӯшишҳо ба он равона шудаанд, ки муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Шохигарии Арабистони Саудӣ ҳарчи бештар рушд ва густариш ёбад, ҳар ду кишвар бо уфуқҳои нави ҳамкорӣ дар ин ҷода қадам мезананд.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Миралиев С.А. Баҳои таърихӣ ба арзишмандии ваҳдати миллии тоҷикон. Маҷмӯаи мақолаҳои оммавии ҳайати илмиву омӯзгории Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон дар соли 2024. -Душанбе, -2024. –С. 1295.
2. Саидов З. Ш. Внешняя политика Республики Таджикистан (1991-2017 гг.): Учебное пособие. – Второе, дополненное издание. – Душанбе: Контраст, -2017. –С. 142.
3. Сарвари давлат, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар бораи масъалаҳои мубрам ва ибтикороти сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон . – Душанбе: ҶДММ «Контраст», -2019. –С. 366.

4. Арабистони Саудӣ бо «Баҳори араб» барои пешгирӣ намудан, чӣ гуна муносибат кард? Манбаи электронӣ// <https://sarabic.ae/> [Санаи дархост: 30-04-2025] كيف تعاملت
البيان المشترك لقمة مجلس التعاون لدول الخليج العربية ودول آسيا . 13.04.2023. Sputnik. 13.04.2023.
5. Баёнии муштараки Шӯрои ҳамкориҳои кишварҳои Халиҷи Форс ва нишасти сарони Осиёи Марказӣ аз натиҷаҳои Форуми муколимаи Баҳрайн ситоиш шуд. Манбаи электронӣ//
<https://www.bna.bh/news?cms=q8FmFJgiscL2fwIzON1%2BDjwLveWL9uVva%2BYgTspj jwc%3D> [Санаи дархост: 19-03-2025] البيان المشترك لقمة مجلس التعاون لدول الخليج العربية ودول آسيا . 19.07.2023. وكالة أنباء البحرين. الوسطى يشيد بنتائج "ملتقى البحرين للحوار".
6. Валиев Д. Гармшавии иқлим ва таъсири он ба саломатии инсон. Манбаи электронӣ//
https://tajmedun.tj/tj/akhbor/?ELEMENT_ID=25149 [Санаи дархост: 19-03-2025].
7. Истиқлолияти Тоҷикистон ва Пешвои Миллат. Манбаи электронӣ//
<https://khovar.tj/2020/09/> [Санаи дархост: 24-03-2025].
8. Қутбидинов Н. Ҳамкориҳои Тоҷикистон бо Подшоҳии Арабистони Саудӣ. Манбаи электронӣ//
https://mts.tj/%D2%B3amkorii-to%D2%B7ikiston-bo-podsho%D2%B3ii-arabistoni-saud%D3%A3/?utm_source=chatgpt.com [Санаи дархост: 24-03-2025].
9. Муносибатҳои дучониба бо Арабистони Саудӣ. Манбаи электронӣ//
<https://mfa.tj/tg/main/view/133/munosibathoi-tojikiston-bo-arabistoni-saudi> [Санаи дархост: 24-03-2025].
10. Ниёзӣ Ё. Арабистони Саудӣ — шарики муҳим дар раванди ҳамкориҳо бо Ҷумҳурии Тоҷикистон. Манбаи электронӣ// <https://osiyoavrupo.tj/> [Санаи дархост: 30-04-2025].
11. Нишасти матбуотӣ оид ба натиҷаҳои фаъолияти Вазорати корҳои хориҷӣ дар соли 2024. Манбаи электронӣ// <https://mfa.tj/tg/main/view/16586/nishasti-matbuoti-oid-ba-natijahoi-faoliyati-vazorati-korhoi-khoriji-dar-soli-2024> [Санаи дархост: 24-03-2025].
12. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ. Манбаи электронӣ//
<https://mfa.tj/tg/ashgabat/view/16469/pajomi-prezidenti-jumhurii-tojikiston-muhtaram-emosali-rahmon-dar-borai-samthoi-asosii-sijosati-dokhili-va-khorijii-jumhuri-28122024> [Санаи дархост: 24-03-2025].
13. Рушди муносиботи дипломатии Тоҷикистон ва Арабистони Саудӣ. Манбаи электронӣ//
(<https://tnu.tj/index.php/tj/rushdi-munosiboti-diplomatii-to-ikiston-va-arabistoni-saud/>) [Санаи дархост: 24-03-2025].
14. Сиёсати Саудӣ нисбат ба инқилобҳои баҳори араб. Манбаи электронӣ//
(<https://studies.aljazeera.net/ar/>) شبكة الجزيرة. فرج العلكوك. 23.07.2011. [Санаи дархост: 24-03-2025].-14
15. Бадавий Ф. Тоҷикистон дар соли 2025 конфронси байналмилалӣ сатҳи баланд оид ба ҳифзи пираххоро баргузор мекунад. Манбаи электронӣ//
<https://alkhabaralyoum.com/2024/12/22/> [Санаи дархост: 19-03-2025]. طاجيكستان تستضيف المؤتمر الدولي رفيع المستوى المعني بحماية الأنهار الجليدية في 2025
16. Муродалӣ Ш. Тоҷикистон – Арабистони Саудӣ: 30 соли муносибатҳо. Манбаи электронӣ//
<https://osiyoavrupo.tj/tg/post/to-ikiston-arabistoni-saud-30-soli-munosibat-o> [Санаи дархост: 24-03-2025].
17. Эмомалӣ Раҳмон бо Холид ал-Фолиҳ вохӯрданд. Манбаи электронӣ//
<https://jumhuriyat.tj/2080-jemomal-ramon-bo-holid-al-foli-vohrdand.html> [Санаи дархост: 24-03-2025].

Важные аспекты сотрудничества Таджикистана и Саудовской Аравии

В данной статье анализируется важные аспекты сотрудничества Таджикистана и Саудовской Аравии. Республика Таджикистан, являющаяся одной из важнейших стран Центральной Азии, ускоряет сотрудничество со странами Ближнего и

Среднего Востока. После обретения государственной независимости Таджикистан установил меморандум о взаимопонимании и многосторонние отношения со 186 странами мира. За 33 года независимости Таджикистан добился значительных успехов в экономической, коммерческой, научной, культурной, туристической и политической сферах вместе с Королевством Саудовская Аравия.

В настоящее время арабский мир, особенно Саудовская Аравия, признает Таджикистан независимым государством и поддерживает его достижения и инициативы на международном уровне. Поэтому отношения между двумя дружественными странами считаются прогрессивными в этом процессе, а также имеются большие возможности для расширения сотрудничества и его развития в различных направлениях.

Ключевые слова: Республика Таджикистан, Королевство Саудовская Аравия, Саудовский фонд развития, Международный год защиты ледников, Совет сотрудничества стран Персидского залива, дипломатические отношения, Министерство образования, науки, культуры, туризма, экономики и политики.

Important aspects of cooperation between Tajikistan and Saudi Arabia

This article analyzes the important aspects of cooperation between Tajikistan and Saudi Arabia. The Republic of Tajikistan, which is one of the important countries of Central Asia, is rapidly expanding its cooperation with the countries of the Middle and Near East. After gaining state independence, Tajikistan has established memorandums of understanding and multilateral relations with 186 countries in the world. During the 33 years of independence, Tajikistan has achieved many achievements in the economic, trade, scientific, cultural, tourism and political spheres with the Kingdom of Saudi Arabia.

Now, the Arab world, especially Saudi Arabia, recognizes Tajikistan as an independent country and supports its achievements and initiatives at the international level. Therefore, the relations between the two friendly countries are considered to be progressive in this process, and there are also great opportunities for enhancing cooperation and its development in various areas.

Keywords: Republic of Tajikistan, Kingdom of Saudi Arabia, Saudi Development Fund, International Year of Glacier Conservation, Gulf Cooperation Council, Diplomatic relations, Ministry of Education, Science, Culture, Tourism, Economy and Politics.

Маълумот дар бораи муаллифон:

Одинаев Абуҳалим Сияҳмардович - ходими пешбари илмии Шуъбаи Шарқи Миёна ва Наздики Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ.Суроға: ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33; тел: +992 919 12 14 58. Почтаи электронӣ: odinahalim24@gmail.com

Меликова Гулнора Ҳикматуллоева – магистранти Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ.Суроға: ш.Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33; тел: +992 977-65-14-65; e-mail: melikovashukronabonu@gmail.com

Свидения об авторы:

Одинаев Абдухалим Сияхмардович – ведущий научный сотрудник Отдела Среднего и Ближнего Востока Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ. Адрес: 734025, Таджикистан, г. Душанбе пр. Рудаки № 33, тел: +992 919 12 14 58. Э-почта: odinahalim24@gmail.com

Меликова Гулнора Хикматуллоева - магистрант Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ. Тел: +992 977-65-14-65; e-mail: melikovashukronabonu@gmail.com

Information about the authors:

Odinaev Abdukhalim Siyahmardovich – Leading Research Fellow, The Institute of study of problems in Asia and Europe of the National Academy of Sciences of Tajikistan. Address: 734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki prospect №33, tel: +992 919 12 14 58; e-mail: odinalalim24@gmail.com

Melikova Gulnora Hilmatulloevna - master degree of the Institute for the Study of Problems of Asian and European Countries of the National Academy of Sciences of Tajikistan. Tel: +992 977-65-14-65; e-mail: melikovashukronabonu@gmail.com

МУБОРИЗА БАР ЗИДДИ КОРРУПСИЯ ДАР ХОВАРИ МИЁНА

ОДИНАЕВ АБУҲАЛИМ СИЯҲМАРДОВИЧ

ходими пешбари илмии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва
Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

СУЛТАНОВ ИБРОҲИМ

магистранти соли 2-юми Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва
Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур мубориза бар зидди коррупсия дар минтақаи Ховари Миёна мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Қайд гардидааст, ки фасоди молӣ яке аз мушкилиҳои глобалии кишварҳои ҷаҳон, бахусус дар минтақаи Ховари Миёна ба ҳисоб меравад. Тибқи гузоришҳои гуногуни солҳои гузашта нишон медиҳанд, ки минтақаи Ховари Миёна бо вучуди камтарин пешрафтҳо, дар мубориза бо фасоди молӣ ва идорӣ чораҳои зарурӣ меандешанд.

Аз ин рӯ, дар Ховари Миёна бахусус кишварҳои араб барои пешгирии фасоди молӣ “Созмони Арабӣ мубориза бар зидди фасод” ва “Созмони парлумонҳои араб бар зидди фасод”-ро таъкил намуданд. Натиҷаи чунин талошҳо буд, ки кишварҳои Халиҷ, ба монанди Аморики Муттаҳидаи Араб, Қатар ва Арабистони Саудӣ нишондиҳандаҳои хуб доранд ва дар асоси шохиси нашрнамудаи созмони “Шаффофияти байналмилалӣ” дар соли 2024 аз камтарин нишондодҳои фасод дар ҷаҳон мебошанд.

Калидвожаҳо: коррупсия, фасоди молӣ, Ховари Миёна, кишварҳои араб, АМА, Қатар, Арабистони Саудӣ, Шаффофияти байналмилалӣ.

Фасоди молӣ яке аз мушкилиҳои глобалии кишварҳои ҷаҳон, бахусус дар минтақаи Ховари Миёна ба ҳисоб меравад. Ин масъала дар сархати мушкилоти асосӣ қарор гирифта, ҳамчун яке аз мушкилиҳои ҷиддии рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии кишварҳои минтақа гуфта мешавад. Тибқи гузоришҳои гуногуни солҳои гузашта нишон медиҳанд, ки минтақаи Ховари Миёна бо вучуди камтарин пешрафтҳо, дар мубориза бо фасоди молӣ ва идорӣ чораҳои зарурӣ меандешанд. Бо вучуди ин чорабиниҳо, чунин ҳолатҳо сабаби норозогии мардум гардида, онҳо нисбати ҳокимиятҳо бо шубҳа нигоҳ карда ва аз набудани шаффофият дар идоракунӣ давлатро омили асосии рушди он меҳисобанд.

Фасоди молӣ дар кишварҳои араб ба як мушкилиҳои ҷиддӣ табдил гардида, солҳои зиёд ҷомеаҳои ин кишварҳоро бо мушкилиҳои нав рӯбарӯ кардааст. Чунин фасод, ки ба таври васеъ ба фасоди молиявӣ, идоравӣ ва ғайра ишора мекунад, метавонад таъсири манфии худро ба рушди иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ оварда расонад.

Инчунин фасоди сиёсӣ, идорӣ ва молиявӣ яке аз омилҳои бесуботии минтақаи мазкур ишора карда мешавад, ки дар натиҷа бо баҳори араб, низоҳҳои дохилӣ ва бӯхронҳои сиёсӣ иқтисодӣ рӯбарӯ шудааст ва то ҳол роҳи ҳалли худро пайдо накардааст. Махсусан охири соли 2010 ва аввали соли 2011 дар баъзе кишварҳои

араб, аз ҷумла Тунис, Миср, Либия, Яман ва Сурия, мардум ба кӯчаҳо ба хотири эътироз баромаданд. Яке аз омилҳои эътирозҳои мардум фасоди шадид дар идораи давлатӣ ва набудани адолат унвон карда мешуд. Баҳори араб фарқияту фосилаи миёни табақаҳои ҷомеа роғохон ошкор кард ва ба фасод гирифтӣ шуда, гирди забон овард. Инчунин ҳашии Муҳаммад Буазизӣ азияткашидаи тунисӣ илҳомбахши ҳезиши кишварҳои ҳамсоя шуду мардуми Миср, Либия, Яман ва Сурияро берун оварда, барканории режимҳои худро низ талаб карданд [3]. Баҳори арабии кишварҳои араб боиси барканории роғбарони баъзе кишварҳо ба монанди роғбарони Тунис, Миср, Либия, Яман ва Сурия гардид. Пасон сабаби афзудани огоҳии мардум нисбат ба фасод шуда ба талаби саҳттар ва шаффофият таъкид карданд. Гарчанде яке аз омилҳои тазоҳуроти мардум ба хотири фасоди молӣ қиём карда унвон карда мешуд, вале таъсири амиқ нисбати бартараф кардани фасод нашуд. Аммо огоҳию фишори зиёди мардум сабаби тағйироти бисёр масъалаҳо гардид [5]. Аз сабаби ин ки фасод ба шаклҳои гуногун сурат мегирад, ҳанӯз яке аз мушкилҳои ҷиддии ҷаҳонӣ боқӣ мемонад ва дар бисёр кишварҳои араб кӯшишҳо барои мубориза бо он саҳттар гардидааст. Зеро дар натиҷаи ҷунин воқунишҳо ислоҳоти ҷиддии ҳуқуқӣ, сиёсӣ ва шаффофият дар бисёр масъалаҳо ва ҷалби шаҳрвандон ба раванди мубориза бо фасод афзудааст. Тааҷҷубовар нест, ки баъзе кишварҳои араб дар шохиси фасод, ки ҳар сол аз ҷониби созмони “Шаффофияти байналмилалӣ”-и фасод "Transparency International" нашр мешавад, зикр мекарданд ва ҷойҳои гуногун қарор доранд [2]. Аммо бештари онҳо дар сатҳи поён қарор доранд ва аз бисёр кишварҳои ҷаҳон дар мубориза бо фасод пешқадаманд.

Кишварҳои араб дарк мекунанд, ки фасод бузургтарин монеа дар роҳи расидан ба рушди кишварҳост. Фасод ба эпидемия монанд аст, агар иродаи ҷиддии сиёсӣ, иштироки фаъолони ҷомеаи шаҳрвандӣ ва васоити ахбори омма барои тағйирот ва ислоҳот вуҷуд надошта бошад, он метавонад солҳои миллионҳо доллар ба иқтисоди кишварҳо зарар расонад ва фосиларо миёни ҷомеа ва ҳукуматҳо бештар намояд. Инчунин, фасод ноустувории сиёсиро дар минтақа афзоиш медиҳад ва ба рушди иқтимоиву иқтисодии он ҳалал мерасонад [2].

Тадбирҳои мамлакатҳои араб барои мубориза бо фасод

Кишварҳои араб дар баробари талошҳои байналмилалӣ барои мубориза бо фасод ҳамкорӣ мекунанд. Ин ҳамкорӣ дар ташаббусҳои идоракунии рушди кишварҳои араб ба таври равшан намоён аст. Ин ташаббус як қадами муҳим дар самти талошҳои муштарак ва ҳамҷонибаи арабҳо барои мубориза бо фасод ба ҳисоб меравад. Иродаи қавии арабҳо барои муқобила бо фасод дар рафти конфронси минтақавӣ, ки 21-23 январи соли 2008 дар минтақаи Баҳри Маййит (Урдун) баргузор гардид, тасдиқ ин гуфтаҳо мебошад. Дар ин конфронс, лоиҳае барои дастгирии татбиқи аҳдномаи Созмони Милалӣ Муттаҳид алайҳи коррупсия дар кишварҳои араб оғоз гардид. Конфронс бо иштироки вазирони адлия, ходимони давлатӣ ва намоёндагони 19 мамлакати араб, инчунин намоёндагони ҷомеаи шаҳрвандӣ, ВАО ва бахши хусусӣ баргузор шуд. Ин чорабинӣ ба таахҳуди кишварҳои арабӣ барои фаъол кардани талошҳо дар мубориза бо фасод бахшида шуда буд. Кишварҳои иштирокчиҳои конфронс бо қабули механизми ҳамохангсозӣ барои таъсиси шабакаи минтақавӣ, ки ҳамчун форуми минтақавӣ барои дастгирии кӯшишҳо оид ба татбиқи аҳдномаи СММ дар сатҳи миллӣ ва минтақавӣ хизмат мекунад, фарқ мекарданд [1, 263-264].

Кишварҳои арабӣ барои мубориза бо фасоди молӣ тадбирҳои зиёдеро амалӣ кардаанд, ки баъзеи онҳоро инҷо меорем:

- Баргузориҳои конфронси вазирони корҳои дохилии араб дар соли 1987.

- Конфронсҳое, ки бо ташаббуси Созмони рушди маъмурии Араб дар Қоҳира дар соли 1999 баргузор шуданд, ки дар он як ҷаласаи махсус ба масъалаи фасод бахшида шуд. Пас аз ин, дар Бейрут дар соли 2002 конфронси дигар баргузор гардид.

- Баргузориҳои конфронсҳо дар Лигаи Араб барои мубориза бо коррупсия.

- Аҳдномаи Искандария, ки дар соли 2004 қабул шудааст, дидгоҳи аслии арабхоро дар бораи масъалаҳо ва афзалиятҳои ислоҳот мураттаб намуда, якчанд меҳварҳои ислоҳотро дар бар мегирад.

- Аҳдномаи роҳҳои рушд, модернизатсия ва ислоҳотро, ки дар Саммити Араб дар Тунис соли 2004 қабул гардида, муайян мекунад [1,262-263].

Инчунин кишварҳои арабӣ дар ҳамкориҳои дохилӣ барои мубориза бо фасоди молӣ созмонҳо ташкил намуданд, ки роҳи ин падидаи номатлубро гиранд ва барҷастатирини онҳо:

Созмони Арабӣ мубориза бар зидди фасод:

Ин як созмони мустақил ва ғайритиҷоратии ҷомеаи шаҳрвандӣ мебошад, ки соли 2005 дар пайи конфронси Маркази тадқиқоти ваҳдати араб дар Бейрут аз 20 то 23 сентябри соли 2004 таъсис ёфтааст. Дар конфронс гурӯҳи нухбагони мутафаккирон, рӯшанфикрон, иқтисоддонҳо, мушовирон ва мутахассисони расонаҳои арабӣ ширкат доштанд, ки бо таваҷҷӯҳи онҳо ба муборизаи зидди фасод ва шаффофияти араб муттаҳид шудаанд. Ҳадаф таҳкими иқтидорҳо барои таъсиси шабакаи муттаҳидаи арабии муассисаҳои махсусгардонидашуда буд, ки барои дастгирии ҷомеаи шаҳрвандии араб ва институтҳои шаҳрвандии он кор мекунад [1,263-264].

Созмони Парлумонҳои араб бар зидди фасод:

Ба хотири пешгирии афзоиши фасоди молӣ дар кишварҳои араб, Созмони Парлумонҳои араб таъсис ёфтааст. Ин созмон дар посух ба воқеияти нигаронкунадае, ки аз паҳншавии фасод дар ҷаҳон ва кишварҳои араб ба вучуд омадааст, таъсис гардидааст. Ин ташаббус натиҷаи кӯшишҳои аъзоёни парламенти араб мебошад, ки ба нақши муҳимми онҳо дар мубориза бо фасод, рушди идораи давлатӣ ва судӣ пай бурданд. Онҳо инчунин ҳукуматҳоро ба иштирок дар ин мубориза ва тасвиби аҳдномаи Созмони Милали Муттаҳид алайҳи коррупсия даъват карданд ва таъкид намуданд, ки бояд механизмҳои масъулиятшиносӣ дар порлумонҳои арабӣ ҷаҳл карда шаванд [1,264].

Делиа Феррейра Рубио - раиси созмони “Шаффофияти байналмилалӣ” изҳор намуд: "Коррупсия ҷаҳони моро ба макони хатарнок табдил додааст, зеро ҳукуматҳо дар мубориза бо он ба таври дастаҷамбӣ муваффақ нашудаанд. Фасод боиси афзоиши хушунат ва низоъҳо мегардад ва одамонро дар тамоми ҷаҳон дар хатар қарор мегузорад" [5].

Ташҳиси созмони “Шаффофияти байналмилалӣ” дар мавриди кишварҳои араб бештар ба давлатҳои ноустувор, ки пас аз Баҳори араб ба ҷангу низоъҳои дохилӣ гирифтور шудаанд, равона шудааст. Бо вучуди ин, шохиси миёнаи кишварҳои араб назар ба миёнаи ҷаҳонӣ хеле пасттар аст, ки танҳо 33 дараҷа мебошад. Кишварҳое, чун Сомалӣ, Сурия, Яман, Либия ва Ҷузр ул-Қумр, шохиси зери 20 дараҷа доранд. Аммо, Аморотӣ Муттаҳидаи Араб бо 67 имтиёз дар "Шохиси дарки фасод 2022" дар байни кишварҳои араб дар ҷои аввал ва дар сатҳи ҷаҳонӣ дар ҷои 27-ум қарор дорад. Давлати Қатар ва Арабитонӣ Саудӣ бо 58 имтиёз, Шохигарии Урдун бо 47 ва Баҳрайн ва Уммон бо 44 имтиёз дар ҷои дувум ҷойгир шудаанд, ки ду кишвари охир аз шохиси миёнаи ҷаҳонӣ болотаранд. Аммо Миср бо 30 имтиёз дар миқёси ҷаҳон дар зинаи 130-ум қарор гирифт, ки нисбат ба соли гузашта 3 зина поинтар аст [5].

Бино ба маълумоти охир, кишварҳои Халиҷи Форс бо пасттарин ҳолҳо дар шохиси фасоди байналмилалӣ, ки ҳар сол аз ҷониби созмони “Шаффофияти байналмилалӣ” дар Берлин нашр мешавад, дар шохиси дарки фасод барои соли 2024

(CPI) ҷойгир шудаанд. Панҷ кишвари Халиҷи Форс аз 100 ҳол беш аз 50 ҳол гирифтаанд. Аморотӣ Муттаҳидаи Араб бо 68 ҳол дар ҷаҳони араб дар ҷои аввал ва дар ҷаҳон 28-ум аст. Давлати Қатар ва Арабистони Саудӣ бо 59 имтиёз дар ҷаҳони араб дар ҷои дуввум ва дар ҷаҳон 38-ум аст. Уммон 55 имтиёз ба даст оварда, дар зинаи 50-ум дар ҷаҳон қарор дорад. Баҳрайн бо 53 имтиёз дар зинаи 53-юм ва Кувайт бо 46 имтиёз дар зинаи 65-ум қарор доранд [4].

Ҳамин тавр метавон гуфт, ки кишварҳои араб дар мубориза бо фасод пешрафтҳои гуногун нишон додаанд, ки аз шохиси 180 кишвар бо нишондиҳандаи аз 0 (фасоди шадид) то 100 (шаффофияти баланд) баҳогузори мекунад. Гарчанде ки кишварҳои Халиҷ, ба монанди Аморотӣ Муттаҳидаи Араб, Қатар ва Арабистони Саудӣ нишондиҳандаҳои хуб доранд, инчунин миёнаи ҳолҳои кишварҳои Шарқи Наздик ва Африқои Шимолӣ дар асоси нашрнамудаи созмони “Шаффофияти байналмилалӣ” 2024 **39 ҳол** буд, ки яке аз пасттарин нишондодҳо дар ҷаҳон аст.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Маътуқ Сомия. Фасод дар кишварҳои арабӣ: миёни ҷолишҳои воқеӣ ва зарурати дармон. Алҷазоир. Маҷаллаи омӯзиши иқтисодӣ. Ҷилди 6, нашри 1, 9 июни соли 2019. Саҳ 263. الفساد في الدول العربية: بين مصاعب الواقع وحتمية المعالجة. معتوق سامية. الجزائر. مجلة دراسات. 2019. المجلد 6، العدد 1 جوان 9 2019. اقتصادية.
2. Дар рақамҳо. Коршиносон сабабҳои густариши фасод дар кишварҳои арабӣ ва роҳҳои мубориза бо он дар минтақаро ошкор мекунад. Манбаи электронӣ// <https://www.aljazeera.net/programs/2023/7/28/> [Санаи дархост: 30-04-2025]. بلغة الأرقام.. خبراء يكشفون أسباب تفشي الفساد في الدول العربية وكيف يمكن محاربته في المنطقة. المصدر: الجزيرة. 28.07.2023.
3. Имод Фаввоз, Зайнаб Бумдиён, Хадиҷа Баркос ва дигарон.. Баҳори араб. Манбаи электронӣ// <https://www.al-watan.com> [Санаи дархост: 30-04-2025]. الربيع العربي. عماد فواز - زينب بومديان - خديجة بركاس - خديجة الورضي - نادية وردي... مجلة الوطن القطرية. 25.01.2020.
4. Инфографика: Кишварҳои Халиҷи Форс бо пасттарин ҳолҳои арабӣ дар шохиси фасод дар соли 2024. Манбаи электронӣ// <https://khaleejj.online/2oJDrx> [Санаи дархост: 30-04-2025]. إنفوجرافيك: دول الخليج الأقل عربياً في مؤشر الفساد عام 2024.
5. Файсал ал-Қосим. “Оё мардуми араб бо иваз кардани ҳокимонашон тағир меёбанд?”. Манбаи электронӣ// <https://www.youtube.com/watch?v=yJZL-MddQds&t=753s> [Санаи дархост: 30-04-2025]. هل تتغير الشعوب العربية بتغيير حكامها؟ فيصل القاسم. برنامج "الاتجاه المعاكس" في موقع الجزيرة. 24.01.2013.
6. “Шохиси ҷаҳонии фасод” занги ҳушдор медиҳад, ки ин ҳолат дар кишварҳои араб низ ба назар мерасад. Манбаи электронӣ// <https://www.alarabiya.net/aswaq/special-stories/2023/02/02/-/%> [Санаи дархост: 30-04-2025]. مؤشر الفساد العالمي "يدق ناقوس الخطر.. وهذا " ترتيب دول عربية. دبي - العربية نت

Борьба с коррупцией на Ближнем Востоке

В данной статье рассматривается борьба с коррупцией на Ближнем Востоке. Отмечается, что финансовая коррупция является одной из глобальных проблем стран мира, особенно в ближневосточном регионе. По различным сведениям последних лет, ближневосточный регион, несмотря на наименьший прогресс, принимает необходимые меры в борьбе с финансовой и административной коррупцией.

Поэтому на Ближнем Востоке, особенно в арабских странах, для предотвращения финансовой коррупции были созданы “арабская организация по борьбе с коррупцией” и “организация арабских парламентов по борьбе с коррупцией”. Результатом таких усилий стало то, что страны Персидского залива, такие как ОАЭ, Катар и Саудовская Аравия, имеют хорошие показатели и являются

одними из наименее коррумпированных в мире по индексу, опубликованному организацией “Международная прозрачность” в 2024 году.

Ключевые слова: коррупция, финансовая коррупция, Ближний Восток, арабские страны, ОАЭ, Катар, саудовский арбитраж, Международная прозрачность.

Combating Corruption in the Middle East

This article examines the fight against corruption in the Middle East. It is noted that financial corruption is one of the global problems of countries around the world, especially in the Middle East region. Various reports from previous years show that, despite limited progress, the Middle East region has taken the necessary measures to combat financial and administrative corruption.

Therefore, in the Middle East, especially the Arab countries established the “Arab Anti-Corruption Organization” and the “Arab Parliamentary Organization against Corruption”. As a result of such efforts, Gulf countries such as the United Arab Emirates, Qatar and Saudi Arabia according to the index published by Transparency International in 2024 got the lowest corruption indicators in the world.

Keywords: corruption, financial corruption, Middle East, Arab countries, UAE, Qatar, Saudi Arabia, Transparency International.

Маълумот дар бораи муаллифон:

Одинаев Абуҳалим Сияҳмардович - ходими пешбари илмӣ Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33; тел: +992 919 12 14 58. Почтаи электронӣ: odinahalim24@gmail.com

Султанов Иброҳим - магистранти соли 2-юми Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, н. Фирдавсӣ, тел: +992 55 355 94 94. Почтаи электронӣ: ibrohim@gmail.com

Свидения об авторах:

Одинаев Абдухалим Сияхмардович - Научный сотрудник Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ. Адрес: 734025, Таджикистан, г. Душанбе пр. Рудаки № 33, тел: +992 919 12 14 58. Э-почта: odinahalim24@gmail.com

Султанов Иброҳим - магистрант 2 курса Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ. Адрес: Республика Таджикистан, город Душанбе, ул. Академия городок. Тел.: (+992) 55 355 94 94. Э-почта: ibrohim@gmail.com

Information about the authors:

Odinaev Abdukhalim Siyahmardovich – Leading Research Fellow, The Institute of study of problems in Asia and Europe of the National Academy of Sciences of Tajikistan. Address: 734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki prospect №33, tel: +992 919 12 14 58; e-mail: odinahalim24@gmail.com

Sultonov Ibrohim - 2nd year Master's student of the Institute for the Study of Asian and European Problems of the National Academy of Sciences of Tajikistan. Address: Republic of Tajikistan, Dushanbe, Academy Town. Tel.: (+992) 55 355 94 94. E-mail: ibrohim@gmail.com

МУҚОИСАИ МОДЕЛҲОИ РАҚАМИКУНОНИИ СОҶАИ ИҶТИМОИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН БО ҶУМҲУРИИ МАРДУМИИ ЧИН

МУҲАММАДАЛИЗОДА ПАРВИНА МУҲАММАДАЛӢ -
мудири Шуъбаи Осӣи Ҷанубӣ ва Шарқии Институти омӯзиши масъалаҳои
давлатҳои Осӣ ва Аврупои АМИТ, номзади илмҳои иқтисодӣ

Дар мақола раванди вусъати иқтисоди рақамӣ ва рушди иқтисоди миллӣ дар замони соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Муаллиф моделҳои рақамикунонии соҷаи тандурустии кишварро бо Ҷумҳурии Мардумии Чин муқоиса намуда, ҷамбаҳои мусбӣи амалигардонии иқтисоди рақамиро дар ин замина баҳогузорӣ намудааст. Инчунин, қайд гардидааст, ки масъалаҳои ҳифзи саломатии аҳоли ва рақамикунонии соҷаи тиб имрӯз яке аз вазифаҳои афзалиятноки сиёсати давлатӣ ба шумор рафта, фаъолияти кормандони тибро осон сохтааст. Дар асоси омӯзиши манбаҳои хориҷӣ, рақамикунонии соҷаи иҷтимоиву иқтисодии мамлакатро таҳлил намуда, ташаққули рушди иқтисоди миллиро инъикос додааст.

Калидвожаҳо: иқтисоди рақамӣ, зеҳни сунъӣ, тиҷорати электронӣ, технологияи рақамӣ, инноватсия, низомии тандурустӣ, рақамикунонӣ.

Аз тамоюлҳои рушди иқтисодиёти ҷаҳонӣ бармеояд, ки иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ба монанди дигар кишварҳои тараққикарда, дар роҳи рушд қарор дорад. Рушди иқтисоди миллӣ бештар аз вусъатёбии барқароркунии истеҳсолот, ба кор даровардани корхонаҳои хурду калони соҳаҳои гуногун, татбиқи илм дар истеҳсолот, навкунии таҷҳизот, қорӣ намудани технологияҳои нав ва ташкили илмӣ меҳнат ва рушди сармояи инсонӣ вобастагӣ дорад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон баъди соҳибхатиёр эълон гардидан, барои таъмини рушди устувори мамлакат ҳадафҳои стратегияи худро муайян намуд, ки инҳо;

- таъмини истиқлолияти энергетикӣ;
- раҳой ёфтан аз бунбасти коммуникатсионӣ;
- ҳифзи амнияти озуқаворӣ;
- саноатикунони босуръати кишвар мебошад.

Аз ин рӯ, ҷиҳати татбиқи ҳадафҳои стратегӣ ва таъмини рушди иқтисодиёти мамлакат, ҳамасола аз тарафи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, диққати аввалиндараҷа зоҳир мегардад. Хусусан, дар доираи ҳадафи стратегӣ оид ба саноатикунони босуръат дар панҷ соли охир ҳаҷми маҷмӯи он аз 27 миллиард сомонӣ ба 53 миллиард сомонӣ расонидида шуд, ки қариб 2 баробар зиёд гардидааст. Дар соли 2024 бошад, зиёда аз 740 корхонаҳои нави истеҳсолӣ бунёд карда шуда, қариб 20 ҳазор ҷойҳои кории нав ташкил гардидааст, ки чунин нишондиҳанда бозгӯи рушди устувори кишвар аст.

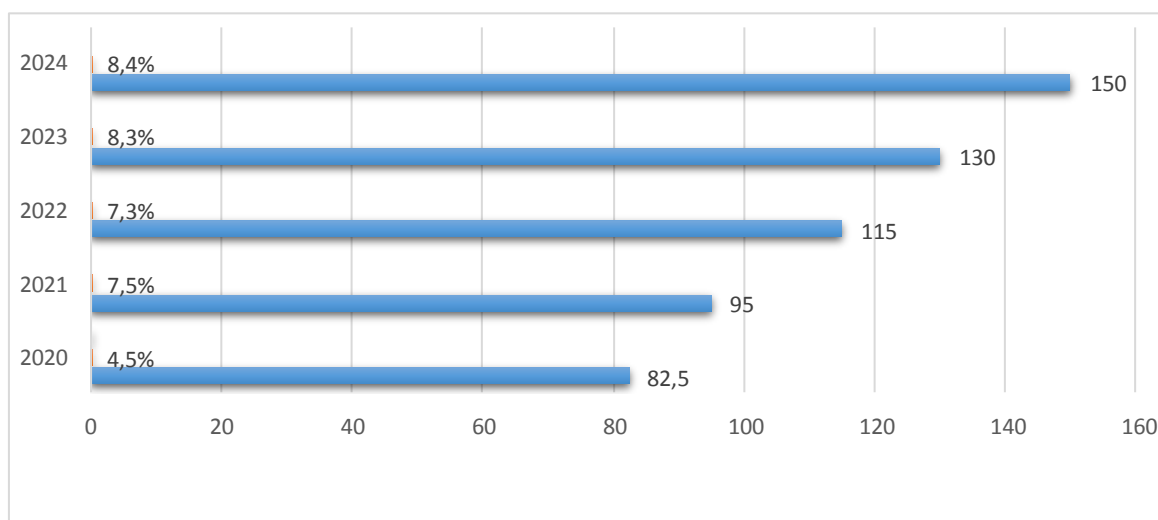
Расми 1. Ҳаҷми маҷмӯи маҳсулоти дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2024

Манбаъ: аз ҷониби муаллиф аз рӯи сомонӣ: <http://president.tj/taxonomy/term/5/68>
аз Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ барои солҳои 2020-2024 тартиб дода шудааст.

Аз рӯи таҳлилҳо бармеояд, ки ҳаҷми маҳсулоти дохилии кишвар дар соли 2020 82,5 миллиард сомониро ташкил медед, ки ин нишондиҳанда дар соли 2024 ба 150 миллиард сомонӣ расонида шудааст, ки маҷмӯи маҳсулоти дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар панҷ соли охир қариб 2 баробар рушд намудааст.

Дар ин иртибот, барои татбиқи ин ҳадаф ва рушди иқтисоди миллӣ солҳои 2025-2030 «Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия» эълон гардид, ки барои вусъат бахшидани равандҳои инноватсионӣ ва истифодаи ҳамаҷонибаи имкониятҳои технологияҳои рақамӣ сарчашма мегирад. Вобаста ба ин «Стратегияи рушди зеҳни сунъӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2040» амалӣ гардида истодааст, кимаксади асосии Стратегия, ин таъмини тамоми соҳаҳо бо технологияҳои рақамии иттилоотӣ кумуникатсионӣ пешрафта оиди рушди иқтисоди рақамӣ чунин авлавиятҳо дар он қайд гардидааст:

- бо мақсади таҳкими асосҳои институтсионалии иқтисоди рақамӣ, рушди инфрасохтори иттилоотӣ кумуникатсионӣ дар тамоми кишвар, рақамикунӣ соҳаҳои иқтисоди миллӣ ва вусъатбахшии раванди амалӣ намудани иқтисоди рақамӣ, Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми ваколатдори давлатӣ дар ин самт муайян карда шуд.
- истифодаи зеҳни сунъӣ ба раванди самаранок ҷорӣ намудани хизматрасониҳои давлатии рақамӣ, ҷорӣ намудани иқтисоди рақамӣ ва сабз, афзоиши даромади буҷет, содагардонии равандҳои бақайдгирӣ ва қабули қарорҳо, рушди соҳаҳои иқтисоди миллӣ, беҳтар намудани зиндагии аҳоли ва таъмини шаффофият мусоидат менамояд.
- рақамикунӣ дар низоми маориф, омодакунии кадрҳо ва таҳкими неруи инсонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки тибқи Барномаи миёнамуҳлати рушди иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 амалӣ мегардад, дар оянда



метавонад барои ҷорӣ намудани унсурҳои асосии зеҳни сунъӣ кумак расонад.

- Тоҷикистон бо истифода аз унсурҳои зеҳни сунъӣ ба амалишавии ҳадафҳои стратегӣ, аз ҷумла рушди энергияи сабз, иқтисоди сабз, иқтисоди рақамӣ, ҳукумати электронӣ ва дигар афзалиятҳои миллӣ ноил гардида, дар ин асно ба қатори кишварҳои пешқадам ворид мегардад[4].

Дар шароити кунунӣ, иқтисоди рақамӣ – рушди тиҷорати электронӣ бо истифода аз технологияҳои рақамӣ, такмил додану ташкил намудан ва идора кардани таъминоти иттилоотӣ барои беҳтар гардидани ташкилот ва коргоҳу соҳаҳои гуногун афзалият дорад. Аз ин рӯ ба андешаи мо омилҳои истеҳсоли иқтисоди рақамиро дар амал бо методи идораи иқтисодӣ татбиқ ва ба ҳукумати электронӣ пайваست намоем, равнди фаъолияти коргоҳу ташкилот аз душворӣ раҳо меёбад.

Вобаста ба ин масъала, иқтисоддони тоҷик М. Холматов чунин қайд намудааст: «Иқтисоди рақамӣ фаъолияти иқтисодие мебошад, ки дар натиҷаи васеъ ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ, информатсионӣ дар истеҳсолот, идоракунии ҳукумат ва дигар равандҳо бо мақсади таъмини манфиатҳои миллӣ, баланд бардоштани соҳаи иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин фароҳам овардани шароити зарурӣ ва рақобатпазирии иқтисодӣ кишвар дар бозори хориҷӣ» танзим мегардад.[5, 48]

Аз ҷониби дигар олими шинохтаи тоҷик, Л. Саидмуродов «самтҳои иқтисодӣ рақамиро ба таври зерин муайян кардааст:

- **тиҷорати рақамӣ**, яъне на танҳо ба технологияҳои нав, балки ба моделҳои нави тиҷорат, ба роҳҳои нави ҳамкориҳои иштирокчиёни бозорӣ, ба шаклҳои нави рақобат ва салоҳиятҳои нав;

- **истеҳсоли рақамӣ**, ки аз истеҳсолоти автоматӣ бо он фарқ мекунад, ки он форматҳои ягонаи маълумотро дар тамоми давраи ҳаёти маҳсулот истифода мебарад (мисол чопи 3D, сканеркунии 3D, тарҳрезии рақамӣ ва робототехника).

- **идоракунии рақамии давлатӣ**, ин рақамикунонии сохторҳои давлатӣ, аз ҷумла, андоз, омор, молия, тандурустӣ ва ғайра;

- **манбаи таълимии рақамӣ** ва ҳамкориҳои шабакавӣ дар муҳити таълимии рақамӣ[3].

Яке аз омилҳои иқтисоди рақамӣ - ин рақамикунонии хизматрасониҳо ва амалисозии он бо технологияҳои муосири замонавӣ дар соҳаи иҷтимоии мамлакат буда, имкон медиҳад, ки хизматрасонии муассисаҳоро шаффоф намуда, рушди соҳаи иқтисоди миллиро ғанӣ гардонида, ба буҷаи давлат манфиатбахш мебошад. Яке аз самтҳои афзалиятноки ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ, ки барои рушди иқтисодии мамлакат ва низомии идоракунии соҳаи иҷтимоии давлат мусоидат менамояд ва хизматрасониҳои иҷтимоиро ба сатҳи байналмилалӣ мебарорад ин соҳаи тандурустӣ ба ҳисоб меравад.

Дар натиҷаи ҷорӣ намудани воситаҳои технологияҳои рақамӣ, технологияҳои иттилоотӣ ва телекоммуникатсияҳо дар низомии идоракунии давлатии соҳаи тандурустӣ таҳлил ва роҳҳои беҳтар кардани он дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян гардидааст, ки дар миёни онҳо гузариши батадрич ба рақамикунонии хизматрасониҳо дар муассисаҳои тиббӣ, зарурати муҷахҳаз сохтани ҷойҳои кории кормандони соҳаи тиб бо таҷҳизоти иттилоотӣ коммуникатсионӣ, зарурати ташкили шабакаҳои маҳаллӣ дар сатҳи ибтидоии ҷамъоварӣ, нигоҳдорӣ ва коркарди иттилоот ба мақсади баланд бардоштани самаранокии раванди идоракунии низомии тандурустӣ дар маҷмӯъ номбар кардан мумкин аст.

Масъалаҳои такмили таъминоти иттилоотии низомии идоракунии тандурустӣ бевосита бо ҷорӣ намудани принципҳои иқтисоди рақамӣ дар раванди ҳам баҳисобгирии ибтидоии тиббӣ, ҳам васеъ намудани ҳаҷм ва мундариҷаи он дар низомии тандурустӣ дар маҷмӯъ алоқаманданд. Низомии тандурустӣ истифодаи шаклҳои муосир, хуб таҳияшудаи ҳисоботдиҳӣ, муайян кардани ҳаҷм ва сохтори зарурии ҳисоботдиҳӣ ва соддагардонии онҳоро дар бар мегирад.

Дар технологияҳои муосири иттилоотӣ, ки дар соҳаи тандурустӣ истифода мешаванд, ба беҳтар кардани раванди ҷамъоварӣ, коркард, нигоҳдорӣ ва пешниҳоди

маълумоти тиббӣ ва мутаносибан, қабули қарорҳои идоракунии дар ин соҳа мусоидат мекунад. Дар асри иқтисоди рақамӣ технологияҳо бояд натанҳо меҳнати кормандони тибро ба таври назаррас осон гардонанд, балки сифати хизматрасонию баланд бардошта, ба тақмили ташкил ва идоракунии таъминоти иттилоотии низомӣ тандурустӣ ва кори муассисаҳои табобатию пешгирикунандаро беҳтар намуда, ихтисоси касбии кормандони зинаи миёна ва олиро баланд бардоштан мусоидат кард.

Бо назардошти рушди иқтисоди рақамӣ дар ҷумҳурии мушаххас намудани марҳилаҳои ташкили низомӣ компютерикунонидашудаи иттилоотии тандурустӣ, ки ба ҷамъоварӣ ва таҳлили маълумот дар бораи саломатии шаҳрвандон ва фаъолияти муассисаҳои тиббӣ барои қабули қарорҳои оптималии идоракунии дар ҳамаи сатҳҳои идоракунии давлатӣ нигаронида шудааст.

Бояд қайд намуд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои осонии кори ин соҳа аз рӯи ҷадвалҳои оморӣ ва ҳисоботи муассисаҳои тиббӣ барномаи компютерии DHIS2 насб карда шудааст, ки дар ин барнома нишондиҳандаҳо ва коэффитсиентҳои гуногун ҳисоб карда мешаванд ва ҳамчунин дар шакли нишондиҳандаҳо пешниҳод гардида, бо ёрии онҳо фаъолияти муассиса мавриди таҳлил қарор мегирад.

Боиси тазакур аст, ки дар асри XXI, техникаву технологияҳои абарқудрат имкони иҷро кардани миллиардҳо амалро дар як сония доранд. Масалан, дастовардҳо дар соҳаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ба дараҷае осон гардидааст, ки он дигар масофаро аз байн бурдааст. Яке аз инҳо дастгоҳҳои мобилӣ, интернет ва захираҳои воқеии он метавонанд тамоми табодули ахборро ба дилхоҳ нуқтаи кӯраи Замин ҳамагӣ дар якҷанд сония дастрас намоянд.

Дар замони муосир иқтисоди рақамӣ ҳамчун илмӣ замонавӣ шинохта шуда, тамоми олимони кишварҳои дунё дар ин самт кор карда истодааст.

Олими шинохта ва иқтисоддони машҳур Т.Н. Юдина дар мақолааш иброз намудааст, ки «Иқтидори рақамӣ, ҷолишҳои замонавӣ ва механизмҳои таҳияи моделҳои нави тиҷорат ва занҷирҳои арзиш дар заминаи ташкили бозорҳои рақамӣ дар ЕАЭО ва афзоиши сармояи рақамӣ то соли 2030 таҳлил карда шуданд»[7, 161].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чуноне ки Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 28 декабри соли 2024 таъкид доштанд: «Тоҷикистон дар ҷодаи гузариш ба рақамикунони соҳаи иқтисоди миллӣ ҷиҳати таъмин намудани шаффофияти муносибатҳои иқтисодиву молиявӣ қадамҳои устувор гузошта истодааст» [2].

Оид ба татбиқи иқтисодиёти электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор Стратегияву Консепсияҳо ба имзо расидааст. Аз ҷумла, Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012-2020 ба мақсади амалисозии Стратегияи давлатии «Технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон» тасдиқ шудааст.

Рушди илму техника ва технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ дар оғози асри XXI ва гузаронидани самти асосии рушди модел ба ин самт имконият дод, ки иқтисоди Чин ба марҳилаи нави рушд қадам гузорад ва ба бартарии иқтисодии он дар арсаи байналмилалӣ тақони нав бахшад.

Яке аз дастовардҳои назррас дар соҳаи раамикунони соҳаи тандурустӣ ва пешқадам дар ин соҳаи Ҷумҳурии Мардумии Чин ба ҳисоб меравад. Аз рӯйи таҳлилҳо бармеояд, ки моҳи январӣ соли 2022 Ҷумҳурии Мардумии Чин, нақшаи рушди иқтисоди рақамиро барои солҳои 2021-2025 тасдиқ намуда, иқтисоди рақамиро ҳамчун як ниҳоди фаъолияти иқтисодӣ, муайян намуд, ки онро омили асосии истеҳсолот, захираҳои иттилоотӣ ва қувваи асосии пешбаранди интегратсияи (ҳамгироии) технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ҳисобид. Дар асоси ин

санад Чин пуштибонии худро аз таҳқиқотҳои мутаххасисони шабакаҳои телекоммуникатсионии 6G тақвият дода, инноватсияро дар бахшҳои стратегӣ, аз қабili микросхемаҳои интегралӣ ва зеҳни сунъӣ рушд дода, шаклҳои нави тиҷоратро афзоиш медиҳад. Бо ин мақсад, Ҷумҳурии Мардумии Чин нақша дорад, ки ҳиссаи арзиши иловагии бахшҳои асосии иқтисоди рақамиро дар ММД аз 7,8% -и соли 2020 то ба 10% дар соли 2025 расонад [6].

Агар ба рақамикунонии соҳаи тандурустии Ҷумҳурии Мардумии Чин назар андозем, мувофиқи маълумоти як назарсанҷи Bain&Company то аввали соли 2025, беш аз 60% аҳолии Чин аз хидматҳои тиббии рақамӣ истифода мекунад [1, 6].

Инчунин, муҳити тиббии онлайнии Чин афзоиши экспоненсиалии шумораи машваратҳои онлайнро оғоз намудааст. Дар Чин Ping An Good Doctor - кабинаҳои тиббии дорои бо номи "клиникаҳои якдақиқай" таҳия гардида, Чин ба нақша гирифтааст, ки ингуна клиникаҳо ба миқдори беш аз 1000 адад насб карда шаванд. Бо истифода аз маълумоти беш аз 300 миллион машварат, клиникаҳои якдақиқай метавонанд бемориҳои маъмулро муайян намуда, доруҳои заруриро таъмин намояд.

Расми 2 «Клиникаи якдақиқагии ширкати Ping An Good Doctor»



Манбаъ: аз маҷаллаи рақамикунонии соҳаи тандурустӣ: таҷрибаи ҷаҳонӣ

Лоиҳа як қисми стратегияи Ping An Good Doctor барои таъмини дастрасӣ ба ёри тиббии фардӣ ва босифат буда, дар кабинаи клиникаҳои якдақиқай тақрибан 100 дору нигоҳ дошта мешавад.

Рақамикунонӣ ва низоми электронӣ дар аксари соҳаҳои иқтисодиву иҷтимоии мамлакат, аз ҷумла, дар соҳаи тандурустӣ, маориф, омор, молия, телекоммуникатсия, нақлиёт ва ғайра аллакай амалӣ гардидааст.

Дар ин замина, дар татбиқи барномаҳои дарозмуҳлати мақсаднок дар соҳаи иҷтимоӣ нақши муҳимтарин ба низоми миллии тандурустӣ ва самтҳои рушди он чудо карда мешавад. Дар иртибот, масъалаҳои ҳифзи саломатии аҳоли ва рақамикунонии соҳаи тиб имрӯз яке аз вазифаҳои марказӣ, афзалиятноки сиёсати давлати мо ба шумор рафта, дар ҳуҷҷатҳои барномавии дар ҷумҳурӣ қабулшуда, аз ҷумла дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030, Нақшаи стратегии рушди низоми иттилоотии соҳаи тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон,

Консепсияҳои рушди иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ғайра инъикоси худро ёфтааст. Дар шароити муосир таҷдид ва баланд бардоштани сифати хизматрасонии иттилоотӣ дар соҳаи иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва махсусан дар доираи механизми таъминоти иттилоотии низоми тандурустӣ, дар навбати аввал, ба ҳалли масъалаҳои калидии низоми идоракунии давлатӣ ва баланд бардоштани сатҳи ҷорикунии низоми гардиши электронии ҳуҷҷатҳо дар соҳаи тандурустии кишвар нигаронида шудаанд.

Аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки дар доираи сиёсати пешгирифтаи давлат ва ҳукумат, иқтисоди рақамии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ояндаи наздик ба монанди иқтисоди рақамии кишварҳои абарқудрат рушд намуда, ҳамкорихоро дар ин самт бо кишварҳои тараққикарда ба роҳ хоҳанд монд.

Ҳамин тариқ метавон чунин хулосагирӣ намуд, ки дар шароити кунунӣ, рақамикунонӣ ба соҳаи иҷтимоиву иқтисодии мамлакат заминаи мусоид фароҳам меорад. Инчунин, иқтисоди рақамиро барои нигоҳ доштани маълумотҳои калон барои идора кардани тақсимои зуд ва захираҳо, ба даст овардани натиҷаҳои баланди иқтисодӣ, интиҳоб, ҷобаҷойгузорӣ ва нигоҳдорӣ истифода намудан мумкин аст.

Дар соҳаи тандурустии мамлакат мутахассисон аллакай аз бисёр технологияҳои инноватсионӣ истифода намуда, ташҳиси беморонро бо технологияҳои муосир ба осонӣ муайян намуда истодаанд. Илова бар ин, омӯзиш ва таҷрибаи мутахассисони кишварҳои пешрафта ба мо имкон медиҳад, ки барои рушд намудани ин соҳа дар кишварамон махсусан дар пойтахт, ақидаҳои бештарро истифода намоем. Таҳияи ҳуҷҷатҳои стратегӣ ва барномаҳои гуногуни рақамии соҳаи тандурустӣ барои мардуми кишвар муҳим мебошад. Хушбахтона, имрӯз шароитҳои зарурӣ барои такмил додан ва ташкил намудани рақамикунонии соҳаҳои иҷтимоии мамлакат ба ҷавонон ва мутахассисони соҳаҳои гуногун аз тарафи давлат таъмин гардида, фаъолияти мутахассисон осон гашта истодааст.

Сарчашмаҳо:

1. Аксенова Е.И., Камынина Н.Н., Хараз А. Д. Цифровизация здравоохранения: мировой опыт // ГБУ «Научно-исследовательский институт организации здравоохранения и медицинского менеджмента ДЗМ». Москва. 2021. С. 6-25
2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Манбаи электронӣ// <https://president.tj/> [санаи муроҷиат 30.12.2024]
3. Саидмуродов Л.Х. Таджикистан на пути к цифровой экономике. Манбаи электронӣ// <https://avesta.tj/2021/12/02/tadzhikistan-na-puti-k-tsifrovoj-ekonomike/> [санаи муроҷиат 05.01.2025]
4. Стратегияи рушди зеҳни сунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2040 // Манбаи электронӣ:// <http://www.portali-huquqi.tj/publicria/ibtido.php> [санаи муроҷиат 30.12.2024]
5. Холматов М. М. Региональное развитие цифровой экономики Шелкового пути в рамках расширения ЕАЭС // Экономика и управления: теория и практика, 2020 Т.6.№2 С.47-56.
6. Цифровая экономика Китая. Манбаи электронӣ <https://www.tadviser.ru/index.php> [санаи муроҷиат 30.12.2024]
7. Юдина Т.Н. Цифровизация в контексте сопряженности Евразийского экономического союза и Экономического пояса Шелкового пути // Философия хозяйства. -2016. - №4.– С. 161- 174.

COMPARISON OF DIGITAL MODELS OF THE SOCIAL SECTOR OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN WITH THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA

The article discusses about the expansion of the digital economy process and the development of the national economy during the period of independence of the Republic of Tajikistan. The author compared the country's models of digitalization of the healthcare sector with the People's Republic of China and assessed the positive aspects of the introduction of the digital economy. It is also noted that issues of protecting public health and digitalization of the medical sector are today considered one of the priorities of state policy, which has facilitated the activities of medical workers. Based on the study of foreign sources, she analyzed the digitalization of the country's socio-economic sphere and reflected the development of the national economy.

Keywords: digital economy, artificial intelligence, e-commerce, digital technologies, innovation, healthcare system, digitalization.

СРАВНЕНИЕ ЦИФРОВЫХ МОДЕЛЕЙ СОЦИАЛЬНОГО СЕКТОРА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН С КИТАЙСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКОЙ

В статье рассматривается расширение процесса цифровой экономики и развитие национальной экономики в период независимости Республики Таджикистан. Автор сравнил модели цифровизации сферы здравоохранения страны с Китайской Народной Республикой и оценил положительные стороны внедрения цифровой экономики. Отмечено, что вопросы охраны здоровья населения и цифровизации медицинской сферы сегодня считаются одной из приоритетных задач государственной политики, что облегчило деятельность медицинских работников. На основе изучения зарубежных источников проанализировала цифровизацию социально-экономической сферы страны и отразил развитие национальной экономики.

Ключевые слова: цифровая экономика, искусственный интеллект, электронная коммерция, цифровые технологии, инновации, система здравоохранения, цифровизация.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Муҳаммадализода Парвина Муҳаммадали, номзади илмҳои иқтисодӣ, мудири шуъбаи Осии Ҷанубӣ ва Шарқии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осӣ ва Аврупои АМИТ
телефон: +992 93-383-52-00; +992 918-83-52-00, E-mail: p.nematova@bk.ru

Сведения об авторе:

Муҳаммадализода Парвина Муҳаммадали, кандидат экономических наук, заведующий отделом Южной и Восточной Азии Института изучения проблем государств Азии и Европы НАНТ
телефон: +992 93-383-52-00; +992 918-83-52-00, E-mail: p.nematova@bk.ru

Information about the author:

Muhammadalizoda Parvina Muhammadali, c.e.s. Head of the Department of South and East Asia, Institute for the Study of Problems of Asian and European States, NAST phone: +992 93-383-52-00; +992 918-83-52-00, E-mail: p.nematova@bk.ru

ҚОИДАҲОИ НАШРИ МАҚОЛАҲО БАРОИ МУАЛЛИФОН

Маҷалла мақолаҳоро бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ дар ҳаҷми то 16 саҳифа пазируфта, ҳамроҳи мақола фишурдаи он низ ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ талаб карда мешавад. Фишурдаи мақолаҳоро набояд аз 1 саҳифа зиёд бошад. Матни мақола бояд дар принтер бо ҳуруфи андозаи 14 дар як рӯи қоғаз сафеди андозаи стандартӣ (A4) чоп шуда, ҳар саҳифаи навишта аз 28 сатр (бо шумули замима ва ҳошияҳо), зиёд набошад. Ҳошияҳои дастнавис: аз боло ва поён – 2,5 см, аз чап ва рост – 3 см. Андозаи фосилаи байни сатрҳо – 0,5 см.

Ба дастнависи ҳама замима мегарданд:

а) маълумот роҷеъ ба муаллиф (ном, номи падар, номи хонаводагӣ, дараҷаи илмӣ, унвон, ҷойи кор, вазифа, нишони ҷойи зист, шохис (индекс)-и шуъбаи почта, рақами телефони хона ва кор, нишони почтаи электронӣ (агар мавҷуд бошад);

б) Мақолаи дар компютер чоп шуда, ҳамроҳ бо нусхаи электронӣ пешниҳод мешавад, ки дар он маводи муаллиф ба сурати парванда дар вожапардозии Word анҷом шудааст; агар ҳуруфи лотинӣ ё дигар аломатҳои истифода шуда бошад, бояд онҳо бо нишондоди номашон ирсол гарданд.

Барои мақолаи илмӣ 2 (ду) тақриз ва маълумотномаи Antiplagiat барои муайян намудани дараҷаи аслияти матн талаб карда мешавад.

Сарлавҳаи мақола бо ҳарфҳои хурд ва аз матн бо фосилаи се сатр ҷудо карда мешавад. Иқтибосҳо бо сарчашма дақиқ муқоиса карда шуда, дар охири саҳифа асли онҳо аз ҷониби муаллиф оварда мешаванд.

Ҳеҷистии манобеъ дар охири мақола (бо тартиби алифбо – нахуст ба ҳатти кириллӣ, сипас бо дигар забонҳои хориҷӣ оварда мешавад; осори як муаллиф дар тартиби хронологӣ дарҷ мешавад) бо шуморагузорӣ ва нишон додани маълумоти зайл оварда мешавад:

а) барои китобҳо – ному насаби муаллиф, номи пурраи асар, шахр ва соли нашр, теъдоди умумии саҳифаҳо мисли:

Муллоаҳмадов М. Осори эроншиносӣ, ҷ.1, Душанбе: Дониш. – 2018. - 563 с.

б) барои мақолаҳо – ному насаби муаллиф, номи пурраи мақола, номи маҷмӯаи мақолаҳо, китоб, рӯзнома, макони нашр, шахр (барои китоб), сол ва шумораи рӯзнома, маҷалла, мисли:

Рачабов Ҳ. Тасвири бархӯрдҳои мазҳабӣ дар ҳикояи Иброҳим Ҷалис “Ғуломи озо” // Илм ва ҷомеа”.- № 2 (10) - 2018. – с. 70-78.

Дар дохили матн истинод ба манбаъ дар дохили қавси мураббаъ дода шуда, аз ҳам тавассути вергул ҷудо карда мешавад, мисол: [1, 75]; шумораи саҳифаҳои иқтибос бо воситаи вергул ё тире нишон дода мешавад, мисол: [2, 72-80].

Дар мақола аз тарафи муаллиф ё муаллифони бояд имзо гузошта шавад.

Дастнавис бояд бодикқат хонда шуда, бидуни ғалат пешниҳод гардад.

Дастнависхое, ки бидуни риояи талаботи мазкур таҳия шудаанд, баррасӣ намешаванд.

Ҳайати таҳририя дар ҳолатҳои зарурӣ ҳуқуқ дорад мақоларо кӯтоҳ, таҳриру ислоҳ кунад ва ё ба муаллифон чихати ислоҳ баргардонад. Муаллифон пас аз саҳифабандии мақола онро хонда ризоияти худро барои чоп ба таври хаттӣ тасдиқ мекунанд.

Масъулияти ақида ва муҳтавои мақолаҳо бар дӯши муаллифони онҳост.

ПРАВИЛА ПУБЛИКАЦИИ ДЛЯ АВТОРОВ

К публикации в журнал принимаются статьи объемом не более 16 страниц на таджикском, русском и английском языках. Статьи сопровождаются резюме на таджикском, русском и английском языках, объем которого не должен превышать 1 страницы.

Текст должен быть отпечатан на принтере – размер шрифта 14 – с одной стороны белого листа бумаги стандартного формата (А4). На странице рукописи должно быть не более 28 строк, отпечатанных через два интервала (это относится также к примечаниям и сноскам).

Поля рукописи: верхнее и нижнее – 2,5 см, левое и правое – 3 см. Размер абзацного отступа – 0,5 см.

К рукописи прилагаются:

а) сведения об авторе (фамилия, имя, отчество, ученая степень, звание, место работы, должность, домашний адрес, индекс почтового отделения, номера служебного и домашнего телефонов, при наличии – адрес электронной почты);

б) статья должна быть отпечатана на компьютере и представлена редакции одновременно с CD, содержащей файл авторского материала, выполненного в текстовом редакторе Word; шрифты, если таковые использовались для латинских или иных символов, с указанием их названия.

Для научной статьи требуется 2 рецензии и *СПРАВКА* о проверке работы в системе «*Антиплагиат*».

Заглавие статьи печатается строчными буквами и отбивается тремя интервалами снизу от текста.

Цитаты тщательно сверяются с первоисточником и визируются автором на оборотной стороне страницы. Литература, на которую даются ссылки в тексте, приводится в конце статьи (в алфавитном порядке – сначала на кириллице, затем на иностранных языках; произведения одного автора даются в хронологическом порядке, начиная с более ранних), с нумерацией и указанием следующих выходных данных:

а) для книг – фамилия, инициалы автора, полное название книги, город и год издания, Осие ва Аврупо № 2, 2019 141 общая число страниц, например:

Муллоаҳмадов М. Осори эроншиносӣ, ҷ.1, Душанбе: Дониш.- 2018. - 563 с.

б) для статей – фамилия, инициалы автора, полное название статьи, название сборника, книги, газеты, журнала, где опубликована статья, город (для книг), год и номер газеты, журнала, например:

Рачабов Ҳ. Тасвири бархӯрдҳои мазҳабӣ дар ҳикояи Иброҳим Чалис “Ғуломи озода” // Илм ва ҷомеа”. - № 2 (10). - 2018. С. 70-78.

Ссылки на литературу в тексте даются в квадратных скобках через запятой, например: [3, 272]; при цитировании указываются страницы через запятую или тире, например: [4, 272-280].

Статьи должны быть обязательно подписаны автором, а при наличии нескольких авторов – всеми соавторами.

Рукопись должна быть тщательно вычитана и сдана без опечаток. Рукописи, оформленные без соблюдения указанных требований, не рассматриваются.

Редакционная коллегия оставляет за собой право при необходимости сокращать статьи, подвергать их редакционной правке и отсылать авторам на доработку. Авторы читают готовую верстку статьи и в письменном виде подтверждают свое согласие на публикацию.

Ответственность за подбор, точность фактов, цитат, и данных несут авторы опубликованных материалов.

Ба матбаа супорида шуд 22.05.2025
Барои нашр имзо шуд 23.05.2025
Чопи офсетӣ. Ҷузъи чопӣ 12. Андоза 70x100¹/₁₆.
Адади нашр 100 нусха. Супориши №73.



Муассисаи нашриявии «Дониш»-и АМИТ
ш.Душанбе, 734063, кӯчаи Айни, 299/2.